

I S R A E L . B E N J O S E P H

HALAKIST, TALMUDIST¹ AND BIBLE EXEGETE OF THE

THIRTEENTH CENTURY

and his

S E F E R M I Z W O T Z E M A N I Y O T .

A RITUALISTIC CODE

Edited

By

Joseph Levitsky

A THESIS SUBMITTED

IN PARTIAL FULFILMENT OF THE REQUIREMENTS FOR THE DEGREE OF
DOCTOR OF PHILOSOPHY IN THE DROPSIE COLLEGE FOR HEBREW AND
COGNATE LEARNING

PHILADELPHIA

1928

A P P R O V A L

This dissertation, entitled
ISRAEL BEN JOSEPH
TALMUDIST OF THE THIRTEENTH CENTURY
and his
SEFER MIZWOT ZEMANIYOT

by

Joseph Levitsky

Candidate for the degree of
Doctor of Philosophy

has been read and approved by

Solomon Zeltin.

Alexander Huron

Date February 24, 1928

CONTENTS.

	Page
ISRAEL BEN JOSEPH	
Biographical Sketch.	1
Israel ben Joseph as Author.	14
As Bible Exegete.	15
As Poet	17
Commentator of the Talmud	17
As Astronomer	19
As Translator	19
As Halakist	20
DON SHEMTOB IBN ARDUTILE (The Translator)	27
SEFER MIZWOT ZEMANIYOT	
Description of MS.	30
Contents and Analysis of MS.	33
Text of Sefer Mizwot Zemaniyot (Hebrew). . .	156-1

ISRAEL BEN JOSEPH
HALAKIST, TALMUDIST¹ AND BIBLE EXEGETE
OF THE THIRTEENTH CENTURY

The thirteenth and fourteenth centuries can not be termed a period productive in the originality of Jewish learning. Polemics of great consequence were written in this period, but the field of Jewish learning in which splendid results were achieved was that of the study of the Talmud and the codification of its laws.

During these two centuries the interest in rabbinical literature was profound. A great number of eminent scholars applied themselves ardently to the interpretation of the Talmud, and the resulted literary activities are of permanent value.

The city of Toledo, Spain, still remained a center of Jewish learning of the age and could still boast of a number of scholars who excelled in the study of the Talmud and the sciences.

The Israeli family undoubtedly occupied a prominent position among the scholars of Toledo, who flourished during the thirteenth and fourteenth centuries.¹⁾

In "Abne Zikkaron",²⁾ a collection of tomb inscriptions of the city of Toledo by S. D. Luzzatto, the Israeli family is well represented. As Luzzatto sets forth in the preface to his collection, these inscriptions bear testimony to the life and deeds of the most prominent people of the Jewish community

1) Cf. L. Zunz, "Zur Geschichte und Literatur" pp.426,427.

2) "Abne Zikkaron", Prague, 1841.

1)
in Toledo. He says: "A few of the tombstones erected to the wise, noble and great men are found in the cemetery at Toledo, the city prominent of old. These (the inscriptions) have been collected like ears in the valley of Rephaim, and I call the collection "Abne Zikkaron", in order that posterity may know the monuments on the graves of the sages".^a

2)
Into this family of scholars was born Israel ben Joseph, the Halakist, Talmudist and Bible exegete. Isaac, a brother of Israel, was a prominent astronomer and a pupil of Asheri. It was at Asheri's behest that Isaac wrote the "Yesod 'Olam", one of the finest contributions to the Hebrew Literature on Astronomy.

Considering the wide range of Israel's learning, it is surprising how little is known of his private life. Not even the year of his birth is specifically recorded anywhere; we only know that he lived and flourished in Toledo during the second half of the thirteenth century.

1) "טעם מזער סון האצבות שעל האכמים והאצילים והגדולים שנמצאו כתובות בבית החיים של מוליטולה העיר סקדם מהללה והמה נלקטות כמלקט שבלים בעסק רפאים וקראתי שם אנני זכרון למען ידעו דור אחרון מצבות קבורות הרבנים."

2) Zunz in his "Zur Geschichte" p. 427 claims that he found mention of the name of Joseph, the father of Israel, in the Responsa of Asheri 55, 9. I, however, did not succeed in finding his name there.

Under these circumstances a complete biography of Israel ben Joseph is out of the question. We can do no more than refer to his own works and to allusions scattered in the works of others to glean something of the motives and ideals which inspired his career.

Israel ben Joseph, following the family tradition, paid great attention to study, and acquired an extraordinary amount of knowledge. His early education he probably received from his father at home; later he attended the celebrated schools of his home town, where under prominent teachers he studied the Bible and rabbinical literature. As a young man Israel associated himself with the scholars of his and other cities, thus acquiring a thorough knowledge of all the sciences of that period. And, as his father was in easy circumstances, he pursued these studies in a pleasant, leisurely fashion.

1)

One of his teachers, Jacob ibn Shoshan, was a prominent physician in Toledo, a well known scholar, and also a government official. This great teacher seems to have influenced his enthusiastic pupil, Israel, profoundly, for Israel ben Joseph

2)

1) Cf. E. Carmoli, *Histoire des Medecins Juifes* p. 98.

2) Cf. *Responsa of Asheri* 55, 9.

expresses his admiration for Jacob in glowing terms. ¹⁾

The learning of Israel ben Joseph was many-sided. His store of knowledge included not only the branches of Jewish learning, such as the Bible, Talmud, Gaonic Literature, the entire range of the Sacred Tongue and its grammar, but also the Natural Sciences and the representative philosophical and scientific studies of his day.

His brother Isaac speaks of him in the "Yesod Olam" in the following terms: ²⁾
³⁾ "My brother Israel, outside of his knowledge of the Talmud, he succeeded in acquiring knowledge and science, and he also accomplished wonders in the study of the Sacred Tongue and its grammar, the Commentaries, the Exegesis of the Pentateuch and all of the other books of the Bible".

Asheri, in his "Responsa" ¹⁾ expresses his profound admiration for Israel's scholastic accomplishments and his knowledge of Arabic and styles him "החכם ר' ישראל". 4

1) Cf. Responsa of Asheri 55, 9.

2) Yesod Olam 4, 18.

3) "הר"ר ישראל אחי ש"צ שהשכיל בכל מדע וחכמה מוסף על תלמודו ומה שהפליא בדקדוק לשון הקודש ובסמ' * ובפירש התורה ושאר עשרים וארבע ספרים"

*This is the text as found in D. Cassel's edition of the "Yesod Olam". In the text of the MS. in the collection of M. Sachs the word 'ובספרש' reads 'ובסמ'.

1) על שם ר' אהרן (אחיו)

The epitaph on Israel's grave reads in part as follows:

"A man whom God consecrated of all his treasures,

"Israel is the Lord's hallowed portion, his

first fruits of the increase.

"Righteous, keeping faithfulness.

"He hath scattered abroad, he hath given to

the needy.

"Tahkemonite, chief of the captains,

"The cunning charmer.

"He explained all the obscurities of the

Torah,

"Not omitting even one.

"He set his heart to seek after the religion

of God,

"Establishing testimony in Jacob and Torah

2)

in Israel.

3)

1)

....איש אשר הקדישו האל (ישראל) סכל סגולתו
 "קדש ישראל לה' ראשית תבואתו
 "צדיק שומר אמונים
 "פזר נתן לאביונים
 "תחכמוני ראש השלישים
 "חכם חרשים
 "באר כל תעלומי התורה
 "אחת מהם לא נעדרה
 "הכין לבנו לדרוש דת אל
 "ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל. (אבני זכרון דף ס"ט)

2) The translation of the biblical verses of the epitaph is that of the J. P. S. Bible.

3) Luzzatto's emendation, "Abne Zikkaron", p.49.

Israel ben Joseph was a man of broad culture and keen intellect. Judaism in all its phases and ramifications was of prime interest to him.

The French school which concerned itself exclusively with the Talmud and its interpretations gained a firm footing in Spain before the days of Israel. The French school in some degree, even, superseded the Spanish school with its preoccupation with grammar, poetry, medicine, and philosophy. Israel, however, was equally well versed in the lore of both schools.

Israel ben Joseph was well acquainted with the methods of the French school and admired the Halakic decisions of the Tosafists, yet, as it seems from various comments in his "Sefer Mizwot Zemaniyot", he did not approve of the dialectic approach to Halakah. He rather preferred to apply even to Halakah the standards of philosophy and science of his time, thereby interpreting Judaism in the clear, cold light of reason and logic. 1)

At this time the influence of Kabbalah was also making itself felt. Naturally it was difficult for one of Israel's clear vision and rational mind to embrace its mystic teachings, and wherever possible he endeavored to

1) Cf. his justification of prayer in "Sefer Mizwot Zemaniyot" (p. 4) and his explanation of the physical effects of a fast on p. 93.

ward off its influence and effects.

The opposition to Maimonides, i. e. the question whether science and scientific interpretations should be introduced into Jewish life, broke out afresh in Israel's time. Israel who was steeped in the culture of his day, naturally, was a great admirer of Maimonides²⁾ and his teachings, and not only did he side with the supporters of Maimonides but also advocated a place for science and general culture in Jewish life.³⁾ This attitude, coupled with his great concern for the masses, made him desirous of popularizing Jewish learning, which he did by writing popular treatises in Arabic, the spoken language of the Jewish people of his country.

Besides being a man of great culture and keen intellect, Israel ben Joseph was also a man of strong faith and tender heart. One of his striking traits was that of moral earnestness and unswerving rectitude of character. This trait, as well as his great love for the Arabic culture, is admirably demonstrated in the tone of the correspondence that passed between him and Asheri on an acute contemporary problem.³⁾

The Jews in Spain had become an integral part of the

1) Isreal, in his book, makes no use of *geomatria* and *notarikon*, and on p. 97 he interprets *שִׁבְתָּא* by *רוח רעה*.

2) Israel quotes Maimonides a great number of times, and his justification of prayer resembles even the text of Maimonides,

Country. They had absorbed many a custom and institution of the natives. The environment in which the Jews lived always presented new problems--problems which, as Israel ben Joseph regarded them, could not be solved by simply referring them to the old Jewish laws. Laws that had been admirably suited to community life in Palestine or in Babylon seemed, to Israel to be inadequate when applied to the complicated life processes and varied industries and commerce in which the Jews engaged in Spain. Israel ben Joseph did not deem it advisable or expedient to adapt the old Jewish laws to the prevailing conditions, but he maintained that the civil law of the new country should be followed. He, therefore, read into every civil law two interpretations, a religious and a rational, advocating the latter.

These views Israel expressed rather boldly in his correspondence with Asheri, questioning his decision in the matter of a will. This will, based upon a statute, originally written in Arabic, was translated into Hebrew by Israel. Taking issue with Asheri, Israel went one step further and said that not only are the Jews supposed to abide by the practices of the country in which they are living, but their spiritual leaders, the Rabbis, have no right to render decisions in

Cf. "Hilkot Tefillah" 1,2.

3) Cf. Asheri Responsa 55,9.

matters of civil law unless they possess the necessary qualifications, namely a logical mind and a thorough acquaintance with the literary style of the Arabic language. Israel, in his discussion of the case under consideration, did not make the slightest attempt to find proof for the case in Talmudic literature, but only cited illustrations from the Bible.

The fact that Asheri was a great man, the head of the Academy in Toledo, and acknowledged the greatest Talmudic scholar of the period did not deter Israel from making his utterances even though he was aware that Asheri was violently opposed to his views.

The dual interpretation of a law into religious and rational meanings was employed by Israel only in the case of civil laws. Where religious practices were concerned Israel ben Joseph would not have sanctioned any departure from the accepted practices; his book, "Sefer Mizwot Zemaniyot" in which his attitude is that of one whose decisions are "severe" (סמיר) is a proof of this contention.

Isaac in the "Yesod Olam"¹⁾ speaks of Israel as one of the pupils of Asheri. ²⁾ Zunz, ³⁾ Geiger, ⁴⁾ Jost and ⁵⁾ Steinschneider

1) Yesod Olam 4, 18.

2) Zur Geschichte p.427.

3) Moses ben Maimon p.63. 4) Gesch der Is. V. VI, p.339.

5) Hebraeische Uebersetzungen p. 912.

also follow the same view. It seems, however, that his is not likely since, in the first place, Asheri arrived in Toledo in 1305 and Israel died in 1312.¹⁾ It is evident, even from the inscription on his tombstone, that Israel did not die young,²⁾ and it can hardly be conceived that he attended Asheri's Academy as an old man.

Furthermore, the tone of the correspondence between Israel and Asheri does not give the impression of a relationship between teacher and pupil.

The terms that Israel employs border on admonition and the rejoinder of Asheri is far from mild. I am inclined, therefore, to accept the statement of Carmoli that Israel ben Joseph was not the pupil of Asheri in the literal sense of the word, but that he was his pupil in the sense of תלמיד חכם.⁽³⁾

1) Cf. p. 15

2) The tomb inscriptions over people who died young, as found in the collection "Abne Aikkaron", bear testimony to that effect.

3) Jost (Geschichte der Israeliten v. vl, p. 339.) felt the letters were too harsh to pass between pupil and teacher and tried to reconcile the difficulty by citing as proof an apology that Israel made to Asheri for his brusqueness. Jost mentions as proof of his assumption the "Seder ha-Dorot", (Warsaw, 1891, p. 168.) the text as follows:

„וראיתי חבור רפואה הנקרא מראות השתן הסתחיל אחר יוסף בן הרב ר' יצחק הישראלי אטנם ראיתי בש"ת הראש כלל נ"ה ס"ט שכתבו זה לזה הראש והישראלי ולא ידעתי אם זה הוא או אחר וקבלתי מחכם זקן אחד שיש קבלה אצלו מרבותיו שר' יצחק לא רצה למעון אותו אדרבה הלך אל הראש ושאל מסנו מחילה ויאמר כי לא כתב הדברים ההם לחרפתו, אלא שלהיות שהראש לא היה מכיר בכתיבת ערבי ולשונו לא היה יכול להגיע אל סברת ודין הדבר ועשו שלום כי ר' יצחק אמר לו שהיה רוצה להיות תלמידו וגם הראש רצה ללמוד מסנו חכמת התכונה."

As to the year of Israel's death it is beyond doubt that
 it occurred in 1312. S. Sachs and M. Steinschneider, how-
 ever, both argue that he died in 1326. The tomb inscription

1) Catalogue Ginzburg p. 29.

2) Bruell, J. B. 1X, p. 75.

"And I have seen a book on medicine by the name of "Colors of Urine" which begins with the words, 'Joseph, son of Rabbi Isaac Israeli says'... However, I found in the Responsa of Asheri that correspondence had passed between Asheri and Israeli. I do not know if this is the same one or another but I heard from a venerable man, who has it as a tradition from his teachers that Rabbi Isaac did not wish to dispute with him (Asheri) but rather went to Asheri and asked of him forgiveness, saying that he did not write these words to insult him. He had simply asserted that since Asheri was not acquainted with the language or writing of Arabic, it was difficult for him to get at the exact meaning of a law. Thus they made peace, Isaac, stating that he would want to become a pupil of Asheri, while the latter declared that he wanted to learn astronomy from Isaac".

It is almost inconceivable that Jost could have used the preceding statement in support of his contention, since in the Responsa the name of Rabbi Israel and not Isaac is mentioned. Also in the "Seder ha-Dorot" there is distinctly mentioned the fact that Rabbi Isaac had tried to make up his differences with Asheri. Granting for the sake of argument that the name Isaac in the Seder ha-Dorot is a misprint replacing the name Israel, the passage from the Seder ha-Dorot cannot be given full credence. The medical work "Colors of Urine" was written by Isaac the Physician, resident of Kairuiwan, who died in 950. (Steinschneider, H. B. VIII, p. 99.)

The statement, therefore, in the "Seder ha-Dorot" that this medical work was written by Isaac, a contemporary of Asheri, is not correct, as Steinschneider proves conclusively that it was written by Isaac the Elder. (Four MSS. of the medical treatises "Colors of Urine" are extant and only one of them begins with the words "Rabbi Joseph says". Cf. H. B. Vol. VIII p. 99.)

It is, therefore, evident that the "Seder ha-Dorot" confused Isaac the astronomer with Isaac the Physician and substituted the name of Isaac for Israel in the Asheri controversy.

mentioned in S. D. Luzzatto's collection¹⁾ "Abne Zikkaron" bears the letters ז'קקרון as the year of his death. If all the letters of this word are representative of the year, the date of Israel's death would be 1326, but since Luzzatto mentions¹⁾ in his notes that the MS. from which the tomb inscription was copied bears dots only over the letters זקקרון , it is evident that the ' was inserted to complete the word and was not to be considered in calculating the date. From the remaining letters the date is ascertained as 1316. Furthermore, in his commentary on the Book of Esther, Joseph ibn Nahmias (Cod. Munchen 246) mentions the name of Israel

ben Joseph adding after his name the words ז'קקרון . Inas-²⁾ much as the commentary to Esther was written in 1326, Israel ben Joseph must have died before that time.

³⁾
When Isaac in "Yesod Olam" cites the formula written by his brother Israel ben Joseph, he places beside his name

1) Abne Zikkaron p. 49. Israel ben Joseph died on the 27th of Heshvan in the year of ז'קקרון .

2) H. B. Vol. XII p. 124.

3) "Yesod Olam" 4,17.

the letters ¹⁾ $\gamma"נ$, and since the Yesod Olam was begun in 1310,²⁾ it is rather improbable that Isaac consumed sixteen years in writing his book. It is also true that at the end of the fourth part of the Yesod Olam when Isaac happens again to mention his brother's name, he has the name followed by the letters $\text{שטרון צורו} \text{ט"צ}$ which proves that Israel was still alive. On careful reading of the entire passage, it becomes³⁾ evident that the text is not correct and instead of צ"ט should have been either $\gamma"נ$ or ז"ל . D. Cassel, in the introduction to his edition of the Yesod Olam, is also of the opinion that the entire text of the last part of the book has been mis-handled by various scribes.

On the basis of these facts, it seems certain that the π in the word המסיד is not to be considered as a part of the date. I am also inclined to believe that the π of the המסיד stands for the thousands and that the year of his death was 1312.

In Filipowski's⁴⁾ edition of the "Sefer ha-Yohasin" we find that Isaac Israeli died in 1312. D. Cassel in his introduction to the Yesod Olam proves conclusively that Isaac Israeli could⁵⁾ not have died before 1330. It would, therefore, seem that in the "Sefer ha-Yohasin" as well as in the "Sefer ha-Dorot" the name of Isaac, who was popular, was mistaken for his brother's name Israel. Such mistakes are possible because both of their

1) In the MS. Yesod Olam (1124) found in the library of the Jewish Theological Seminary we find ז"ל instead of $\gamma"נ$.

2) Cf. introduction to Yesod Olam.

3) It is evident that the words צ"ט and ז"ל were used indiscriminately by the scribe in writing this part of the Yesod Olam, for following the name of Asheri we also find the word

names begin with the same initial letter and 'י could easily be taken to mean Rabbi Isaac as well as Rabbi Israel. Thus it was Israel, not Isaac, who died in 1312.

ISRAEL BEN JOSEPH AS AUTHOR

Israel ben Joseph was an author of merit and a translator of great skill. He wrote extensively, and in his writings he dwelt upon every subject of Jewish interest. We find him discussing astronomy in connection with the Calendar in his brother's Yesod Olam. He wrote a commentary on the Bible; he translated Maimonides' commentary on the Mishnah. In addition he wrote occasional comments on the text of the Talmud. But his work which attained the greatest popularity is the discussed Halakic manuscript "Sefer Mizwot Zemaniyot".

A large part of Israel's writings was in Arabic, because; as Ibn Ardutile states in his introduction to the translation of "Sefer Mizwot Zemaniyot", Israel wrote primarily for his own countrymen, the Jews of Toledo. Although Castile was no longer under the rule of the Arabs, the Jews still spoke Arabic. Besides, that period marked a general decline, at least on the part of the masses, in the interest of the study of Hebrew literature and particularly the Talmud. Israel, desiring to revive the interest in Jewish learning and to acquaint his countrymen with the sources of the sacred learning, found himself compelled to use Arabic as his medium of expression.

that part /
 7" , and Asheri was certainly alive when Isaac wrote of the book, for immediately after we find him saying י' זכנו ללמוד דסנן.
 4) Cf. "Sefer ha-Yohasin" p. 223.
 5) Cf. note 1 on p. 240 in Vol. V of Graetz' History in Hebrew, where we find that Isaac Israeli was still alive in 1333.

The writings of Israel ben Joseph were not confined to Arabic, for he wrote comments to the Bible and liturgical poetry in Hebrew. However, the major portion of his work in the Sacred Tongue consisted of translations from Judeo-Arabic into Hebrew.

Israel ben Joseph as Bible Exegete

Israel ben Joseph seems to have written a commentary on the Bible. His brother Isaac, in Yesod Olam attests to the fact that Israel was well versed in Hebrew grammar and that he had written a commentary on the entire Bible. "In his study of Hebrew grammar, commentaries, the exegesis of Penta-¹⁾tauch, and all the other twenty-four books of the canon, Israel achieved wonderful results."

On his tomb inscription, as found in "Abne Zikkaron",²⁾ we also learn that "...he explained all the obscure passages of the Torah, not omitting even one." His commentary on the Bible is extant only in part, and from various sources we gather that the method he employed in the study of the Bible is characterized by an accurate investigation of the text of the Bible and scientific knowledge of its language.

Israel as a commentator is mentioned in the "Omer ha-Shikhah"³⁾ by Abraham ben Jacob Gabishon in connection with his interpretation of Proverbs 9, 6.⁴⁾

1) Yesod Olam 4, 18.

2) "Abne Zikkaron" p. 49.

3) "Omer ha-Shikhah" Livorno, 1748, p. 24 col. 4.

4) (sic) ופי' ר' ישראל ז"ל והחיותו אל לבו באל ערבי אל לבו (sic) שפי' לבבו והחיותו יודעים שימותו אל לבו ביאל קלוב (sic) לייב (sic) ואשרו כמו וישירו.

In this connection it is interesting to note that in his interpretation of the said verse, Israel ben Joseph made use of Arabic; in other words treating the language of the Bible from a philological point of view, he realized that since Hebrew and Arabic are both Semitic languages, it is advisable, and at times even expedient to have recourse to Arabic in order to obtain a thorough and comprehensive understanding of the difficult passages in the Bible.

Israel ben Joseph is also mentioned as a Bible exegete¹⁾ by Joseph ibn Nahmias in his commentary on the Book of Esther. In an anonymous commentary to Jeremiah we also find mention of Israel ben Joseph as a skilful commentator.²⁾ In this connection we find him displaying a fine feeling for the language and great understanding of its grammar.³⁾

If we concede that Israel ben Joseph is identical with Israel ha-Sefardi (as Wolf claims)⁴⁾, then he is also the author of a commentary on the Decalogue.⁵⁾ Whether this commentary is an independent piece of work or a part of his greater commentary on the Bible is, of course, difficult to decide.

1) Heb. Bibl. Vol. XII, p. 124, also Steinschneider Arab. Liter. p. 165.

2) "Ozar Nehmad" Vol. II, p. 98.

3) "...כי זה לשונו ו' ב' (הנוה והמענה דמית' בת ציון, ירמיהו ו' ב') ואמר לי ר' ישראל בר' יוסף ז"ל שכלם היה משפסם כאשר מדבר עם לנכח."

4) Wolf Vol. I and Vol. III, 1321.

5) Wolf states that this manuscript is with Labeus in Bibliotheca Nova MS. p. 208. Steinschneider in Heb. Ueb. p. 912 claims that this MS. is cod. 47 in the library of Carmel. Claremont. in Averina.

Israel ben Joseph as Poet

Israel ben Joseph was also the author of a number of peni-
 1)
 tential hymns for the High Holidays. These poems breathe a profound trust in God and are written in a style replete with Biblical and Mishnic passages. Though the style has the classical simplicity of the Bible and the conventional rhyming, it lacks melody and rhythm; it has not the eloquence that is at the heart of poetry.

2)
 Two of his three published poems were written for the Minhah service for the Day of Atonement which falls on Sabbath, and one was written for Rosh ha-Shanah. The two for the Day of Atonement have direct quotations from the Bible as a refrain. Three other poems are found only in MS.

Commentator of the Talmud

As is evident from a great many passages of the text of "Sefer Mizwot Zemaniyot", Israel ben Joseph commented upon various passages of the Talmud. When the comment touched upon obscure subjects, Israel explained them either in Arabic or Castilian or both. Most of his explanations were certainly current among the scholars during and before his time, and are found in the standard commentaries, but a number of them

1) Cf. Zunz "Zur Literaturg. der Synagogalen Poesie p. 502.

2) (a) 'ברית אז כרתו וכו' is found in הסניד Vol. 16 p. 451 and in שומר ציון הנאמן fol. 279b.

(b) 'יודעי תרועה וכו' in הסניד Vol. 16. p. 415 and in שומר ציון fol. 267b.

(c) 'יניעי כח וכו' in הסניד Vol. 16. p. 451 and in שומר ציון fol. 277b. (For this information I am indebted to Prof. Israel Davidson of the Jewish Theological Seminary of America.)

1)

seem to be original with him.

However, it is beyond doubt that he was an able commentator on the Mishnah. He wrote a commentary on "Pirke Abot" in which profuse illustrations, ²⁾ mainly of a philosophical nature, and many discussions of ethical aspects are recorded. In this work he also cites Saadia, Hai Gaon, Samuel ha-Nagid, Isaac ibn Ghayat, and others. Two copies of this commentary are extant, one of them in the Bodleian Library (New Cat..

2)

Bodl. N. 2354) and the other in Bibl. Ambrosiana, Milan. Extensive use of this commentary on Abot ³⁾ was made later by a

3)

descendant of the same Israeli family, Isaac ben Shelomoh ben Israel in his Hebrew commentary on Pirke Abot. ⁴⁾

4)

In his introduction to the commentary Isaac ben Shelomoh expresses great admiration for the scholarship of his kin, ⁵⁾ stressing his skill as a commentator.

5)

1) (d) **מה נכבד היום** MS. Rossi 1377 N. 82.

(e) **ישב אנוש כיום** MS. Rossi 1377 N. 175.

(f) **ירדתי פלאים** Bodl. 513 N. 89.

1) The treatise, "Sefer Mizvot Zemaniyot" has about 40 interpretations of Talmudic words and phrases incidental to the discussed Halakahs. A goodly number of these interpretations are translations of unfamiliar objects, such as colors, coins and measures. Among a number of interpretations which are not shared by the standard commentators, the following may be noted: On p. 6 of the treatise we find the statement **אל תקרי** **לחטם** **אלא** **לה סים**, and on p. 15 we find the word **סינטרו** rendered by waist-line. In the last translation the author may have been led into this apparent variance by his text of the Talmud where the phrase **וכשהוא מפהק** is omitted.

2) Chas. Taylor in Appendix p. 90.

3) Chas. Taylor in his introduction to Pirke Abot.

4) Steinschneider, Hebr. Ueb. p. 536.

5) "Kenesset Israel" by Fuenn, 695.

Israel ben Joseph as Astronomer

Israel ben Joseph was also well versed in astronomy, and His brother Isaac, in discussing (in his famous work Yesod Olam) the calendar of the Christians and Mohammedans in relation to the Jewish calendar, included a formula by Israel¹⁾ as a guide for the calendarical differences.

Israel ben Joseph as Translator

Among the translations by Israel are the "Takonoti of Toledo" and Maimonides Commentary on the Mishnah. Both of these translations were from Arabic into Hebrew and were made at the request of Asheri.

2)

Geiger believed that all of the translations of Maimonides Commentary on the Mishnah found in the works of Asheri which differ from the translations by Samuel ibn Tibbon, were done by Israel ben Joseph.

In the notes to the Commentary on the Mishnah by Asheri³⁾ we find a statement by one of his pupils, Isaac, who speaks⁴⁾ of Israel's translation in the following terms: "I have looked into his (Israel's) translation of the Mishnah "Notea Yerek" by Maimonides and have observed that he has succeeded well in rendering the content of the interpretation, but it seems to me that his translation is too wordy, not sufficiently clear to one who is not grounded in Arabic."⁵⁾

1) Yesod Olam, 418. The formula differs somewhat in text in the various editions and MSS. of the treatise.

2) Moses ben Maimon, p. 63.

3) As it is evident from this text, this pupil of Asheri, who wrote a number of notes to the Commentary, is not identical

Israel ben Joseph as Halakist

The two centuries immediately following the publication of Maimonides' "Yad" were the most productive in the field of Halakic codes. ¹⁾ On careful examination of a number of the codes of that period, two separate movements can be discerned. Certain scholars were in favor of codifying the law into separate works, independent of the Halakic discussions of the Talmud. Others favored summarizing each Halakah in connection with the text of the Talmud in which it ²⁾ was discussed.

The first group, which might be called the codifiers, considered the elaborate Talmudic discussions of no essential value, and saw necessity only for summarizing briefly and succinctly the practical part of the content of the Talmud for the use of posterity. The other group, which might be termed the annotators, considered the Talmud a living organism whose precepts and ideas are to be constantly studied, elaborated upon and applied to the ever changing conditions of life. 7

with Isaac, the famous brother of Israel ben Joseph. Cf. also Steinschneider Hebr. Ueb. p. 912, note 52.

4) Cf. "Kenesset Israel" by Fuenn p. 695. The reference in "Kenesset Israel" to "Kesef Mishneh" on Hilkot Kileayim 18, 1, by Maimonides must be a misprint, since Hilkot Kileayim has only ten chapters. I found the reference in the notes to Asheri's commentary to Kileayim V.

5) "וראיתי חבור רפואה הנקרא מראות השתן המתחיל אחר יוסף בן הרב ר' יצחק הישראלי אטנם ראיתי בש"ת הראש כלל נ"ה ס"ט שכתבו זה לזה הראש והישראלי ולא ידעתי אם זה הוא או אחר אבל נראה לי לפענ"ד כי האריך בה הרבה והלשון איננו מחזור כפי הצורך כי נראה סתירה בדבריו למי שאינו מעיין בהם עיון דק אבל כלם נכוחים למבין והענין אין לנשות מסנו ימין ושמאל".

1) Cf. Zunz, Ritus p. 27.

2) Tchernowitz, ha-Shiloah, Vol. IV. p. 303.

These two views were influenced by political and cultural reasons. The exponents of the first group were greatly imbued with the need for general culture. They considered science and metaphysics essential even for the understanding and interpretation of Halakah. In particular they stressed the importance of adapting the civil life of the Jews to the standards of the laws of the country. In the opinion of that group, the discussions of the Talmud had no intrinsic value. The only useful and vital element of the Talmud is the Halakah, since it serves as a guide in directing the religious life of the Jewish community. That portion--the Halakah--could be very well summarized and codified with little regard to its original source--the discussions of the Talmud.

The other group looked with disfavor upon the introduction of general culture into Jewish life, and saw no need for the modification or adaptation of the Jewish mode of life, to the existing environment. Its exponents considered all activities of the Jewish community as a direct continuation of former generations, and hence the Talmud and all its discussions should remain intact and continue to serve as a source of inspiration and guidance in all the activities of everyday life.

As a result of their efforts, these two groups succeeded in producing Halakic codes of lasting importance, each approaching the subject from its own respective angle.

This agitation prevailed to an even greater extent in the field of ritualistic Halakah. The ritual embraces the prayers and benedictions, directs in the observances of the Sabbath and the Festivals; the ritual governs the action of every individual from rising in the morning to lying down at night, from the cradle to the grave.

The average individual had not the leisure time with which to steep himself in Talmudic discussion for the sake of ascertaining the Halakah. Moreover, since the average individual in his daily pursuits was coming in close touch with the environment in which he lived, it was inevitable that he should moderate his conduct in accordance with the laws of the country. Therefore, short codes embracing the ritual as well as general suggestions on civil life were of prime need.¹⁾

The standard codes in vogue, though they contained material on ritualistic Halakah could not have served as guides for the laity in their every day observances and practises. These codes were too voluminous to be of practical value to them.

In addition to the aforementioned objections to the use of the standard codes as sources for ritualistic Halakah, there were also other causes which necessitated the compilation of separate ritualistic codes adapted to the needs of the masses.

1) Cf. first chapter of the "Rokeah" and introductions to "Zedah la-Derek" and "Shibbole ha-Leket".

The ritual was never uniform throughout all the countries in which the Jews lived.¹⁾ Local forces were always at work in the process of modification of ritual. With the breaking up of many communities in Europe, exiled scholars realized the need of supplying their wandering brethren with ritualistic guides.

Furthermore, the French school made itself felt not only in the field of Talmudic interpretation, but it also contributed greatly towards the development of Halakah, introducing new problems and thereby affecting the scope of certain practices. These new Halakahs were of practical importance and had to be incorporated into the codes on the ritual.

However, most of the codes were written because of the dire need for them. The crusades, the burning of the Talmud in France and other numerous persecutions, all of which caused a decline of study and learning of the Talmud, prompted Jewish scholars in different countries to record and preserve for the future generations, the essence of the most practical part of the Halakah--the ritual.

A goodly number of these compilations are introduced by the same sad story: "Since he (the author) realized that the hearts have waned; persecutions multiplied; the minds have become reduced and the exile enhanced, he took upon himself to collect all the Halakahs in order that the Torah should not be forgotten among the Israelites".²⁾

1) Cf. introductions to "Rokeah" and "Orhot Hayim".

2) Tchernowitz, ha-Shiloah, Vol. IV p. 305.

All these causes were instrumental in the drafting of a great number of ritualistic compilations. These compilations in course of time came to be regarded as standard works, and served as a foundation for all the subsequent Halakic codes.¹⁾

Among the compilations that were written during these two centuries, the treatise "Sefer Mizwot Zemaniyot" by Israel ben Joseph occupies a unique position. In the first place, it is the only work of its nature that was not written in Hebrew,²⁾ but in Arabic, the spoken language of that country. The author seems to have belonged to that group of codifiers who insisted upon divorcing Halakic decisions from the general discussions of the Talmud.

As it is evident from his treatise Israel was thoroughly versed in Halakah. In citing references in support of his Halakic statements he had recourse not only to Talmudic and Gaonic sources, but also to the opinions of the scholars of his own country and those ~~of the~~ of the Tosafists. He discriminated judiciously between conflicting opinions and decisions for which no authority could be found in the sources prior to his age, and gave preference to those that appealed to him the most.³⁾ Israel ben Joseph records only the final decisions of every Halakah. But mindful of the fact that Maimonides had been bitterly attacked because he had failed to cite sources for his code, Israel, in no way considering himself equal to

1) Cf. Zunz, Ritus, pp. 27-32.

2) Except כתאב אלכפאיה by Abraham, son of Maimonides. (Zunz, Ritus, p. 27).

3) On page 50 of "Sefer Mizwot Zemaniyot" we find him saying ולזולתינו יש סברה אחרת , on p. 59 שזהו הדעת הנכון אצלי

Maimonides, and desiring in his code to avoid such criticisms, cited origin and sources. Such citations were, however, brief, having omitted all the discussions connected with the subject.

Furthermore, the author, who was a great admirer of general culture,¹⁾ seems also to have had great concern for the masses and their needs. Hence he wrote the treatise in a language admired by himself¹⁾ and accessible to the average individual. The work is written in a popular style and embraces only the most vital ritualistic Halakahs. Naturally it also contains a record of the local ritualistic practices. As to form and arrangement, this work is a masterpiece of conciseness and brevity. Every Halakah is stated succinctly, and is properly connected with its sources, whether Talmudic, Midrashic, Gaonic, or otherwise.

In course of time the code "Sefer Mizwot Zemaniyot" became quite popular.²⁾ This treatise and his other writings gave Israel an assured place among the scholars of his day.

In conclusion, a word on Israel's influence on his contemporaries and on later generations may be in place. A final verdict is not safe, since his commentary on "Pirke Abot",

and on p. 100 he has it **וזהו הנכון**.

1) Cf. Asheri, Responsa, 55, 9.

2) Solomon Schechter comments that the "Sefer Mizwot Zemaniyot" was very popular, being extensively cited on the margin of Siddurim, and that Joseph Alnaqua in his "Menorat ha-Maor" follows the order of "Sefer Mizwot Zemaniyot". (Cf. Monatschrift fuer Geschichte und Wissenschaft des Judenthums, 1885, pp. 234-236.)

his most scholarly piece of work, is still in manuscript. However, if we bear in mind the number of times he was quoted by famous scholars, we will be in a position to appreciate the high regard in which he was held by his own and by succeeding generations.

If citations from Israel's Halakic treatise are not frequent in subsequent codes, it is only because his code was intended for the masses, and also probably because it was superseded by the all-embracing contemporary compilation of Jacob Baal ha-Turim. But the fact that the "Sefer Mizwot Zemaniyot" was preserved in eight or nine manuscripts and was frequently quoted on the margins of Siddurim is a proof of deserved popularity.

DON SHEMTOB IBN ARDUTILE

1)

Don Shemtob ben Isaac Ardutile, the translator of the MS. "Sepher Mitzwoth Zemaniyoth", was a Spanish poet who flourished in Soria in the beginning of the 14th century.

As his title of "Don" indicates, he must have been a member of a prominent family and himself a highly respected person in his community.

Shemtob was the author of the following works: (1)

2)

"Milchamoth Ha-Am Weha-Misparim", a collection of short literary and poetical articles in Hebrew. (2) "Ma'aseh",³⁾

an ethical story in the form of a disputation between the pen and the scissors. (3) Liturgical poems. One, the "Yam Kohemoth"⁴⁾, also known as the "Bakkashah", an alliterative prayer of 2000 words, each of which begins with the letter "m" as

מָרָם מְרָאשׁוֹן מְסַתֵּר מְאִשׁוֹן. The other poem is a Widui, a confession beginning with the words רְבוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם בְּרָאוֹתִי⁵⁾ בְּחֹרוֹתִי⁶⁾. This Widui is printed in the Mahzor of the Spanish rite.⁶⁾

1) As to the correct pronunciation of his name cf. Steinschn. in C.B. 2518 or in Hebr. Ueber. p. 913.

2) Jewish Encyclopedia, Ardutile.

3) Printed in the collection "Dibrei Ha-Chachamin" by E. Ashkenazi, Metz, 1849.

4) MS. P. 970⁴⁾ and MS. Fischl 1881 (Steinschneider, Hebr. Ueber. p. 912.

5) Cf. Zunz in Literaturg. p. 503.

6) Cf. Wolf Vol. I, 2153.

In his poetry Shemtob did not achieve any great fame. His poems lack poetic expression of feeling and for the greater part contain only an abundance of skilfully arranged rhyming phrases. Loquaciousness seems to have been one of his shortcomings. In his prose, to even greater extent than in his poetry, this fault is evident. His dissertation "Maaseh" is a case in point.

Shemtob, though a native of Soria, must have been in close touch with the Jewish schools of central Spain, which had given him contact with the distinguished scholars of Toledo, among whom Israel ben Joseph, the author of "Sefer Mizwot Zemaniyot", occupied a prominent position.

Although Arabic was not spoken in Soria, Shemtob was well versed in that language, and being a great admirer of Israel ben Joseph and of his popular treatise "Sefer Mizwot Zemaniyot", undertook to translate this work from Arabic into
 1)
 Hebrew.

It is very difficult to judge Ardufile's skill as a translator since the original work is not extant. In his verbose introduction to the translation, Shemtob testifies to the great pains and care he exercised in rendering the translation as exact and as close to the original as possible. For the greater part, especially in connection with

1) Zünz in his Literaturg. has it that the translation was made in 1330.

the stereotyped Halakic decisions, the style of the translator is rather smooth and brief, while in certain passages, especially where a description of the subject is required, the style suffers from his usual prolixity and lack of regard for the correct conjugation, tense and the proper use of gender and number. From the translation of single terms employed in philosophy or ethics, it is evident that Ibn Ardutile was familiar with the terminology evolved by the Tibbonites in their translations.

We do not know of any other translations by Shemtob ibn Ardutile. On the whole he prepared a readable version of the "Sefer Mizwot Zemaniyot", thereby rendering valuable service to the Jews outside of Spain by bringing to their attention this popular Halakic treatise.

DESCRIPTION OF MANUSCRIPT

The Halakic treatise "Sefer Mizwot Zemaniyot" written originally in Arabic by Israel ben Joseph was translated into Hebrew by his friend Don Shemtob ibn Ardutile in 1330.¹⁾

The manuscript used for this thesis is bound together with another manuscript of fourteen leaves,--a liturgical treatise called "Sefer Maskiot Kesef", which was written by Moses ben Shemtob of Leon. Both manuscripts are written by the same scribe. They are bound in cardboard with leather facing, in a volume that is eight inches by five and a half inches in size.

The manuscript "Sefer Mizwot Zemaniyot" consists of 102 leaves. A break in the sequence clearly indicates that a leaf between 12 and 13 is missing. The treatise is written in Spanish Rabbinic script of the 15th century,--24 lines of writing to each page; the size of the letters being about 10 point in printers terminology. Each page has appended to it the sequence word, i. e.: the first word of the next page. Topical paragraphs are distinguished from the regular body script and begin with larger type. On pages 87 and 88 the script is uniquely arranged to give the semblance of two triangles with apexes meeting in the

1) Cf. Zunz, Literaturg. p. 53.

center of the page.

The manuscript has very few marginal notes and these are restricted to portions where the scribe thought it necessary to introduce corrections after reading the manuscript. The scribe used a distinctive method in correcting his errors. Where only a single letter was incorrect that letter was crossed out; where an entire word was inserted by error he permitted the word to remain but indicated, by placing vertical ticks above each letter of the word, that it was to be disregarded in reading.¹⁾

Throughout the text an attempt to follow a system of punctuation is discerned though no definite system is achieved. The scribe does, however, use marks corresponding to our commas and periods.

At the end of the manuscript there is a purchaser's note in a hand-writing different from that of the text. This subscription bears the date 1503.

In general the manuscript is well preserved. While it is worm-eaten in some places and moldy in others the text is not seriously affected by the ravages of time and the elements.

The original Arabic manuscript, of which the treatise under discussion is a translation, is not extant. However, several copies of the translation are in existence. The copy used for this thesis was loaned to The Dropsie College by the

1) These as well as all the other textual errors have been emended in the margin of the edited text.

Jewish Theological Seminary of America (MS. 1577) and is a part of the Elkan Adler Collection (MS. 3604).

The other copies of the manuscript are located in the following collections or libraries.

1. Bodleian Library MS. 603 (also known as Adolph Neubauer MS. 904¹).
2. Adolph Neubauer 1081. (This manuscript does not have the introduction). Also MS. Reggio 63.
3. Fl. (536) Biscioni p. 558.
4. P. 831.
5. Halberstam 263.¹⁾
6. Wolf Vol. III p. 635-6 mentions another MS.--Colbertina 5452.
7. Another MS. corresponding to pp. 23-89 of MS. 1577 is also found in the Jewish Theological Seminary of America, collection number 73450.

On comparing the two manuscripts found in the collections of the Jewish Theological Seminary of America, we find that a great number of textual variations exist between them. The content of the first manuscript, which was used for this thesis is more accurate than that of the other, since the second, among other errors, has entire lines omitted in a number of places, as on pages 23, 57, 68 and others. These

1) The first five manuscripts of this list are mentioned by Steinschneider in his Hebr. Ueber. p. 913.

textual variations do not affect the Halakic content of the treatise, and wherever there are Halakic differences, the manuscript here edited seems to be more authentic.¹⁾

CONTENT OF "SEFER MIZWOT ZEMANIYOT"

After an introductory sentence by the scribe, giving the name of the book and its author, there follows a lengthy introduction by the translator, Shemtob ibn Ardutile.

In this introduction ibn Ardutile, using rhyming phrases, (the customary style of that period) begins with a short description of the content of the manuscript, emphasizing its merits as to style, composition and sources, and also accounting for its original authorship in Arabic.

Israel ben Joseph, the author of the manuscript, wrote the book in Arabic, the language then spoken by the Jews in central Spain,²⁾ as he intended it primarily for the use of his own countrymen. However, as Ibn Ardutile explains, he did not, by any means, intend to deprive Jews outside of Spain of its use. He used Arabic, first, because it was the spoken language of his countrymen and secondly because to him Arabic was an expedient vehicle of expression.

1) For instance, in the reading of the Megillah the first manuscript has it ואם קראת היחיד בכתובים יצא ידי חובתו while the second has לא יצא ידי חובתו (Cf. Maimonides Hil-kot Megillah 2,8.)

2) Cf. Zunz, "Zur Geschichte und Literatur" p. 426.

By translating it into Hebrew, ibn Ardutile made this work accessible to the Jews outside of Spain, thereby completing the original idea of the author.

After accounting for the content and authorship, Ibn Ardutile ventures into a rather lengthy discussion on translations in general and the difficulties that beset translators. His observations in essence follow.

The primary object of any translator is to interpret the content of a document from one language into another. Since every language has its own inherent characteristic idioms through which its ideas are expressed, a literal translation is both physically impossible and inadvisable. This applies to all languages without exception and applies even more so to a translation of Arabic into Hebrew. The reasons are:

1. Phonetic difficulties--Arabic having more characters than Hebrew.
2. Even if the phonetic difficulty could be met there are other linguistic difficulties.

Since all the available Hebrew, as Ibn Ardutile maintains, is only that of the twenty-four books of the Bible,--certainly a limited source--a great number of Arabic words can not be expressed by a single word in Hebrew and would require two, three, or even more Hebrew words to express the idea adequately.

Furthermore, Arabic has a super-abundance of synonyms. Many of them can not be translated into Hebrew. To render a

translation intelligible, every translator is therefore bound to introduce various changes in the text and style.

Of course it is advisable, as Ardufile admits, to preserve the style of the author as far as possible. Since certain parts of the manuscript (the cited sources) had been originally written in Hebrew, Ardufile could not have experienced many difficulties with those portions, but in translating the Arabic portions into Hebrew, he claims to have followed the above procedure--preserving the original style to the best of his ability and introducing changes only where he deemed them absolutely necessary.

From the first paragraph of the manuscript and from other parts of the text it is evident that Israel ben Joseph had written this treatise at the request of his son,¹⁾ who was apparently anxious to have before him an authorized order of ritual as a guide. Israel ben Joseph was very happy to comply with the request of his son and as a result wrote the ritualistic compilation "Sefer Mizwot Zemaniyot".

God, in his great mercy, has endowed us with senses and organs for our own benefit, says Israel. God does not need any of our thanks or appreciation. However, we should be grateful to our Creator for whatever kindness he has done for us in the past and pray to him for similar favors in the

1) Many authors of the Middle Ages used the same pretext for the writing of their works.

future. Prayer, he views as an expression of the friendly relationship between God and his people. Prayers are of vital importance, and therefore Israel ben Joseph deemed it fitting and proper to begin his book with a general discussion of prayer.

The prerequisite of prayer is cleanliness of body. Before venturing into a detailed discussion of prayers and benedictions, he devotes a chapter to the libation of the hands.

I. Libation of Hands (six parts or gates)

1. What practices have to be preceded by libation of hands.
2. Quantity of water required.
3. What water is fit for libations.
4. Form and shape of vessels.
5. What parts of the hands should be washed.
6. Procedure of libations.

II. Prayers (the prayers have not been subdivided into parts)

The 100 daily benedictions.

The Shema.

The daily order of service.

The reading of the Torah on Monday, Thursday and Saturday afternoon.

III. The Sabbath (has not been subdivided into parts)

Preparations for the Sabbath.

Sabbath day and the order of the service.

Sabbath night and the order of its service.

IV. New Moon

V. Hanukkah and order of its service

VI. Purim and order of its service

VII. Passover (ten parts)

1. Cleansing of utensils for use during the week of Passover.
2. Searching for the leaven.
3. Practices during the 14th day of Nisan.
4. The order of service during the Passover night.
5. Leaven during the week of Passover.
6. Handling of the dough for the Mazoh.
7. The Passover service.
8. Kinds of work allowed on a holiday.
9. Kinds of work allowed on Hol-Ha-Moed.
10. Counting of the Omer and the use of new grain.

VIII. Feast of Weeks.

IX. Days of Fasting.

X. Ninth of Ab.

XI. New Year. (five parts)

1. The Shofar and ritual pertaining thereto.
2. The service.
3. The portions of the Bible.
4. A comparison between the second day of New Year and the second day of any other holiday.
5. The ten days of repentance.

XII. Day of Atonement (five parts)

1. The eve of the Day of Atonement.
2. Bodily afflictions.
3. Laws relative to work on Day of Atonement.
4. Various confessions and prayers.
5. Biblical portions for the day.

XIII. Succoth (eight parts)

1. The Succah.
2. Who is obliged to use the Succah.
3. Time for the use of the Succah.
4. Benedictions over the Succah and their time.
5. The four species of the Lulav.
6. The combination and the time for the use of the Lulav.
7. The service and Biblical portions.
8. The eighth day of Succot.

XIV. Various Benedictions

1. A survey of all benedictions.
2. Benedictions before partaking of bread and Grace after meals.
3. The Mazonot benediction.
4. The Shehaccol benediction.
5. The Hoetz benediction.
6. The Hoadomoh benediction.
7. Food which may be considered part of a regular meal.
8. Benedictions over spices.
9. Benedictions on receivingsgood tidings.
10. Occasional benedictions.

The development of ritualistic works followed on the whole three distinct lines, namely, the order of service; interpretation of prayers; and ritualistic Halakah.¹⁾

In the earlier works, such as the "Mahzorim", the authors incorporated all three divisions, while during the period under discussion, the last two divisions, namely, ritualistic Halakah²⁾ and the interpretation of prayer were given greater prominence.

The author of the "Sefer Mizwot Zemaniyot" confined himself to ritualistic Halakah since as it is evident from certain parts of his treatise he intended his work to be either a part of a "Mahzor"³⁾ or a supplement to a "Siddur".⁴⁾

Sources in the "Sefer Mizwot Zemaniyot".

The sources cited in the manuscript are mostly Talmudic, Mid-rashic and Gaonic, but we also find mention of Tanaitic and post-Tanaitic references. The Tanaitic sources are the סבילתא, ספרא

and ספר', טשנה ; the post-Talmudic sources are פרקי דרבי אליעזר and טסכת קלה מס' סופרים וד"א while the Mid-rashic sources resemble in essence quotations from מדרש רבה

and the ילקוט. Only Gaonic book mentioned by name is the ספר הלכות הגדול and the only Medieval¹⁾ compilation mentioned by name is the ספר המצוות הגדול. by

The Talmudic references are introduced by the phrases: ונתנו

or most frequently by simply אטרו בחלמוד stating לאטרו and only occasionally by אטרו חז"ל ; the Gaonic references are introduced by קטונים אטרו, ואונים אטרו or by

1) Cf. Zunz, Ritus, p. 19.

2) The interpretation of prayer occupy a prominent position in codes such as "Shibbole ha-Leket" and "Abudraham".

3) Cf. Page 57.

4) Cf. Note 2, p.25. One of the man-

ואמר המע. The Talmudic references derived from verses in the Bible are mentioned in the manuscript together with the corresponding verses.

The Geonim mentioned by name are Amram, Hai, Samuel ben Hofni and Saadia. Of the medieval² Jewish scholars, we find mention of Hannanel³, Maimonides, Alfasi, Isaac ibn Ghayat, Meshulam ben Klonimos, ibn Daud and others. Of the French school we find mention either by the general term of חכמי צרפת or רבני צרפת and also of the following individuals: Rashi, Tam, Isaac and Samson, the Tosafists, and others.

Talmudic Texts in the MS.

Most of the Talmudic passages quoted by the author of "Sefer Mizwot Zemaniyat" in support of his Halakic statements vary in text from those found in the printed editions of either the Babylonian or the Palestinian Talmuds. These variations are not of such nature as would affect the content or meaning of the quotations.

On comparing these quoted passages with the available manuscript sources, such as the Munich MS. of the Babylonian Talmud, the Hamburg MS. of the Babas and the notes of the "Dikduke Soferim" by R. Rabinowitz, I failed to discern any identities between the Talmudic text used by the author and any single rabbinic or Midrashic source.

These passages while they do not agree consistently with any single accessible source, do agree, in various parts, with the Talmudic texts found in the earlier editions of the Yal-

uscripts of this treatise, namely, the Adolph Neubauer 1081, is actually in the form of marginal notes to a Siddur.

kutim, Agadot ha-Talmud, Ain Jacob, Menorat ha-Maor, the marginal notes of the Munich manuscript, or with quotations cited by R. Nissim, Alfasi, Asheri, Solomon ibn Aderet and others of the Spanish school.

A few illustrations will help to elucidate the above statement.

Talmudic passages quoted in various sources	Talmudic passages. in the MS.	Talmudic passages as found in the printed editions of the Baby- lonian Talmud.
Munich manuscript	תרומא רב בטשכים	1) תרומא ר' אבא בטשכים לפתחו של חברו (ברכות יד:)
Munich MS.	היה צריך לנקביו אל יתפלל.	2) והנצרך לנקביו הרי זה לא יתפלל (ברכות כג.)
Munich MS. but word יפנה is omitted.	הרוצה לקבל עליו עול סלכות שמים שלמה נוטל ידיו וסניח תפלין...	3) הרוצה לקבל עליו עול סלכות שמים שלמה יפנה ויטול ידיו ויניח תפלין (ברכות מו.)
Yalkut, Menorat ha-Maor. (Dikduke Soferim)	אל תקרי אמונים אלא אמנים	4) אל תקרי שומר אמונים אלא שאומרים אמן. (שבת קיט:)
Alfasi and Asheri (Gaon of Vilna, Ber. 8a).	אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בב"ה.	5)

- (6) א"ר יהושע בן לוי
לוי לבניה קדימו
ואחשיכו ועיילו
(ברכות ח.)
א"ר יהושע בן לוי
לברוהי אקדימו
ואחשיכו לבי כנישתא
כי היכי דתוריקו חיי
- (7) היוצא מבית
הכנסת ונכנס לבית
המדרש ועוסק בתורה
(מ"ק כט.)
(ברכות סד.)
כל הי"צא מבית
הכנסת לבית המדרש
ומבית המדרש לבית
הכנסת זוכה ומקבל
פני השכינה
- (8) חסידים הראשונים
היו שוה"ן שעה אחת
מנה"ט אמר ר' יב"ל
אמר קרא
(ברכות לב:)
הסתפלל צריך שישהה
שעה אחת קודם
תפלתו ושעה אחת
אחר תפלתו
- (9) ר' שמעון חסידא
(סנהדרין כב.)
ר' יוחנן חסידא
אמר ר' יוסי ברב
חנינא משום ראב"י
המתפלל...
(ברכות כד:)
- (10) ר' יוסי בר'
חנינא משום ראב"י
המתפלל...
(ברכות כד:)
- (11) הלכה כר' יהודה
דתנן בבבירתא כוותיה
(ברכות כז.)
דתנן בבבירתא כוותיה
(ברכות כז.)
- (12) אמר ר' חנינא
ג' ראשונות...
(ברכות לד.)
א"ר הונא ג' ראשונות
אמר ר' חנינא
ג' ראשונות...
(ברכות לד.)
- (13) חזינא להו לאביי
ורבא דמצלי אצלו
(ברכות לד:)
חזינא להו לאביי
ורבא דכי נפלו
אפיהו מצלי אצלו
- Agadot ha-Talmud,
Ain Jacob
(Dikduke Soferim)
- Munich MS. mar-
ginal note.
- Isaiah of Trani
(Dikduke Soferim)
- R. Nissim
(Ber. 27a).
- Alfasi and Munich
MS. (Dikduke Sof.)
- R. Nissim
(Dikduke Soferim)

On the basis of these illustrations we can reasonably conclude that Israel ben Joseph used a text of the Talmud which in the course of time, has been lost or is extant in a manuscript as yet unknown.

The reasons for the textual differences between the "Sefer Mizwot Zemaniyot" and the printed editions of the Talmud can be easily explained.

A number of variations may be simply textual errors due to the carelessness of the scribes and copyists. Again, our printed editions of the Talmud, as well as the Munich and Hamburg manuscripts, follow, on the whole, the Franco-German school, because it is a well known fact that Rashi and the Tosafists edited the text of the Talmud. Israel ben Joseph, however, lived in Toledo, Spain; he, therefore, used the text prevalent in his country, and that accounts for the differences in text between his manuscript and the printed editions of the Talmud.

There are also a number of discrepancies in regard to the names of Talmudic authorities cited in the manuscript. These differences are not recorded in any source. The names of the Talmudic authorities have never been handled with great care, and the system of abbreviations employed by scribes in the writing of proper names has led to much misunderstanding and
1)
confusion.

In his manuscript, Israel ben Joseph seems to have had little concern over the names of the authorities responsible for the

1) Cf. Z. Frankel, "Darke ha-Mishnah" p.26, also introduction to the "Dikduke Soferim" p. 17.

quoted statements, since at times he omitted the names of these
¹⁾
 authorities.

The passages quoted from the Palestinian Talmud vary in text from the printed editions even to a greater degree than those quoted from the Babylonian Talmud. However, the paucity of passages and the scarcity of manuscript material of the Palestinian Talmud make it difficult to venture a definite statement.

Midrashic and Gaonic References

The Midrashic and Gaonic references are quoted only in substance and a comparison of texts is not feasible.

Biblical Verses in the MS.

The Biblical verses cited in the treatise have all been written plene, and the existing textual variations do not reveal any support from MSS. It seems that the author has quoted the verses from memory, while the conspicuous differences may be due to scribal errors; as for instance in quoting Isaiah 58, 10, he has ונפש רעבה תשביע instead of ונפש נענה מי כמוכח, or instead of כל עצמותי תאמרנה מי כמוך תשביע (Ps. 35, 10), or instead of לשמע אל הרנה ואל התפלה he has (Kings I, 8, 28) (Chr. II, 6, 19), instead of ונפתחו עיני כל העם he has ונפתחו עיניו ונפתחו עיניו (Nehem. 8, 5), or instead of עיניו לא עמדו he has עיניו לא עמדו (Job 32, 16).

1) On p. 17 of the treatise he has תנא קמיה היה עומד instead of תנא קמיה דרבי יהודה היה עומד, on p. 5 he has תרומא רב אבא במשכים instead of תרומא רב במשכים and on p. 27 in quoting an authority he simply has ר' אלעזר בן פלון.

Halakic Variations in the MS.

On comparing the Halakahs of the "Sefer Mizwot Zemaniyot" with those found in the standard code, the Shulhan Aruk by Joseph Karo, we find a number of variations existing between these two codes.¹⁾ These variations are recorded invariably in the compilation of Jacob Baal ha-Turim as dissenting opinions of individual scholars. Israel ben Joseph incorporated these variations into his code, either because they corresponded to his views or because they were prevalent in practice in Toledo.

Order of Service in the "Sefer Mizwot Zemaniyot"

The order of service as stated in this treatise naturally follows the Spanish rite. Since the book was intended as a supplement to a Siddur, the order of service is given only in outline form.²⁾ Certain prayers, such as אֲשֶׁר וּבָא לִצִּיּוֹן and עֲלֵינוּ, are not mentioned at all, but it is not likely that Israel ben Joseph meant to have these prayers omitted from the service, for they were certainly recited by the Jews of Toledo;³⁾

1) The treatise has about 60 Halakic variations, some of which are:

(a) Water which remains uncovered overnight is unfit for libations.

(b) It suffices for עֲרוּבֵי תַבְשִׁילִין to have just one dish without bread.

(c) Peas are permitted on Passover.

(d) The blowing of the Shofar on the Day of Atonement is to take place after הַבְדֵּלָה.

(e) וְהוּא רַחוּם is to be recited even on Friday night.

(f) An individual reciting הַלֵּל on ר"ח is not supposed to pronounce the הַלֵּל benediction.

2) The following is the order of the daily service: בִּרְכַת צִיצִית, בִּרְכַת תְּפִלִּין, בִּרְכַת כַּהֲנִים, פִּרְשַׁת תְּמִיד, אֱלֹהֵי דְבָרִים וְהַבְקָשׁוֹת הַמְּסֻכּוֹת, אִיזְהוּ מְקוֹמֵנוּ, בְּרִייתָא דִּר' יִשְׁמַעֵל, בְּרוּךְ שְׁמֵךְ פְּסוּקֵי דְזִמְרָא, ק"ש, תְּפִלָּה, נְפִילַת אֲפִים, מְזִמּוֹר לַיּוֹם וּפְסוּם הַקְּמֵרַת (אם יִרְצֶה).

3) Abudraham, a native of Toledo, has these prayers incorporated in the daily service as stated in his code.

he did not name them simply because he expected to have these prayers incorporated into his Siddur. However, some of the prayers mentioned in the "Sefer Mizwot Zemaniyot" reveal slight textual digressions from the standard Siddurim such as Seder of Amram Gaon, the Abudraham and others. These variations are due either to Israel's personal preferences¹⁾ or to the customs prevailing in Toledo.

Many of the ritualistic codes that were compiled in the two centuries following Maimonides are either not extant or are found only in manuscript.²⁾ On comparing the "Sefer Mizwot Zemaniyot" with the outstanding printed codes we find that it resembles in many respects the best compilations of the period. It breathes of the same profound trust in God as the "Rokeah"; it partakes of the scientific background of the "Zedah La-derek"; it resembles the beautiful yet simple style of the "Shibbole ha-Leket"; it displays the same friendly attitude towards the Jewish masses as the Abudraham; yet it surpasses them all in the grasp of ritual details and in skilful presentation of the subject matter. The "Sefer Mizwot Zemaniyot" fully deserves the gained popularity.

1) Of all the variations of the prayers the Kaddish following the reading of קִיְנוּת is certainly unique:

יְתַנּוּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵיּהּ רַבָּא דְּהוּא עֲתִיד לַחֲדָתָא עֲלֵמָא וְלִשְׁכַּלְלָא הִיכְלָא וְלִמְיַפְרָק
חַיִּיא וְלֵאחֵיִיא מִתִּיִּיא וְלִמְעַקֵּר פּוֹלְחָנָא נּוֹכְרָאָה סַאֲרַעָא וְלֵאֲתַבָּא פּוֹלְחָנָא
קְדִישָׁתָא דְּבִשְׁמִיא לֵאחֲרֵיהּ וְלִהְדָרֵיהּ וְלִזְיוּיֵיהּ וְיִקְרִיהּ וּשְׂכִינָתֶיהּ בְּחַיִּיכוּן וְגו'

2) Cf. Zunz, Ritus, pp. 27-30.

ס פ ר

מ צ ו ת ז מ נ י ו ת

חברו

ר' ישראל בן יוסף מטוליטולה
אשר חי במאה הראשונה לאלף הששי

והוכן לדפוס

ע"פ כתב יד שנמצא בעקר הספרים שעל יד בית המדרש לרבנים
בניו-יורק עם תקונים והערות ועם
הקדמה בשפה האנגלית

ע"י

יוסף לוויצקי

פילדלפיה

תרפ"ח

1.....	הקדמת המעתיק
3.....	הקדמת המחבר
5.....	נמילת ידיים
6.....	מאה ברכות
8.....	מצות ק"ש
13.....	מצות התפלה וברכותיה
22.....	הלכות שבת ומצותיו
32.....	מצות ר"ח וחיובו
33.....	הלכות חנוכה
37.....	הלכות פורים
41.....	הלכות חג המצות וחיוביו
68.....	הלכות חג השבועות
61.....	הלכות הצומות
71.....	הלכות תשעה באב
76.....	הלכות ר"ה וחיובו
90.....	הלכות יום הכפורים
104.....	הלכות חג הסוכות וחיוביו
124.....	הלכות הברכות ועניניהן
1-49.....	הקדמה והערות (בשפה האנגלית)

ספר המצות הזמניות להחכם ר' ישראל ז"ל מטולימולה אשר העתיקו הרב ר'
שם טוב 'ן ארדומייל ז"ל מלשון ערבי ללשון קדש הנערב. אמר שם טוב 'ן
ארדומייל בא ליד' ספר נחמד ומעולה בכתם אופיר לא יסולה, חברו בלשון ערב
החכם הגדול ר' ישראל ז"ל בן כבוד ר' יוסף בר' ישראל ז"ל מטולימולה בתקון
כל הברכות והתפלות אשר הצבור והיחיד חייבין לברך ולהתפלל בכל שעה ושעה
מראשית השנה ועד אחרית השנה, משיקום אדם ממטתו עד עת שכבו, בין בחול בין
במועדים והימים אשר נחו בהם היהודים, הלכות כל חג ותפלותיו וברכותיו
מצותיו, חקתיו ותורותיו, תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן, ודברי הצומות וזעקתן,
והפרשה הראויה ליום והמזמור, והימים אשר בהם ההלל יגמור, מדי חדש בחדשו
ומדי שבת בשבתו, את הכל עשה יפה בעתו, ואיך מברכין על כל מיני מאכל ומשקה,
ועל כל מיני מגדים, ועל כל מיני בשמים, כפרים עם נרדים, ועל מעשה היד ועל
שמועת האזנים, ועל כל טראה עינים, ולדעת הראיות והמעשים, אשר לתקון כל
הברכה ותפלה המתקנים אותם עליהם יסמכו, ולמצוא המקור אשר מימי כל מצוה
משם ימשכו, באור פני זה הספר יהלכו, והאיש אשר זה הספר בידו לספר אחר לא
יצטרך לדעת איך יתפלל ואיך יברך, ויקרא לפניו אברך, כי כל דבר במקומו סדר
אותו והעריך, לא הוסיף יותר מדי ולא האריך, לא נפל דבר אחד מכל הצריך.
ולמצוא החבור הזה חן בעיני לגדול טובתו ורוב שלמותו וראיתי כי ספוקו
ותועלתו נעלם ומכוסה מכל אנשי גבולינו, בנערינו ובזקנינו להיות לשון ערב
בלתי מורגל בינינו, ראיתי להעתיק אותו ללשוננו כדי להוציא מכל וכל מן הכח
אל הפועל לחכם המתברו כוונתו הטובה, ותגלה בכל קהל ועדה מחשבת רוחו
הנדיבה, אשר סחציתה או רובה נשאר עוד בכח בסבת הלשון אשר הספר חובר בה,
כי באסת כוונתו לזכות את הרבים מקמנם עד גדולם, לישרם ולהודיעם את כל
העדה כלם, ובא לטהר ראוי לסייע אותו כ"א לפי יכולתו, ולהחזיק בידו לפרסם
טוב כוונתו הרצויה אשר סחציתה סוגרת ומסוגרת כחיצונה כחודרת, בסבת לשון
הנזכרת, אשר בהעתיקתי זאת ימצאו פתח כל אותם שדלת הספר נעולה בפניהם,

ואכלו את חקם אשר נתן להם, ובין החבור והעתקתו תשולם כל כוונתו, להכם
המחברו, אשר אם נשא פנים ליושבי עירו, והראה קורבה עם אנשי גבולו, ויושבי
הגבול הזה נכריים נחשבו לו, כי סגר הדלת לפנינו מלבא בו, לאכול ספריו
ולשבוע מטובו, אין לנו לדון אותו לכף חובה, ולא לשנאה ואיבה, כי חלקת לשון
הערב הרחבה, ופחות אמרתו הערבה, היא השיאתהו לו ולכל יהודי אשר חבר ספר
בה כי מצאו דיים ודבר כל ענין כרצונם לארכה ולרחבה.

ולפי שיש לכל לשון ולשון דרך מיוחד לדבר בו שלא כדרך זולתו, שאם ירא
המעתיק ספר מלשון ללשון להעתיקו אות באות, תיבה בתיבה מבלי שיטה ימין
ושמאל, אין לו מנוס מלהשחית הענין ומהחליפו עד שלא יובן כי אם בקושי
ובכבדות וגם יאמר תפל בלי מלח, ולא יובן כלל לסבה הנזכרת, ר"ל להיות לכל
לשון דרך מיוחד שלא כדרך זולתו, לכן סבת זאת בלבד צריך כל מעתיק לשנות
המלות ולהחליפם ולהקדים בהעתקתו המלה המאוחרת בחבור הנעתק, ולאחר המוקדמת
ולהוסיף מלות ולגרוע אחרות כדי שלא יצא מדרך הלשון הנאות לו לדבר בו,
וכדי שלא ישחת הענין, כי יש לעשות עקר מן הענין ותפל מן הלשון, כי לשמית
הענין אין לחוש לשנוי הלשון, ואם נשלל בהבנת הענין כדי שלא ישתנה הלשון
אז תאבד כוונת המעתיק שבאמת אינה כי אם להעתיק ענין הספר מה שלא יארע
בשנוי הלשון אם הענין שמור, וכ"ש שיש למעתיק מלשון ערב ללשון הקדש סבה
אחרת חזקה וגדולה מכרחת לשנות המלות ולהוסיף ולאחר ולהקדים, כי גם אם
לאיחוש להשחתת הענין בחפצו לשמור הלשון ולהעתיקו אות באות א"א לו, אבל
הוא נמנע, מפני כי אין לשון קדש הנמצא עתה די להעתיק כל לשון ערב, וזה
לב' סבות, הא' אצלנו, כי יש להם כ"ט אותיות ובהצטרף שבעה עם שתיים וכ'
אין מספר לגדודי הלשון הנוספים בגללם. והב' כי אפילו אותו הלשון שמן
הדין היה ראוי להמצא על פי אותיותינו, אבל רבו בעונותינו בסבת גליותינו
וחרבן בתי נבואתנו, ובזוי ספרינו, עד שלא נשאר ממנו כי אם זה המעט הנמצא
בכ"ד ספרים שקדושתו היא שמירתו וימין אמרו היא סמיכתו, ועוד כי בלשון
ערבי יש מלות הרבה שכל א' כוללת ענין שלא יאמר בלשוננו בפחות מנ' אול'

מלות וגם בה' כמו מלת מסתרפ"ד* שההעתקה הבא לבקש עזרה מאחרי' וכן תעק"ב**
 שר"ל ביאת זה תכף סור זה וכהנה רבות, וגם יש בלשון ערב מן השמות הנרדפים,
 אלף אלפי אלפים והמשל לזה בלשוננו, כמו רם ונשא וגבוה ונעלה, וכמו שבח
 והודאה ותהלה וכמו עוז ואדיר וחזק ואמיץ, שכל אלו שמות נכפלים, והענין
 אחד, ומכדומה לאלו יש בלשון ערב כפלי כפלים אלפי רבבות שלא ימצא בלשון
 הקדש, העתקה למחציתם ולא לשלשיתם, לכן בגלל הדבר הזה כל סעתיק הרוצה שיובן
 על פי העתקתו והענין הטובא על פי החבור שרוצה להעתיק הוא מוכרח לשנות
 המלות, להחליף ולהקדים ולאחר וגם לגרוע לפעמים כ"ש שיש לו להוסיף ושאינ
 לו לחוש לשנוי הלשון כדי שישמור הענין, אף אמנם בכל מקום שימצא העתקה
 לכל מלה ומלה כראוי ותשאר הבנת הענין שמורה ופשוטה מבלי בלבול וכבודות,
 הנה מה טוב ומה נעים, ואין צריך לומר שהרי זה משובח ותפארת לעושהו, שאם
 זה הספר אין בו צורך שכל אלו השנויים להוספת מלות להחליפם ולהקדימם אי
 איחור כי אם במעט מקומות להיות קצתו בלשון הקדש, ודברי רבותי שכך חייבו
 הענין בו. עכ"ז דרכי להודיע שנוי מעט כדי להודיע שנוי ונר ההתנצלות
 אי אחר בנר וזה דרכי בהעתקה זאת שכל ענין שאמצא מספיק בלשון הקדש להעתיק
 מלה במלה מבלי שיצא שכר העתקת הלשון בהפסד הבנת הענין אשתדל בכל כחי
 לעשותו, אך במקום שלא יתכן לי שמירת הלשון מבלי בלבול הענין כ"ש בהשחתת
 כלו לכן אשים פני להעתיק הענין ולא אשית ללשון, ומה' מענה לשון ושם הספר
 הזה שקראו בו המחברו ספר מצות זמניות.

אמר החכם הנזכר ר' ישראל ז"ל יצליחך האל הבן המוסרי הנעים, ילד שעשועים,
 הצלחת העומדים בתורתו ויתנך אותה התלמיד המשכיל אלפים בת התבונה יכיל⁽¹⁾
 מתנות הנאותים לעבודתו יען שאלת ממני שארשום לך ספר בתקון תפלות השנה
 כלה ומהנמשך אליהם ומהנתלה בהם, מצות האל יתברך המחוייבות והרשויות המשובחות
 אשר סדרו לנו הראשונים ז"ל לעבוד רבוננו בהם הנקרא כל זה בלשוננו סדור
 ובקשת ממני שאהיה מקיף על כל מה שהש"ץ צריך לחזרו ומסובב בכל מה שהיחיד

* () ** () (1) ראה מלכים א' ז' כ"ו. 2) קשה להבין

חייב לאמרו בימי החול ובשבתות וימים טובים ור"ח והצומות והמועדים עם כל
 מה שישמשו בהם מן הפיוטים הראויים להם, ושאלת שאעריך לזה כל הראוי להם
 וחיוביהם ומצותיהם ומשפטיהם והגבלת זמניהם ואופניהם וסדריהם, מהרתי לתת
 שאלתך חרוץ לעשות רצונך במה ששאלת ושמת להשלים חפצך במה שאוית ברוב
 אמונתי ומחסי באל ית' במה שחשבתי שיסעייני בו וממנו אשאל עזרה להנקש
 מן המוקש במה שאכזיז אליו. ואומר יתברך האל אלהי ישראל האחד בלי מספר
 והנשאר בלי תכלה, הראשון בלי זמן, הנעלה בלי מקום, מנהיג הנבראים לדרכי
 הצלחתם, ומסייע אותם לענייני תועלתם, אהודנו הוד ישיג רצונו ויועדו כראוי
 לעבודתו ולקריבות רחמיו. ואחרי אשר הוא יתברך ברא לאדם עוזרים וחייבים
 לעבודתו ובקיום מצותו ולהתעסק בתועלתו והם איבריו ורגשיו שעבדו בהם,
 (1) ככתוב 'כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוכה והטוב והמעולה שבהם אלהותו ואחדותו
 ולהעיד על עוצם גדולתו ולהודיע יכולתו ולשבחו ולהללו ולהתחנן ולהתנפל
 לפניו בבקשת צרכיו ולפארו ולהדרו על נועם נמילות חסדיו ומובו, לכן ראוי
 שיהיה החיוב יותר עצום בכוונתי להאמין שיש להקדים על פעולתו, והראשון
 במחשבתו להחישו מכל חובות העבודה והמצוה הם חובות התפלה. ומן הנכון הוא
 כי כל המצות שצונו הוא ית' והטרדות שהטרידנו בעשייתם שתכליתם לתועלת
 עושיהם עצמם, כי הוא ית' מסתפק מכל מיני התועלת, כמו שכתוב (2) ויצונו ה' לעשות
 את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו, ונאמר (3) אם צדקת מה תתן
 לו או מה מידך יקח, אך השכל גוזר שראוי להעיד לכל גדול בגדולתו ולהודות
 לכל מרום ברוממותו ולהלל לכל גומל חסד על חסדיו, ואם אינו צריך לתשלומין
 לכן חובה עלינו להודות לאל ית' על מיני חסדיו ורחמיו הכוללות ולמה שיש
 לנו מן התקוה החזקה ביקר חנו וחסדו כי כשנקרא אליו במחשבה זכה שיעננו
 וכשנבדל אליו שיסמכנו ויכין הצלחתנו ויטריפנו לחם חקנו ויטבנו ויברכנו
 כ"ש גדול הנביאים טרע"ה (4) ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימך
 (5) ואמר בתלמוד קט' ומציעה ועבדתם את ה' אלהיכם זו ק"ש ותפלה לכן חייב כל

(1) (תהלים ל"ה י') (2) (דברים ו' כ"ד) (3) (איוב ל"ה ז')
 (4) (שמות כ"ג כ"ה) (5) (ב"ק צב, ב"מ קז:) (6) (אולי צ"ל שיעבד בהם)

העובד הירא שישים התפלה קודמת לכל מעשיו אחר קומו משנתו, והפלינו בזה עד
 אשר הזהירו מלהשכים אדם לבית חברו לבקרו, וזה אמרם ז"ל⁽¹⁾ הנותן שלום לחברו
 קודם שיתפלל כאלו עשאו במה שנא' חדלו לכם מן האדם וגו' אל תקרי במה אלא⁽²⁾
 במה, מרגמה רב במשכים לפתחו של חברו, ולהיות הכנת המאמין לתפלה בנקיון
 גופו מבית ומחוץ. אמנם מבפנים בשירוק המותרות שבגופו ויתנקה ולא יתפלל
 בהיותו בלתי מופנה כמו שארז"ל⁽³⁾ היה צריך לנקביו אל יתפלל מיום הכון
 לראת אלהיך ישראל. והנקיון מבחוץ בשיטול ידיו ואפי' יהיו נקיות כ"ש⁽⁴⁾
 אם הם מלוכלכות כאמרם אמר ר' יוחנן הרוצה לקבל עול מלכות שמים שליטה
 נוטל ידיו ומניח תפילין וקורא ק"ש ויתפלל לכן ראוי שנקדים על כל מצות
 התפלה הלכות נטילת ידיים והם נחלקות לששה חלקים.

החלק הא' הדברים הצריכים נטילת ידיים קודם עשייתם.

החלק הב' מהות המים הראויים לנטילת ידיים

החלק השלישי כמות שיעורם

החלק הד' תבנית הכלי הראויים לנטילת ידיים

החלק הה' איזה חלק מן הידים הוא ראוי לנטילה.

החלק הששי איכות הנטילה.

הדברים הצריכים נטילת ידיים קודם עשייתם שלשה והם אכילה וק"ש ותפלה,
 ועקר מצות החיובים אשר אזכרם בנטילת ידיים הוא קודם האכילה ובלבד כשיאכל
 לחם ומיני מזונות וכל שמיבולו במים. אך כשהגיע ק"ש או שעת התפלה אם
 נזדמנה לו הנטילה כראוי מוטב ואם אין לו מים כלל והוא מתירא שיעבר זמנה
 די לו ב' נקה ידיו בעפר או בעשב הנמצא אליו תחלה כמו שכתוב בפר' היה⁽⁵⁾
 קורא בתורה רב חסדא לייט מאן דטהדר אמיא בעידן צלותא וסטכו זה לאמרם⁽⁶⁾
 ז"ל ארחץ בנקיון כפי בכל מדי דמנקי.⁽⁸⁾

הדברים המפסידיים את המים הצריכים לנטילת ידיים הם ה' הא' שנוי גוונם

(1) { ברכות יד. } (2) { ישעיה ב' כ"ב } (3) { ברכות כג. } (4) { עמוס ד' י"ב }
 (5) { ברכות מו. } (6) { ברכות מו. } (7) { ברכות מו. } (8) { תהלים כ"ו ו' }

שנפל בהם דיו אדם או צבע מן הצבעים.הב' שנתגלו, כי כמו שאסור לשתות
מים מגולים כך הם אסורים לנטילת ידיים ה' שנשתמשו בהם להדיח כלים או
ירקות וכדומה לזה הד' מים נפסדים עד שיתעב הכלב לשתותם למרירותם או
למליחותם או לעכירותם או לסריחותם.הה' מים שואבים* מן המרחץ.
שיעור המים הצריך לנטילת ידיים לא פחות מרביעית ואין להריק מים על
הידיים לנטילה כי אם בכלי שלם שיכיל רביעית. ולא יצא ידי חובתו לרחוץ
בשברי כלים ולא בכלי נשבר אם תהיה השבירה בענין שלא יקבל טומאה ולא בכלי
נקוב שלא אם יכיל רביעית ממקום הנקב ולמטה, ולא יצא ידי חובתו אם יריק
לו זולתו המים בחפניו על ידיו.והחלק הראוי לנטילה מן הידיים עד הפרק
לא פחות,ר"ל האצילים אשר בין אצבעותיו ובין הכף.ואיכות הנטילה המשובח
שיריק זולתו המים בכלי על שתי ידיו יחד, ואם אין שם זולתו ישים הכלי בין
ברכיו ויריק המים על ידיו, ואם יהיה גדול כדמות חבית יטנו על צדו ויטול,
ויריק המים על ידיו לא פחות מב' פעמים.ההרקה הראשונה אשר היא לנקיות
הידיים מן המנוף והלכלוך צריך שיטפיל ידיו למטה, וההרקה השנייה אשר היא
לטהרה צריך שישא ידיו למעלה כדי שלא ישונו המים אשר הריק בתחלה ויטמאום
בעת הטוהר, וצריך לנגב ידיו אחר הנטילה, לאמרם, כל האוכל בלא נגוב ידיים
כאלו אוכל לחם טמא.שנא' ככה יאכלו בני ישראל את לחםם טמא, אל תקרי לחםם
אלא לח מים.וחייב אדם ליזהר מאד במצות נטילת ידיים ולא ייקל בה.לאמרם
בתלמוד סוטה כל המזלזל בנטילת ידיים נעקר מן העולם, לכן מה שצריך המאמין
להקדים בקומו משנתו הוא נטילת ידיו ויברך ענט"י.ושאלו לרבינו האיי ז"ל
מה חייב אדם לברך קודם הנטילה או אחריה והשיבואמר כי אם היו ידיו נקיות
יש לו לברך קודם הנטילה ואם היו בהם מינוף או לכלוך שימנע בגללו מלהתפלל
ויברך אחר הנטילה.

אחר כך יתחיל טאה ברכות זר"ל באמרי טאה ברכות העשרים ואחת שהרגילו
בני אדם לברך זו אחר זו ביחד קודם ברוך שאמר, ויאות לאותם כ"א ברכות

(1) (סוטה ד:) (2) (יחזקאל ד' י"ג) (3) (סוטה ד:) * צ"ל שאובים

(4) טור קס"ב ועיין שם בב"י ובב"ח (5) טור ק"ס (6) שם (7) (שם קנ"ט)

הראשונות שיקראו בשם מאה ברכות שחייב המאמין לברך בכל יום כמו שכתוב
 (1) בתלמוד מנחות 'היה ר' מאיר אומר חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום שנא'
 (2) ועתה ישראל מה ה' אליך שואל מעמך וגו' אל תקרי מה אלא מאה, וענינו
 (3) שמספר אותיו זה הפסוק צ"ט וכשנוסיף האלף במלת מה יהיו מאה, ואחז"ל
 (4) כי דע"ה תקננו כשחדש האל יתברך בעם מכה רבה ועצומה וזה שהיו מתים מהם
 בכל יום מאה בחורים פתאום עד אשר התפלל דוד אל האל"ה ונלה לו זה הסוד
 ותקן ק' ברכות ותעצר המגפה וסמכו לזה לכתוב נאם הגבר הוקם על אסרו
 על בגמ' מאה הוו.

וחלוק אלו המאה ברכות הוא זה הכ"א שמתחילין בהם וברכת ציצית, בא"י
 אמ"ה אקב"ו להתעמף בציצית ושתי ברכות של התפילין של יד ושל ראש, ישים
 בתחלה על יד ויברך להניח תפילין ואח"כ על ראש ויברך על מצות תפילין,
 ויזהר שלא ידבר בנתיים ושתי ברכות של ברוך שאמרו ישתבח וז' ברכות של ק"ש
 ושחרית וערבית וי"ח ברכות ג"פ שחרית, מנחה וערבית כי ברכת המינין אינה
 בזה החשבון מפני שאחר סכאן תקנוה ביבנה, סך הכל פ"ז ברכות אין אנו רשאים
 להתרשל אפי' באחת מהן זולתי אם ימנענו מזה אונס ניכר, וזולתן מן הברכות
 הרצויות תלויות בסבות ודברים שאם עשינום יחייבנו אותם הסבות לברך ואם
 נניחום אין לנו לברך כמו ברכת הנהנין למאכל למשתה לפניהם ולאחריהם ונשאל
 בהם מאה ברכות ואמנם בשבתות וי"ט שנחליף י"ח בז' ברכות יחסר ממספר מאה
 ברכות, וחייב אדם לסבב סבות כדי להשלימן בשיאכל מיני פירות ומגדים שחייב
 לברך עליהם ברכות הרבה בשישלימם. ואם לא נזדמנו לו פירות יבקש להשלימם
 במיני ריחות בשמים ובשמיעות ובראיות שחייב לברך עליהם. ועיקר הדבר שלא
 יברך בכל יום פחות מק' ברכות, ואם רצה להוסיף עליהם הרשות בידו, וזה התקרבו
 לאל ית' כשדע"ה והוספתי על כל תהלתך. וכל המברך אותם כ"א בביתו ואח"כ
 שמעם לצבור בב"ה חייב לענות אמן על כל ברכה מהם מבלי שיקראם כמו שהוא
 חייב לענות על כל ברכה שישמע. וצריך כל המאמין לענות על כל ברכה שישמע מפי

(1) (מנחות מג:) (2) (דברים י' י"ב) (3) (עיי' פרש"י ותוספות מנחות מג:)
 (4) (מ"ד במד' י"ח, או מ"ת פ' קרח) (5) (שמואל ב' כ"ג א')
 (6) (תהלים ע"א י"ד) (7)

(1)

הש"ץ או מזולתו בקול רם ובכל כוונתו לאמרם כל העונה אמן בכל כחו פותחין
 לו שערי ג"ע שנא' פתחו שערים ויבא גוי צדיק שוצר אמונים, אל תקרי אמונים
 אלא אמונים. אח"כ יקרא פרשת ברכת הכהנים, אח"כ פרשת תמיד ותכף זה המסנה
 הראשונה מן מסכת פאה, אלו דברים שאין להם שיעור הפאה והבקשות הסמוכות
 לזה, אח"כ איזהו מקומן וכבת זה התקון אמרם ז"ל לעולם ישלש אדם שנותיו
 שליש במקרא, שליש במשנה, שליש בתלמוד, וענין במקרא בפסוק ואין הכוונה בזה
 שלש מדוייק אמתי, אך הכוונה בזה שיקרא בכל יום חלק מן המקרא ר"ל פרשת
 קרבנות, זכר לתמיד וחלק מן המשנה והוא פרק איזהו מקומן וחלק מן התלמוד
 והוא ברייתא דר' ישמעאל, אח"כ יאמר ברוך שאמר, אח"כ זמירות הסדורים לימי
 החול הנקראים פסוקי דזמרא, ונופל עליהם ג"כ עוד שם הלל ועליהם הקורא הלל
 בכל יום טובטח לו שהוא בן העולם הבא ויחתם בברכת ישתבח, ואינו רשאי לדבר
 משיתחיל ברוך שאמר עד סוף ישתבח, אך יש מן הקדמונים שיזהיר מלדבר מן ברוך
 שאמר עד סיום תפלת לחש של שחרית.

מצות ק"ש וברכותיה מהגבלת זמנה, חייב כל המאמין לקרא בכל יום שתי פעמים
 שלשה פרקים מספר האל הנכבד הכוללים יחודו ואהבתו והבקשה והבדלות בעבודתו
 ושנשים בקצת כסותנו שום רושם שיזכירנו בראייתו תורתו ומצותיו והוא הציצת
 והג' פרקים הם שמע, והיה אם שמוע ופרשתציצת שתחלתה ויאמר, ואותם הג'
 פרקים הם הנקראים ק"ש ומצי' בקבלה אמיתית כי ב' זמני קריאתה ערבית ושחרית
 ונסמכו מזה ממאמר הכתוב ודברת בם ואמר תכף זה ובשכבך ובקומך, ר"ל קודם
 שנתו ובעת קומו ממנה ותקנו לנו רז"ל ז' ברכות ככתוב במשנה בשחר מברך
 שתיים לפנייה ואחתלאחריה ובערב מברך שתיים לפנייה ושתיים לאחריה.

ותחלת זמן קריאתה בערבית בצאת הכוכבים וימשך עד חצי הלילה ואע"פ שעד
 בכוונה וקראה אחר חצות הלילה קודם השחר יצא ידי חובתו למה שכתוב ובשכבך
 ואמרו בקבלה ובשכבך כל עת שכיבה כי עד עלות השחר הוא על דעתם עת שכיבה

(1) (שבת ק"ט) (2) (ישעיה כ"ו ב') (3) (קדושין ל. ע"ז י"ט:)
 (4) (ברכות ד':) (5) (דברים ו' ז') (6) (שם) (7) (ברכות א' ד')
 (8) (ברכות א' ג')

ואם עלה השחר והוא לא קראה כבר עבר זמנה שלא אם אנסתו שכרות או חולי
 וכדומה לזה שיש לו תשלומין עד הנץ החמה ולא יאמר השכיבנו, אמנם אחר הנץ
 החמה אין לה תשלומין לעולם, אחד במזיד ואחד בשוגג, אחד אנוס ועל זה נאמר
 טענות לא יוכל לתקון זה שביטל ק"ש של ערבית וקריאת שמע של שחרית.⁽¹⁾
 ושמור אתה המצליח ישמורך האל ית' זה העקר כי הוא כולל בכל המצוה וזה כי
 לכל מצוה יש לה זמן מוגבל וצריך כל עובד מאהבה שיתקדם לעשותה בתחלת העת
 שחל להיות זמנה, ולא יאחרנה אפילו ברגע אע"פ שיש לו שהות לעשותה, לאמרם
 בראשית תלמוד ברכות שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ויאמר אלך לביתי ואוכל
 קיטעא ואשתה קיטעא ואישן קיטעא ואח"כ אקרא ק"ש ואתפלל, אם המיבתו שינה
 נמצא ישן כל הלילה, אלא אדם בא מן השדה בערב נכנס לבית הכנסת וקורא ק"ש
 ומתפלל ואח"כ אוכל ושותה, ובראשית מסכת פסחים⁽²⁾ וביום השמיני ימול, מלמד
 שכל היום כשר למילה, אלא שזריזין מקדימין למצות, ואמרו בב' אלו דברים
 תניא ר' שמעון אומר בא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה שהרי הקטר חלבים ואברים
 מצותן כל הלילה ואין ממתנינן להם בשבת עד שתחשך ואמרו בקרבן עולה ויורד,
 ר' יהודה אומר חביבה מצוה בשעתה שהרי מקריב מיד הדל עשירית האיפה ואין
 ממתנינן לו עד שיעשיר ויביא שעירה או כשבה, והענין לזה כי הדבר חביב מאד
 בשעתו, ואם הוא פחות ממה ששב*זולת עתו ואם הוא הרבה כי הנך הוא שיסתפק
 מן העני בעשירית האיפה כדי שיביאנה בעתה ולא ימתינו לו עד שיעשיר ויביא
 כשבה או שעירה. וחייב כל מאמין לקרוא פרשה ראשונה בכל לילה על מנתו כדי
 להבריא את המזיקי', ואמנם תחלת זמן ק"ש שחרית הוא קודם הנץ החמה בענין
 שישלים ברכה אחרונה ויהיה סומך גאולה לתפלה בשעת הנץ החמה⁽³⁾ ומסכו לזה
 לכתוב יראוך עם שמש, ואע"פ שהוא כיוון לאחר אותה עד אחר-הנץ החמה יש
 לה תשלומין עד סוף שלש שעות שלמות מן היום שהוא רביעתו כי על אותה שעה
 יקרא עת קיטת, לאמרם שכן דרך בני מלכים לעמוד בב' שעות, אך מי שיש לו⁽⁴⁾

(1) קהלת א' ט"ו (2) ברכות כ"ה (3) ברכות ד' (4) (פסחים ד')
 (5) ויקרא י"ב ג' (6) (פסחים סח') (7) ברכות כ"ט (8) שבת קיח
 (8) (תהלים ע"ב ה') (9) (ברכות א' ב') * צ ל שבזולת

לצאת לדרך או כדומה לו יכול לקרות ק"ש של שחרית אחר עלות עמוד השחר ולא
 יאמר יוצר עד הבקר, ויוכל לקרות ק"ש עומד או רוכב או הולך ובלבד שיעמוד
 בפרשה ראשונה, ואם אין לו פנאי לזה יעמוד עד שיגיע אל על לבבך, ואם אין לו
 פנאי אך לזה על כל הפחות יש לו לעמוד בפסוק ראשון ולא יקרא ק"ש מושכב
 על בטנו. ודע אתה הנסמך ינחך האל כי בכל המעשים התוריים צריך לכל המדקדק
 במצות שיפנה כוונתו ושלא יטריד מחשבתו בזולת אותו המעשה ואף כי בהתעסקו
 בעבודת רבו שהוא יותר חייב להאריך מחשבתו מכל עסקי העולם ושיכוין בפי'
 המלה שיבטח בשפתיו ויחזירנה על לשונו בדיוק בענין שיעורר נפשו להבין
 הענין הנכלל במלות שדבר בלשונו כי המלה היא בלשון והענין בלב, והמלה היא
 בגוף והענין הוא הנפש, וכשהאדם הוא מדבר דבר ותתעסק מחשבתו בזולת ענינו,
 אז יהיה אותו הדבר בגוף בלא רוח, והדבר צריך למציאת הענין ואין הענין
 צריך לדבר, ובגלל זה אמרו שיצא אדם ידי חובתו בק"ש על פי המחשבה כשיש
 לו מונע מלדבר כמו שכתוב במשנה⁽¹⁾ בעל קרי מהרהר בלבו ועל כן חייב כל
 עובד אלי"ם לכוין בהבנת ענין המלה שידבר בה ולא שיאמר בלשונו מן המלות
 כל מה שיוכל וכפי מה שיוכל מבלי היות לו ידיעה בענינים, ושירגיל נפשו בזה
 זמן ארוך עד שתעשה לו זה קנייה, אך יצייר בתחלת כוונת כל ברכה וענינה,
 והמשל לזה ביוצר אור יצייר סדר הגלגלים והכוכבים ויתרום* והשתפשותם
 בתועלתו בטאם' בוראם ויחשוב באהבת עולם בתועלת התורה והמצוה אשר רומסנו
 אלהינו בהם על כל האומות, ואח"כ יקבל על עצמו עול מלכות שמים בק"ש אח"כ
 כשיקרא אמתו יציב יחשוב בנפשו כאלו הוא קושר קשר ומעיד עדים על עצמו
 שנתחייב במה שנתחייבו אבותינו הוא וכל זרעו כמו שנתבונן מענין על אבותינו,
 עלינו ועל בנינו ועל דורותינו והחתימה אמת מסצרים גאלתנו ה' אלהינו שהוא
 מופת גדול על האלהות ומי שהשלים כלל כל זה פסחשבה צלולה כבר השלים
 בקריאת שמע חוקה הראוי לה. ואם אינו יכול לכוין בכל זה צריך להשתדל
 שישלים כוונתו בפרשה הראשונה, ואם אינו יכול בפרשה כלה לפחות צריך להיות

(1) (ברכות ג' ד') * צ"ל ויתרונם

מכוין בפסוק הראשון, וצריך להאריך דלת של אחד וימשיכה בענין שיוכל לשער בלבנו האחדות האמתי שהוא אלוה ית' אליו סבלי זולתו מכל הנבראים הנמצאים ויהיה זה המסך שיעורו כדי שירמזו בעינינו לשמים ולארץ ולארבע רוחות העולם ולא יחמוף החית של אחד וצריך לדקדק באותיות שלא ירפה הדגושה ולא ידגוש הרפה, ואמרו ⁽¹⁾ צריך שיתן ריוח בין הדבקים עד שיראה בקריאתו הפרש ניכר בין המלות הדומות זו לזו כמו האותיות הנכפלות, ר"ל כשידמה האות האחרון מן המלה לאות הראשון של המלה הסמוכה לה כמו בכל לבבך, עשב בשדך, וצריך להתייז בזי"ן מן תזכרו, וגנאי הוא לו למי שקורא ק"ש שירמזו באצבעותיו או שיקרוץ בעיניו, או בשפתיו או שיתעסק בשום חוש מכל חושיו בדבר מן המלאכות והפעלים.

ובק"ש וברכותיה יש ששה פרקים, הא' מן יוצר אור עד אהבת עולם, הב' מן אהבת עולם עד שמע הג' מן שמע עד והיה אם שמע, הד' מוהיה אם שמע עד ויאמר הה' מן ויאמר עד אמת ויציב, הו' מן אמת ויציב עד נאל ישראל, ואינו רשאי להפסיק הסמיכות אשר ביניהם לשום סבה מן הסבות זולתי על תנאים שהתנו במשנה וזה אמרם באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד. בין הפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם. ופי' זה כי באמצע כל פרק סאלו הפרקים שרשאי הקורא ק"ש לשאול בשלום אותו שהוא מתירא ממנו ומפחידו או יגור מאיבתו אך סבלתי זה אינו רשאי לשאול בשלומו אלא אם יעבור חברו ויקדים לו שלום הוא רשאי להשיב לו שלום, ובלבד שיהא מאותם שהוא חייב בכבודם אך לשאר בני אדם אינו רשאי. ובין פרק ופרק מהפרקים הנזכרים יש לו רשות להקדים שלום למי שהוא חייב בכבודו וכ"ש אם הוא מפחד ממנו, וישיב שלום לכל אדם שיקדים לו זולתי בין פרק ויאמר לאמת ויציב שדינו כדין אמצע הפרק כיון אשר הוא צריך לחבר אמת ויציב לאני ה' אלהיכם, לאמרם ה' אלהיכם אמת לכן הוא בפר' א'. ומי שהיה קורא ק"ש וברכותיה באיזה מקום מהם ושמע קדיש או קדושה או ברכה חיים לענות, ⁽³⁾ וישוב למקום שפסק בו, ואם יש לו רשות לענות מפני יראת

(1) (ברכות טו:)
(2) (ברכות ב' א') (3) (מור ס"ו)

בשר ודם, וכ"ש מפני יראת השי'. ואינו רשאי להחליף סדר סמיכות הפרקים כלל. ומעם קדימת שמע לזהיה אם שמוע מפני שיש בשמע מן היחוד ומחיוב העבודה ולזה אמרו כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה. וקדימת זהיה אם שמוע לויאמר מפני כי מצות זהיה אם שמוע נוהגין בין ביום ובין בלילה, ומצות ויאמר אשר היא פרשת ציצית אינה נוהגת אלא ביום. ומי שמעך בק"ש או בברכותיה וידע במקום שמעך יחזור למקום שמעך בו. ואם מעך בין פרק לפרק ולא ידע באיזה מקום יחזור לראש הפרק שמעך בו. ואם הוא מסופק אם מעך בין וכתבתם הראשון ובין וכתבתם השני קודם שיתחיל למען ירבו, יחזור לכתבתם הראשון, ואם היה הספק אחר שהתחיל למען ירבו יסיכם אינו חוזר כלל, ואחז"ל שצריך או שחייב המאמין להשתדל בסמיכות גאולה לתפלה, ר"ל שיחבר גאל ישראל לתפלה ולא יפסיק ביניהם כלל. ולזה אמרו תכף לגאולה תפלה וסמכו זה לכתוב ה' צורי וגואלי ובא אחריו יענך ה' ביום צרה, ואמרו אי זהו בו עולם הבא זה הסופך גאולה לתפלה, ואמרו בתלמוד ברכות על דבר חזקיהו, זכור נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי, מאי והטוב בעיניך עשיתי שסמך גאולה לתפלה. ואמנם השכיבנו שהוא מפסיק בין גאל ישראל ובין תפלת ערבית אמרו ביה השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא.

ומי שהוא מסופק אם קרא ק"ש או לאו יחזור ויקראנה כי ידוע אצלנו שחיוב ק"ש מן התורה הוא. והנשים אינן חייבות בק"ש מפני שהיא מצוה שהזמן גרמה וגם אינן חייבות בכל * העבדים המתיידיים, וגם לא הנערים שאינן בני מצוה, אך צריך לחנך הנערים בקריאתה, מי שהוא עסוק בדבר מצוה, כי עקר יש לנו שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, כמו חתן שנשא בתולה שהוא פטור מק"ש ויכל המצות האמורות ד' לילות מתחלת החופה אם לא עשה מעשה מפני שהוא מרוד המחשבה וכמו כן עוד האונן פטור מק"ש ומן התפלה ומכל המצות האמורות בתורה. וכמו שהא צריך נקיות הגוף והקנאות והפנוי מכל לכלוך ומנוף קודם קריאת שמע ותפלה, כמו כן צריך לעיין בנקיות המקום שיקרא בו או שיתפלל בו, ואינו שראי לקרוא ק"ש

(1) (עיין אבודרהם כ"ו, ג' 2) (תהלים י"ט ט"ו) * צ"ל חייבות בה
(3) (ברכות י:) (4) (ישעיה ל"ח ג') (5) (ברכות ד.)

ולא להתפלל בבית המרחץ ולא בבית הכסא ולא בשכונת קברים או מתיים עד שית
 ד' אמות, ולא בקרוב ד' אמות מן הצואה, או מי רגלים, או מן הכלי הטובן להם
 ואם היה אחריו או לצדו יכול לקרוא, אבל אם היה לפניו צריך להתרחק ממנו עד
 שלא יראנו ולא יגיע אליו ביאוש ריחו, ואם כיפה עליו כלי דיו בזאת, ואינו
 רשאי לקרוא ק"ש נגד ערוה ואפי' ערות קטן עד שיחזירנה מפניו אחרנית, ודין
 גוף האשה כדין הערוה ואפי' היא אשתו ונתגלה טפח מגופה אינו רשאי לקרוא
 ק"ש אצלה, ואם לא יקראנה בהיותו ערום, וסי' ששכח וקראה במקום אחד מן המזוהרים
 לקראה בהם חייב הוא לחזור ולקראה ואחז"ל על החריצות והזהירות שצריך לעשות
 בק"ש, למטה התקינו ק"ש שחרית וערבית לפי שאמר הב"ה לישראל לא ימוש ספר התורה
 הזה מפניך והגית בו יומם ולילה, וחזר ואמר ששת ימים תעשה מלאכה, היאך
 יתקיימו שני המצוות הללו, לפיכך תקן להם ק"ש שחרית וערבית שכל הקורא אותם
 כאלו קורא כל התורה, משל למלך שנתן לבניו שדות הרבה והיה יגע בעבודתן כיון
 שראה המלך שהיה מתיגע בהם תקן לו כרם אחד והביא לו כל מעדני עולם ושתל
 בו, כך הקב"ה נתן לישראל תורה ונביאים וכתובים, אם כל מי שמתגע בהם אין
 קץ למתן שכרו, וכל מי שאינו יכול להתיגע בהם דיו שיקרא ק"ש שחרית וערבית
 בשעה אחת, וכשישראל קורין אותה יורדין מלאכי השרת לשמוע מהן, שנאמר היושבת
 בננים אלו ישראל שיושבין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, חברים מקשיבים לקולך
 אלו מלאכי השרת וכל זמן שישראל מקליטין אותו מלמטה הב"ה מקליטין מלמעלה
 הם אומרים שמע ישראל והוא אומר שמע עמי ואדברה הם אומרים ה' אחד והוא
 אומר וסי' כעמך ישראל גוי אחד. הם אומרים ואהבת את ה' אלהיך והוא אומר
 אהבת עולם אהבתיך. הם אומרים ושננתם לבניך והוא אומר וכל בניך למודי
 ה' ורב שלום בניך.

מצות התפלה וברכותיה נתחיל בתחלה בזכרון המצות הכוללות לכל התפלות
 ואח"כ נחזור למצות שהן פרטיות בי"ח והחזוק שבכל חיובי תפלה המוטל על

(1)	(יהושע א' ח')	(2)	(שמות ל"ה ב')	(3)	(דברים כ"ג ג')	(4)	(שמות כ"ג ג')
(2)	(דברים כ"ג ג')	(3)	(שמות כ"ג ג')	(4)	(שמות כ"ג ג')	(5)	(שמות כ"ג ג')
(3)	(שמות כ"ג ג')	(4)	(שמות כ"ג ג')	(5)	(שמות כ"ג ג')	(6)	(שמות כ"ג ג')
(4)	(שמות כ"ג ג')	(5)	(שמות כ"ג ג')	(6)	(שמות כ"ג ג')	(7)	(שמות כ"ג ג')
(5)	(שמות כ"ג ג')	(6)	(שמות כ"ג ג')	(7)	(שמות כ"ג ג')	(8)	(שמות כ"ג ג')
(6)	(שמות כ"ג ג')	(7)	(שמות כ"ג ג')	(8)	(שמות כ"ג ג')	(9)	(שמות כ"ג ג')
(7)	(שמות כ"ג ג')	(8)	(שמות כ"ג ג')	(9)	(שמות כ"ג ג')	(10)	(שמות כ"ג ג')

הטאטין הוא שישתדל להתפלל עם הצבור לאמרם ז"ל אין תפלתו של אדם נשמעת
 שלא בבית הכנסת שנא' ואני תפילתי לך ה' עת רצון, אימתי עת רצון בשעה שהצבור
 מתפללין. וכן צריך להשכים ולהעריב לבית הכנסת להתפלל ובשכר זה יאריך ימים
 כמו שנאמר בתלמוד ברכות א"ל ר' יהושע בן לוי לברוהי אקדימו ואחשיכו לבי
 כנישתא כי היכי דתוריקו חיי, ויזדרז להיות מסספר עשרה אנשים ראשונים, ואם
 באו אחריו מאה אנשים נוטל שכר כנגד כלם, וירוך בחבה נחפז בפסיעותיו בלכתו
 להתפלל ובשובו משם יעשה בהפך, ר"ל שילך בעצלה ובישוב. וזה אומרם ז"ל א"ר
 חלבו היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה נסה, אמר אביי לא אמרן אלא כדנפיק,
 אבל כדעיוול למצוה יטהר דכתיב ונדעה נרדפה לדעת את ה'. ואחז"ל אמר ריש
 לקיש כל מי שיש לו ב"ה בעירו ואינו נכנס להתפלל בה נקרא שכן רע שנא'
 כי כה אמר ה' על כל שכני הרעים ולא עוד אלא שנורם גלות לו ולבניו דכתיב
 בתריה הנני נותשם מעל אדמתם, ואמרו כל היוצא מבית הכנסת לבית המדרש,
 ומבית המדרש לבית הכנסת זוכה ומקבל פני השכינה שנא' ילכו מחיל אל חיל
 יראה אל אלהים בציון.

וצריך להיות יושב בבית הכנסת באימה ויראה כי אם הסיר מסוה היראה ונהג
 בקלות ראש ופריצות נוח לו לשבת בביתו. שלא להכעיס את המלך בביתו כ"ש הכתוב
 המערת פריצים היה הבית הזה וגו' ובאתם ועמדתם לפני, לכן אותה השעה שיפרישנה
 האדם לעבודת בוראו, צריך שתהיה בתכלית השלמות נקייה מכל חסרון ומבלי שיתערב
 בה דבר מכל עניני הבל, ויכוין המתפלל בשיהיו בגדיו שמתפלל בהם נקיים
 ומטהורים יתיפה בהם ויתעטף ויתעלף עטיפה נאה, וכשיכנס וישב יבושש שעה אחת
 קודם התפלה ואח"כ יתפלל, לאמרם ז"ל א"ר יהושע בן לוי, המתפלל צריך שישהה
 שעה אחת קודם תפלתו ושעה אחת אחר תפלתו. קודם תפלתו מ"ל דכתיב אשרי
 יושבי ביתך עוד יהללוך סלה. ואחר תפלתו מ"ל דכתיב ישבו ישרים את פניך,
 ואמרו עוד חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין כדי שיכוונו את

(1) (ברכות ה.) (2) (תהלים ס"ט י"ד) (3) (ברכות ה.) (4) (ברכות ו.)
 (5) (הושע ו' ג') (6) (ברכות ה.) (7) (ירמיהו י"ב י"ד) (8) (שם)
 (9) (מ"ק כט., ברכ' סד.) (10) (תהלים פ"ד ח') (11) (ירמיהו ז' י"א)
 (12) (ברכות לב:) (13) (תהלים פ"ד ה') (14) (שם ק"ט י"ד)
 צ"ל אלא בבה כ

לבם למקום. ר"ל כדי שנתישב דעתם וישליכו עסקים מסחשבתם, וצריך המתפלל
 שיעמוד לעבודת בוראו בשפלות כעבד לפני אדוניו ושטח וחרוץ מבלי עצלות
 ויתלה עיניו כתליית עיני העבד אל אדוניו ככתוב ⁽¹⁾ הנה כעיני עבדים אל יד
 אדניהם כעיני שפחה אל יד גבירתה כן עינינו אל ה' ואמרו ⁽²⁾ המתפלל צריך
 שיתן עיניו למטה שנא' ⁽³⁾ והיו עיני ולבי שם, ולבו למעלה שנא' ⁽⁴⁾ נשא לבבינו
 אל כפים אל אל בשמים ואמרו אמר ר' יוחנן חסידא המתפלל צריך שיראה את
 עצמו כאלו שכונה שרויה כנגדו שנא' ⁽⁵⁾ שויתי ה' לנגדי תמיד, וישבית ידיו
 מכל פעל ריק וישוה רגליו כאלו הם רגל אחד, והוא אמרם א"ר יוסי בר'
 חנינא המתפלל צריך שיכוין את רגליו שנא' ⁽⁶⁾ ורגליהם רגל ישרה, ויציב כל
 איבריו כמשועבדים יראים לבוראם לא ימנעם סלעסוד בזאת התכונה שום חולי
 אם יהיה בהם חולי או חולשה שנא' ⁽⁷⁾ עבדו את ה' ביראה ונילו ברעדה וכבר
 הקדמתי לך מה שאמרו עבודה זו היא תפלה. ואמרו עוד ⁽⁸⁾ אסור לאדם להניח
 ידיו על סינמרו בשעה שעומד בתפלה ופי' סינמרו כסליו ממקופ החגורה. וצריך
 שיחזור ראשו אל הקיר כשיתפלל ושלא יהיה בינו ובין הקיר חציצה כענין
 חזקיהו ויסב פניו אל הקיר. ואסור לישוב קרוב למתפלל ולעבור בינו ובין הקיר
 כל זה בקירוב ד' אמות. וצריך להתפלל בהכנעה ותחנונים ושפלות ולא יטהר
 בה ולא יחישנה כמו שנושא משה כמו שאמרו ⁽⁹⁾ ר' אליעזר אומר העושה תפלתו
 קבע אין תפלתו נשמעת. ואמרו ⁽¹⁰⁾ מאי קבע א"ר יעקב בר אידי א"ר אושעיא כל
 מי שתפלתו דומה עליו כמשוי, ורבנן אמרי כל שאין אמרה בלשון תחנונים ולשון
 המשנה ⁽¹¹⁾ אין עומדים להתפלל אלא מתוך כוונת ראש ר"ל בישוב, ואמנם בזכרו
 הראש משאר איבריו מפני שהוא העיקרי שבהם. ולשון הבריתא ⁽¹²⁾ אין עומדין
 להתפלל לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים
 במלים, אלא מתוך דברי שמחה, וכן אין עומדין להתפלל מתוך דברי הלכה, אלא
 מתוך דברי הלכה פסוקה וזה כדי שלא יחשוב בה בשעת התפלה. וצריך שיהיה

(1) (תהלים קכ"ג י"ב) (2) (יבמות קה:) (3) (מלכים א' ט' ג') (4) (איכה ג' ט"ז)
 (5) (סנהדרין כב.) (6) (תהלים ט"ז ח') (7) (ברכות י:) (8) (יחזק' א' ז') (9) (תהלים נ"א)
 (10) (ברכות כד:) (11) (שם ד' ד') (12) (שם כט:) (13) (שם ה' א') (14) (שם לא:)

הלשון מסכים נאות עם המחשבה ושלא ידבר בתפלה ע"ד מנהג הזרז"ר או התור
 כמו שנאמר בהם (1) ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה. ולא יהיה מתחנן
 לבוראו בלשונו וילעיב בלבו ובמחשבות וכמו שאמר המשורר (2) ויפתוהו בפיהם
 ובלשונם יכזבו לו, ולבם לא נכון עמו. כי העקר בתפלה כוונת הלב ואם הוא
 יכול לכוין בתפלה כלה ואם לאו אינו יוצא ידי חובתו עד שיכוין באבות עכ"פ.
 וכבר אמרו לעולם יסוד אדם עצמו אם יכול לכוין לבו יתפלל ואם לאו אל
 יתפלל, והפליגו בזה עד אשר אמרו (3) ר' חנינא כד הוי רתח לא היו מצלי, וסי
 שיתפלל בלא כוונה ובלבד באבות יחזור התפלה, ואך יריץ אדם מחשבו בשעת
 התפלה בעסקי הבל האסורים או המותרים ויחתום תפלתו בכתוב יהיו לרצון
 אמרי פי. וסמכו רבותי ז"ל (4) מענייני תפלת חנה לתקן מצות נאות לענין כי
 מה שכתוב וחנה היא מדברת על לבה, יורה על שכל מתפלל חייב בכוונת הלב,
 ובאמרו רק שפתי נעות, ראייה על שצריך לחתוך המלות בשפתיו ונסמכו ולמדו
 מן וקולה לא ישמע על שהוא חייב להשפיל קולו ולהתפלל בלחש, ואם יכול לכונן
 דעתו בלחש ואם לא יכול להשמיע קולו* ובלבד שלא יהיה קרוב סמנו מתפלל אחר
 כדי שלא ימעהו. ויחשבה עלי לשכורה סכאן ששכור אסור להתפלל ושמו גבול
 לזה, אם היה שתוי והוא מי שלא נצחתו השכרות והוא בענין שיוכל לדבר עם
 המלך עכ"ז לא יתפלל ואם עבר והתפלל יצא ידי חובתו ואין לו לחזור התפלה
 ואמנם מי שנבר עליו השכרות בענין שלא יוכל לדבר עם המלך אל יתפלל כלל
 ואם התפלל לא יצא ידי חובתו, וצריך לחזור התפלה לכשיעבור השכרות. וחייב
 לכופ ראשו ולהשתוחח בברכה ראשונה, ר"ל באבות בתחלתן וסופן, ובברכת הודאה
 ר"ל במודים בתחלה וסוף, ובסוף התפלה כמו כן וישתוחח עד שיתפרקו כל חוליות
 שבשדרה באמרו ברוך, והמשיך ההשתחואה כשיעור שיוכל לומר בשכמל"ו. וירים
 ראשו כשיזכור את השם. ויריץ רגליו ככלותו להתפלל ויפסיע ג' פסיעות ויאמר
 עושה שלום, לצד שמאל ויכוין בו ימינו של הב"ה, אח"כ לצד ימינו כאלו הוא
 שמאלו של הב"ה ויעמוד במקומו עד שיגיע ש"ץ לסדר קדושה ואז ישוב לאמו

(1) (ישעיהו כ"ט י"ג) (2) (תהלים ע"ה ל"ו) (3) (ברכות ל:) (4) (עיתובין סה. 4) (תהלים י"ט ט"ו) (6) (ברכות לא.) (7) (שמואל א' א' י"ז)
 * צ"ל אם יכול לכוין דעתו בלחש ואם לא יכול ישמיע קולו.

למקומו שמתפלל שם ומסמכו לזה הכתוב והחיות רצוא ושוב ויתפלל במקום שפל,

(2)

ולא יעמוד במקום גבוה כמו כסא וכדומה לו כמו שאמרו בסדרש סמטקים

(3)

קראתיך ה' זולתי ש"ץ שהוא רשאי בזה כדי להשמיע קולו להמון. וצריך למתפלל

(4)

שישים מנחת פניו אל המזבח, וישתדל המתפלל שיהיו במקום שיתפלל שם חלונות

(5)

נכח המזרח כ"ש וכו' פתיחן ליה בעליתה נגד ירושלם. וצריך המתפלל שלא

יעשה פיהוק ולא גיהוק ברצונו, אבל להתעטש ישלו רשות וגם הוא משובח שאמרו

(6)

בו שהוא סימן יפה למתפלל, ואין לו רשות למתפלל לרוק, לאמרם הרק בתפלתו

(7)

כאלו רק בפני המלך, אבל מוחה הרוק מפיו בבגדו.

ומי שיצא מסנו ריח רע שאין לו עיקר יפסיק התפלה עד שאין לו ריח רע

(8)

וחוזר. איכא דאמרי הכי תנא קמיה היה עומד בתפלה ובקש להתעטש חוזר לאחריו

ד' אמות ומתעטש ומסתין עד שיכלה הריח ואומר רבון העולמים יצרתנו נקבים

נקבים, גלוי וידוע חרפתנו וכלימתנו, בחיינו חרפה וכלימה ואחריתנו רמה ותולעה

וחוזר למקום שפסק, ומי שנגר לו מי רגלים יסתין עד שתכלה ויחזור לתפלתו.

ותחלת כל תפלה ה' שפתי תפתח ופי' יגיד תהלתך, והתיסתן יהיו לרצון אמרי פי

וגו' ובימות הגשמים יאמר משיב הרוח ומוריד הגשם בגבורות וזה מתפלת מוסף

של יום טוב ראשון של עצרת עד מוסף של יום טוב ראשון של פסח. ובימי הקיץ

יאמר מוריד המל וזה מן תפלת מוסף של יום טוב של פסח עד שחרית של יום

(9)

שמיני מן עצרת. וא"ר יוסי בר' חנינא תפלות אבות תקנום, אברהם תקן תפלת

(10)

שחרית שנא' וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה', יצחק

(11)

תקן תפלת המנחה שנא' ויצא יצחק לשוח בשדה לפני ערב, ואין שיחה אלא

(12)

תפלה שנא' אשפוך לפניו שיחי, יעקב תקן תפלת ערבית שנא' ויפגע במקום.

(13)

ואין פגיעה אלא תפלה שנא' ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם

(14)

רנה ותפלה ואל תפגע ב'. ועוד אמרו ר' יהושע אומר תפלות כנגד תמידין

(9)

תקנום ואינו רחוק שהאבות תקנום ושסמכו חכמים אל התמידין ולכן צריך

(1) (יחזק' א' י"ד) (2) (ברכות י:) (3) (תהלים ק"ל א') (4) (ברכות לא.)
(5) (דניאל י"א) (6) (ברכות כד:) (7) (שם) (8) (ברכות כד:) (9) (שם כו:) (10) (ברא' י"ט כ"ז) (11) (שם כ"ד ס"ג) (12) (ברא' כ"ח י"א) (13) (ברא' כ"ח י"א) (14) (ירמיהו ז' ט"ז)

להגביל זמניהם לשעות הקרבת הקרבנות, וזה כי מראשית זמן תפלת שחרית שהוא עת הנץ החמה וסוף זמנה לסוף ד' שעות שלמות ר"ל תפלת היום וכמו כן הוא זמן הקרבת תמיד של שחר שיוכל עד ד' שעות. ולשון המשנה תפלת השחר עד חצות, ר' יהודה אומר עד ד' שעות. ואמרו בגמרא הלכה כר' יהודה, דתנן בברייתא כוותיה.

ותפלת המנחה תחלת זמנה בתשע שעות וחצי מן היום כי אזיקריבו התמיד של בין הערבים וסוף זמנה לדעת ר' יהודה עד סוף עשתי עשר שעות פחות רובע ויקרא זה הזמן פלג מנחה, אמנם על דעת רז"ל הוא סוף זמנה עד סוף היום ר"ל תחלת הלילה. ואמנם תפלת ערבית תקנוה כנגד הנתחים הנותרים מן הקרבנות כמו עצמות וגידים אשר לא תמו מהשרף ביום והן נשרפין כל הלילה, ולזה שמו זמן תפלת ערבית מתחלת הלילה עד סופה וכבר אמרתי לך במה שקדם שצריך המאמין שלא יאחר התפלה עד סוף זמנה, אך ישתדל להיות מתפלל בתחלת עת הגעת זמנה ולא יאמר קדושה ולא קדיש ולא ברכו בפחות ט" בני אדם בני מצוה, למס' שאמרו כל דבר שבקדושה לא יהא בפחות מעשרה שנא' ונקדשתי בתוך בני ישראל, וחייב לעשות קדיש בכל יכלתו ובזכות מחשבתו מפני שאמרו כל העונה אמן יהא שמי' רבא מברך בכל כחו מובטח לו שהוא בן העולם הבא. וענין בכל כחו, בכל כוונתו, ואמנם הקדושה אשר ביוצר אור כת' ר"י ז"ל שיאמר אותה היחיד מפני שאינה קדושה ע"ד האמת אלא תואר בלבד ולכן בסדר קדושה יאמר אותה היחיד מפני שהיא כמי שקורא פסוק בלבד.

ואינו רשאי המתפלל להפסיק בתפלה לא לקדושה ולא לקדיש ולא לברכו ולא יחריש עד שישמעם מפני ששומע כעונה, וכ"ש שאינו רשאי להפסיק בתפלה לשאלת שלום, וכבר הפליגו בזה עד אשר אמרו אפי' המלך שואל בשלומו * וגבורת החיים המתים וכמו כן ירידת הגשם היא חיי העולם ועוד כי תחיית המתים תשתתף לירידת הגשמים, שנא' הקיצו ורגנו שוכני עפר כי טל אורות מליך. והברכה הג' קדושת השם ר"ל אתה קדוש, כנגד הבו לה' כבוד שמו

(1) (ברכות ד' א') (2) (שם כז.) (3) (שם כא:) (4) (ויקרא כ"ב ל"ב) (5) (שבת קי"ט:) (6) (ברכות ה' א') (7) (ישעיהו כ"ו י"ט) (8) (מגלה יז:) (9) (תהלים כ"ט ב', צ"ו ח') * דף י"ג חסר מן הספר.

(1)

השתחוּוּ לה' בהדרת קדש, וסמיכות ברכת בינה לקדושת השם סמך לכתוב והקדישו
את קדוש יעקב וסמך ליה' וידעו תועי רוח בינה, וסמיכות ברכת תשובה לברכת
בינה בגלל הכתוב ולבבו יבין ושב ורפא לו. וברכת סליחה לברכת תשובה
לכתוב ולבבו יבין וישוב אל ה' וירחמם ואל אלהינו כי ירבה לסלוח. ושמו
הנאולה ברכה שביעית מפני שעתידיה להיות גאולת ישראל בשביעית, וכן אמרו
אמ' חייא בדרבא לפי שעתידין ישראל ליגאל בשביעית לפיכך קבעוה בשביעית
ורפואה בשמינית סתוך שמילה נתנה בשמינית וצריכא רפואה לפי' קבועה בשמינית.
וברכת השנים בתשיעית, א"ר אלסכנדר' כנגד מפקיעי שערים דכתיב בהו שבזר
זרוע רשע, ודוד כי אמרה במזמור התשיעי אמרה, וסמכו ברכת קבוץ גליות
לברכת השנים לאמרם ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופרייכם תשא לעמי ישראל
כי קרבו לבוא וכיון שנקבצו גליות עושה דין ברשעים דכתיב ואשיבה ידי
עליך ונו' ואשיבה שופטך כבראשונה, וכיון שעשה דין ברשעים כלו המינין
וכלל אדום עם המינים, שנא' ושב פושעים וחטאים יחדו, וכיון שכלו
המינים סתרוטמות קרני צדיקים, שנא' וכל קרני רשעים אנדע תרוטמנה קרנות
צדיק, והיכן סתרוטמות קרנות הצדיקים בירושלם. וכיון שבאו לירושלם בא דוד,
שנא' אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם, וכיון שבא
דודבא התפלה שנא' והביאותים אל הר קדשי ושמתים בבית תפלתי, ואח"כ
עבודה ככתוב עולותיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי, וכיון שנבאה עבודה באה
הודאה שנא' זובח תודה יכבדני, ומה ראו לומר ברכת כהנים אחר הודאה,
שנא' וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וירד מעשאת החטאת. ושאלו לאמרה
מקמי עבודה, והיתה התשובה, מי כתיב לעשות מעשות כתיב שירה זה שהברכה
אחר הקרבן. ומה ראו לומר שים שלום אחר ברכת כהנים שנא' ושמו את שמי על
בני ישראל ואני אברכם, וברכה של הב' שלום היא שנא' ה' עוז לעמו יתן ה'

- (1) {ישעיהו כ"ט ג' (2) {שם כ"ט כ"ד (3) {שם ו' י' (4) {שם נ"ה ז' (5) {מגילה י"ז: (6) {שם (7) {תהלים י' ט"ו (8) {מגילה י"ז: (9) {יחזק' ל"ו ח' (10) {ישעיהו א' כ"ה (11) {מגילה י"ז: (12) {ישע' א' כ"ח (13) {תהלים ע"ה י"א (14) {הושע ג' ה' (15) {ישעיהו נ"ו ז' (16) {שם (17) {תהלים נ' כ"ג (18) {ויק' ט' כ"ב (19) {במד' ו' כ"ז (20) {תהל' כ"ט י"א

יברך את עמו בשלום, זאת היא סבת תקון י"ח ברכות על הסדר שהן לפי שכתוב
(1) בתלמוד טגלה. ומששים יום אחר תקופת השנה עד הפסח שואלין את הגשמים בברכת
הגשם, ואומר ברך עלינו ותן טל ומטר בגשמי רצון. והראשונים ז"ל קצרו
(2) הברכות אשר מאתה חונן עד שומע תפלה וביררו העקר של כל אחת ואחת בברכה
אחת לקצר בה בשעת הדחק או מי שהיה יוצא לדרך, ואומר אבות וגבורות וקדושת
השם ואח"כ הביננו ה' אלהינו לדעת את דרכיך ומול את לבבינו ליראתך, לסלוח
היה לנו להיות גאולים, רחמנו ממכאוב ודשננו בנאות ארצך והנפוצים מד'
רוחות תקבץ והתועים בדעתך תשפוט ועל הרשעים תניף ידיך וישמחו צדיקים
בבנין עריך ובתקון היכלך ובצמיחת קרן לדוד עבדך, מרם נקרא אתה תענה, מרם
נדבר אתה תשמע, כי אתה ה' עונה בעת צרה וצוקה ופודה ומציל בא"י שומע
תפלה. רצה ומודים ושים שלום ויוכל להתפלל זאת התפלה כל ימות השנה ויוצא
בה ידי חובתו, זולתי מוצאי השבתות והמועדים מפני שצריך לומר הבדלה בחונן
הדעת, וכמו כן אין להתפלל אותה בימים שצריך לומר שאלה בברכת השנים וזאת
היא תפלה קצרה (3) צרכי עמך ישראל מרובים ודעתם קצרה, יהי רצון מלפניך ה'
אלהי שתתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו ולכל גויה וגויה די מחסורו והטוב
בעיניך עשה בא"י שומע תפלה, וההפרש שיש בין זאת התפלה לתפלת הביננו, כי
בזאת התפלה לא יאמרו שלש ראשונות ולא ג' אחרונות, ואין להתפלל אותה אלא
במקום סכנה לאמרם (4) ת"ר המהלך למקום גדודי חיות ולסמים מתפלל תפלה קצרה
ויצא בה ידי חובתו לאותה שעה וכשיגיע לישוב חייב הוא לחזור י"ח ברכות,
(5) וברכת הביננו אין להתפלל אותה אלא מעומד וזאת רשאי לאומרה בהיותו מהלך,
ואין אדם רשאי לשאול צרכיו לא בג' ראשונות ולא בג' אחרונות, לאמרם אמר
(6) ר' הונא ג' ראשונות דומה לעבד שמסדר שבת לפני רבו ר"ל יספר תהלות אדוניו,
אמצעיות דומה לעבד שמבקש פרס מרבו והולך לו, ר"ל שהפיק רצונו והלך לדרכו
והמוזהר מלשאול צרכיו בג' ראשונות ובג' אחרונות הוא היחיד בלבד, אבל שאר
צרכי צבור בהם מותר כמו שתראה שנמדיר בג' ראשונות זכרנו לחיים, ובג' אחרונות

(1) (מגלה יד:) (2) (ברכות כט.) (3) (שם כט:) (4) (שם 5) (שם ל.) (5) (שם לד.)

וכתו' לחיים ובספר חיים, וגם יש רשות למתפלל לסדר בשמע קולנו מה שירצה
 וכמו כן אם יהיה לו פנאי לסדר בכל ברכה וברכה מענין הברכה כל מה שירצה
 הרשות בידו, לאמרם ⁽¹⁾ "אע"פ שאמרו מבקש אדם צרכיו בשומע תפלה אם בא לומר
 בסוף כל ברכה מענין הברכה כל מה שירצה הרשות בידו, ואמרו ⁽¹⁾ יש לו חולה
 מבקש עליו בברכת חולים, ואם צריך לפרנסה מבקש בברכת השנים, ואחר תפלתו
 יוסיף מה שירצה והוא אמרם ⁽²⁾ "ריב"ל אמר אע"פ שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע
 תפלה, אם בא לומר אחר תפלתו כסדר יום הכפורים אומר, אך אין אדם רשאי להקדים
 שאלת צרכיו לתפלתו דכתיב ⁽³⁾ אל הרינה והתחינה, רנה זו תפלה, תחנה זו בקשה
 וסי' שמעה בג' ראשונות חוזר לראש התפלה, וסי' שמעה בג' אחרונות חוזר לרצה
 אם לא עקר רגליו, אבל אם לא זכר והתעורר למעוה אלא אחר שעקר רגליו חוזר
 לראש התפלה, וסי' שמעה באמצעיות מן אתה חונן עד שומע תפלה וזכר קודם שומע
 תפלה וידע באיזה ברכה טעה חוזר מאותה הברכה שמעה בה, ואם לא ידע באיזה
 ברכה טעה יחזור לאתה חונן, ואם אינו זוכר עד שעבר שומע תפלה חוזר לראש
 התפלה, ואמרו ⁽⁵⁾ המתפלל ומעה סימן רע לו ואם ש"ץ סימן רע לו ולשולחיו
 ובלבד אם טעה באבות וכל ש"ץ שהחליף ברכת הסינים או שקפץ מעבירים אותו כי
 יש לחוש שמא הוא מין ולא יחזירוהו עד שיתברר להם לאי זה סבה הניחה וכשיגיע
 ש"ץ למודים יאמר היחיד מודים אנחנו לך שאתה הוא ה' אלהינו ואלהי אבותינו
 יוצרנו יוצר בראשית, ברכות והודאות לשמך הגדול על שהחיייתנו וזקיימתנו כן
 תחוננו ותחיינו ותקבץ נפוצותינו ותאסוף גלותינו לחצרות קדשך ולעבדך בלבב
 שלם על שאנו מודים לך, וזהו הנקרא מודים דרבנן. שאלו לר' יצחק אלפסי ז"ל אם
 הצבור חייבים לענות אמן כשחוזר ש"ץ בברכת כהנים, והשיב כי אינם צריכים
 לענות אמן אלא כשעושה נשיאות כפים בלבד, ונהגו בני אדם שיאמר ש"ץ תחנונים
 בב' וה' אחר כלותו מלחזור תפלת שחרית, אח"כ נופלים על פניהם במזמור לדוד
 אליך ה' נפשי אשא. יכסה כל אחד פניו ויטה ראשו לצד אחד, באמרם א"ר חייא ⁽⁶⁾
 בריה דרב הונא חזינא להו לאביי ורבא דכי נפלו אאפיהו מצלי אצלויי, ונהגו

(1) (ע"ז ח. 2) (שם) (3) (מלכים א' ח' 4) (ברכות לא: 5) (ברכות ה' ה')
 (6) (שם לד:)

בני אדם להמות פניהם לצד שמאל, ואח"כ יאמר ש"ץ תחנה, אח"כ קדיש. ולמדנו מפי
 השמועה ⁽¹⁾ כי מרע"ה תקן לישראל לקרוא בס"ת ברבים בב' זה' שלא לעמוד ג' ימים
 רצופים בלא שמע דברי תורה כ"ש במכילתא בוילכו ג' ימים בסדבר ולא מצאו צי"ם.
 דורשי רשומות אמרו לפי שפרשו מדברי תורה שנמשלה למים, לפי' תקנו זקנים
 הראשונים שיהיו קורים בספר תורה בכל שבוע ג' ימים, והכוונה בזה כמו שלא
 יוכל אדם לעמוד ג' ימים בלא מים כך אין לו לעמוד בלא תורה ונהגו לקריאת
 התורה בהסגן ביום ב' וביום ה' מכל שבוע וכבר היה השבת בעצמו מובחר ואלו
 הימים ימי עבודה ולצום בבז"ה ולתקן התקנות ולשפוט הדינין כדי שלא ישאר
 אדם בלי עבודת האל ג' ימים.

ועזרא הסופר תקן לקרוא בס"ת ברבים בב' ובה' ובסנחה בשבת ג' אנשים כהן
 ולוי וישראל ולא יקרא פחות מעשרה פסוקים, ונהגו בני אדם עוד לקרוא בכל יום
 מימות השבוע אחר תפלה לדוד מזמור שהיו אומרים הלויים במקדש באותו היום
 המיוחד על הקרבת התמיד. ביום הראשון לדוד מזמור לה' הארץ ומלואה. ביום הב'
 גדול ה' ומהולל מאד, ביום הג' אלהים נצב בעדת אל, ביום הד' אל נקמות ה', ביום
 הה' הרנינו לאלהים, ביום הו' ה' מלך גאות לבש ויאמר אח"כ אם ירצה פסוק הקטרת
 ויעריך לזה מה שירצה מן הבקשות המוכנות וע"ב פסוקים והדומה להם מן הרשויות
 וכל מה שיוסיף בהם הרי זה משובח ומרוצה לאל ית' וזה מה שראיתי לרשום לך
 מהלכות תפלות החול והיוזביהם ומשפטיהם והאל ית' ישרך לעשות במה שהפיק רצונו
 ותתקרב אליו וינחך לעשות חפצו ורצונו ולעבדו בלבב שלם, אמן.

הלכות שבת ומצותיו התלויות בקדושתו וכבוד גדולתו, ותפלתו בלבד, כי לא
 שאלתני יעזרך האל בגללת המלאכות האסורות והמותרות בו כי הענין אינו נאות
 בזה, בזה החיבור, ואתחיל בדברים הראויים לערבי שבתות ובאלהים מסענתי. ואמר
 כי אין רשות לסמיך לצאת לדרך ביום ו' יותר מנ' פרסאות משום עונג שבת,
 כדי שלא יאבד בהגיעו לביתו בערב בענין שלא יהיה שהותביום להכין מה שאין
 לשבת מן המאכלים המובחרים לכבוד שבת וזהו מה שנאמר בתלמוד סוכה א"ר איבו ⁽³⁾

(1) (עמכת סופרים-פ"י, ירוש' פ"ד א) (2) (שמות ט"ו כ"ב) (3) (סוכה מד:)

בשם ר' אלעזר בר' צדוק אל יהלך אדם בערבי שבתות יותר מג' פרסאות, אמר ר' הונא לא נצרכא אלא לביתו. לדידי הוה עובדא, ואפי' כסא דהרסנא לא אשתכחנא ובפ' מקום שנהגו בני בשן נהגו דלא אזלי מצור לצידון במעלי שבתא. איתו בנייהו לקמיה דר' יוחנן אמרו ליה אבהתי'ן הוה אפשר להו, אנו דלא אפשר לן מאי, ואמ' קבילו עלייהו אבהתיכו וכתי' (2) ואל תמוש תורת אסך, וגם אין לעשות דבר מן המלאכות בערב שבת מן המנחה ולמעלה כדי שלא ימנעו זה מהכין מה שצריך לעונת השבת וזהו אמרם בפ' מקום שנהגו, העושה מלאכה בערבי שבתות ובערבי י"ט מן המנחה ולמעלה אינו רואה סימן ברכה לעולם, והקובע סעודתו בערב שבת הוא מגונה כדי שלא יכנס שבת והוא שבע ויבטל עונג שבת וכן אמרו, א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן ב' משפחות היו בירושלם אחת קבעה סעודתה בע"ש ואחת קבעה סעודתה בשבת בעת המדרש ושתיהן נעקרו. וחייב אדם להזדרז ולהחיש להכין מה שצריך לעונג שבת וזה אמרם, אמ' ר' חסדא לעולם ישכים אדם להוצאת שבת שנא' והיה ביום הששי והכינו את לאלתר, ר' חנינא מעמף וקאי אפניא דמעלי שבתא ואומר בואו ונצא לקראת שבת מלכא. ר' ינאי אומר בואי כלה. ופי' אפני א דמעלי שבתא ליל יום ששי. ר' אבא הוה זבין בתליסר אסתיירי בשר רך מתריסר טבחי ומשלים להו אצנורא דדשא ואמר אסנור הייא, אשנור הייא. ר"ל מהרו להכינו. ר' אבא הוה יתיב אתפקתא דשאנא ושייף נורא, ורב ספרא מחריך רישא. רבא מלח שיבומא, רב הונא מדליק שרגא, רב פפא גדיל פתילתא, רב חסדא פריס סילקא. רבה ורב יוסף מצלחי צייבי ואל תחשוב כי אותם האנשים היו דחוקים השעה ושהצריכם ההכרח לעשות צרכי שבת בידיהם, אבל הם היו מגדולי ישראל עשירים גדולים ולהם עבדים ושפחות שיהיו עושים כל זה, אך היו משתוקקים ברוב חבה להתעסק הם עצמם בטעות עונג שבת לרוממו ומראין עצמם כעבד הנרצע והעומד לפני אדוניו. כי קיום המצות האדם בעצמו הוא משובח מאד מקיומה ע"י שליח כמ"ש בפ' האיש מקדש וצריך להוסיף תוספת ניכרת מהחול על השבת שיהיה שובתו במל מלאכה וזה נקרא תוספת מחול על הקודש כפי מה שסמכו לזה מן במ' לחדש בערב מערב עד

(1) (פסחים נ:) (2) (פסלי א' ח', ו' כ') (3) (גמין לח:) (4) (שבת קיז:) (5) (שמות ט"ז ה') (6) (שבת קיט.) (7) (קידושין מא.) (8) (יומא פא:)

ערב תשבתו שבתכם. וצריך להשתדל בהדלקת נר שבת ויזרו ויחפוש את אנשי
 ביתו בשלא יבוששו ולא יתרשלו בזה כ"ש במש' צריך אדם לומר בתוך ביתו
 ערב שבת עם חשיכה עשרתן ערבתן הדליקו את הנר, וסמכו זה אל וידעת כי
 שלום אהליך, אמרו זה הדלקת נר שבת והפלינו בזה עד שאמרו מי שאין לו
 בערב שבת זולתי פשוט א' יותר ראוי לו שיקנה בו שמן להדליק נר שבת
 משיקנה בו יין לקדוש. אמרו קדוש היום ונר ביתו נר ביתו עדיף משום
 שלום ביתו ומה המעם חייבו הגאונים לברך על הדלקתו להדליק נר של שבת.
 וכן אמרו הרגיל בנר שבת הוי"ן לו בנים ת"ח מדה כנגד מדה, שנא' כי
 נר מצוה ותורה אור. רב הונא הוה רגיל דחליף אפתחא דבי אבין נגרא חזא
 דהוה רגילי בשרגא, אמר גברי רברבי נפקי מהכא. נפקו מינניהו ר' חייא בר
 אבין ורב אידי בר אבין. והזמן המובחר להדלקתו קרוב להערב השמש למ"ש
 אמ' רבא לבי מחזא אתון דלא קים לכוון בשיעורא דרבנן אדקימא שימשא
 בריש דיקלי אדליקו שרגא. ביום המעונן חזו לתרגמולי איסת עיילו בקינייהו.
 והמשובח מהשמנים להדלקת נר שבת הוא שמן זית כר' מרפון, אע"פ שחז"ל
 מתירין בכל השמנים האמורין במשנה והלכה כדבריהם, והמובחר לפתילות הוא
 הפשתים, לאמרם בירושלמי א"ר שמואל בר רבי יצחק כתוב להעלות נר תמיד
 אין לך שפעלה שלהבת כמו פשתים וגם עוד יפה לפתילות מפני שהוא מושך השמן.
 וצריך למהר בתפלת מנחה של ערב שבת בחריצות וחדוה להקביל ביאת השבת
 בעתו ויראה אהבתו בו כמו שצריך לאחר תפלת ערבית במוצאי שבת כדי שלא
 ידמה שנחשב עלינו כמשוי, כאמרם א"ר יוסי יהי חלקי עם מכניסי שבת במבריא
 ומוציאי שבת בציפורי. ואין בה נפילת אפים. ויתחיל ש"ץ והוא רחום וברכו
 וק"ש בברכותיה ויאמר אחר שומר את עמו ישראל לעד ושמרו בני ישראל את
 השבת. ויחתום המלך בכבודו ולא יאמר ברוך ה' לעולם אמן ואמן. והמעם לזה
 מפני שהיא ברכה נוספת אינה בעיקר המשנה כי אין העקר אלא שתיים לפנייה

(1) (ויק' כ"ג ל"ב) (2) (שבת ב' ז') (3) (שם לד.) (4) (איוב ה' כ"ד)
 (5) (שבת כד.) (6) (שם) (7) (משלי ו' כ"ג) (8) (שבת לה:) (9) (שבת ירו' פ"ה ה"ג)
 (10) (שמות כ"ז כ') (11) (שבת ק"ח:)

(1)

ושתים לאחריה. וזה אמרם בערב מברך שתיים לפנייה ושתים לאחריה. והראשונים תקנו אותם הפסוקים לילי החול בלבד, לא *שבת כדי שלא תארך התפלה ואפש' שתכבה נרו ולא יאכל ויאבד עונג שבת, ועוד כי אותם הפסוקים תקנוה אחר ברכת שמע מפני שיש בהם שבחות ותפתלות לאל ושאלת צרכיו של אדם נגד י"ח, ומפני שאסור לאדם לשאול צרכיו בשבת הניחום ומתפללין ז' ברכות אבות (2) וגבורות וקדושת השם ואתה קדשת ורצה ומודים ושים שלום, ואע"פ שאמרו תפלת ערבית רשות עכ"ז מי שלא התפלל תפלת החול בשבת חייב לחזור ולהתפלל תפלת שבת אחר שקבלו על עצמם כל בני אדם חיוב תפלת ערבית. אח"כ יתחיל ש"ץ ברכה א' מעין ז' והיא סגן אבות בדבריו וכתב רב עמרם, המעם אשר בגללו תקנו הראשונים אותה ברכה תקינו רבנן ברכה מעין שבע משום סכנה דבי שטשי דשכיחי מזיקין דילמא היכא דעייל ולא מצלי, ועד דלא מצלי נפיק צבורא דגמר צלותא ונפיק בהדיה, וכתב עוד ומקדשין על היין בבית הכנסת להוציא רבים ידי חובתם, ואחר הקדוש יאמר פרק במה מדליקין, מפני שיש בו הלכות הדלקת הנר ויאמר עליו קדיש דרבנן, אח"כ ילך כל אחד לביתו ויקדש על הכוס ולא יהיה פחות מרביעית ויאמר קודם הקדוש ויכולו, ואם אין לו יין יטול ידיה ויקדש על הפת ויברך במקום בפ"ה המוציא לחם מן הארץ, ואם יש לו יין לא יטול ידיה אלא אחר הקדוש, ואמרו המקדש אם טעם סלא לונמיו יצא ואם לאו לא יצא, וכן בכל ברכה שהתקינו על היין, ואינו רשאי לאכול שום דבר ולא לשתות אחר תפלת המנחה עד שיקדש השבת. ומסכו חיוב הקדוש מדבריהם (5) בערבי פסחים, ת"ר זכור את יום השבת לקדשו זכרהו בכניסתו אין לי אלא בלילה, ביום מניין ת"ל את יום השבת, ובירושלמי אמרו זכרהו על היין, (6) אתיא זכירה זכירה, כתיב הכא זכור את יום השבת וכתוב התם זכרו כ"י לבנון. ומי ששכח ולא קדש בלילה יש לו תשלומין כל היום כלו. והנשים חייבות בקדוש כמו האנשים לאמרם ז"ל והני נשי כיון דאיתנהי בשמירה איתנהי בזכירה. (9) ואע"פ שקדש על הכוס חייב לומר רצה והחליצנו בברכת מזון. ומי שהתחיל

(1) { ברכות א' ד' } (2) { שם כז' } (3) { פסחים קז' } (4) { שם צט' } (5) { שם קז' } (6) { שם כז' } (7) { שם כז' } (8) { שם כז' } (9) { שם כז' }

בסעודה נכנס עליו השבת צריך שיפרוש המפה על השלחן ויקדש, אח"כ יחזור
 לסעודתו, למה שאמרו בזה פורש מפה ומקדש, ואם השלים סעודתו ונכנס השבת
 קודם שיברך ברכת המזון יברך בתחלה על כוס אחד ויקדש על כוס שני. וזה
 אמרם גמרו כוס ראשון מברך עליו ברכת מזון והשני אומר עליו קדוש היום.
 אח"כ שאלו אמאי ונימרינהו אחד כסא והתשובה לפי שאין אומרים ב' קדושות
 על כוס א', מ"ט אמר ר' נחמן בר יצחק לפי שאין עושין סצות חבילות, ואין
 להקשות על זה טיקנה"ז מפני שזאת תקנוה לזמן אחד, וזמן ברכת המזון זולתי
 לזמן הקדוש. ומישמע בבהכ"נ חייב לחזור על שלחנו. לאמרם ז"ל אין קדוש
 אלא במקום סעודה וסמכו זה סכתוב וקראת לשבת עונג, במקום שקראת לשבת שם
 יהא עונג, ואם קדש בזולתו מקום האכילה חייב לחזור אלא א"כ אכל כביצה
 במקום הקדוש, אין צריך לחזור, ואם קדש בפנה אחת מביתו אינו רשאי לאכול
 בפנה אחרת למ"ש כשמואל דאפילו מאנרא לארעא הוה מקדש. ואם מעם היין
 נפסל לקדוש ולכל ברכה שתקנוה על היין למה שאמרו מעמו פגמו, וצריך להשים
 לחם השלחן בזמן הקדוש ולכסותו במפה, וחייב להתוך המוציא על שתי הלחם
 זכר למן שנא' בו לקטו לחם משנה.
 ותקון תפלות יום שבת כמו שאסדרם אח"כ ב"ה. והמעם להוסיף במזמורים
 כדי להאריך התפלה ויהיה ניכר השבת מן החול לקיים ביני ובין בני ישראל
 אות היא לעולם. ותקנו תוספת הזמירות קודם ברוך שאמר כדי שלא להאריך פן
 יבא להפסיק בהם זולתי מזמור שיר ליום השבת, שהוא מיוחד בשבת וזה בגללמה
 שתקנו ברכות לפסוקי דזמרא של חול לפנייהם ולאחריהם. ותקנו לנו הראשונים
 ז"ל ד' תפלות לשבת שונות ולא הסתפקו בא' כמו שעשו במועדים, אמנם אתה קדשת
 של ערבית כוללת ענין שבת בראשית, וישמח משה של שחרית כוללת מתן תורה והשבת
 ולמשה צוית של מוסף כולל הקרבן, ואתה אחד של מנחה כולל הענין העולם הבא,
 שכלו מנוחה ושבת של ימות המשיח.

ומי ששכח השבת והתחיל תפלת החול ישלים הברכה שהיה אומר כשזכר לשבת
 ואז יחזור לתפלת שבת שלא בתפלת מוסף יש לו להפסיק הברכה במקום שזכר

(1) (בסחים ק: 2) (שם קב: 3) (שם קא: 4) (ישעיהו נ"א י"ג)
 (5) (בסחים קא: 6) (שמות מ"ז כ"ב) (7) (שם ל"א י"ג)
 * צ"ל לחם על השלחן.

ויהזור לתפלת שבת. ואחר תפלת שחרית יוציא ש"ץ ס"ת ויקרא הפרשה עם ז' אנשים, כהן ולוי זה' ישראלים ואם ירצה יוסיף עליהם עד י"ג, אך בענין שתהיה התוספת פחות על העקר. ואם לא יהיה שם לוי יקרא כהן פעם שנית במקום לוי. ואם אין שם כהן נתפרדה החבילה, ר"ל נתבטל הסדר ולא יקרא כהן ולא לוי כלל. ואסור לדבר שום אדם מכל הנמצאים משיפתח ס"ת עד אשר יסיים מלקרוא הפרשה, לס"ש בתלמוד סוטה⁽¹⁾ אמר רבה בר רב הונא כיון שנפתח ס"ת אסור לדבר ואפילו בדבר הלכה שנא' ובפתחו עומד כל העם, ואין עמידה אלא שתיה שנה' עמדו לא ענו עוד. ואין לצאת מבית הכנסת כשס"ת פתוח למה שאמרו בתלמוד ברכות א"ר חייא בר אבא משמיה דעולא מאי דכתיב ועוזבי ה' יכלו זה המניח ס"ת כשהוא פתוח ויוצא, ואחר שסיים הפרשה יאמר קדיש עד למעלה, ואח"כ יקרא עם המפטיר מסוף הפרשה לא פחות מג' פסוקים, ולא יתחיל המפטיר לברך על ההפטרע עד שיגלול ש"ץ ס"ת ויכסנו, ואחר שיחזור הספר אומר קדיש עד למעלה ומתפללין מוסף ולשון המשנה בהגבלת מוסף ושל מוספין כל היום. ר' יהודה אומר עד ז' שעות. ואמרו בגמ' א"ר יהושע בן לוי כל המתפלל תפלת המוספין לאחר ז' שעות דר' יהודה עליו הכתוב אומר נוגי ממועד אספתי ממך היו ואומר ש"ץ במוסף כתר, והסבה בזה מפני שיש בו מן ק"ש תחלתה שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, וכופה להיות להם לאלהים אני ה' אלהיכם, ואמרו המעם שאנו עושין כן מפני שבשגגה מלכות יון הרשעה על ישראל שלא לקרוא ק"ש היה אומר אותה בהבלעה בעמידה בכל תפלת שחרית בין בשבת בין בחול והעם עונין אחריו כדי לצאת חובת ק"ש. וכיון שנתבטלה הגזרה והיו פורסים על שמע בתקנה ומתפללין בקשר לסלקה כל עקר, ותקנוה חז"ל באותו הדור וקבעוה במוסף מפני ב' דברים, א' לפי שאין בתפלת המוספים ק"ש וכדי שיתפרסם הנס לדורות שנתבטל השמד. ונהגו בני אדם לקרוא אחר תפלת מוסף פרק מן המשנה מענין היום בשבתות ובמועדים ובי"ט הקרובים מהם, אבל בשאר שבתות השנה קוראים במסכת ברכות ושבת ואומרים עליו קדיש של רבנן והולכים לבתיהם. ומן מצות עונג שבת חייב המאמין לאכול בו

(1) (סוטה למ. 2) (נחמיה ח' ה') (3) (איוב ל"ב ט"ז) (4) (ברכות ח. 1)
 (5) (ישעיהו א' כ"ח) (6) (ברכות ד' א') (7) (שם כח: 8) (צפניה ג' י"ח)
 (9) (מאמר יהודאי גאון, א. ל. פרומקין בהקדמתו לסדר רב עמרם)

(1)

של סעודות ויש לו על זה שכר גדול. למ"ש א"ר יהושע בן לוי משום בר קפרא כל המקיים ג' סעודות בשבת ניצול סג' פורעניות, מחבלו של משיח, ומדינה של נהינם, ומלחמת נוג ומנוג. וצריך שתהיה הסעודה הב' קודם חצות היום לאמרם בתלמוד תעניות ירושלמי, ר' אחא ור' אבא בשם ר' יוסי אסור להתענות עד שש שעות בשבת. ויקדש השבת קודם שיאכל, לאמרם זכור את יום השבת לקדשו, ואמרו מקדש קדושה רבא, מאי קדושה רבא בפ"ה ובימים הקצרים או מי שאצטטוכתו חלושה ולא יסבול סעודה ג' יפסיק הסעודה הקבועה בחצי ויפרוס המפה ויברך ברכת המזון. אח"כ יטול ויברך המוציא וישלים סעודתו ויהיה לו כסעודה ג' ויברך ברכת המזון שנית. ואמרו (4) א"ר יוחנן משום ר' יוסי כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלא מצרים, שנא' (5) אז תתענגו על ה' והרכבתיו על בטותי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך. וכתוב והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך. עונג זה איני יודע מהו, כשהוא אומר וקראת לשבת עונג, הוי אומר זה עונג שבת. במה מענגה אמר ר' יהודה משמיה דרב בדגים קמנים, ואפי' דבר טועט ולכבוד שבת עשאו הוי עונג והזהר שלא תבזה בשאר המאכלים המענגים בשתעשם בכוונה שליטה ומובה ומחשבה זכה בגלל טוב אמונתך בשבת כי בזה תתרצה אל אדונך יותר מהיותך עובד אותו בסונעך מלאכול בימי הצומות. וצריך להתיפות בבגדים החסודות בשבת ככתוב (7) ולקדוש ה' סכובד כי הא דר' יוחנן קרי להו למאניה סכבדוהי, וזה לב' דברים הא' יען אשר הוא יום עבודה וצריך להכין את עצמו כמי שנכנס לפני המלך או כחתן שמתפאר אצל הכלה. והב' מפני שכשילבשם המאמין, המאמין יהא טראה עצמו בהפך תבנית החול. ויזהר מעשות מלאכה בהם. ומזה הטעם אמרו שלא יהא עטיפתך של שבת כעטיפתך של חול מעשות דרכיך שלא יהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול. ועוד כי בזה הגלות מה שנרויח הוא לזולתנו כי הוא מזומן לקחת לנו ובהוצאת עונג שבת נרויח עולם זה ועולם הבא כשתהיה לשם שמים.

וצריך ללכת בשבת לבית המדרש לשבת בפני החכמים לשמוע מהם דברי תורה, ככתוב מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת, מכלל דבחדש ושבת בעי (9)

(1) (שבת ק"ח.) (2) (תענית ספ"ג) (3) (שמות כ' ח') (4) (שבת ק"ח.) (5) (ישעיהו נ"ח י"ד) (6) (שבת ק"ח:) (7) (ישעיהו נ"ח י"ג) (8) (שבת ק"ג.) (9) (מלכים ב' ד' כ"ג) *אולי צ"ל מאתנו

למיזל . ואמרו בירושלמי⁽¹⁾ לא נתנו שבתות וימים טובים אלא לשמוע
בהם דברי תורה ואמרו ממזוא הפצך אסורים⁽²⁾, חפצי מותרים ודבר דבר
שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול. דבור אסור הרהור מותר.
ונהגו בני אדם להקדים תפלת המנחה בשבת מז' שעות ולמעלה. ומשאיחר
תפלת מוסף עד שהגיע זמן תפלת המנחה יש לו להתפלל תפלת מנחה תחלה
ואח"כ מוסף ואמרו רשאי לעשות זה לכתחלה. ועזרא תקן להם לישראל⁽³⁾
שיהיו קורין במנחה בשבת ג' אנשים כהן ולוי וישראל ולפחו* מעשרה
פסוקים. ואמרו במקום שפוסק בשבת בשחרית ששם מתחיל במנחה בב' וה'⁽⁴⁾
לשבת הבאה. ואמר ש"ץ אחר שתוזר התפלה ג' פסוקים. צדקתך צדק לעול
וצדקתך אליהם עד מרום, צדקתך כהררי אל, ויחזירם הצבור. ואמרו שהם⁽⁵⁾
נתקנו במקום צדוק הדין על מרע"ה מפני שלמדנו מפי השמועה שנפטר יום
שבת בשעת המנחה. ואין אומרים אותם בשבת שחל ר"ח או מועד או יום
שהוא בהספד ותענית. ואיננו רשאי לומר בשבת שום דבר מפסוקי דרחמי ולא
מתחנונים, מפני שכל המבקש מהאלהים ומתפלל בעד כפרת עון אי אפשר
לו מבלי הכנעת נפשו ושבירת לבו ובזה יחסר ויסיר עוננו שבת. וצריך
להוסיף על השבת חלק מזמן החול בענין שיאחר יציאתו כמו שהקדים
הכנסתו וזה אמרם במכילתא זכור ושמור סלפניו זכור ושמור מלאחריו⁽⁶⁾
מכאן שמוסיפין מחול על הקודש, ואמרו אפוקי יומן מאחרינן לי כי
היכי דלא לידמי דהוי עלן במעינה. ואח"כ יתפלל תפלת ערבית וסדר
ההבדלה בברכת אתה חונן והיא אתה הבדלת כמו שאסדר אותה במקומה.
וסבת תקונה באתה חונן להיותה בענין חכמה כי לא יגיע אדם ליריעת
מה בין קדש לחול ואזר לחשך אלא אחר חכמה, לכן תקנוה בברכת בינה.

(1) (שבת פט"ו ה"ג) (2) (שבת קי"ג.) (3) (ישעיו נ"ח, י"ג)

(4) (ברכות כח.) (5) (מגילה לא:) (6) (מאמר הו' שר שלום, עיי' אבודרהם
ד"ה צדקתך צדק) * צ"ל ולא פחות מעשרה (7) (מכילתא פ' יתרו ד"ה זכור)

ומ'ששכח ולא אמרה לא יחזור התפלה מפני שיש לו עוד להבדיל
 על הכוס ואם אין לו יין להבדיל על הכוס וזכר לאתה הבדלת קודם
 שומע תפלה יחזור לאתה חונן, ואם לא זכר אלא אחר שומע תפלה
 יחזור לראש התפלה, ואמרו בירושלם⁽¹⁾ אסור לו לאדם לעשות מלאכה
 עד שעה שיכדיל ואסור לתבוע צרכיו עד שעה שיבדיל, ואמרו⁽¹⁾
 אמר ר' יהודה הסבדיל בתפלה צריך להבדיל על הכוס וכתב הנניד
 ז"ל הסבדיל בתפלה צריך להבדיל עושה צרכיו קודם שיבדיל על
 הכוס, ואם הבדיל על הכוס עושה צרכיו קודם שיבדיל בתפלה,
 ואם לא הבדיל לא בזו ולא בזו וצריך לצאת בדרך או לעשות צרכיו
 מברך בא"י אמ"ה הסבדיל בין קדש לחול ועושה צרכיו אלא שאסור
 לזלמעים כלום עד שיבדיל על הכוס. ואחר תפלת ערבית יאמר ש"ץ
 קדיש עד למעלה אח"כ ויהי נועם ויושב בסתר עליון וסדר קדושה,
 ונתנו מעם לזה מפני שהרשעים נענשים בנהינם כל ימות השבוע
 ויוצאים משם ליל שבת וחוזרים שם ליל מוצאי שבת אחר סיום התפלה
 ותקנו כדי להאריך במנוחתם מעט וזה אמרם ובמוצאי שבת צועק המלאך⁽²⁾
 הממונה על הרוחות של רשעים: חזרו לנהינם שכבר השלימו ישראל
 סדריהם דכתיב⁽³⁾ צלמות ולא סדרים, כיון דשלימו סדרים צאו למות
 ותקנו לומר ויהי נועם מפני שהוא מדבר בעולם הזה (והב' לעולם
 הבא) * ומעשה ידינו הראשון לעולם הזה והב' לעולם הבא, ויושב
 בסתר עליון מפני שהוא שיר של פגעים כדי להגין מן המזיקין,
 וסדר קדושה כדי להפרד מן השבת בקדושה. וידעת בויהי נועם
 שאינו נאמר אלא כשיהיו כל ימי אותה השבוע מותרים לעשות
 מלאכה, אבל אם חל להיות בהם יום טוב או צום כפור שאין לומר
 במוצאי אותה שבת ויהי נועם, אבל יתחיל ארך ימים אשביעהו

(1) (בבלי שבת קנ: 2) (תנחומא ל"ג, תשא)
 (2) (איוב י"ב) * מיותר
 (3)

ואח"כ סדר קדושה. וקודם ההבדלה נבקש בעד ביאת אליהו, ואמרו שזה
 ס פני שכוונת ההבדלה להבדיל בין קדש לחול וכמו כן אליהו כשיבא
 יבדיל בין ישראל לגוים כמו שאנו אומרים בהבדלה ובין ישראל
 לגוים ונריח ההדס ולברך קודם ההבדלה עליו כדי לנחם הנפש ולהחיות
 ולהשקיטה מפני שאמרו כי בכניסת השבת יקנה האדם נפש יתירה⁽¹⁾
 ובצאתו תסתלק ממנו, ולכן תתעצב הנפש ותדאג לכן תקנו שתריח
 הריח. וזה אמרם שבת וינפש⁽²⁾ כיון ששבת נאבדה נפשו נוסל כוס
 של ברכה בידו היסנית מפני שהיין עיקר ההבדלה. ויטול ההדס
 ביד שמאל ויקדים לברך על היין ואח"כ על ההדס. וישים לפניו
 אבוקה ואפי' שיהיה לפניו נר דולק מפני שהמובחר היא האבוקה.
 לאמרם אבוקה להבדלה מצוה מן המובחר, ולא יברך על הנר עד⁽⁴⁾
 שיהנו לאורו, וזה אמרם אין מברכין על הנר עד שיאורו לאורו⁽⁵⁾
 ושמו גבול ההנאה כדי שיכיר בין המלוזמא של מבריא למלוזמא
 של צפורי, ר"ל בין מטבע מבריא המפותחה ובין מטבע צפורי
 החלקה ולזה סמכו שיסתכל בצפרניו קודם ברכת בורי מאורי האש
 מפני שהם במדרגת המטבע החלקה, אח"כ יסתכל בכפו שהיא במדרגת
 ה מטבע המפותחת, ואין מבדילין אלא על היין כמו בקדוש ומי⁽⁶⁾
 ששכח להבדיל על הכוס יש לו תשלומין כל יום ראשון, לאמרם⁽⁷⁾
 מי שלא הבדיל במוצאי שבת יבדיל והולך כל יום כלו, ואמרו על
 שצריך להזדרז בהבדלה. ג' מנוחלי העולם הבא, ואלו הן, הדר בא"י
 והמגדל בניו לתלמוד תורה והמבדיל על היין במוצאי שבתות,
 ואמרו המבדיל על היין במוצאי שבתות הב"ה קורא קדוש ועושה⁽⁸⁾
 אותו סגולתו, שנא' והייתם לי סגולה מכל זכתי' והייתם לי⁽⁹⁾
 קדושים כי קדוש אני ואבדיל אתכם מכל העמים להיות לי.⁽¹⁰⁾

(1) תענית ד (2) (מאמר הגאון) (3) (שמות ל"א י"ז)
 (4) (פסחים קג:) (5) (ברכות ח' א') (6) (פסחים קו.) (7) (ז)
 (8) (לא מצאתי בג') (9) (שמות י"ט ה') (10) (ויקרא כ' כ"ו)

מצות ר"ח וחיובו

צריך הסתפלל שיאמר יעלה ויבא ברצה בערבית שחרית ומנחה ואם
 שכחו אין לחזור. לאסרם טעה⁽¹⁾ ולא הזכיר בתפלת ערבית של ר"ח אין
 מחזירין אותו, מפני שאין מקדשין את החדש בלילה אלא ביום. ואם
 שכח היהיד לאסרו בתפלת שחרית או מנחה יחזור לרצה, אם זכר קודם
 שיסיים התפלה ואם זכר אחר שסיים התפלה חוזר לראש. ואם שכח ש"ץ
 בשחרית בלבד לא יחזור כדי שלא יטריח את הצבור כיון שנשאר לו
 לזכור ר"ח בטוסף, אבל אם שכח במנחה חוזר התפלה, לאסרם טעה⁽²⁾ ולא
 הזכיר של ר"ח בשחרית אין מחזירין אותו מפני שתפלת הטוספין לזכור
 לפניו, במנחה מחזירין אותו. וצריך עוד שיאמר יעלה ויבא בברכת
 המזון בבונה ירושלים. ואם שכח לאסרו וזכר קודם שיתחיל ברכת
 הטוב והמטיב יאמר ברוך שנתן ר"ח לעמו ישראל, ואם זכר אחר
 שהשלים הטוב והמטיב אינו חוזר אבל ישלים הברכה. ואחר שסיים
 הש"ץ מלחזור תפלת שחרית יקרא ההלל ויברך עליו לקרוא ההלל
 וידלג מן לא לנו יה' אל יה' זכרנו יברך ומן אהבתי כי ישמע יה'
 אל מה אשיב ליה', והיהיד אינו חייב לקראו, ואם ירצה לקראו
 יקראנו אבל לא יברך עליו ולא יחתום בסופו, וכן כתב ר' אלפסי
 ז"ל וההלל דר"ח לאו דאורייתא הוא, אלא מנהג דרבנן הוא, ומשום
 הכי לא גמרינן ביה ההלל אלא מדלגין דלוגי, דאסרי⁽³⁾ רבא איקלע
 לבבל חזינהו דקרו ההלל בר"ח סבר לאספונקינהו ושמעינהו דקא
 מדלגי ואוזי ליה אסר מנהג אבותיהם בידיהם. תנא⁽⁴⁾ היהיד לא
 יתחיל ואם התחיל גומר, הלכך איבעי היהיד למקרי ההלל בר"ח קרי
 ליה בלא ברכה ורשאי הוה להפסיק בו* ואפי' באמצע איזה פרק
 שיהיה מפרקיו, לאסרם ויסיים שאין היהיד גומר בהם את ההלל
 אפי' באמצע הפרק פוסק.

(1) (ברכות ל:) (2) (שבת כד.) (3) (תענית כח:) (4) (שם) (5) (ברכות יד.) * מור.

ואין נופלין על פניהם ברחום וחנון בר"ח ואין עושין בו הספר
 ולא תענית ונהגו הנשים שלא לעשות בו מלאכה וזה אמרם בירושלמי⁽¹⁾
 נשא דנהיגין דלא לעביד עיבודתא בריש ירחא מנהג. ואומר ש"ץ ק"ש
 אחר ההלל ויוציא ס"ת ויקרא בו ד' אנשים, יקרא כהן ג' פסוקים
 מן פרשת צו את בני ישראל ויחזור הלוי ואמרת אליהם ויקרא ג'
 פסוקים ויקרא ישראל מן עולת התמיד לו בראשי חדשיכם עד סוף
 פרשת קרבן ר"ח והוא אמרם בתלמוד מגלה⁽²⁾ בעא מיניה עולא בר
 רב מרבה פרשת ר"ח כיצד קורין אותה, צו את בני ישראל את
 קרבני לחמי דהויא תמניא פסוקי היכי נעבוד והיתה התשובה אמר רב
 דולג מה שאמרת שיהזור הלוי לקרוא ואמרת אליהם מה שכבר קרא
 הכהן. ואם חל ר"ח להיות בשבת יקרא עם המפטיר בספר ב' מן וביום
 השבת עד סוף פרשת ר"ח. ואם היה ר"ח ששי ור"ח ושבת או שבת לבד
 מפטיר השמים כסאי. ואם היה השבת ויום ראשון או יום א' בלבד
 מפטיר מחר חדש, ואחר שיקרא בתורה ר"ח יאמר קדיש עד למעלה,
 אח"כ תפלת מוסף כמו שארשמה לך בע"ה.
 הלכות חנוכה ימי חנוכה ח', תחלתם כ"ה בכסליו, ואין לקונן⁽³⁾
 בהם על סת ולא לגזור בהם תענית, לאמרם ז"ל בתלמוד שבת מאי
 חנוכה, דת"ר בכ"ה בכסליו יומי חנוכה אינון דלא למספר בהון
 ודלא לסגור בהון תעניתא, שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמיים
 שבהיכל וכשנברה מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא
 פך אחת של שמן שהיה טונח בחותמו של כהן גדול ולא היה בו להדליק
 אלא יום אחד ונעשה בו נס והדליקו ממנו ח' ימים, לשנה אחרת⁽⁴⁾
 קבעום ח' ימים טובים, ונאמר במסכת תעניות אין גוזרין תענית

(1) (ירושלמי תענית פ"א ה"ו) (2) (מגילה כא:) (3) (שבת כא:)

(4) (תעניות ב' י')

(1)

על הצבור בר"ח בחנוכה ובפורים. ובתלמוד ר"ה מעשה וגזרו תענית
 בחנוכה וירד ר' אלעזר ורחץ ואמר להם ר' יהושע צאו והתענו על
 מה שהתעניתם, וחלקו סלת חנוכה לב' סלות לפרש מזה חנו כ"ה ,
 ר"ל בעשרים וה' בכסליו. וחייב כל סאמין להדליק נרות בח' לילות
 של חנוכה בענין זה ידליק ליל אחת נר אחד, ובשניה שתיים ובשלישית
 ג' וכן יוסיף בכל לילה א' עד שידליק ליל שמינית שסנה נרות וזה
 אמרם ב"ה אומר יום א' מדליק א' מכאן ואילך מוסיף והולך ,
 מעמיהו דב"ה כנגד הימים היוצאים, אי נמי כנגד מעלין בקדש ולא
 מורידין, ואין רשות להדליקם שלא בן דעת ובר מצוה, לאמרם נר
 חנוכה שהדליקו חרש שומה וקטן לא עשה כלום דהדלקה עושה מצוה,
 ואין הנחה עושה מצוה, אבל הנשים יוכלו להדליקם, והדלקתם
 חובה עליהם לאמרם אשה וראי מדליקה, דא"ר יהושע בן לוי נשים
 חייבות בנר חנוכה דאף הן היו באותו הנס. וחייב המדליק לברך
 בליל ראשון ג' ברכות, בא"י אמ"ה אקב"ו להדליק נר של חנוכה,
 בא"י אמ"ה שעשה נסים לאבותינו בימים ההם ובזמן הזה, ושהחיינו
 והרואה אותם יברך שעשה נסים ושהחיינו, ושאר לילות של
 חנוכה יברך המדליק להדליק נר ושעשה נסים והרואה אותם יברך
 שעשה נסים בלבד. וצריך לשום הנרות לצד פתח הבית, שעור טפח
 מן הפתח לשמאל הנכנס בבית, ואם הוא דר בעלייה ישימם בחלון
 העובר לשוק, וצריך להשימם למטה מכ' אמה, ואם השימם למעלה
 מכ' אמה פסולה, וזה אמרם נר חנוכה מצוה להניחה על פתח
 ביתו מבחוץ בטפח הסמוך לפתח. ואם היה דר בעלייה מניחה בחלון
 הסמוך לרשות הרבים, ובשעת הסכנה מניחה על שלחנו ודיו. ואמרו (5)
 נר חנוכה שהניחה למעלה מכ' אמה פסולה כסוכה וכמבוי, והיכן

(1) (ר"ה יח:) (2) (שבת כא:) (3) (שם כג:) (4) (שם) (5) (שם כא:)

(1) מניחה משמאל. ומי שהניח בידו נר חנוכה לא יצא ידי חובתו, וזה אמרם
 היה תופש נר חנוכה ועומד לא עשה כלום, מ"מ שהרואה אומר לצרכו הוא
 דנקיט ליה. ואין להדליק אותם אלא במקום הנחתם והוא אמרם, הדליקו
 מבפנים והוציאה לחוץ לא עשה כלום. וזמן הדלקתם הוא סעודת בוא השמש
 עד שתכלה רגל מן השוק, ואם נכבה אח"כ אינו חייב לחזור להדליקו,
 לאמרם מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, ואמרו כבתה
 אין זקוק לה. ואסור להשתמש לאורה כדי שלא יראה כמזלזל במצות, לאמרם
 אסור להשתמש לאורם, ואמרו עוד אסור לראות סעות כנגד נר של חנוכה
 שלא יהיו המצות בזויות עליו, וצריך להדליק נר מיוחד להשתמש
 לאורו, ואמרו אמר רבה צריך נר אחרת להשתמש לאורה. והפתילות
 והשמינים האסורים להדליק בהם בשבת והם הנזכרים בפ' במה מדליקין
 רשאי להדליק בהם נר של חנוכה בין בחול בין בשבת, וכבר ידעת כי
 איסור השמינים הוא מפני שאינם נמשכים אחר הפתילה, ואיסור הפתילות
 מפני שאינן מושכות השמן והוששין שמא כשיחלש אור הנר או יקרב
 להכבות שישלח ידו לתקנה, וכיון שאין משמשינן לאור נר חנוכה ואין
 חוששין לכבוייה לא יבא לתקנה, וזה אמרם פתילות ושמינים שאמרו
 חכמים אין מדליקין בהם בשבת מדליקין בהם בחנוכה בין בחול בין
 בשבת.

והבחור שלא נשא אשה והוא דר עם זולתו חייב להשתתף עם בעל
 הבית בשמן, ואם בעל אשה והוא אכסנאי עם זולתו אינו חייב בזה
 בנר שמדליקין בביתו יצא ידי חובתו בכל מקום שהוא, וזה אמרם
 א"ר זירא כי הואי בי רב הוה משתתפנא בפריטי בהדי אושפיזי בתר
 דנסבנא אמינא השתא ודאי לא צריכנא דקא מדליקי עלאי בני ביתאי.
 והבית שיש לו ב' פתחים מנ' צדדים חייב להדליק בכל אחד מהן מפני

(1) (שבת כב:) (2) (שם) (3) (שם כב.) (4) (שם כא:) (5) (שם כג.)

שם יראו אחת מהן בלא נר יפול חשד על ב"ה שהוא מתרשל במצות
חנוכה, וזה אמרם חצר שיש לו ב' פתחים צריכא ב" נרות. אמר רבא
לא אסרן אלא מב' רוחות אבל מרוח אחת לא צריך. ונר שיש לה שתי
פיות נחשב כאלו הוא שתי נרות. וזה אמרם נר שיש לה שני פיות
עולה לשני בני אדם. ואמרו מלא קערה שמן והקיפה פתילות וכפה
עליה כלי עולה לכמה בני אדם, לא כפה עליה כלי עשאה כמדורה
ואפילו לאחד אינו עולה. ומי שאין לו כדי לקנות אלא או שמן לנר
חנוכה או יין לקדוש שבת חייב להקדים שמן נר חנוכה, לאמרם נר
חנוכה וקדוש היום נר חנוכה עדיף משום פרסומא ניסא. וחייב
להזכיר על הנסים בהודאה בכל תפלה אפילו במוסף שבת ובמוסף ר"ח
כאמרם יום הוא שנתחייב בד" תפלות, ואם שכח ולא הזכיר על הנסים
אינו חוזר התפלה, לאמרם בתוס' דברכות כל יום שאין בו מוסף
כגון חנוכה ערבית שחרית ומנחה מתפלל י"ח ברכות ואומר מעין
הברכה המאורע בהודאה ואם לא אמר אין מחזירין אותו. ושאלו בתלמוד
אם יש להזכיר על הנסים בברכת המזון אם לא והתשובה אינו מזכיר,
ואם בא להזכיר מזכיר בהודאה, וימי חנוכה הן בכלל הימים שגומרין
בהם ההלל, כמו שאמרו בתלמוד ערכין וקורא בס"ת בכל יום ג'
אנשים כהן לוי וישראל, וקורא ביום הראשון מן דבר אל אהרן ואל
בניו לאמר כה תברכו את בני ישראל עד זה נחשון בן עמינדב, וביום
השני קורא וביום השני, וביום הג' קורא וביום הג' וכן בכל יום
עד יום ח', וביום השמיני מתחיל מן ביום השמיני עד סוף הפרשה,
ויסמוך לה מן פרשת בהעלותך עד כן עשה המנורה, וההפסדה בשבת
של חנוכה רני ושמחי, ואם היו ב' שבתות בחנוכה מפטיר בשבת
השני ויעש חירם, ומפני זה שלא נתקנו הלכות במשנה ונתקנו בנמ'
(1) (שבת כג.) (2) (שם כג:) (3) (שם כד.) (4) (ערכין ו.)

משנת במה מדליקין ופי' אותם ר' אלפסי בהלכותיו. לכן נהגו בני אדם לקרוא בשבת של חנוכה במקום פרק המשנה המורגל לקרוא בשבתות משנת במה מדליקין, וסמכו לה מהלכות חנוכה לר' אלפסי ז"ל מתחלתן עד שנת אחרת קבעום שני י"ט. ואם נפלו ב' שבתות בחנוכה משלימין הלכות חנוכה בשבת השני כמו שנתקנם אחר תפלות חנוכה.

הלכות פורים. יום י"ד מחדש אדר הסמוך לניסן הוא יום פורים, וחייב להקדים בליל אותו יום לקרוא מגלת אסתר אחר תפלת ערבית, ויאמר ש"ץ קדיש עד למעלה, ויברך הקורא את המגלה ג' ברכות קודם קריאתה בא"י אמ"ה אקב"ו על מקרא מגלה, ושעשה נסים ושהחיינו, וצריך להיות הקורא את המגלה בר מצוה ובן דעת, לאמרם במסכת שבת הכל כשרים לקרוא את המגלה חוץ מחרש שומע וקטן, ורשאי לקרוא מעצד או מיושב כמו שירצה, לאמרם במשנה הקורא את המגלה עומד יושב יצא יזולתי אם קראה בצבור שצריך לקרותה מעומד מפני כבוד הצבור וצריך לכוין להוציא את הרבים ידי חובתן. וכמו כן השומע חייב להקשיב קריאתה כלה ולא יפסיק בשום ספור ולא במלאכה כדין השופר שאמרו בו עד שיתכוין שומע ומשמיע, ואין רשאי לקרותה בצבור בפחות מי' בני אדם לפרסום הנס, והלכה כרב שאמר אפילו יהיד מברך לפניו ולאחריה בזמנה. ואמרו אריב"ל נשים חייבות במקרא מגלה, שאף הן היו באותו הנס, ואין התנצלות לשום אדם בשום עסק כדי להבטל מלשמוע מקרא מגלה, ואפי' המתעסק במצוה חמורה לאמרם תנא כהנים בעבודתם ולויים בדוכנם וישראל במעמדן הכל מתבטלין ובאים לשמוע מקרא מגלה, ואין מצוה חמורה מתלמוד תורה ואמרו ת"ת ומקרא מגלה, מקרא מגלה עדיף.

(1) (מגילה ב' ד') (2) (שם ג' א') (3) (ר"ה כט.) (4) (מגילה ה.) (5) (ערכין ג.) (6) (מגילה ג.) (7) (שם)

וצריך להיות כתיבת הטגילה כענין כתיבת ס"ת, ואם נכתבה בענין
 אחר לא יצא ידי חובתו הקורא בה לאמרם במשנה ⁽¹⁾ היתה כתובה בסם
 בסיקרא, בקומס ובקנקנתום, על הנייר או על הדפתרא לא יצא, עד
 שיהיה כתובה על הספר ובדיו, ופי' סם מן הצבעים וסיקרא אל סאגר
 וקומס אל זאג', וקנקנתום אל קאלתות והוא מין מסיני של זאג'
 ודפתרא עור שלא נגמר עבודו, וצריכא שרטוט, והוא אמרם מגלה
 צריכא שרטוט כאמתה של תורה, וצריכא לתופה בגידים, לאמרם ⁽²⁾
 א"ר חלבו אמר ר' חסא בר גוריא אמר רב מגלה נקראת ספר, נקראת
 ספר שאם תפרה בחוטי פשתן פסולה, ונקראת אגרת אם הטיל בה ג'
 חומי גידין כשרה, ופי' ג' חומי גידין ג' נקבים בג' קשרים,
 והגבילו מקומם שתיים בשתי קצות היריעה ואחד באמצע, אמר רב
 נחמן בר יצחק ובלבד שיהיו משולשים. ואם טבעו האותיות בדיו או
 נקדעו ונשאר רושם הכתיבה אפילו בכלה כשרה, אבל אם אין רושם
 האותיות נשאר ברובה פסולה, ואם השמיט הסופר אותיות מסנה וקרא
 הקורא על פה יצא, וזה אמרם ⁽³⁾ ת"ר השמיט בה הסופר אותיות או
 פסוקים וקראם הקורא כסתורגסן הסתרגם יצא, ואם קראה היחיד
 בכתובים יצא ידי חובתו לאמרם ⁽⁴⁾ הקורא במגלה הכתובה בכתובים לא
 יצא, ולא אמרן אלא בצבור, אבל ביחיד לא. וצריך הקורא את המגלה
 שיקראנה כולה וזה אמרם ⁽⁵⁾ מהיכן קורא אדם את המגלה ויצא בה ידי
 חובתו, ר"ס אוסר כלה והלכה כדבריו, וצריך לקרותה על הסדר ואם
 קראה למפרע לא יצא ידי חובתו, כמו שיקרא כי מרדכי היהודי ואת"כ
 וכל מעשה תקפו ונבורתו, לאמרם במשנה ⁽⁶⁾ הקורא את המגלה למפרע לא
 לא יצא, ואמרם ⁽⁷⁾ נכנס לבית הכנסת ומצא צבור שקראו חציה לא יאמר

(1) (מגילה ב' ב' (2) (שם י"ט.) (3) (שם יח:) (4) (שם י"ט:)

(5) (מגילה ב' ב' (6) (שם ב' א' (7) (שם יח:)

וצריך הקורא לקרות עשרת בני המן בנשימה אחת, לא יתנשם,
(3) והסבה לזה שאמרו שברגע א' יצאה נשמתם ואמרו שצריך להיות ואו
ויזתא ארוכה להיות לאות שכלם נתלו על עץ א' וכתב רבינו האי"ז ל
שהמנהג הוא לפשוט הסגולה הקורא אותה כמו שפושטין את האגרת, ואין
בוללין אותה עד שישלים לקרותה מסוב פרסומי ניסא ויברך אח"כ
בא"י אמ"ה הרב את ריבנו והדן את דיננו והנוקם את נקמתו והנפרע
לנו מצרינו והמשלם גמול לכל אויבי נפשנו בא"י הנפרע לעמו ישראל
מכל צריהם האל המושיע. אח"כ סדר קדושה וקדיש תתקבל, וצריך לחד
לקרות הסגולה ביום. וזה אמרם חייב אדם לקרות את הסגולה בלילה
(4) ולשנותה ביום, שנא' אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דוסי'ה
(5) לי. ביום מברכין ג' ברכות שעקר הנס והקריאה ביום ההיא כדכתיב
לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם, ואינן פוסר זמן של לילה של
יום.

(1) {מגילה ב' א' } 2 {מגילה ירושלמי פ"ב ה"ב וגם בבלי י.ח. }
(3) {שם טז: } 4 {מגילה ד. } 5 {תהלים כ"ב ג' } 6 {אסתר ט' לא }

ואמנם סדר קריאתה ביום כשיסיים ש"ץ מלחזור תפלת שחרית יאמר
 קדיש עד למעלה, אח"כ אתה הראת לדעת עד ורעם ונשאם עד העולם,
 ומוציא ס"ת וקורא עם ג' פרשת ויבא עמלק והוא תשעה פסוקים וחזור
 בעם שנית כי יד על כס יה, כדי להשלים עשרה פסוקים, לאמרם אין⁽¹⁾
 פוחתין מעשרה פסוקים בב"ה. אח"כ אומר קדיש עד למעלה ואשרי ואח"כ
 קורא את המנלה, ואח"כ סדר קדושה ויחזור הספר למקומו ויאמר קדיש
 תתקבל ומזמור אלי אילסה עזבתני ואח"כ קדיש. וצריך היחיד לומר
 על הנסים בתפלה וש"ץ בהודאה, ואם שכח לאמרו אין מחזירין אותו
 ויאמר עוד בברכת המזון. ויום פורים אסור בהספד ותענית, אך חייב
 כל מאמין לעשות אותו יום משתה ושמחה, ולהגדיל בסעודתו כפי
 יכולתו, ותהיה הסעודה ביום לאמרם סעודת פורים שאכלה בלילה לא
 יצא, וצריך להרבות לשחות יין עד שיתבלבל דעתו, לאמרם חייב אדם⁽²⁾
 לאיבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ברוך מרדכי לארור המן, וחייב
 לתת צדקה לעניים, ולא ידקדק בה בשיתנה להגונים בלבד אלא למי
 שישלח ידו לשאול יתן, ואין העני ראוי להוציא סעות צדקת יום
 פורים אלא במאכל ובמשתה, לאמרם אין העני ראוי לקנות סמעות⁽³⁾
 פורים אפי' רצועה לסנדלו.

וצריך כל אחד ואחד לשלוח לחברו מן המאכלים הנמצאים לו,⁽⁵⁾
 שנאמר ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים שתי מתנות לב'⁽⁶⁾
 אביונים, ואין איסור לעשות מלאכה בפורים, אך עכ"ז אמרו העושה
 מלאכה בפורים אינו רואה סימן ברכה לעולם, מפני שבהתעסקו⁽⁷⁾
 במלאכתו יקצר ויתרשל מלהכין מה שצריך לסעודה. ואמרו בזה רב
 חזייה לההוא גברא דאזרע פשתנא ביוםא דפוריא, למייה ולא אצמח
 כתניה, ויום ד' עשר מאדר ראשון אסור בהספד ובתענית, לאמרם

(1) (מגילה כא:) (2) (שם ז:) (3) (שם) (4) (ב"מ עח:) (5) (אסתר ט' כ"ב)
 (6) (עיי' מגילה ה:) (7) (שם)

במשנה אין בין אדר הראשון לאדר שני אלא מקרא מגילה ומתנות לאביונים⁽¹⁾
 ופרשו בגמ' מתניתין הכי קתני אין בין י"ד לאדר הראשון לי"ד
 של אדר שני אלא מקרא מגילה ומתנות לאביונים, הא לענין הספד וזה
 ותענית זה וזה שוין.

הלכות חג המצות וחיוביו

ראיתי לסדר הלכות חג המצות וחיוביו ב' שערים וזה חילוקיהם:
 השער הראשון בדין מהרת הכלים שישתמשו בהם בפסח.
 השער השני בדין בדיקת החמץ בליל ארבעה עשר בניסן.
 השער השלישי בחיובי יום י"ד ואיך מבערין החמץ בו.
 השער הרביעי בתקון הקדוש וסדר ליל פסח.
 השער החמישי בדין החמץ ועונשו אם יתערב בפסח.
 השער הששי בשמירת הבצק כדי שלא להחמיץ.
 השער השביעי בתקון התפלות והפרשיות.
 השער השמיני בשמירת יום טוב מעשות מלאכה.
 השער התשיעי במלאכות המותרות בחולו של מועד.
 השער העשירי בספירת העומר ואיסור תבואה חדשה.
 ועתה אתחיל ב"ה השערים כהלכתן.

השעור הראשון בהלכות שמירת הכלים שישתמשו בהם הפסח והיא
 הנקראת הגעלה, והוא שישימו על האש יורה גדולה גדולה מלאה מים
 עד שתרתח והוא הנקרא כלי ראשון ויביאו בה בהיותה על האש כל
 הכלים שירצו להנעיל אותם שמשמשים בהם חמץ כל השנה זולתי
 הכלים שהם של חרש כי לא תועיל בהם הגעלה כאשר דבר ה' על הכלים⁽³⁾
 שיבשלו בהם החמץ, וכלי חרש אשר תבזל בו ישבר ונאס' בפי'⁽²⁾
 התורה מעידה על כלי חרש שאינו יוצא מדי דפיו לעולם. וכל כלי

(1) (מגילה ו: 2) (ויקרא ו' כ"א 3) (פסחים ל:)

שיובא במים בכלי הגדול אשר על האש צריך שיכסוהו, וכמו כן
 הסכינ'ין צריך שיכסו המים הלהב עם הנצב וזה אמרם⁽¹⁾ אידי ואידי
 ברותחין, ובכלי ראשון בין פרזליהו בין קתיהו וכל הכלים
 ששמושיהו בכלי שני כמו הקערות והיעים שאוכלין בהם חבית, קדרה
 ודייסא, דיים במהרתם שיורקו עליהם המים רותחין מכלי ראשון, אך
 הכלים שאין שמושן בהם אלא בצונן כמו כדים וקתוניות והכוסות
 דיים למהרתם ברחוץ אותם במים קרים, אך השפודין והאסכלאות
 שישמשו בהם אשר על האש בלי אמצעות מים מהרתם הטובתרתלהבינם
 באש עד שיעופו בהם השבינים לאמרם⁽²⁾ בהכשר כלי גוים, השפוד והאסכלא
 מלבין באור ויש מן הקדמונים שאומרים שספיק למהרתם בהגעלה
 בלבד, לאמרם⁽³⁾ בכלי קדשים השפוד והאסכלא מנעילין בחמין, והתר
 הכולל בזה הענין הוא כי כל הכלים ברומה לענין שבלעו בו החמץ
 באותו הענין יפלטוהו ולא בענין אחר כי אם בחוזק סמנו בין
 שבלעו ברותחין בין בפושרין בין בצונן, וזה אמרם כבולעו⁽⁴⁾ כן
 פולטו, ואמנם כלי אבנים דינם במהרה כדין כלי מתכות לאמרם
 בלהבות גדולות*הני ברוסי דגלילי ככלי מתכות דמיאן, הסכתש
 הנקרא בלשון ערב מהארים ובלשון לעז מורטירו, לא יספיק בו הגעלה
 מפני שכותשין בו הלחם ונבלע בו הרבה מן החמץ בחוזק הכתישה
 שנלחץ עד אשר דק ואין במים רותחין כח כדי להוציא מה שנבלע בו
 ובלבד כדי לשמש בו מצה בפסח, אך לשאר השמושי' דיו ברותחין,
 וצריך לחכך הכלים לפני ההגעלה חכוך היטב עד שיוסר הלכלוך
 והמינוף אשר עליהם, ונהנו בני אדם לחככן בחול, וצריך להניח
 הכלים במים הרותחין בשיעור שיוכלו לפלוט מה שבלעו מן האיסור,
 ואחר ההגעלה ברותחין צריך לשמץ בצונן תכף צאתם מן הכלי הראשון

(1) (פסחים ל:) (2) (ע"ז ה' י"ב) (3) (ע"ז ע"ו) (4) (פסחים ל:)

(*) (צ"ל בהלכות גדולות)

וסמכו זה לאמרם בהכשר כלי חמאת, ⁽¹⁾ ומורק ושומץ במים, ⁽²⁾ והמדקדק
 במצות שינגבם אחר הרתיצה בשום בנד הרי זה משובח. ומי שיש לו
 יורה גדולה ורוצה לטהר אותה ואין לו אחרת גדולה מסנה במה
 שירתיחנה מקיף שפה של מים על שפתו מבתוך ויטלאנה מים וירתיחנה
 אויחמם אבן ויניחה ביורה באופן שישפיעו המים ברתיתה ויכסו
 מסגרת המים שסביב שפת היורה וזה אמרם בהכשר כלי גוים, ⁽³⁾ כיצד
 מנעילין מניח יורה קטנה לתוך יורה גדולה, ויורה גדולה מאי,
 עביר לה גרנפא דמינא דמרתח ליה ואינו חושש מן היורה שירתיח
 בה שתהיה בת יומא, ר"ל ששמשו בה בחסץ באותו חיום ובלבד שתהיה
 הרתיחה קודם זמן הביעור, אבל אמהיה בי"ד אחר זמן הביעור לא
 עלתה לה הנעלה אלא אם היו במים שיגעל בהם הכלים שעור ששים
 מסנה כדי שיבטל מה שפולט בה בס', ואז עלתה לה הנעלה, ואמנם
 אחר שנכנס הפסח לא יועילה הנעלה בכלים בשום ענין בעולם מפני
 שאיסור חמץ בפסח במשהוא. וקדרות של חרס והצלחות והכלים בלפי
 מונעלים צריך להדיחם מאד מאד, ואם יש בהם בקיעה ידקדק מאד בהדחתם
 ויבדילים מלהשמש בהם במקום שלא תשיגם היד. ונהגו בני אדם
 לכסותם בחומר בענין שלא יאותו להשתמש בהם והוא סנהג טוב.
 השער הב' בהלכות בדיקת החמץ בליל י"ד בניסן.
 וביעור חמץ בפסח זכר ליציאת מצרים, ככתוב ⁽⁴⁾ לא תאכלו עליו חמץ
 שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני למען תזכור וגו' וקיום
 אמונת יציאת מצרים ראייה על גדולתו יתברך וית' ככתוב ⁽⁵⁾ אנכי ה'
 אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, וחייבה חכמתו ית' להחמיר עלינו
 באיסור חמץ בפסח יותר משאר איסורין שבתורה והזהירנו מהראותו
 ברשותנו מפורסם וכל מוצא ואפי' מכוסה ככתוב ⁽⁶⁾ ולא יראה לך חמץ
 שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם, ⁽⁷⁾ וסבת זה שאם יראה שם ישכח

(1) {זבחים צד:} (2) {ויקרא ו' כ"א} (3) {ע"ז ע"ז} (4) {דברים ט"ז ג'
 (5) {שמות כ' ב'} (6) {שם י"ג ז'} (7) {שם י"ב ט'}

וַיֹּאכְלֵנוּ בַּפֶּסַח, וַיֵּשׁ לַחֹשׁ מִזֶּה בַּחֲמֵץ יוֹתֵר מִנְּבִלּוֹת וּמִרְפוֹת וּמִשְׁאֵר
 אִיסוּרִין, כִּי שְׁאֵר אִיסוּרִין כָּל הַשָּׁנָה נִבְדֵּל הָאָדָם מֵהֶם מֵה שֶׁאִינוּ כֵּן
 הַחֲמֵץ כִּי לְרֹב הָרַגְל אֲכִילָתוֹ כָּל הַשָּׁנָה יֵבֵא לִידֵי שִׁכְחָה מִי שִׁמְצָאֵנוּ
 בַּפֶּסַח וְשֵׁמֶא יֹאכְלֵנוּ. וְחַיִּיב לְהִקְדִּים לַבִּדּוֹק בַּלֵּיל י"ד לְשָׁנֵי דְבָרִים
 הָא' לְהִיּוֹת בְּנֵי אָדָם מְצוּיִין בְּבִתְיָהֶם וְלֹא יִבְטְלֻם שׁוּם עֵסֶק מִלְּבִדּוֹק
 בַּלֵּילָהּ, הֵב' מִפְּנֵי שְׁאוֹר הָנֵר יָפֵה לְבִדִּיקָה בַּחֲזָרִים וּבִסְדָּקִים יוֹתֵר
 מֵאוֹר הַיּוֹם, כְּמוֹ שֶׁאִמְרוּ בַּמִּשְׁנָה ⁽¹⁾ אוֹר לֵ"ד בּוֹדֵקִין אֶת הַחֲמֵץ לְאוֹר
 הָנֵר, וְאִמְרוּ בְּגִמ' ⁽²⁾ מֵאִי מַעֲמָא, אִמֵּר ר' נַחֲמָן בַּר יִצְחָק בַּשְּׁעָה שְׁנֵי
 אָדָם מְצוּאִין בְּבִתְיָהֶם וְאוֹר הָנֵר יָפֵה לְבִדִּיקָה. וְאִם חָל לֵיל י"ד
 לְהִיּוֹת לֵיל שַׁבָּת יִבְדּוֹק לֵיל י"ג וַיִּבְעֵר כָּל הַחֲמֵץ שְׁלוֹ קוֹדֵם שִׁכְנָם
 הַשַּׁבָּת וַיִּנִּיחַ מִמֶּנּוּ מֵה שְׁצָרִיד לֵב' מַעֲוֹדוֹת לַלֵּיל שַׁבָּת וְלַיּוֹם שַׁבָּת,
 וְזֶה אִמְרָם בַּמִּשְׁנָה ⁽³⁾ י"ד שֶׁחָל לְהִיּוֹת בַּשַּׁבָּת מִבְּעָרִין אֶת הַכֹּל מִלִּפְנֵי הַשַּׁבָּת
 וּמִנִּיחַ מִזֶּזֶן ב' מַעֲוֹדוֹת וְכו', וְאִין רִשּׁוֹת לִסְאֲמִין לַעֲשׂוֹת שׁוּם
 מִלֹּאכָה אַחֵר תַּפְלַת עֲרֵבִית שֶׁל לֵיל י"ד וְגַם לֹא יִקְרָא בַּתּוֹרָה עַד
 שִׁיבְדּוֹק, וְאִם שָׁכַח וְלֹא בִדֵּק בַּלֵּיל י"ד יִבְדּוֹק בַּיּוֹם י"ד לְאוֹר הָנֵר
 לְאִמְרָם בְּבִרְיָתָא אִין בּוֹדֵקִין לֹא לְאוֹר הַחֲמֵץ וְלֹא לְאוֹר הַלְּבָנָה, וְהִקְשׁוּ
 בִירוּשָׁלַיִם ⁽⁴⁾ וְכִי יֵשׁ חֲמֵץ וְתָרְצוּ כִּי זֶה בִּשְׁלֹא בִדֵּק בַּלֵּיל י"ד, וְהִיפָה ⁽⁵⁾
 שְׁבִנְרוֹת לְבִדִּיקָה הוּא נֵר שֶׁל שְׁעוֹה, וְאִין רִשּׁוֹת לַבִּדּוֹק בַּלֵּהָב הַנִּקְרָא
 אֲבוּקָה. וְהַמִּקְוִמוֹת שֶׁחַיִּיב אָדָם לַבְּדֹקֶם בְּכָלֵל הֵם הַמִּקְוִמוֹת שֶׁהוּא רְגִיל
 לֵאכּוֹל בָּהֶם חֲמֵץ, אֲבָל שְׁאֵר הַמִּקְוִמוֹת כְּגוֹן חֵלּוֹן הַבַּיִת שֶׁהוּא גְבוּהָ מֵאֵד
 וְגַם הִיצִיעַ וְחֹזֵר הַבַּיִת הָעֲלִיוֹנִים שֶׁלֹּא הִשְׁיָגָם הַיָּד וְאֲבוֹס הַבִּהֲמוֹת
 וְכִלּוּבֵי הָעוֹפּוֹת וּבִתֵּי הַתֵּבִין וְאוֹצְרוֹת הַשֶּׁטֶן שֶׁהוּא לִסְחֹרָה וְאִינוּ
 לְהוֹצֵאת כָּל יוֹם וְשֹׁאֵר מִקְוִמוֹת שֶׁאִינוּ רְגִיל לְהַכְנִיס שֶׁם חֲמֵץ אִינָם
 צָרִיכִים בְּדִיקָה, לְאִמְרָם בַּמִּשְׁנָה ⁽¹⁾ כָּל מְקוֹם שֶׁאִין מִכְנִיסִין בּוֹ חֲמֵץ שׁוּם

(1) (פסחים א' א') (2) (שם ד.) (3) (שם ג' ו' והסיפא יג.) (4) (שם ז:)
 (5) (ריש פסחים ירושלמי)

עת, או כל מקום שהנערים רגילין לבוא שם צריכין בדיקה, וכמו כן כל מקום שהיה רגיל להכניס בו חמץ אע"פ שהוא סבור שלא הכניס בו כל אותה השנה הייב לבדוקו כי יש לחוש שמא הכניס בו חמץ ואינו זוכר, לאסרם⁽¹⁾ כל מלתא דלא רמיא עליה דאיניש עבד לה ולא אדעתה וכל המקומות המטונפות שתבזה הנפש לאכול בהם אינן צריכין בדיקה לאסרם⁽²⁾ רפת בקר אינו צריך בדיקה. והכל נאמנין על בדיקת החמץ הנשים והעבדים הסתיהדים והקטנים שכל אחד מאלה שאמר כבר בדקתי זה הבית נאמן מפני שהבדיקה מדרבנן היא. והבדוק צריך שיקח בידו נר ויברך קודם שיתחיל לבדוק בא"י אס"ה אקב"ו על ביעור חמץ, לאסרם כל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן, ואינו רשאי לדבר בין הברכה ובין התחלת הבדיקה בזולתו צורך הבדיקה אך כשיתחיל לבדוק אינו אסור לדבר, אבל הוא יותר טוב שיחריש מכל שיחה פן יבטלנו מלדקק בבדיקה. וסי שלא בדק בליל י"ד, יבדוק בחולו של מועד, ואם לא בדק בחולו של מועד יבדוק אחר הפסח, שאולי ימצא חמץ שעבר עליו הפסח ויבערנו מפני שהוא אסור בהנאה, וכשיגמור כל הבדיקה יקבוץ כל החמץ שהיה ברשותו ויניחנו בפנה אחת⁽³⁾ בכלי או בתיבה ויתלהו בענין שלא ישיגהו עכבר, לאסרם בירושלמי כיצד הוא עושה, כופה עליו את הכלי, כפה עליו כלי ולא מצאו אני אומר יד נמלתו, לא כפה עליו כלי ולא מצאו צריך לבדוק את הבית ואח"כ יבטל בדבור שאר החמץ שלא נפל עינו עליו ויאמר באיזה לשון שירצה זה הענין, כל חסירא דאיכא ברשותי דלא חזיתיה ודלא ביערתייה להוי במיל ולהוי חשיב כעפרא דארעא.

השער הג' בחיוני יום י"ד וכיצד מבערין בו החמץ, כאשר דבר ה' שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון תשביתו⁽⁴⁾

(1) (ב"ב למ:.) (2) (פסחים ח.) (3) (שם ז.) (4) (שם ירושלמי ה"ג,ה.)

(5) (שמות י"ב ט"ו)

(1)

שֹׁאֵר סַבְתִּיכֶם, אַח"כְּ אֹמֵר שְׁבַע יָמִים שְׂאֹר לֹא יִמְצָא בְּנִתִּיכֶם וְגו' וַיִּתְחַיֵּב לָפִי מִה שְׂאֹר הַשְּׂכָל שֶׁתִּהְיֶה הַהִשְׁבָּתָה קֹדֶם שִׁכְנָס יוֹם הָרֵאשׁוֹן מִן הַשְּׁבָעָה יָמִים הַנִּזְכָּרִים וְתִהְיֶה יוֹם י"ד וּמִפְּנֵי שְׁמִלַת אֵךְ תּוֹרָה עַל מִקְצַת יִתְחַיֵּב שִׁיְהִיָּה אֲכִילַת חֶמֶץ בַּיּוֹם י"ד מִתַּר בְּמִקְצָתוֹ וְאִסּוּר בְּמִקְצָתוֹ (2) וְאִנְחֵנוּ לֹא נָדַע שְׂעוֹר זֶה הַמִּקְצַת אֵלֹא מִכְתוֹב לֹא תִשָּׁחַט עַל חֶמֶץ דָּם זִבְחִי וּפִירְשׁוּ בּוֹ לֹא תִשָּׁחַט הַפֶּסַח וְעַדִּיּוֹן הַחֶמֶץ קִיָּיִם. לִכֵּן צָרִיךְ לַהֲקָדִים בִּיעוֹר חֶמֶץ, עַת זִבְיַחַת הַפֶּסַח שֶׁמִּצִּינוּ בִּקְבֻלָּה שֶׁהוּא אַחֵר שְׁעַת הַהִסְרָה וְהוּא מַעַת נִטּוֹת הַשֶּׁמֶשׁ לַצַּד הַמַּעֲרָב, וְנִהְיָנוּ מִזֶּה הַמַּעַם שִׁיְהִיָּה בִיעוֹר חֶמֶץ מִן הַתּוֹרָה מִן שֵׁשׁ שְׁעוֹת וּמַעֲלָה, וְאַח"כְּ הָרֵאשׁוֹנִים ז"ל הוֹסִיפוּ בְּזִמְנֵן הָאִסּוּר וְאִסְרוּהָ בְּאִכְלָהּ וּבִהֲנָאָה בַּשָּׁעָה הַשְּׁשִׁית מִפְּנֵי כִּי הַשֶּׁמֶשׁ בְּאוֹתָהּ שְׁעָה קְרוֹב מִחֲצֵי הַלַּיְלָה וְדוֹמָה לַחֲצֵי הַיּוֹם, וְהוּא אִסְרָם חֶמֶץ דְּאִתְּסַר מִשֵּׁשׁ שְׁעוֹת וּלְמַעֲלָה מ"ל אִסּוּר אֲנִי תְּרִי קְרָאִי כְּתִיבִי שְׁבַע יָמִים שְׂאֹר לֹא יִמְצָא בְּנִתִּיכֶם וְכְתִיב שְׁבַע יָמִים מִצּוֹת תֹּאכְלוּ אֵךְ בַּיּוֹם הָרֵאשׁוֹן תִּשְׁבִּיתוּ שְׂאֹר סַבְתִּיכֶם כִּי כָל אוֹכֵל חֶמֶץ וְנִכְרַתָּה הַנֶּפֶשׁ הָאִי כִּי־צַד לְרִבּוֹת י"ד לְבִיעוֹר וְאֹמֵר מִצְוָה אֵךְ יִחַלֵּק דֶּהוּהָ לִיָּה מִתְחַלֵּת שֶׁבַע, וְעַבְדּוֹ רַבֵּנּוּן הִרְחִיקָה יִתִּירָה דְּלֹא לִיגַע בְּאִסּוּר דְּאוֹרִיתָא אַח"כְּ הֵם חוֹשְׁשׁוּ כִּי בַיּוֹם הַמַּעֲוֹנֵן הַתִּתְּנָהּ וְתִתְּנָהּ הַחֲמִשִּׁית עוֹד בְּשִׁבְעִית וְאִסְרוּ לֹאכְלוּ גַם בַּחֲמִשִּׁית, אֵךְ הָאֲכִילָה לְבַד וְהִתִּירוּ לִיהֲנּוֹת מִמֶּנּוּ אִם יִרְצֶה לְמוֹכְרוֹ, וְאִם יִרְצֶה יֹאכְלוּהוּ לְבַהֲמָתוֹ וְאִין לַחוֹשׁ שֶׁתִּתְּנָהּ הַשָּׁעָה הַרְבִּיעִית לְשִׁבְעִית, כִּי הִיא נִכְרַת כִּי הִיא שְׁעָה שְׂאוֹכְלִין בָּהּ בְּנֵי אָדָם וְהוּא אִסְרָם ר' יְהוּדָה אֹמֵר אוֹכְלִין כָּל אַרְבַּע וְתוֹלִין כָּל חֶמֶץ וְשׁוֹרְפִין בְּתַחֲלַת שֵׁשׁ, וְהִלְכָה כְּדִבְרֵי, וְאִסְרוּ בְּגַם (5) מֵאִי מַעֲמָא לֹא אֲכִלִין כָּל חֶמֶץ גִּזְרָה מִשּׁוּם יוֹם הַמַּעֲוֹנֵן דְּכִיוֹן דְּלִיכָא חֲמָה אֲתִי לְמִיטְעִי וּמִיחֻלְף לִיָּה חֶמֶץ בְּשֶׁבַע וְשְׁעָה שְׁבִיעִית אִסּוּרָה לְדִבְרֵי הַכֹּל, א"ה אֲפִילוּ אַרְבַּע נָמִי לֹא נִיכּוֹל, אִסּוּר ר' פֶּפֶא אַרְבַּע זִמְנֵן מַעֲוָה

(1) (שְׁמוֹת י"ב י"ט) (2) (שֵׁם כ"ג י"ח) (3) (פְּסָחִים ה.) (4) (שֵׁם ד:)

(5) (שֵׁם א' ד') (6) (שֵׁם י"ב:)

לכל היא ולא אתי לסימעי, תצא לנו מזה שחייב המאמין לבער החמץ
 מרשותו באיזה ענין שיהיה קודם שיתחיל ראשית השעה הששית ויבטל
 מה שנעלם מסנו בדבור פעם שנית, ויאמר כל חמירא דאיכא ברשותי
 ליבטל ליהוי חשיב כעפרא, ואם התחיל העה הששית ולא ביערו חייב
 לשורפו. ומי שהפקיד אצלו אחד מישראל חמץ יסתין בו עד התחלת השעה
 החמישית, ואם יבא בעליו לקחתו יתנהו לו ואם לא בא ימכרוהו לגוי
 ואם לא ימצא גוי חייב לשרפו כדי להוציא את בעליו מסכשול. וחמץ
 של גוי אם יהיה ברשות ישראל לקבל עליו אחריות או היה הגוי אלם
 שיוכל להתגבר עליו ולחייבו לפורעו לו, אם אבד חייב לבערו, אבל
 אם לא קבל עליו אחריות ואין הגוי אלם די לו בשיעשה מחיצה גבוהה
 עשרה טפחים בענין שיתרחק מסנו לאסרם ז"ל⁽¹⁾ ולא יראה לך חמץ, שלך
 אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה ואסנם אם היה של
 הקדש אין צריך לעשות לו מחיצה עשרה טפחים כי בני אדם מובדלים
 מסנו ואין לחוש שיאכל מסנו שום אדם, ומי שהיה לו חמץ בבור די
 לו בשיבטל אותו בדיבור, ואם היה בשטח וגנ הבית חייב לבערו גזרה
 שסא יפול וישכח ויאכלנו, ואין המאמין רשאי לתת חמץ לגוי אחר
 שנכנסה שעת הביעור כי ידוע הוא שנותנו לו בתקנתו לקבל תועלת מסנו
 ומי שאכל חמץ בשעה החמישית או הששית עובר על דברי חכמים וחייב
 מיתה, ומי שאכלו אח"כ בנשאר מהיום אחר שנכנסה שעה שביעית לוקה.
 ואין רשאי המאמין לאכול דבר מסיני הפת אחר תשע שעות מן ערב הפסח
 אשר הוא קרוב למנחה קמנה עד הלילה בענין שיאכל המצה כשהוא תאב
 לאכל ותהיה המצה חביבה עליו אך יאכל כל מה שירצה מסיני פרות
 וקמניות הלחים לאסרם במשנה⁽²⁾ ערבי פסחים מסוך למנחה לא יאכל אדם
 עד שתחשך ואסרו בנשרא אבל מסבל הוא במיני תרמיא והאוכל מצה של⁽³⁾

(1) (פסחים ה:) (2) (שם י' א') (3) (שם קז:)

מזה בערב הפסח ואפילו קודם תשלום מ' שעות מכין אותו מכת מרדות ,
 לאמרם בירושלמי⁽¹⁾ אמר ר' לוי האוכל מצה בערב הפסח כבועל ארוכתו
 בבית חמיו ולוקה ואמרו המפרשים שר"ל במצה של מצוה לבד ואמרו עליו
 על ר' יעקב ז"ל שהיה נוהג לאכל מצה שנילושה בביצים קודם תשעה שעות
 ואינו רשאי המאמין לעשות מלאכה בערבי פסחים אחר חצות, וסי שהרגיל
 לעשותה מנדין אותו, והוא אמרם בזה שמותי משתמתי⁽²⁾ ליה. ואמנם עשות
 מלאכה קודם חצות הוא במנהג הסדינה לאמרם במשנה⁽³⁾ מקום שנהגו לעשות
 מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושין, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין.
 השער הד' בתקון הקדוש. וסדר ליל פסח תחלה מה שיצטרך שנוכח מהלכות
 זה השער תואר מצה של מצוה כפי מה שאמר הכתוב⁽⁴⁾ ושמרתם את המצות, ופרשו
 בזה שהוא רמז למצה של מצוה שצריכה שמירה משעת קצירה ואילך על ידי⁽⁵⁾
 ישראל, קצירה ועיסור ודישה וזריעה ומחינה וריקוד ולישה ואפייה כאמרם
 אמר להו רבא להנו דמהפכי כיפי כי הפכיתו הפיכו לשם מצוה אלמא בעינא
 שמירה מתחלה ועד סוף ופי' כיפי אלומות השבלים, וצריך ללוש אותם אחר
 חצות יום י"ד להתחברות אכילתה באכילת הפסח למי שאמר הכתוב⁽⁷⁾ צלי אש
 ומצות, וכמו שאין רשות לאכל הפסח והחמץ קיים בדבר ה'⁽⁸⁾ לא תשחט על
 חמץ דם זבחי כמו כן אינו רשאי ללוש המצה והחמץ קיים ולא יתערב במצה
 שום דבר מן מלח מפני שהוא חם. ותואר עשיית החרוסת, יקח ממיני הפרות
 ויכוין שיהיה בכללם תפוח זכר לתחת התפוח עוררתיו⁽⁹⁾, ויכתוש הכל היטב
 עם מיני תבלין ויטבול הכל בחומץ ויכוין לעשותו עבה כחומר וצריך
 לקייה ולסמוכה ופי' זה צריך שיהיה חסוך ועבה, ואמנם לקייה אמרו⁽¹⁰⁾
 בזה משום קפא והענין להמית בו התולעים אשר בירקות כשיטבלם ומ"ש
 לסמוכיה שר"ל להעבותו משום זכר למים, ואין אדם רשאי לאכל מצה עד הלילה

(1) (פסחים ירושלמי פ"י ה"א, נט.) (2) (שם נ: 3) (שם ד' א') (4) (שם י"ב)

(5) (ראה 6) (6) (פסחים ט.) (7) (שמות י"ב ח') (8) (שם כ"ג י"ח)

(9) (שיר ח' ה') (10) (פסחים קמז.)

(1) לאמר במצה במשנה ערב פסח סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך, ובירושלמי (2) פסח מצה ומרור אוכלין בבת אחת, מאימתי אוכלין משתחשך ומלת שתחשך יגזור אחר הכנס הלילה. וחייב המאמין לשתות בליל פסח ד' כוסות, ויהיה בכל אחת מהן יין לא פחות מרביעית והוא ביצה וחצי וישתה ממנו יותר מחציו וחייב עוד לאכל סמצה של מצוה לא פחות מכזית ומרור, וכשנרצה לשער שעור הזית, ר"ל כזית אנורית והוא מין זית ארץ ישראל והוא כגדול שבזיתים אשר בארצנו זאת.

והנשים חייבות לאכל מצה ומרור ולשתות ד' כוסות שאף הן היו באותו הנס, וסדר שתיית ד' הכוסות ואכילת המצות ומרור הוא זה שאזכור נהגו בני אדם לסדר כוסות ויין על השלחן מספרן לא פחות ממספר הנמצאים בשלחן אנשים נשים קטנים וגדולים, ובכל כוס וכוס לא פחות מרביעית, וצריך מלהזהר מלהיותו פגום משום הקריבהו נא לפתחך (3) וכמו כן צריך להזהר בכל כוס ולברך בו על המצוה שנתקנה על היין, וישימו לפני הגדול שבמסובין המקדש והוא הטמונה לעשות על הסדר קערה בכרפס ומצה ומרור וחרוסת כפי שעור הצריך לנמצאים שם והתיכה מבשר צלי וביצה זכר לפסח וחגיגה, ויקח המקדש הכוס ויקדש החג קודם שיטול ידיו אם היו נקיות, והקדוש הוא ג' ברכות בפ"ה, ואשר בחר בנו ושהחיינו כמו שאתקנם עם ההגדה, ואם חל ליל החג בליל שבת יזכירנה באשר בחר בנו ויאמר שבתות למנוחה ואת יום המנוח הזה ויחתום מקדש השבת וישראל והזמנים. ואם חל להיות במוצאי שבת יברך אשר בחר בנו ובזאת מאורי האש והמבדיל בין קדש לחול ובין אור לחשך ובין ישראל לעמים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה בין קדושת שבת לקדושת י"ט הבדלת ואת יום השביעי מששת ימי המעשה הקדשת והבדלת והקדשת את עמך ישראל בקדושתך בא"י המבדיל בין קדש לקדש ואח"כ שהחיינו והסימן באלו הברכות יקנה"ז, יין, קדוש

(3) (מלאכי א' ח')

(1) (פסחים י' א') (2)

מעמם ויאכלנה בהסבה, ויתן לכל אחד מהנמצאים, וזה דעת רוב הנאונים
ורב אלפסי ורבי משה ז"ל, ויש בזה סברות אחרות רבות משתנות אין צורך
לזכרם, מפני שזה הוא הדעת הנכון אצלי ואשר נסמך עליו, ואח"כ לוקח
כזית מן המרור ויטבלנו בחרוסת ויברך אקב"ו לאכל מרור, ויאכלנו בלא
הסבה ויתן זה השעור לאכל לכל היושבים, אח"כ לוקח כזית מצה וכזית
מרור, ומובל בחרוסת ויכללם יחד ואוכלם בלא ברכה, *ויתן כמו כן לכל
היושבים וזהו הנקראת כריכה ח"ב לאכלם זכר למקדש כהלל, והוא אמרם
אמרו עליו על הלל שהיה כורך הפסח והמצה והמרור כזית סכל א' וא'
ואוכלם ביחד משום שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו, ואינו רשאי⁽²⁾
לדבר בין המצה והמרור ובין הכריכה כדי שלא יעשה הפסקה, *ואם דבר
צריך לחזור הברכה, ר"ל ברכת המצה כדין מי שדבר בין תפילין של יד
לתפילין של ראש שחייב לחזור ולברך ולהניח תפילין, אח"כ יאכלו וישנו
מה שנזדמן להם, ואין צריך לברך פעם שנית המוציא, כי כבר ברך על
המצה וכמו כן אין צריך לברך בפ"ה על היין שבתוך הסעודה כי כבר
פטרו מה שבירך על הכוסות, וכשסיים סעודתו יאכל כזית מהמצה הפרוסה
שהניח בתחלה מבלי שיברך עליה ונותן כמו כן לכל א' ואחד, אח"כ נוטל
מבלי שיברך על נטילת ידים ויברך ברכת הסזון ובורא פרי הגפן וישתה
הוא וכל הנמצאים עמו כוס ג' בהסבה, אח"כ קורא את ההלל מן לא לנו
ופותח בפסוק שפוך חמתך וחותם ביהללך סלה והוא הנקרא הלל המצרי
ויברך בורא פרי הגפן וישתה כוס ד' בהסבה הוא וכל אחד ואחד מהנמצאים
ולשון המשנה³ בין הכוסות האלו אם רצה לשתות ישתה בין ג' לד' לא
ישתה, ונתנו מעם לזה בירושלמי⁴ כדי שלא ישתכר ולא מצי למיגרם ההלל
ואם תאמר כך ישתכר בין ב' לג', התשובה יין שבתוך הסעודה אינו משתכר

(1) (פסחים קטו.) (2) (במד' מ' יא' 3) (פסחים י' ז' 4) (שם ירו' ו' י')
* (מור תפ"ז) ** (מור תע"ה)

יין שלאחר הסעודה משתכר. אח"כ יברך על הגפן ועל פרי הגפן, ואינו רשאי אח"כ לאכול כל הלילה ולא לשתות זולתי מים כדי שישאר טעם המצה בפיו, לאמרם במשנה⁽¹⁾ אין מפטירין לאחר הפסח אפיקומן. ואפיקומן היא מלה מורכבת משתי מלות, אפיקו מינין כנוי לפירות שאוכלין אחר הסעודה והקליות המלוותים כמו קליות והתאנים הצמוקים והלוזים וענין מפטירין כאלו מתירין המאכלים וישלחום, כאמרם⁽²⁾ סאי אפיקומן כגון ארזלי וגוזא ליאלא ותסרים לר' יוחנן, והמעם לזה כי בזמן שנית המקדש קיים היו אוכלים הפסח על השבע אחר כל הסעודה כדי שישאר טעמו בפה, ושמו בזמן הזה המצה במקום הפסח ונקרא אפיקומן.

השער הה' בהלכות חמץ אם נתערב בפסח ומה העונש החייב עליו. מי שאכל כזית חמץ גסור מתחלת ליל מ"ו בניסן עד סוף יום כ"א בו חייב כרת כאשר דבר ה' בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות עד יום האחד ועשרים לחדש בערב שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם כי כל אוכל מחמצת ונכרתה הנפש החיה מעדת ישראל. ורשות כל אדם בידו אם ירצה שלא לאכול מצה כל השבעה ימים והתפרנס בארוזא או בסיני קמנית, זולתיבליל ראשון בלבד הוא שחייב לאכלה לא פחות מכזית מצה, כמו שכתבתי לך במה שקדם שנא' בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה, ולא תקרא אכילה מן התורה פחות מכזית, ומי שאכל בכל השבעה ימים פחות מכזית מכין אותו מכת מרדות מפני שהוא מדרבנן, וכמו כן מי שאכל כזית או יותר חמץ ביום ההוא שהוא כ"ב בניסן מכין אותו מכת מרדות שהוא מדרבנן, ומי שהניח חמץ ברשותו באיזה עת מימי הפסח עבר על שני לאוין ולא יראה לך חמץ שאור לא ימצא בבתיכם אבל אינו חייב מלקות מפני שלא שאלו בו מעשה אין לוקין עליו, אבל מי שהחמיץ בצקו או הביא

(1) (פסחים י' ח') (2) (פסח קי"ט) (3) (שמות י"ב ח') (4) (שם)

חמץ לרשותו חייב מלקות. וסי שמצא חמץ בי"ט בביתו או ברשותו וקדם
לבטל קודם הביעור כל החמץ שהיה ברשותו בדבור דיו, כשיהפוך כלי על
סה שנמצא מסנו, ואם לא בטל אותו קודם זמן הביעור חייב ללוקחו בידו
ולהוציאו מרשותו, כי הוא עובר עליו בבל יראה ובל ימצא, ואתי איסור
דאורייתא ודתי איסור מלטול שאינו אלא מדרבנן בעלמא. וסי שמצא להם בפסח
ואינו מכיר אם הוא חמץ או מצה נדינהו אל הזמן האחרון ונאמ' שהוא מצה
כאמרם⁽¹⁾ הלך אחר אחרון ומותר ואם עופש עד אשר יראה בו שהוא מקודם
הפסח נאסרוהו. והדברים שנתערב בהם חמץ באותם שבלשון המשנה כותח הבבלי
ושכר המדי וחומץ האדומי וזיתים המצרי שלהם מיני תערובת חמץ ואינם
סצויים לנו בזמננו זה וגם לא נדע איכות עשייתם אלא מה שיש לנו קבלה
שיש שם תערובת חמץ מי שיאכל מסנו כזית חיים מלקות, ובלבד שתהיה תערובת
חמץ שבו שיעור כזית בשיעור פרס, ואם הוא פחות מסנו אינו חייב מלקות
אלא מכת מרדות בלבד וכתב רבי' משה ז"ל כי פרס הוא סג' ביצים ומה
שנתקיים לנו מתלמוד ערובין שהוא שיעור ד' ביצים, ועכ"פ חייב לבער אלו
המינין והדומה להם מתערובת חמץ. ואמרו בירושלמי⁽³⁾ וכלהו ע"י מים,
ר"ל אמנם יתחייב זה במה שנתערב במים, אמנם מה שלא נתערב במים כמו
חומץ האדומי שנעשה מחומץ ושעורה בלבד בבלי מים אינו עובר עליו
כי עקר יש לנו מי פרות אינן מחמיצין. והג' האחרונות הנזכרות בזאת
המשנה והם זומא של צנעים תרגמו מיא דחזא ועמילן של מבחין וקולן
של סופרים נקראו חמץ נוקשאי, ופי' זה חמץ שאינו ראוי לאכילה ודנו
כדין הד' הראשונים, ופי' בזומא של צנעים מיסיהסובין, ועמילן של מבחים
פת תבואה שאינו מבושל שליש הבשול ושואבת זוהמת הקדרה, ישימוהו
המבחים על פי הקדרה כדי לשאוב בו זוהמת המאכל, וקולן של סופרים
(1) (פסחים ז: 2) (שם ג' א') (3) (שם ירוש' פ"ג ה"א, יח.).

פרוורא דאושביעי שמדביקין בה הסופרים, והז' כלם והדומים להם מי שאכל מהם כזית חתיב מלקות, וחייב לבערו ואסור ליהנות ממנו בפסח, ואמנם אחר הפסח תערובת חמץ מותר לאכלו וליהנות ממנו. ערבת העובדנין ורמייה והאיספלנית שנתערב בהם קמח ג' ימים קודם כבר נפסדו ואינו חייב לבערם תחבושת של חמץ שהושם בנגע או על סכה אפילו שעה אחת קודם הביעור כבר נפסדת ואינו חייב לבערה' וכמו מן כל לחם שנפסד קודם הפסח בענין שלא יאכלנו הכלב אינו חייב לבערו, ואם נמצא גרגיר חטה או שעורה בתבשיל ונבקע הגרגיר הוא אסור והתבשיל אסור מפני שאסור חמץ בפסח במה שהוא ואם לא יבקע הגרגיר הוא אסור והתבשיל מותר, ואם ימצא הגרגיר בעוף א' שנמלח יכרתו כל מה שסביב המקום שנמצא בו וישליכנו והמותר מותר, והבנדים שכבסו אותם בחלב חטה והסופרים המדובקים אינו חייב לבערם, כי צורת החמץ אינה קיימת בהם, ואין לו רשות לאכול את הקמח נא כדי שלא ישאר ממנו שום דבר בלשון ויתחמץ ברוק וסיקפה מחמיצין. ואסור לעשות בפסח ודיקא סבאין ועצאיד וחבית קדרה, ואפי' יהיו המים רותחין עד מאד ואסור לעשות עריסין לחולה אלא על פי בקי'אין שגוזרין שיש בו סכנה אם לא יאכלנה.

(1)

השעור הו' בהלכת שמירת הבצק. צונו האל ית' בדברו ושמרתם את המצות בשמירת הפצק מכל הדברים המסבבים לבא לידי חימוץ. הראשון אסור לעשות לישה עיסה גדולה, מפני שלא תוכל האשה להניעה כראוי ותבא לידי חימוץ ושיעור העיסה שראוי ללוש אותה בפסח שיעור חלה וזה שיעור מג' ביצים מנין חלה וחמישית ביצים, וחולקים הקדמונים בשיעור זה אמרו מקצתם מרובע כלומר מה שיכיל וישא מדה מרובעת ובעת יהיה חלה ששת אצבעות אורך ורוחב וגובה מדודים בבוהנות אדם בינוני הבריאה ובוה א' אוק' מקסח. ורבי' משה ז"ל כתב שהוא מדה גדולה שבע אצבעות פחות שתי תשיעות אצבע באורך

ורוחב וגובה ויכיל וישא כמו כ"ח אוקי' וחצי עולה כמו החלה שיצא מסנה
 עד ס' אוקי' וצריך שנלך לחומרא באלו הסברות. ולענין הבצק לא תלוש
 האשה בבת אחת יות מס' אוקי'. ולענין חלה לא נוציא חלה מפתות מס' אוק'
 ויתברר לנו זה בשילוש לישות קטנות, ונשים בסל או בכלי שיהיה לו אנגם
 ואז נוציא מסנה חלה וכן כתב ר' יצחק 'ן גיאת ז"ל ואנן שיעורא לא בריר
 לפי' לא נהנינן ללוש מדות קטנות ונאפות כל אחת בפני עצמה ומצרפין
 אותה בסל ומפרישין החלה, ולא יתחיל האשה ללוש הבצק עד שיתחמם התנוד
 חצי חסום ולא תגביה ידה מן הבצק אלא כשיעור ^{השתקצחו} ותקטפהו ותטפהו
 שכן אמרו ⁽¹⁾ כל זמן שעומקין בבצק אינו בא לידי חמוץ, ואם הגביה ידה
 והניחה הבצק אינו הפת אסור כי אם כא' מג' דברים כששתתה מהניע הבצק
 כדי שיהלך אדם מיל או אם הכסיפו פניו או אם השמיע קול בזמן שאדם
 מכה בידו עליו או על הבצק אחר עמו בזמן א' או אחריו.
 ואמנם מה שהשמיע קול בהכות בו סטה שגמר במשנה ⁽²⁾ בצק החדש אם יש
 כיוצא מאי, א"ר אבהו כדי שיהלך אדם מטגדל ננוה למבריא, דהינו מיל
 ולשון המשנה בשינוי שאור ישרף, איזהו שאור כל ⁽⁴⁾ שהכסיפו פניו כאדם
 שעמדו שערוותיו, ופסק 'ן גיאת ז"ל הכסיפו פניו לוקין עליו, נסדק כקרני
 חגבים חייבים עליו כרת. והפת שלשו אותו לשמש או במים חמים או על
 האש או במים שלא לנו לא ימתין עד שיכסיפו פניו ולא להשמיע קולו ולא
 למהלך מיל כי הוא אסור, לאמרם ⁽⁵⁾ רבא אשה לא תלוש בחמה ולא בחמין ולא
 בחמי חמה ולא במים הגדופים ופי' במים הגדופים שלא לנו ושאלו על זה
 ואם עברה ולשה מאי, אמר ר' אשי הפת אסורה. ולא תלוש ביום המעונן אלא
 תחת הגג לאמרם ⁽⁶⁾ יומא דעיבא כליה שימשא למאי נפקא מינה לכדרש רבא
 אשה לא תלוש בחמה, ונם יש להזהר מהעביר העיסה תחת השמש כשולייכנה

(1) (פסחים מב. ועיין פרש"י) (2) (שם ג' ב') (3) (שם מו.) (4) (שם ג' ה')

(5) (פסחים מב.) (6) (יומא כח:)

לתנור, ור"ז"ל יזהיר מללוש סביב התנור כדי שלא תשיג לעיסה חום התנור
ואם התחמם יד האשה הלשה צריכא לצונא במים, ולא תשמש באותם הימים
בקטוף פני הלחם, וזה אמרם דרש רבא האשה צריכא ב' כלים של מים אחד
שמקטפת בו ואחד שמצננת בו את הידים. ומי שתלוש עיסתה ביין או בשמן
או בדבש מותר כי עקר יש לנו מי פרות אין מחמיצין, ובלבד שהיא יודעת
בודאי שלא נתערבו שם מים ואז אין לחוש כשתשאר העיסה מבלי להתעסק בה
כל מה שנשאר כי לא תחמיץ לעולם, אך אם נתערבו שם מים אין ספק שתמחר
להחמיץ יותר ממה שלשו במים בלבד, לכן צריך לאפות אותה מהרה בלי עכב
כלל לאמרם בזה⁽²⁾ ואם לש תאפה מיד. ואין עושין סריקין המצויירין בפסח
מפני שהאשה שוהה עליהן, אבל מותר לעשות המשכית במסרק ובלבד שתהיה
הכונה בזה למונעו מן הנפיחה בענין שתמחר לא להתיפות וצריך לגרור מה
שידבק מן הבצק במסרקות וגם בשולחנות ובלוחות שלשין עליהן כדי שלא
יתדבק ממנו שום דבר בעיסה אחרת, ויש להשמר מזה עד מאד, מפני שחמץ
בפסח במשהו, ומה שנתקבץ מן הגרידא יחברו בעיסה אחרת אם נודמנה לו
ואם לא ישרפהו אם היה ביום חול, אבל ביו"ט שאינו רשאי לשורפו יבטל
אותו קודם שיחמיץ ויאמר הרי זה בטל וחשוב כעפר, והמים שירחצו בהם
כלי הלישה צריך לשופכן במקום מדרון.

השער הז' בתקון התפלות והפרשיות. תקון ערבית ליל פסח יאמר
ופרוש בהשכיבנו, אח"כ יתפלל אבות וגבורות וקדושת השם ואתה בחרתנו
ויעלה ויבא והשיאנו בעבודה והודאה ושנים שלום כמו שנתקנה ב"ה, ואם
חל להיות ליל ראשון של פסח בליל שבת, יוסיף שבתות למנוחה, ואת יום
המנוח הזה וחזרתם מקדש השבת וישראל והזמנים. ולא יתפלל ש"ץ מנן אבות
בדברו מפני שמדרוה לשמירה מן המזיקין, וליל פסח הוא ליל שמורים, לכן

(1) (פסחים טב.) (ב) (שם לו.)

אינו צריך לאסרו בליל פסח, ואם חל להיות ביום ראשון איזה ליל יו"ט
 שיהיה אומרים הקהל ותודיענו כמו שנסדרהו במקומו ב"ה. סדר שחרית כמו
 סדר שבת עד עמידה זולתי וביום השבת שלא יאמר אותו אלא אם חל להיות
 בשבת ויוסיף שמחתי באומרים לי אחר שיר למעלות, ותפלת שחרית כמו תפלת
 ערבית, ואחר שיחזור ש"ץ התפלה יקרא הלל גמור אחר שיברך עליו לגמור
 את ההלל* אח"כ יאמר קדיש תתקבלו וציא ב' ספרי תורה, יקרא בא' עם ה'
 בני אדם בפרש' בא אל פרעה והיה היום הזה לזכרון עד ויהי בעצם היום
 הזה, ואם חל בשבת יקרא עם ז', וכמו כן בכל יו"ט בשבת יקרא הפרשה עם
 ז' בני אדם, ואם יהיה יו"ט (קושינו) יקרא עם חמשה בלבד, ואינו צריך
 לחזור זה בכל המועדים, ואומר קדיש עד למעלה. אח"כ יקרא עם הספמיר
 בספר הב' בפרשת פנחס מן ובחדש הראשון עד כל מלאכת עבודה לא תעשו,
 ואומר קדיש שני עד למעלה וההפטרה בעת ההיא, ואומר בברכה שנתת לנו ה'
 אלהינו לששון ולשמחה וחותם מקדש ישראל והזמנים. ואם חל להיות בשבת
 אומר לקדושה ולמנוחה לששון ולשמחה וחותם מקדש השבת וישראל והזמנים
 אח"כ יגמור כמו בשבת עד תפלת מוסף, ויתפלל אבות וגבורות מוריד המל
 בגבורות וקדושת השם, ואתה בחרתנו ומפני חמאינו, והשיאנו כמו שאתקן
 אותם, ואם חל בשבת יזכרהו בעבודה והודאה ושים שלום, אח"כ חוזר ש"ץ
 התפלה ואומר על ישראל ועל רבנן. וקיום השני כמו הראשון, זולתי שהפרשה
 היא שור או כשב וזה הפטרה וישלח המלך, והפרק מקום שנהגו כמו שאסדר
 בע"ה.

תקון ערבית של ליל יציאת המועד לחולו של מועד אומר אתה אסרת
 באתה חונן בשאר תפלות של חולו של מועד זולתי במוסף אומר יעלה ויבא
 ואומר בו את יום מקרא קדש בלבד ואם שכח מלאסרו חייב לחזור התפלה
 אח"כ אומר קדיש תתקבל ואומר עליו הבדלה בפ"ה והסבדיל בין קדש לחול.

* (מור תפ"ח)

אינו צריך לאסרו בליל פסח, ואם חל להיות ביום ראשון איזה ליל יו"ט
 יהיה אומרים הקהל ותודיענו כמו שנסדרהו במקומו ב"ה. סדר שחרית כמו
 סדר שבת עד עמידה זולתי וביום השבת שלא יאמר אותו אלא אם חל להיות
 בשבת ויוסיף שמחתי באומרים לי אחר שיר למעלות, ותפלת שחרית כמו תפלת
 ערבית, ואחר שיחזור ש"ץ התפלה יקרא הלל גמור אחר שיברך עליו לגמור
 את ההלל* אח"כ יאמר קדיש תתקבלויציא ב' ספרי תורה, יקרא בא' עם ה'
 בני אדם בפרש' בא אל פרעה והיה היום הזה לזכרון עד ויהי בעצם היום
 הזה, ואם חל בשבת יקרא עם ז', וכמו כן בכל יו"ט בשבת יקרא הפרשה עם
 ז' בני אדם, ואם יהיה יו"ט (קושינו) יקרא עם חמשה בלבד, ואינו צריך
 לחזור זה בכל המועדים, ואומר קדיש עד למעלה. אח"כ יקרא עם המפטיר
 בספר הב' בפרשת פנחס מן ובחדש הראשון עד כל מלאכת עבודה לא תעשו,
 ואומר קדיש שני עד למעלה וההפטר בהיה, ואומר בברכה שנתת לנו ה'
 אלהינו לששון ולשמחה וחותם מקדש ישראל והזמנים. ואם חל להיות בשבת
 אומר לקדושה ולמנוחה לששון ולשמחה וחותם מקדש השבת וישראל והזמנים
 אח"כ יגמור כמו בשבת עד תפלת מוסף, ויתפלל אבות וגבורות מוריד המל
 בגבורות וקדושת השם, ואתה בחרתנו ומפני חטאינו, והשיאנו כמו שאתקן
 אותם, ואם חל בשבת יזכרהו בעבודה והודאה ושים שלום, אח"כ חוזר ש"ץ
 התפלה ואומר על ישראל ועל רבנן. וקיום השני כמו הראשון, זולתי שהפרשה
 היא שור או כשב וזה הפטרה וישלח המלך, והפרק מקום שנהגו כמו שאסדר
 בע"ה.

תקון ערבית של ליל יציאת המועד לחולו של מועד אומר אתה אסרת
 באתה חונן בשאר תפלות של חולו של מועד זולתי במוסף אומר יעלה ויבא
 ואומר בו את יום מקרא קדש בלבד ואם שכח מלאסרו חייב לחזור התפלה
 אח"כ אומר קדיש תתקבל ואומר עליו הבדלה בפ"ה והמבדיל בין קדש לחול.

* (מור תפ"ח)

תקון שחרית כתקון החול, וכשיסיים ש"ץ יקרא הלל בדילוג ויברך עליו לקרוא את ההלל, אח"כ מוציא ב' ספרי תורה וקורא בראשון עם כהן ולוי וישראל בפרשת בא אל פרעה מן קדש לי כל בכור עד תשלום כל הפרשה ואומר קדיש עד למעלה, אח"כ קורא בספר ב' עם הד' בפרשת פנחס מן והקרבתם עד כל מלאכת עבודה לא תעשו, וכך יהיה קורא עם הד' בשאר ימי חולו של מועד ואומר קדיש עד למעלה, אח"כ אומר אשרי וסדר קדושה, אח"כ חוזר הספר ואומר קדיש עד למעלה, ויתפלל תפלת מוסף כמו תפלת יו"ט, זולתי שיאמר את יום מקרא קדש הזה בלבד, ואחר שיחזור התפלה וקדיש תתקבל יאמר למנצח משכיל לבני קרח כאיל תערוג וקדיש. ותקון שאר ימי חולו של מועד כתקון היום הראשון, זולתי שיש לכל יום ויום פרשה בפני עצמה, ליום הב' בפרש' ואלה המשפטים מן אם כסף תלוה את עמי עד לא תבשל גדי בחלב אמו, ליום הג' בפרשת כי תשא מן פסול לך עד לא תבשל גדי בחלב אמו, ליום הד' בפרשת בהעלותך מן וידבר ה' אל משה במדבר סיני עד ולגר ולאזרח הארץ. תקון שבת של חולו של מועד יוסיף על תקון שאר שבתות מה שיוסיף ימי החול של מועד על ימי החול זולתי שבספר הראשון קורא עם ז' בני אדם מן פרשת כי תשא מן ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אלי עד לא תבשל גדי בחלב אמו וקורא עם המפטיר מן והקרבתם עד כל מלאכת עבודה לא תעשו. וההפטר היתה עלי יד ה' והיא התחלתה קודם היתה עלי שבהם ענין היום וחזתם הברכה מקדש השבת וישראל והזמנים.* ותפלת מוסף כשאר ימי חולו של מועד, וזוהר בה השבת והפרק ואלו מגלחין.

תקון שנייסיאחרונים כתקון ב' ימים טובים ראשונים, זולתי שלא יאמר בקדוש זמן, והדילוג בהלל, ויברך עליו לקרוא והפרשה ליום הראשון מן ויהי בשלח עד כי אני ה' רופאך, ועם המפטיר והקרבתם וההפטר וידבר דוד, והפרק ביצה שנולדה ביו"ט, והפרשה ביום הב' כל הבכור עד סוף כל הפרשה.

ואם חל להיות בשבת יתחילה מעשר תעשר כמו שלמדתיך בשבת עם יו"ט קורא הפרשה עם ז' וההפטר: עוד היום והפרשה הכל חייבין בראייה, והסימן בפרש' חג זה, משך תורא קדש בכספא פסול במדברא שלח בזכרא, ופי' זה משך, משכו וקחו לכם צאן, אע"פ שתחלתה והיה היום הזה לכם לזכרון שמו משכו כדי שתהיה נכרת בה. תורא שור או כשב או עז, קדש לי כל בכור. בכספא אם כסף תלוה את עמי. פסול, פסול לך. במדברא וידבר ה' אל משה במדבר סיני שלח ויהי בשלח פרעה. בזכרא כל הנכור. ודע כי סמיכות זה הסימן לא ישתנה לעולם, זולתי כשיהיה יום ראשון של פסח יום ה' שיהיה יום א' של חולו של סוּעַד יום שבת שצריך להחליף פרש' קדש לי כל בכור בפרשת ראה אתה אומר אלי עד לא תבשל גדי בחלב אמו הראויה לשבת. ויחליף יום השני שהוא חולו של סוּעַד פרשת פסול לך אשר כבר קראה יום שבת בפרש' קדש לי כל בכור שלא נאמרה יום שבת להיותו שבת ובשאר הימים לא תזוז פרשה ממקומה, זו היא סברתנו, ולזולתינו יש סברה אחרת.

השעַר השמיני בשמירת י"ט מעשות מלאכה הדין שזה בשביתת מלאכה בכל המועדים ונזכיר אותו בזה המועד ולא נצטרך לחזור אותו בשאר המועדים כדבר ה' ⁽¹⁾ בחג המצות וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם, מלת כל תורה על כלל ודומה אל לא תעשה כל מלאכה הנאמ' בשבת, ואלו לא נאמר יותר מזה היינו מבינין מה שדין ושבת והמועדים בעשיית מלאכה שזה אך כשהוסיף ואמר אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה להם נאמר, כי כבר התיר לנו באלו ב' ימים טובים מה שהוא לצורך אוכל נפש אח"כ כשהחזיר בפרשת אמור אל הכהנים בזה המועד ובשאר המועדים בדין שזה כל מלאכת עבודה לא תעשו, ואין אנו יודעים מה היא מלאכת עבודה ומה היא אינה מלאכת עבודה זולתי ממה ששנה פה אשר יאכל לכל נפש הדין נותן שמלאכת עבודה הוא מה שאינו אוכל נפש. ונהגו זה

(1) (שמות י"ב ט"ז)

בכל המועדים נאמר כי מלאכת עבודה היא מלאכת שכר כימה שהוא מתקון אוכל נפש אינו לשכר, והוא המותר לעשותו בכל המועדים, וכבר יש לנו בקבלה מה המלאכות המותרות לעשות במועד בסבת היותן אוכל נפש ומה הן אסורות מהן, והעקר הכולל לזה שכל מאכל שיהיה הפרש בטעמו בין היותו מוכן בי"ט מולבין היותו מוכן מאתמול מותר להכין בי"ט כדי שיהיה ערב ומתוק כך כל מה שיוכל להיות כמו אפיית הלחם ומבוח התבשיל והשחיטה והדומה לזה, וכל מה שלא יהיה הפרש בין הכינו בי"ט ובין היותו מוכן מאתמול אסור לעשותו כמו המחינה והרקידה והדומה להם, לאמרם⁽¹⁾ אוכל נפש דוחה י"ט ומכשיר אוכל נפש שאפשר לעשותו מערב יו"ט אסור לעשותו בי"ט ונסמכו עוד לאסור המחינה והרקידה שהוא לבדו יעשה לכם, ואחריו ושטרם את המצות ואמרו מלישה ואילך מותר וענין זאת ההקצתה שיורה עליה סלת אך סמכו עליה לאמר שהוא מותר להכין מה שצריך ליומו זה כדי שלא יכין מיומו למחרתו, ואפילו יהיה בי"ט או בשבת לאמרם⁽²⁾ אין יו"ט סכין לחברו כי סלת אך תורה כאלו אמר אשר יאכל ביום ההוא לכל נפש ונכנס לכלל אמרו אשר יאכל אשר ישתה מפני שהשתייה היא בכלל אכילה ככתוב⁽³⁾ ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך ותירושך ויצהרך, והתירוש אינו נאכל. ויבא עוד גם בכלל אמרו אשר יאכל לכל צרכי הגוף כמו רחיצה וסיכה כי מותר לחטם הטים בי"ט ולרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו אך לא כל גופו כדי שלא יבא מזה להכנס במרחץ. ואמנם מה שאמר במשנת מגילה⁽⁴⁾ אין בי"ט מולשבת אלא אוכל נפש בלבד אינו עקר שנסמך עליו כי הוא דעת ב"ש כמו שטבואר בתלמוד י"ט בשם דברים יתירם ב"ה בי"ט ויאסרם בשבת כמו הוצאה מרשות לרשות וכת' ר' שמואל בן חפני ז"ל כבר זכרו הקדמונים ז"ל עיקר המלאכות שהם מ' חסר א' וכשחקרנו אותם מצאנו שנחלקים לב' חלקים.

החלק הא' שלשים מלאכות נכנסים כלם בכלל מלאכת עבודה והם אשר כלם

(1) (מגילה ז.) (2) (שבת ירוש' פ"ז ה"ב, כח:) (3) (שמות י"ב ט"ז)
 (4) (שם י"ב י"ז) (5) (ביצה ב:) (6) (דברים י"ב י"ז) (7) (מגילה א' א')

אסורות במועד כמו בשבת.

והחלק הב' שאינו מלאכת עבודה והוא מותר במועד, המרקיד והלש והאופה והשותם והמפשיט והמליח והמתקך והמבעיר והמוציא מרשות לרשות. המרקיד הוא המבדיל סובין מן הקטח ולא יתירוהו אלא בענין אחד והוא להבדיל הסובין. הטובח מסיני האופה וכל א' מאלו הם מלאכות אם כיוון בהם לסכור או לשכירות אסורות הם במועד וכלל מה שישמור בזה הוא כוונת הפועל. אמנם המוציא מרשות לרשות התירו זה בדברים הנקלים אשר הם לצורך המועד, ואמנם משא כבד אסור להוליכו ממקום למקום בהולכת הדברים הכבדים ואמנם התירו זה כדי להרבות בשמחת יו"ט שהוא מותר להכנס צרכיו בשיוולין ויביא כל מה שיצטרך אליו. וכל מה שהוא אסור לעשות בי"ט ראשון הוא נ"כ אסור בי"ט שני. אין הפרש ביניהם זולתי כהעושה דבר מן המלאכות שחייב עליהם סקילה בשבת בעדים והתראה חייב העושה אותם בי"ט ראשון בעדים והתראה מלקות זולתי אוכל נפש. ואם עשאן בי"ט שני שהוא מדרבנן סכין אותו מכות מרדות. וביניהם יש עוד הפרש שני לענין סתם, כי אם סתם שום סתם בי"ט ראשון וצריך לקברו יתעסקו בו עמסין, ובי"ט שני יתעסקו בקבורתו ישראל בכל צרכי הקבורה בתפירת התכריכין ובעשיית ארונו וחפירת הקבר ושאר הצרכים. ואין בכל המלאכות דבר שהוא מותר לעשותו בי"ט שלא לצורך אכילה אלא הוצאה מרשות והבערה לבד, שמתוך שהותרו לצורך אכילה הותרו נמי שלא לצורך אכילה. ובאיסור מוקצה החמירו בי"ט יותר ממה שהחמירו בו בשבת כדי שלא יזלזלו או יקלו בו בי"ט כמו ב"ח שאינו מזומן לשחיטה שאינו מותר לשחוט בי"ט כי אם בהיותו מזומן מערב י"ט לשחיטה ומה שנתחדשה הזמנו בי"ט ראשון מותר לאכלו בי"ט שני, כמו ביצה שנולדה בי"ט ראשון וחייה ועוף שצד גוי או ירקות שתלשם גוי בי"ט ראשון כל זה מותר לאכלו בי"ט שני. האווז והתרנגולת והיונים המדבריים אסור לשחוט מהם אלא מה שהזמין מבעוד יום.

ומי ששלח לישראל ביו"ט עופות או דגים שיראה בהם שצדם באותו היום
או ירקות שיראה בהם שתלשם באותו היום ימתינ בכדי שיעשו אחר שנכנס
הלילה ואז יאכלם, ואם הביאם מחוץ לתחום הן אסורות לו ומותרות לזולתו.
כאמרם ההוא לפתא דאתא למחוזא חזייה רבא דמכמשא אמ' האי ודאי מאתמול
עקרא, מאי אמרת מחוץ לתחום אתיא הבא בשביל ישראל זה מותר לישראל אחר.
כל מה שלא היה מזומן ונתחדש ביו"ט דינו כדין סוקצה ואסור למלטלו כגון
ביצה שנולדה ביו"ט ועצים שנפלו מן הדקל ואם נתערבו באלף כמותם אסור
למלטלם, וכמו כן הדשן שנתחדש ביו"ט אסור למלטלו לשחוט בו עוף, זולתי אם
היה חם כדי שיוכל לצלות בו ביצה, ובזה אמרו ⁽⁶⁾ שזה אפר הכירה מוכן. אסור
להקפיא הגבינה ביו"ט ומותר להדיק התבלין ביו"ט מפני שאם הדיקה מבעוד
יום יחלש כחם ומעטם ומה שאין כן במלח, לכן אסור להדיקו ביו"ט אלא בשנוי
ומותר לברור הקטניות מן הפסולת ובזה אמרו ⁽²⁾ ב"ה אומרים בורר כדרכו
ובתסחוי, ופי' כדרכו שיוציא הפסולת ויניח האוכל נקי, ובלבד שיהיה
האוכל יותר מהפסולת, והטובת או האופה מיו"ט לחול חייב טלקות לאמרם ⁽³⁾
האופה מיו"ט לחול רב חסדאי אומר לוקה והלכה כמותו, ואסור לכבות האש או
הנר וגם אסור לחסר השמן מן הנר מפני שהוא סכנה לכבותו. בהמה מסוכנת
אסור לשחוט אותה ביו"ט אלא אם יכול לאכול ממנה כזית צלי קודם שתחשך.
ואסור לשקול בשרולא לזולתו ביו"ט, וגם אסור לחלק במשקל וגם למדוד
דבר ממה שיאכל. אין משחיזין את הסכין במשחזת, אך מותר להשחיזו בסכין
אחר או בפי החבית וכדומה לו. ומותר לקחת בשר מן הקצב ביו"ט ובלבד שלא
יזכיר מחירו ויפרע אחר המועד, וזה אמרם ⁽⁴⁾ לא יאמר אדם לחברו תן לי
בדינר בשר אלא שוחט ומחלק ביניהם, ואמרי היכי עביד כי הא דמתא מחסיא
אמרי ריבעא ופלגא דריבעא, ואמרו אומר אדם לחברו מלא ליכלי זה, אבל לא
במדה, לא יזכיר לו שום מדה, אבל כלי העומד למדה ימלאנו' ומותר לקחת

(1) עירובין מ. (2) (ביצה א' ח') (3) (שם כא.) (4) (שם נ' ז')

(5) (שם נ' ח') (6) (שם א' א') (7) (שם כט.)

ביצים ואגוזים וכדומה לו במספר, והוא אמרם אומר אדם לחברו תן לי ביצים
ואגוזים בסנין שכן דרך בעל הבית להיות מונה בתוך ביתו, ואסור להוציא
האש בי"ט והוא אמרם אין מוציאין את האור לא מן העצים ולא מן האבנים
ולא יבקע העצים בי"ט. וחייב אדם לשמח אשתו ובניו בסועד, והוא אמרם
חייב אדם לשמח אשתו ובניו ברגל, שנא' ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך, ואסור
במה שמסחין, אנשים בראוי להם ונשים בראוי להם, כמו הבגדים החסודות
ודומיהם. וכבוד סועד ועונג בו במאכלים הטובים הערבים לפי יכולתו חיוב
גמור כמו בשבת, ולא יתבודד בו לבדו ויסגור דלתיו אחריו ויאכל וישתה,
אך חייב לקרוא את העניים ולהטיב להם בקצת מה שהיטיב אליו האל ית' וצריך
לסמוך לזה השער הלכות ערובי תבשילין וזה בלשון המשנה י"ט שחל לחיות
ע"ש לא יבשל בתחלה מיום טוב לשבת ושמו העילה לאיסור זה כדי להרחיק
מהכין מי"ט לחול סג"ש שיאמר אם אין אופין מי"ט לשבת כ"ש מי"ט לחול,
וחייב לעשות מערב יום טוב תבשיל להיות לאות ולהיות סומך עליו, להתיר
בו שיכין בי"ט מה שצריך מן המאכל לשבת וזה התבשיל הוא נקרא ערובי
תבשילין, ואסור לעשות אות התבשיל בלחם אלא במה שיזון בו כמו בשר או
דג או ביצה וכדומה לזה וזה אמרם אמר אביי לא שאנו אלא בתבשיל אבל
בפת לא וחייב להיות אותו התבשיל עומד בעוד שיאפה ויבשל כל מה שצריך
לשבת, ואם אבד קודם לכן אסור לו לאפות ולבשל אלא מה שיאכל בי"ט לבד
ורשאי אדם לעשות ערוב בעדו ובעד אנשי עירו ובעד השכנים להם בתוך התחום
כאמרם ר' אמי ור' אסי מערבי אכלה מבריא ויכריז ויאמר מי שלא עשה עיתב
יסמוך על עירוב כאמרם סכריזר' עקיבא מי שלא הניח ערובי תבשילין יבא
ויסמוך על שלי, וכשיעשנו יברך בא"י אמ"ה אקב"ו על מצות עירוב, ויאמר
בהאי עירובא לישתרי לן ולכל בני סתא לסיפא ולבישולי מיומא מבא לשבתא

(1) (ביצה ג' ח') (2) (שם ד' ז') (3) (פסחים קט.). (4) (דברים ט"ז י"ד)

(5) (ביצה ב' א') (6) (שם טז.). (7) (שם טז:). (8) (שם)

* (סור תקכ"ז)

(1)

ויזכה בו בעדם למי שירצה, ובזה אמרו ערובי תבשילין צריך לזכות או לא
אמר שמואל צריך לזכות ומי ששכח ולא הניח ערובי תבשילין לא הוא ולא
אחר בעד אנשי ביתו* (המדינה) אסור לו לאפות ולבשל מי"ט לשבת ואין בו
תקנה אלא שיתן קמחו ומאכלו לזולתו ממה שיאפה ויעש לו ויתנהו לו, וזה
אמרם מי שלא הניח עירובי תבשילין הרי זה לא יאפה ולא יבשל לא לו ולא
לאחרים אבל לאחרים שהניחו אופין ומבשלין לו כיצד יעשה מקנה קמחו לאחרים
ואופין ומבשלין לו, ואם חל להיות י"ט יום ה' ויום ו' חייב להניח ערוב
יום ד' כי אסור לעשותו בי"ט.

(3)

השער הט' במספר המלאכות הסותרות לעשותן בחולו של מועד אמר ה' את
חג המצות תשמור ומאחר שקצר ופסק בתשמור, ולא אמר כל מלאכת עבודה לא
תעשו כמו שאמר בראשון ושביעי, א"א שירמז עליהם באמרו את חג המצות
תשמור, כי אמרו כל מלאכת עבודה לא תעשו, הוא אזהרה חזקה יותר מן את חג
המצות תשמור, ומסכו הראשונים לזה אמרם שהוא רמז לחולו של מועד שהוא
אסור בעשיית מלאכה והוא אמרם בתלמוד חגיגה ת"ר את חג המצות תשמור
ליסוד על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה. תניא אידך וביום השביעי
עצרת, מה שביעי עצור לכל מלאכה, אף ו' עצור, אי מה שביעי עצור בכל מלאכה
אף ו' עצור בכל מלאכה ולא מסרו הכתוב אלא לחכמים, לוטר לך אלו מלאכה
אסורה, איזו מלאכה מותרת, יורה זה הדבר שקצתהמלאכות מותרות בחולו של
מועד וקצתם אסורות. ולמותרות לעשותן בו ה' עקרים, הא' לעשות בו כל
צרכי מועד, והב' לעשות מלאכה שיעור כדי פרנסתו מי שאין לו ממה שיתפרנס
והג' לעשות הדבר שאם לא יעשהו יאבד או ישיגהו הפסד (והדברים***)
ועשיית דברים הנקלים וקמנים כמו כתיבת כתבי שליחות או חשבון הוצאה
וכדומה לזה. וה"ה צרכי צבור ושאר המלאכות אסורות מדברי סופרים והתרת
מה שהותרה עשייתם מאלו הנזכרות היא על תנאים מהם שצריך לעשותן בצנעה

(1) (עירובין פ.) (2) (ביצה יז:) (3) (שמות כ"ג מ"ו) (4) (ויקרא כ"ג ז')
(5) (חגיגה יח.) (6) (שם) (7) (דברים מ"ז) * מיותר ** מיותר

ר"ל שהותרו ע"ם שיעשם בסתר לא בגלוי כדי שלא יעלה בדעת הרואים שהוא
 מזלזל במועד וכבר ידעת כי המבזה את המועדות עונשו גדול. ומהם שהותרו
 ע"ם שישנה עשייתם ויעשם שלא כדרכם בחול, ומהן על תנאי שלא יכוין קודם
 המועד להניחם עד חולו של מועד בהיותו במל⁽¹⁾ ובכדומה לזה אמרו ושולה
 פשתנו מן המשרה בשביל שלא יאבד תאנא ובלבד שיכניסם בצנעא ולא יכוין
 מלאכתו במועד. אלה הם ה' העקרים הכוללים שיש לסמוך עליהם במלאכות
 שהותרו לעשותם בחולו של מועד ונזכיר מהם בפרט, הגנים והנמיעות שלא
 הושקו מותר להשקותן, והוא שאמרו במשנה מסקין בית השלחין במועד, ואמר⁽²⁾
 בגמ' בית השלחין אין בית הבעל לא. מ"ט במקום פסידא לא גזרו רבנן,
 ופי' בית השלחין המקומות הצמאין שלא יוכלו לעמוד זמן מבלי מים, ובית
 הבעל הוא מקום הרוה שיוכל לעמוד זמן מבלי מים. ואמרו אפי' במקום
 פסידא מירחא יתירה לא שרינן. וכל הדברים צרכי הרבים מותר לעשותן, והוא
 שאמרו עושין כל צרכי הרבים ואמרו מתקנין את הרחובות ואת מקואות המים⁽³⁾
 וקיר נמוי שהוא קרוב ליפול מותר לסותרו ולבנותו והוא שאמרו כותל
 גוהה סותרו ובונהו, ואסור לחפור קבר בחולו של מועד אם הכוונה לקבור
 את המת בו לאחר המועד. ואסור לשאת אשה בחולו של מועד מפני שאין מערבין
 שמחה בשמחה ואמרו ושמחת בחגך, בחגך ולא באשתך, ומותר לתפור מי שאינו
 בקי במלאכת התפירה, והאומן הבקי מותר לו לתפור תפירה בלתי מתוקנת⁽⁴⁾
 כמו המכלב וזה שאמרו במשנה ההדיוט תופר כדרכו מכלב וציד הדגים מותרת
 ואסור לסחור ואפי' בדבר מועט לאמרם פרקמטיא כל שהוא אסור ובדבר האבד
 מותר. ופי' בזה מי שיש לו סחורה שלא ימצא אחר המועד לאמרם כיון דהאי⁽⁵⁾
 דנא משכחת לה וביומי אחרינא לא משכחת כפרקמטיא האבד דמי ושרי, ואסור
 לקבל קבולת וכדומה לזה ממה שאסור לעשותו בחולו של מועד, ואם הסכימו
 שיעשנו הגוי לאחר המועד מותר, והוא שאמרו מקבלי קבולת במועד לעשותה⁽⁶⁾

(1) (מ"ק יא:) (2) (שם יב:) (3) (שם א' א') (4) (שם ב.) (5) (שם) (6) (שם א'
 (7) (שם ז.) (8) (שם ח:) (9) (דברים מז) (10) (מ"ק ב' ה') (11) (שם יא.)
 (12) (שם יב.)

אחר המועד מותר ובמועד אסור. כלל של דבר כל שהוא עושה אומר לגוי ועושה
 ושאינו עושה אינו אומר לגוי שיעשנה, ומותר למחון לצורך המועד והוא אמת
 מוחנן קמח במועד לצורך המועד, ומותר לקצר ולבצר מה שמתירא שיאבד, ומי
 שיש לו פירות והוא מתירא שיגנבם מותר לו לאספם, והוא אמרם ⁽²⁾ מכניס אדם
 פירותיו מפני הגנבים, ומי שעבר וכיוון מלאכתו במועד עונשו שיאבד אותו
 הדבר שנתעסק בו ומותר שכר שכיר ויעשה מלאכה שלא לצורך המועד בשאין לו
 ממה שיאכל והוא אמרם ⁽³⁾ שכר פעולת מי שאין לו מה יאכל שרי. והחננויות
 שאינן פתוחות לרשות הרבים פותח א' ונועל א' ובלבד אם מוכר פירות, והבשם
 והרוכל המוכר תבלין פותח כדרכו, וערב י"ט האחרון פותח ומוציא פירות
 ומעט בשוק, והתגלחת במועד וכיבוס בגדים אסור, זולתי הבא ממדינת הים
 ומבית השביה והיוצא מבית האסורים ומנודה שהתירו לו חכמים נדויו, ומי
 שאין לו זולת בנר אחד מותר לכבסו, אמנם בגדי פשתן מותר לכבסן בחולו של
 מועד, ואסור לכתוב בחולו של מועד אלא מה שהותר במשנה בפרט ואלו כותבין
 בחולו של מועד, קידושי נשים וניטין ושוברים דאתיקי מתנה ופרוזבול
 ואגרות שום ואגרות מזון, שטרי חליצה וטאונין ושטרי בירורין וגזרות ב"ד
 ואגרות של רשות ופי' שוברי הפתקים של פרעון והתנאים הפרטיים שבין
 בעלי משא ומתן, דאתיקי הוא מתנת שכיב מרע, פרוזבול שטר מוסר שטרותיו
 לב"ד ע"מ שלא תשמיטם שביעית, אגרות שום השומא שעושין ב"ד בנכסי הלווה
 להרשות בהם את בעל השטר, אגרות מזון מה שנמכר למזונות האלמנה והבנות
 במעשה שטרי בירורין הם שבוחרין הכתות שופטים שידינו ביניהם וכותבין
 קיום בהסכמתן, וגזרות ב"ד הפיסקי דינין שפוסקין הדיינים, ואגרות של
 רשות אגרות של שליחות. אמרו ⁽⁴⁾ אין כותבין תפלין ומזוזות אין מגיהין את
 אחת אפי' בספר עזרא. וחולו של מועד אסור בהספד ובתענית, אך הספד של ת"ח
 מותר ובלבד קודם הקבורה, ואסור לקרוע בגדו על המת זולתי הקרובים הראויים

(1) (מ"ק יב:) (2) (מ"ק ב' ג') (3) (שם יג.) (4) (שם ג' ג')

להתאבל עליו, ואם היה הסת חכם או אדם כשר, או היה נמצא בשעת נמילת נשימה מותר עליו לקרוע במועד, ואפי' לא יהיה קרובו, ולא יקרע על סת ביו"ט שני, ואפילו הוא קרובו, אע"פ שהוא מדרבנן.

השעור העשירי בספירת העומר ואיסור תבואה חדשה. חייבנו אלהינו יתברך שנספור שבועה שבועות ושנתחילם מליל יום י"ו בניסן שהוא הלילה השנית מן המועד למה שאמר הכתוב ⁽¹⁾ וספרתם לכם ממחרת השבת שתהא ספירה לכל א' וא' לא כמו ספירת היובל אשר נאמר בה וספרת לך שיספיק שיהא ב"ד סופרין בעד כל ישראל והעילה אשר חייבת לשמור התחלת הספירה מראשית הלילה מפני שהוא מהתחלת היום מן התורה כדבר ה' ⁽¹⁾ שבע שבתות תמימות תהיינה, ואמרו בתלמוד מנחות אימתי הם תמימות בזמן שמתחיל בערב וחייב לספור הימים ולספור השבועות והוא אמרם שם אמר רבא וצריך למיסני יומי וצריך למיסני שבועי ופ' בן שחייב לברך בכל לילה בא"י אמ"ה אקב"ו על ספירת העומר, היום כך וכך, יום שהם כך וכך שבועות כך ימים וכתב ר' זרחיה ז"ל כי הכוונה באמרו ולמיסני שבועי הוא שימנה השבועות כשתנסור השבוע בלבד, והמשל, שיאמר בליל שביעי, היום שבעה ימים שהם שבוע אחת ובליל שמיני יאמר היום שמנה ימים בלבד ולע יזכור שבוע, וכמו כן ליל י"ד שהם ב' שבועות, ובזה יתקיים למיסני יומי ולמיסני שבועי וסברתו בזה נכונה לפי דעה ובוזמננו זה שאבדנו בעונותינו הרבים הבאת העומר אשר בה תלויה הספירה אין הספירה מן התורה אלא מדרבנן זכר למקדש לכן מי שהוא מסופק אם ספר העומר אם לא, יספרה בלא ברכה מפני שעקר יש לנו שהוא מדרבנן ספק בירך ספק לא בירך לא יברך. ומי ששכח ולא ספר העומר בראשית הלילה יש לה תשלומין כל הלילה, אבל ביום לא והוא שאמר במשנה מגלה כל הלילה כשר לקצירת העומר ולהקטיר חלבים ואברים. זה הכלל כל דבר שמצותו ביום כשר כל(הלילה)* היום, וכל דבר שמצותו בלילה כשר כל הלילה. ואם לא ספר

(1) (ויקרא כ"ג ט"ז) (2) (מנחות סו.) (3) (מגילה ב' ו')

* מיותר ** (עיי' ב"י מור תרפ"ט)

בלילה יספר היום בלא ברכה. ואסור לאכל דבר מהתבואה החדשה עד ליל י"ח בניסן. וזה האיסור נוהג לדורות בכל זמן ובכל מקום בין בארץ ובין בחוץ לארץ בפני (בעל) הבית ושלא בפני (בעל) הבית על מה שאמר במשנה במסכת ערלה החדש אסור מן התורה בכל מקום, אלא בזמן שבית המקדש קיים אין אסור לאכלו אלא עד עת הבאת העומר אשר כדבר ה' (2) ולחם וקלי וזרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאתם את קרבן אלהיכם וכשסקריבין העומר מותר לאכול החדש ואחר חרבן בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא יום הנף כלו אסור והוא יום י"ו בניסן ומותר ליל י"ז ובזמננו זה שנהוג שני ימים, אע"פ שנתחיל לספור בליל י"ו בניסן אינו מותר לאכול את החדש עד ליל י"ח בניסן והוא שנאמר בתלמוד מנחות (3) אמר רבינא אמרה לי אמי אבוך לא הוה אכיל אלא באורתא דשכר ננהי תמיסר והלכה כדבריו.

הלכות חג השבועות וחיוביו. דין שני ימים טובים של שבועות לענין השמירה מעשות המלאכה ולענין עירובי תבשילין הוא כדין ב' ימים טובים של פסח בשנה, וכמו כן סדר קדושה והתפללות זולתי הפרש ביום החג שיאמר יום חג השבועות במקום יום חג המצות, ובמקום זמן חירותנו שיאמר זמן מתן תורתנו, והלל גמור בשני ימים אמנם תקון הפרשיות יש לש"ץ להוציא ביום הראשון שני ספרי תורה וקורא בראשון עם חמשה בני אדם בפרשת וישמע מן בחדש הג' עד סוף הפרשה וקורא בשני עם המפטיר בפרשת פנחס מביום הכפורים* עד סוף הענין וההפטרה ויהי בשלשים שנה והפרק כיצד ספרישין את הבכורים. וביום השני קורא בספר הא' עם ה' בני אדם בפרשת ראה אנכי מן כל הבכור עד סוף הפרשה, ואם יהיה יום שבת קורא מן עשר תעשר עד סוף הפרשה עם ז' בני אדם, ועם המפטיר וביום הבכורים וההפטרה וה' בהימל קדשו, והפרק הכל חייבין בראייה. ונהגו בני אדם לקרוא אזהרות מר' שלמה'ן גבירול ז"ל ביומי החג מצות עשה ביום הראשון ומצות לא תעשה ביום השני ויש משליחי צבור שקוראין אותם במוסף בהגיעם אל כמו שכתבת עלינו בתורתך

(1) (ערלה ג' ט') (2) (ויקרא כ"ג י"ד) (3) (מנחות סח:) * צ"ל הבכורים.

ע ל ידי משה עבדך, אבל הוותיקין מהם אומרים האזהרות אחר כלות התפלות כדי שלא יפסיקו בתפלה, והוא יותר נכון.

הלכות הצומות דע ישגבך האל ית' כי הלכות הצומות כלם שוים זולתי מ' באב, והוא שקראוהו רז"ל תענית צבור, כאמרם אין תענית צבור בבל אלא מ' באב בלבד, ונתקן הלכותיו ומשפטיו במקומו בע"ה. ועתה אומר בשאר הצומות המחוייבות שהם ארבעה הנ' מהם כתובים והם הצום הד' בי"ז בתמוז, וצום הז' בג' בתשרי וצום העשירי בעשרה בטבת והד' צום כפור ולא בא כתוב אלא בד' ועשרים ולא בתלמוד אלא שלמדנו מפי השמועה כי האחרונים החכמים הקדמונים ^{תקנוה} אחר חתימת התלמוד, לכן באלו הד' צומות, אסור לאכול ולשתות בהם ובתקון תפלותיהן שוין זולת בפיוטים האמורים בהן שצריך לאמר בכל צום מהם מה שיאות לו מן הפזמונים והתחנונים כמו שנסדר בכל אחד מהם, ואין בכל הצומות שלא יעבור היום שיפול בו אלא עשרה בטבת בלבד שאינו נופל לעולם ביום שבת, והוא נופל ביום ששי מה שלא יפול בו צום אחר מכל הצומות, ואמנם צום אסתר כשנופל בשבת נקדים הצום ביום הה' הקודם לו, כי אסור להרחיקו ליום ראשון שהוא יום פורים ולא לצום ביום ו' שהוא אסור מפני כבוד השבת. ואמנם שאר הצומות כשנופל ביום שבת, ואפילו מ' באב ידחה ליום ראשון של אחריו. וצריך להזהיר בהם ולהזכירם ש"ץ ביום שבת הקודם אחר ההפטר * קודם שיאמר אשרי אחינו ישראל צום פלוני יום פלוני יהפכנו הפ"ה לכן לששון ולשמחה כמו שהבטיחנו בנחמות ונאמר אמן. והענין לזה כדי שיקבלו עליהם הצבור קודם בואו כי אם לא יקבלוהו, ולא כווננו בו אחרי בואו יקרא תענית שעות, ר"ל שאינו צום יום שלם, אלא סעת שכוון לקבלו עד תשלום היום ואמרו אין מתענין לשעות, ואמרו עוד כל תענית שלא קבלו עליו סבועד יום לא שמיה תענית, וחייב היחיד לומר עננו בשומע תפלה בערבית שחרית ** ומנחה, וש"ץ אומר בשחרית ומנחה ברכה בפני עצמה בין גואל לרופא ויחתום

(1) (תענית יא:) (2) (שם) * (מור תקס"ב) ** (מור תקס"ה)

בא"י העונה לעמו ישראל בעת צרה. והעילה שבגללה אין היחיד אומרו כך לפי שאין היחיד קובע ברכה לעצמו. בליל הצום אם לא הסיר שלהנו מותר לו לאכל עד עלות השחר ואע"פ שישן ואם הסיר השלחן והשלים סעודתו ולא ישן מותר לו לאכל עד עלות השחר. ואם ישן אסור לו לאכל וזה שאמר בתלמוד תענית⁽¹⁾ עד סתי אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר דברי ר', אמר רבא לא שאנו אלא שלא נסר אבל נסר אינו אוכל. איתיביה אביי ישן ועומד הרי זה אוכל התם בסתנמנם. היכי דמי סתנמנם כגון דקארו ליה ולא ידע לאהדורי סברא וכי מדברו ליה מדברו*ר"ל כי אע"פ שהסיר השלחן והמאכל וישן, אם היה שינה קלה בענין כך מותר לו לאכלו. והמים דינן כדין האוכל. ומי שלקח כלי מים והזמינו לשתות מותר לשתות עד שיעלה עמוד השחר. לאמרם בירושלמי יש עמד אסור לשתות לא שאנו אלא שלא התנה, אבל התנה מותר, והמעיטה לא נחשבה אכילה למתענה ובלבד שישמר שלא יבלע ממנו דבר. וזה לאמרם סמעת אינה צריכה ברכה והשרוי בתענית מועם ואין בכך כלום. ומי ששכח ולא אמר עננו בתפלה אינו חייב לחזור התפלה. וכשיחזור ש"ץ התפלה אומר סלה לנו אבינו כי ברב אולתנו שגינו, אח"כ ויעבור והפזמונים הראויים ליום, אח"כ כשחמאו ישראל במדבר, וודוי, אח"כ עזרא הסופר ויצא עד כי אל טוב וסלח אתה בא"י חנון הרבה לסלוח, ומשלים התפלה ואומר עננו בין גואל לרופא כמו שהזכרתי ותחנונים של ב' זה' והתחנה הראויה ליום, אח"כ מוציא ספר תורה ויקרא בו עם ג' בני אדם, ויחל משה, אח"כ משלים התקון כמו בשאר הימים ויאמר המזמור הראוי ליום, ובתפלת מנחה אומר אשרי וקדיש עד למעלה. אח"כ אל ארך אפים ויוציא ס"ת ויקרא בו כמו בשחרית ויאמר רצה ומודים וברכת כהנים, כי סה שאין אומרים ברכת כהנים במנחה בשאר הימים הוא משום שכרות, מפני שכהן ששתה רביעית יין אסור לישא את כפיו, וביום תענית אין חוששין משום שכרות וכשחל עשרה במבט ביום ששי מוציא ס"ת במנחה, אך לא יאמר תחנונים ולא נפילת אפים לכבוד שבת.

(1) (תענית י"ב: 2) (שם ירושלמי פ"א ה"ד, ו. 3) (ברכות יד:)
* צ"ל כגון דקארו ליה ולא ידע לאהדורי סברא כי מרכרו ליה מדכיר.

הלכות תענית יחיד. מי שנדר לצום יום ולא אמר איזה יום יצום והתחיל לצום קצת היום, ואח"כ שכח ואכל שום דבר כבר אבד תעניתו וחייב לחזור ולצום ליום ב', או כשירצה וכמו כן אם בא אליו אכסנאי או ענין שצריך⁽¹⁾ בגללו לאכול מותר לו לאכל ויפרע התענית יום אחר שירצה, וזה אמרם לזה אדם תעניתו ופורעו, ואמרו בירושלמי⁽²⁾ נדר תענית ושכח ואכל כבר אבד תעניתו והוא שאמר יום סתם, ואם אמר איזה שם יום יצום. ד"מ כמ"ש קבלתי עלי תענית למחר אינו רשאי להחליפו ביום אחר, ואם שכח ואכל ישלים מה שנשאר מהיום ואם עבר עליו היום אין לו תשלומין, וזה שאמרו בירושלמי⁽³⁾ נדר תענית ואמר יום זה שכח ואכל סתענה ומשלים. ומי שראה חלום ספסיד ורוצה לצום עליו יצום באותו היום עצמו ואפילו אם היה שבת ואינו רשאי להחליפו ביום אחר וזה מה שאמר⁽⁴⁾ פה תענית לחלום כאש לנעורת, אמר רב חסדא וכו' ביום, אמר רב יוסף ואפילו בשבת. ואסור להתענות בשבת זולתי תענית חלום. ומי שהתענה בשבת יש לו להתענות יום אחר והוא שאמרו וצריך למיתב תעניתא את עניתיהו.⁽⁵⁾ * וחייב היחיד הרוצה להתענות שיקבלהו על עצמו בתפלת מנחה ויאמר קודם שלשה פסיעות, רבונו של עולם קבלתי עלי תענית למחר, יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתרחיב לי בצר ותענני ותשמע תפילתי, ואם לא אמר שום דבר אלא שכיון בו לבו יצאם ויאמר בו עננו, ואם לא אמר כלום ולא כיון בתעניתו קודם השמש לא יחשוב לו לתענית, ואם צם אין צריך לומר עננו וצומות העצירות והלכותיהם נסדרם במקום אחר בע"ה.

הלכות תשעה באב. מפני שצונו הנביא עליו השלום לזכור את ירושלם עיר מקדשנו בכל עת ובכל זמן כדי שלא ישתכחו מלכותינו חורבנה ושומטותה באמרו זכר⁽⁶⁾ מרחוק את ה' וירושלים תעלה על לבבכם. ואמר הנביא ע"ה דואג ומתעצב עליה אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני, אח"כ לא נסתפק בזה עד שאמר תדבק לשוני אל לחי* אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלם וגו' ומאחר שאנחנו נשאל ונבקש מאת ה' אל"ינו ונאמר זכור ה' לבני אדום את יום ירושלם והא

(1) (תענית יב:) (2) (שם פ"ח ה"א) (3) (שם) (4) (תענית יב)

(5) (ברכות לא:) (6) (ירמיהו נ"א נ') (7) (תהלים קל"ז) (8) (שם) *צ"ל לחכי ** צ"ל למיתב תעניתא לתעניתא.

ית' ואין שכחה לפני כסא כבודו כ"ש שיש לנו לשום על נפשותנו שלא נשכח
 וכבר הבטיח האל ית' שיראה בשמחתה כל המתאבל עליה, כאמרם ז"ל כל המתאבל
 על ירושלם זוכה ורואה בנהמתה, שנא' ⁽²⁾ שמחו את ירושלם ונילו בה וגו'
 לכן חובה עלינו להתאבל ולהתעצב בזמן חרבנה ושריפת בית מקדשנו ותפארתנו
 בכל שנה ושנה ויש לקצר ולמעט בשמחתינו, והקיצור במלצתנו ושנוי מאכלנו
 משיכנס אב עד תשעה ימים מסנו כמו שנאמר במשנה ⁽³⁾ משנכנס אב ממעטין בשמחה
 ומר"ח ועד התענית כל העם ממעטין מעסקיהן מלישאוטליתן מלבנות ומלנמוע,
 ומארסין ואין כונסין ואין עושין סעודת אירוסין, מ"ט משום דאירוסין בלא
 סעודה ליכא שמחה, ונשואין בלא סעודה איכא שמחה, אבל אם היה כותלו גוזה
 סותרו ובונהו ופי' גוזה שנוטה ליפול. והשבוע שבו מ' באב אסור לגלח
 השער ליופי וכיבוס הבגדים, ובלבד קודם התענית, אבל לאחריו מותר, לאמרם ⁽⁴⁾
 שבת שחל מ' באב להיות בתוכה אסור להתגלח ולכבס, ואמרו דוקא לפני התענית ⁽⁵⁾
 אבל אחריה מותר. אמנם כיבוס הבגדים באותם הימים והיותם שמורים עד לאחר
 מ' באב יש מחלוקת בזה לרב נחמן ורב ששת והלכתא כרב ששת שאמר ואמר
 בירושלמי ⁽⁶⁾ וכיבוס זה האסור בשבת שחל תשעה באב להיות בתוכה לא לכבס
 עכשיו דוקא אלא אפילו במכובסים קודם לכן אסור ללבושן ולא לבישה בלבד
 אלא בין ללבוש בין להציע מטה בין באיש בין באשה ואפי' במטפות הידים
 והשלחן כלם אסורים. ואמרו ללבוש בגדים המכובסים באותם הימים ואפי' יהיו
 מכובסים קודם לכן וגם לכסות המטפות המכובסות להציע המטה בהם, ואמרו
 עוד כיבוס מטפות הפנים והשלחן * והמקומות שנהגו שלא לאכל בשר מר"ח ועד
 התענית אע"פ שאינו אלא מנהג אסור לשנות מנהג הקדמונים וכן כתב רבי'
 משה ז"ל. ויש מקומות שנהגו לאכל בשר מר"ח ועד התענית. ונהגו הכל שלא ליכנס
 לבית המרחץ, ואסור לשנות מנהג אבותינו נוחי נפש אך ערב תשעה באב אסור
 לאכל בשר ולשתות יין ולאכול ב' תבשילין, ודוקא בסעודה שיצום אחריה

(1) (תענית ל:) (2) (ישעיו סו י') (3) (תענית ד' ו') (4) (שם ד' ז')

(5) (שם כמ:) (6) (שם ירושלמי פ"ד ה"ג) * (מור תקנ"א)

כשיאכלנה אחרי חצי היום, אך הסעודה שיש לו לאכל אחריה קודם הצום אפי' שתהיה אחר חצי היום או שתהיה קודם חצי היום אפילו שיש לו לצום עליה מותר לולאכל ולשתות מה שירצה ובלבד במקומות שנהגו לאכל בשר בהם. וכשתל ערב תשעה באב להיות בשבת מעלה אדם על שלחנו ואפילו כסעודת שלמה בשעת' וכתב רבינו האיי ז"ל אין ב' תבשילין האסורין לאכל בערב מ' באב אלא מ' מינים כגון ארוזא ועדשים או ביצים ודגים, אבל ב' תבשילין מ' מין אחד כגון ב' תבשילין מביצים, ב' תבשילין מעדשים מותר לאכלם, וכתב הרב ר' יצחק אבן ג'אט ז"ל ב' תבשילין אפילו מ' מין אחד דרך כבוד הם ואסרו אותם חכמים, אך מי שאסר שני מינים בקדרה אחת. כגון עדשים עם ביצים או דג עם ביצים מ' שנקראים ב' תבשילין לענין עירוב אין הלכה כמותו, מ' שפני שהקלו חכמים בעירוב. ומותר להתפרנס ב' מיני פירות הרבה או מיני ירקות ובלבד שיאכלם בלתי מבושלים. ונהגו ב' בני אדם לאכל הסעודה המפסקת בה עדשים שהוא מזון נאות לאבל כמו שדרשו בויזד יעקב נזיד עדשים שעשאז היום שמת אברהם אבינו ע"ה, ואמר עשו ליעקב מה מיבו של תבשיל זה, אמר לו שמת אבי אבינו מה עדשה זו כגלגל אף העולם עשוי כגלגל, ומה עדשה אין לה פה כך צריך האבל שידום שנאמר וידום אהרן, ואלו המזונות הנזכרים אמנם הם לאותם שמנהגם שלא לאכל הלחם בלבד ולא יכלו לבולעו יבש, אבל החסידים הקדמונים לא היו אוכלין בערב מ' באב אלא פת שרזי במים בלבד וירושלמי ר' מ' (4) הוה מטביל פיתיה בקיטומא, אמר זו היא עקר סעודת מ' באב לקיים מה שאמר ויגרס בחצץ שני. ר' יהודה בר אלעאי היה נוטל פת במלח וקיתון של מים והיה אוכל בין תנור וכירים ודומה למי שמתו נוטל לפניו, והרמב"ם ז"ל כתב מימי לא אכלתי ערב מ' באב אפי' תבשיל של עדשים אלא אם חל בשבת וכל הדברים שהאבל מזהר מהם ערב מ' באב רחיצה סיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה מ' שאירעו לאבותינו ה' דברים. האחד שנגזר על דור המבול שלא

(1) (ב"ב מז: 2) (בראשית כ"ה כ"ט 3) (ויקרא י' י"ג 4)

(4) (תענית ירושלמי פ"ד ה"ו, כנ. 5) (איכה ג' ט"ז 6) (תענית ל.).

(1) יכנסו לארץ. השני שריפת הבית הראשון כמ"ש ירמיה ובחדש השני בעשור לחדש בא
 נבוזראדן ושרף את בית ה' ואח"ז בז' בו נכנסו גוים להיכל ואכלו ושתו בו
 שבעה שמנה ותשעה ולעת ערב הציתו בו את האש ונשרף עם שקיעת החמה בתשיעי
 ועשירי. הג' שריפת בית שני. הד' אירע בו שריפת ביתר. הה' צוה בו מורנוס
 הרשע שיחרש המקדש, כמו שלמדנו ספי השמועה ולזה אמרו ה' דברים אירעו
 לאבותינו במ' באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ, וחרבן הבית בראשונה
 ובאחרונה, ונלכדה ביתר, ונחרשה העיר. ואמרו תניא ר' יוסי אוסר סגלגלין
 זכות ליום זכאי וחובת ליום חובה כשחרב הבית הראשונה אותו היום היה מ'
 באב ומוצאי שבת היה, ומוצאי שביעית היה ומשמרתו של יהורייב היתה, והלויים
 עומדים על דוכנם ואומרים שירה וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם יצמיתם
 לא הספיקו לומר ה' אל'ינו עד שנכנסו גוים וכבשום וכן בשניה, ולא שירה
 של אותו היום היתה אלא שנפלה בפיהם וחובות האבל שהם נוהגין במ' באב
 אמנם הם האסורות בלבד כמו שזכרתי רחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה
 אמנם החמורות מהן כמו עטיפת הראש וקריעה וכפיית המטה אין חייבין בהן
 במ' באב, והרחיצה אסורה בין בחסין בין בצונן, ואפי' להושיט אצבעו במים
 אלא אם היה מלוכלך במים או בצואה, וכת' הרמב"ם ז"ל ערב מ' באב מביאין
 לי מטפחת ושורה אותה במים ובלילה מקנח בה פניו ידיו ורגליו, כדי להצטנן
 ולסחר מעבירה על גבי עיניו להעביר הכללוד וחבלי שינה מהם ורוחץ ידיו
 כדרכו לתפלה, אבל לא בשעת התפלה אם היו ידיו מטונפות רוחץ כדרכו ואם
 לא אינו רוחץ ומי שדרכו לרחוץ לכלוד שעל גבי עיניו רוחץ דהוה ליה
 כמלוכלך במים או בצואה, ומ' באב בין השמשות שלו אסור כמו ביום הכפורים
 אלא שאינו חייב בתוספת. המעוברות והמניקות חייבין לצום כמו ביום הכפורים
 אין ביניהם הפרש אלא בעונשים שאם אכל או שתה ביום הכפורים עונשו כרת,
 ובמ' באב מכין אותו סכת מרדות מפני שהוא מדרבנן. והחולה אינו צריך להתיר

(1) (ירמיהו נ"ב) (2) (תענית ד' ו') (3) (שם כט.).

לו הרופא לאכל כמו ביום הכפורים, כי במקום חולי לא גזרו רבנן, ולשון
 המשנה⁽¹⁾ מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין, מקום שלא נהגו לעשות
 אין עושין, בכל מקום תלמידי חכמים במלים בו, ואמרו כל העושה מלאכה במ'⁽²⁾
 באב אינו רואה בו סימן ברכה לעולם. ובירושלמי⁽³⁾ אין שואלין בשלום חברים
 במ' באב, אבל משיבין את ההדיוטות בשפה רפה, ואסור לקרות בתורה בנביאים⁽⁴⁾
 ובכתובים ולשנות במשנה ובמדרש ובתלמוד ובהלכות ובהגדות משום שנא'
 פקודי ה' ישרים משמחי לב, אבל קורא הוא באיוב ובקינות ובדברים רעים
 שבירמיה, ותינוקות של בית רבן במלים בו, אבל אין למנוע מלשום תפלין במ'
 באב שכתב מי שראוי לסמוך עליו אין לבטל מצות תפלין משום אבלות ישנה
 דלא עדיף מיום ב' דאבל.

תקון התפלה. ליל ט' באב יתפלל ערבית י"ח ויאמר עננו, ובשחרית ובמנחה
 עוד כמו בשאר הצומות, אח"כ אומר הש"ץ קדיש עד למעלה, אח"כ פותח ויקרא הנ"^{א"כ}
 אח"כ אומר מן הקינות הראויות, ואח"כ אומר ובא לציון^{א"כ} ולא יאמר ואני זאת
 בריתי וישלים סדר קדושה אח"כ יאמר קדיש. יתגדל ויתקדש שמיא רבא דהוא
 עתיד לחדתא עלמא ולשכללא היכלא ולמיפרק חייא ולאחייא מתייא ולמעקר
 פולחנא נוכראה מארעא ולאחנא פולחנא קדישתא דבשמיא לאתריה ולהדריה
 ולזיווייה ויקריה ושכינתיה בחייכון וגו' תתכלי חרבא וכפנא ומותינא
 ומרעין בישין יעדי סינן ומכל עמיה בית ישראל ואמרו אמן, אח"כ יהא שלמא
 רבא וגו' ואם היה בליל יום ראשון, יברך בורא מאורי האש בלבד, ואח"כ קדיש
 עד למעלה קודם שיתחיל א"כ. ולמחר יסדר ש"ץ בחזרו התפלה מן שיאות מן
 הקינות ולא יאמר רצה, ויתחיל ואישי ישראל ואינו אומר ברכת כהנים כמו
 בתפלת מנחה שנכל השנה, ואומר בשם שלום עושה השלום לברך את עמך ישראל
 ברב עוז ושלום בא"י הסברך את עמו ישראל בשלום אמן. ואינו אומר התחננו
 ולא נפילת אפים, ואומר במקום זה מה שירצה מן הקינות ויצא מהם לנחמה

(1) (פסחים ד' ה' 2) (תענית ל. 3) (תוספתא תענית פ"ד 4) (תהלים י"ט ט)
 *אולי צ"ל ויקרא הטגילה. ** (מור תקנ"ט)

השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם. ואמר עד אנה בכיה בציון ומספר
בירושלם תשוב תרחם ציון תבנה חומות ירושלם, אח"כ מוציא ס"ת מבלי שיאמר
אל ארך אפים ויתחיל לפני התיבה מן ותגלה ותראה מלכותו וקורא בפרשת
ואתחנן מן כי תוליד בנים ובני בנים עד נותן לך כל הימים עם כהן ולוי
ומפטיר וההפטרה אסוף אסיפם והברכה עד מגן דוד, אח"כ אומר אשרי בלי למצח
אח"כ סדר בקדושה בלי ואני זאת בריתי ואומר קדיש עד למעלה, אח"כ פותח
איכה ויקראנה הקהל, אח"כ מזמור על נהרות בבל, אח"כ קדיש שהוא עתיד לחדת
עלמא כמו שסדרתי בערבית ונהגו העם לקרוא אח"כ איוב. למנחה הולכים לבית
הכנסת קודם המנחה וקוראים בנחמות ישעיהו ומתחילין מן נחמו עד עת תפלת
מנחה שתקנוה כשאר הצומות זולתי שיקרא המפטיר בס"ת במקום ישראל ומפטיר
שובה ישראל עד ה' אלהיך. *מוסיף היחיד וש"ץ בי"ח בברכת תשכון בתוך
ירושלם עירך כאשר דברת בסהרה נחם ה' אלהינו את אבלי ציון ואת אבלי
ירושלם ואת העיר החרבה והבזויה והשוממה מבלי בניה היא יושבת וראשה גו'
עד מנחם ציון ובונה ירושלם וגו' התפלה. ואם היה מ' באב יום ראשון מאחר
שלא יאמר הבדלה ליל מ' באב זולתי בורא מאורי האש כמו שזכרתי יש לאמרה
בליל מוצאי מ' באב אחר תפלת ערבית וקדיש שלום אחריה יקה בידו כוס של
יין ויברך בורא פרי הגפן והטבדיל בין קדש לחול.

ת"ס

הלכות ראש השנה וחיובו. ראיתי לסדר הלכות המועד הזה ב' ה' ב' ה'

שערים, למה שיש בו סמעם התקון.

השער הראשון בתואר השופר, ותואר תקיעתו ודיני שמיעתו, השער הב' בסוד

הקדוש והתפלות, השער הג' בסדר הפרשיות וההפטרות, השער הד' בהפרש שיש

בין י"ט שני של ר"ה ובין יום טוב שני של שאר מועדים לעניין עשיית מלאכה

השער הה' בהלכות עשרת ימי תשובה, ועתה אתחיל ועל אלהי ישראל אסמוך.

השער הא' בתואר השופר ותואר תקיעתו ודיני שמיעתו. השופר הוא הנעשה מקרן

* (מור תקנ"ט)

(1) החיות, אבל איזה סוג החיות ראוי לעשות מקרנו שופר של ר"ה כבר נאמר במשנה
 כל השופרות כשרים חוץ משל פרה, ונתנו טעם בנמרא (2) לאסור שופר של קרן
 הפרה משום שאין קמינור נעשה סניגור, ופי' זה שאינו ראוי לעשות סוג האויב
 אוהב, ר"ל אין ראוי להקריב לפני אלהינו דבר שיש בו הזכרת עון, ר"ל מעשה
 העגל, ומאחר שכוונת תקיעת השופר להעלות זכרוננו לפני אבינו שבשמים, אינו
 ראוי שנשים לאמצעי מי שהיה לנו לשטן, אמנם שאר הקרנים בין של יעל או
 של עז או של איל כשר שיעשה ממנו שופר של ר"ה אלא שהמצוה סוג המובחר
 לתקוע בשופר של איל, לאמרם (3) למה תוקעין בר"ה בשופר של איל, אמר הקב"ה
 תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידתו של יצחק ומעלה אני עליכם
 כאלו עקדתם עצמכם לפני. ואם נסדק השופר לארכו ודבקו פסול, ואם נסדק לרחבו
 ונשאר ממנו יתר על הסדק או למטה ממנו שעור טפח כשר, ואם לאו פסול, וזה
 בענין שיאחזנו בידו באמצע ויראה על ידו ותחת ידו והוא אמרם (4) כדי שיאחזנו
 ויראה ממנו לכאן ולכאן, ואם גררו מבית ומחוץ אפי' השיבו דק עד מאד כשר
 והוא אמרם (5) גררו והעמידו על גלדו כשר, ואמרו בירושלמי לא אמרן אלא גררו
 אבל הפכו פסול, והופכו יהיה אחד מב' פנים, או שישיב חיצונו לפניו, ופנימי
 לחיצונו, או שהרחיב הפה הצר וקצר את הרחב ולזה אמרו בתלמוד הפכו ותקע
 בו לא יצא, אמר ר' פפא לא תיטא דהפכה כתיקונא אלא אפי' הרחיב את הקצר
 וקיצר את הרחב, מ"מ והעברת דרך העברתו, ואם היה ארוך וקצרו כשר, והוא אמרם
 היה ארוך וקצרו כשר, ואם צפהו זהב במקום הנחת הפה בעת התקיעה פסול, שלא
 במקום הנחת הפה כשר. צפהו זהב כלו מבפנים פסול ואם מבחוץ אם נשתנה כלו
 מכסות שהוא פסול ואם לאו כשר והוא אמרם (10) צפהו זהב במקום הנחת פה כשר.
 ומי שהביא שופר בתוך שופר ותקע בהם אם נשמע קול חיצוני פסול ואם קול
 הפנימי כשר וזה אמרם (11) נתן שופר בתוך שופר אם קול פנימי שמע יצא.

(1) (ר"ה ג' ב')	(2) (ר"ה כ"ה:)	(3) (ר"ה טז.)
(4) (ר"ה כ"ז:)	(5) (ר"ה כ"ז:)	(6) (שם פ"ג ה"ז)
(7) (ר"ה כ"ז:)	(8) (ויקרא כ"ה)	(9) (ר"ה כ"ז:)
(10) (שם כז:)	(11) (ר"ה כ"ז:)	

ואם קול חיצוני שמע לא יצא, ואם ניקב וסתמו במינו כשר ובלבד רובו שלם
 אך אם סתמו בדונג או בזולתו מכדומה לו פסול, אפי' שנשאר רובו שלם וכן
 פסק הרב אלפסי ז"ל וכתב⁽¹⁾ נקב וסתמו במינו ר' נתן אומר כשר, שלא במינו
 פסול, והוא דאמר במינו כשר והוא שנשתייר רובו מכלל שלא במינו אבילו
 נשתייר רובו פסול, וזולתו מן הפסקנים פסקו הפך סברתו זאת. וכל זה ע"ס
 שלא תפסד התקיעה בסבת הנקב לפי' סתם משנה⁽²⁾ ניקב וסתמו אם מעקב התקיעה
 פסול ואם לאו כשר וסי' שנקב ראש השופר בלי שיוציא זכרותו של קרן ותקע
 בו יצא ידי חובתו, והוא אמרם קדחו בזכרותו ותקע בו יצא שמי' במינו⁽³⁾
 אינו חוצץ. וסי' שהיה בבור או בחפירה ותקע ונהיה שם אחר עמו ושמע, יצא
 ידי חובתו, אבל מי ששמע חוץ לבור אם הגיע לו קול השופר יצא, ואם הגיע
 לו קול חברת הבור לא יצא והוא לשון המשנה התוקע לתוך הבור או לתוך⁽⁴⁾
 הדות אם שמע קול שופר יצא, ואם קול חברה שמע לא יצא ושאלנו בגמ' לא⁽⁵⁾
 שאלנו אלא לאותם העומדים על שפת הבור אבל לאותם העומדים יצאו. והעובר על
 פתח בית הכנסת או היה בשכונתו ושם כוונתו לשמוע השופר יצא ידי חובתו,
 ואם לא כיון לא יצא, וזה אמרם היה עובר אחורי בית הכנסת או שהיה ביתו⁽⁶⁾
 סמוך לב' הושמע קול שופר או קול מגלה, אם כיון לבו יצא ואם לאו לא יצא⁽⁷⁾
 ובלבד אם היה עובר אבל אם עמד יצא ידי חובתו וזה שאמרו בירושלמי לא
 אסרן אלא בעובר אבל בעומד חזקה שכיון. ואסור לתקוע בשופר של ע"ז מפני
 שהוא טאיסורי הנאה, עכ"ז אם תקע בו יצא, כי המצות לא ליהנות ניתנו, ולזה
 הענין עצמו מי שנשבע שלא יהנה מחברו מותר שיתקע לו שופר של מצוה
 כי אין כוונת המצוה להנאה, ולא יצא ידי חובתו בתקיעת שופר עד שיכוין
 השומע והתוקע וידוע הוא כי מי שתוקע לצבור כוונתו היא להוציא ידי
 חובתו לכל השומעים. וזה אמרם נתכוון שומע ולא נפכוון משמיע ונתכוון⁽⁸⁾

(1) (ר"ה כז:) (2) (שם ג' ו') (3) (ר"ה כז:) (4) (שם ג' ז')

(5) (שם כז:) (6) (שם כח:) (7) (שם פ"ג ה"ז) (8) (ר"ה כט.)

משמיע ולא נתכוון שומע לא יצא, עד שיכוין שומע ומשמיע, זה"מ ביחיד אבל
 בצבור כיוון דדעתיה אכ"ע לא בעי' עד דמתכוון ליה. ומי ששמע שופר מחרש
 שומע וקטן לא יצא דלא בני כוונה ניהו, וכמובן מי ששמעו מאשה לא יצא כי
 עקר יש לנו כל מי שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתם,
 ולא יצא ידי חובתו מי ששמע קול שופר בלילה למה שכתוב ⁽¹⁾ יום תרועה יהיה
 לכם, ואמרו ⁽²⁾ בלילה לאו זמן חיובה היא. ותקיעת שופר אינה דוחה את השבת
 לאמרם במשנה ⁽³⁾ י"ט של ר"ה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעין, אבל לא במדינה
 ואמרו ⁽⁴⁾ עילה לזה, אמר רבא לפי שאין הכל בקיאים בתקיעת שופר גזירה שם
 ימלנו בידו ויעבירונו ארבע אמות בר"ה וילך אצל בקי ללמוד. וכתוב בפרשת
 אמור אל הכהנים ⁽⁵⁾ זכרון תרועה מקרא קדש רמז ליום טוב של ר"ה שחל להיות
 בשבת שאין זמן התרועה אלא הזכרון בלבד, וכתוב בפרשת פנחס ⁽⁶⁾ יום תרועה
 יהיה לכם רמז לי"ט של ר"ה בשאר ימי השבוע שהיה התרועה בו בפועל. וזה
 אמרם כתוב אחד ⁽⁷⁾ זכרון תרועה מקרא קדש יהיה לכם וכתוב אחר אמר
 יום תרועה יהיה לכם, הא כיצד י"ט של ראש השנה שחל להיות בשבת זכרון
 תרועה חל להיות בשאר ימי השבוע יום תרועה יהיה לכם, וכמו כן אין מחללין
 המועד לתקן השופר ולא ללכת לשמוע חוץ לתחום, כי תקיעת שופר מצות עשה
 בלבד ושביית י"ט עשה ולא תעשה. אמנם מצות עשה אמרו יהיה לכם שבתון, ולא
 תעשה אמרו כל מלאכת עבודה לא תעשו ועיקר יש לנו לא אתי עשה גרידא ודחי
 את לא תעשה ועשה, ולזה אמרו במשנה ⁽⁸⁾ שופר של ר"ה אין מפקחין עליו את
 הגל ואין מעבירין עליו את התחום, ואין חותכין אותו לא בדבר שהוא משום
 לא תעשה ולא מדבר שהוא משום שבות, אבל אם רצה ליתן לתוכו סים או יין יתן
 ותקיעת השופר לשון המשנה כך ⁽⁹⁾ סדר תקיעות שלש, שלש שלש, שיעור תקיעה
 כדי שלש תרועות ופי' ⁽¹⁰⁾ בנראה בזה שיעור שלש תקיעות כשלש תרועות

(1) (במדבר כ"ט א') (2) (ר"ה לד.) (3) (שם ד' א') (4) (ר"ה כט:) (5) (ויק' כ"ג)
 (6) (במדבר כ"ט ט') (7) (ר"ה כט:) (8) (שם ד' ח') (9) (שם ד' ט') (10) (שם לב:)

תצא מזה ששיעור תקיעה כשיעור תרועה. ואמרו שעור תרועה כשלש יבבות ומפני שנסכחה הקבלה בארך הגלות אנו מסופקים בתרועה אם צריכה להיות כמו יללה והיא נקראת תרועה בלשוננו, או אם היא שלשה שברים דמות ההתנשם ולכן תקנו ג' שברים ותרועה והוא אמרם ⁽¹⁾ התקין ר' אבהו בקסרי תקיעה וג' שברים ותרועה ותקיעה והוא סימן קשר"ק, וחששנו שמא כי תרועה האמיתית היא ג' שברים ולא יללה לכן תקנו סימן קש"ק תקיעה וג' שברים ותקיעה, אח"כ חששנו שמא התרועה האמיתית היא יללה ולא ג' שברים לכן תקנו סימן קר"ק תקיעה תרועה תקיעה, ותקנו לתקוע כל סימן מאלו הג' סימנים הנזכרים ג' פעמים אח"כ קריאת ס"ת והצבור יושבים, וחייב התוקע לברך קודם התקיעה בא"י אט"ה אקב"ו לשמוע קול שופר ושהחיינו, והתרועה אין לה שעור מלמעלה וכל מה שהאריך בה הרי זה משובח, ואם חסר אחד מג' שברים לא יצא, וחייב לחזור לראש התקיעה, ואם תקע ד' שברים לא יזיק כלל, וצריך להיות התרועה פשוטה לפנייה ופשוטה לאחריה ואם הפסיק בנתיים בשום דבר, כגון שתקע פשוטה פסולה, וכבר קלקל כל הסדר וחזור לראש, ואין לחוש מה שאחר בין חלקי התקיעה ואמנם נחוש לסדר ולסמיכה שלא לשנות, והוא אמרם ⁽²⁾ אמר ר' יוחנן שמע מ' תקיעות ביום יצא ואמרו והוא ששמעין על הסדר, וכתב רבי' שמשון ז"ל שצריך שלא יאריך באחד מן השברים בשעור ג' יבבות כדי שלא יהיה השבר תקיעה, וכתב רבנו יעקב ז"ל כי ג' שברים ותרועות של סימן קשר"ק חובה להיותם בנשימה אחת מפני שכלם יכללם שם תרועה, ואם לאו ונחלש מלהשלים התקיעה ישימו אחר במקומו שישלימה מן המקום שפסק ולא יברך אלא אם לא היה נמצא שם בשעת הברכה שבירך הראשון שחייב לחזור ולברך. והתקיעה על סדר הברכות ג' סימנים, פעם א' לבד סימן קשר"ק עלי מלכיות, וסימן קש"ק עלי זכרונות, וסימן קר"ק עלי שופרות, והנכון היה לתקוע כל סימן ג"פ אבל הואיל שעקר יש לנו שהברכות אינן מעכבות את התקיעות כבר יצאו הצבור ידי חובתן בתקיעות שתקע מיושב, ולכן די שיתקע

(1) (ר"ה ל"ד.)

(2) (ר"ה ל"ד:)

על סדר הברכות כל סימן פעם א', וכתבו קצת הגאונים ז"ל כי מי שמדבר בין
 תקיעות שמישוב ובין תקיעות שמעומד שמעה* אך אינו צריך לחזור הברכה.
 ומחילובי שמיעת השופר שלא יהשוב אדם בשומעו את קול השופר באזניו כמי
 ששמע קול חצוצרות או קול סיני זמר כמו אניאפיל או אלבוג בלשון ערב.
 אך צריך שיהא חרד בקולו כאדם ירא ומפחד ומכווין שהוא להעיר את הנפש
 ולהזכירה ליום הדין ושיחשוב שהאדם באותו היום במכנה גדולה שדנין אותו
 לחיים או למיתה, כמו שאמר למשפטיך עמדו היום/ וזהו הענין אשריהעם יודעי
 תרועה, ר"ל התעוררות לעשייתאמת להם מה היא הכוונה בחיוב התרועה וידעו
 אמתתה ושעור רשומה, ואחז"ל מפני שהתקועה התעוררות לתשובה תקנו פשוטה
 לפניו ופשוטה לאחריה והן שלשה הערות על שלשה תנאי התשובה. התרועה הראשונה
 הערה על שיעיר החטאים להוכיח אדם לנפשו ולגלות לעצמו מה שהרבה מן הסודים
 ככתוב קרא בגרון אל תחשוך כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם כדי שיזדמן
 להכין עצמו בתשובה כמו שתוקעין אנשי המערכה להזדמן להלחם, אח"כ התרועה
 להכניע הנפש שהיא כמו אנחה ונהי' להנחמו בבכיה ובדאגה על רוב עונותינו
 ולהפחיד היצר הרע כמו שעושין אנשי המלחמה להפחיד אויביהם, ואין באויבים
 קשה מיצר הרע, אח"כ התקיעה הג' הערה לתנאים הג' והוא התפרדו מן העונות
 ושום על לבנו שלא יחזור להם לעולם, כמו שתוקעין הלוחמים בשונם ממערכת
 המלחמה, ולקיעת השופר בזה החג יותר משאר המועדים יש לזה מעטים, הא' שהוא
 יום התחלת בריאת העולם כמו שאנו אומרים בו זה היום תחלת מעשיך, וכמו
 כן המלכים בתחלת המסע אותם תוקעים לפניהם בחצוצרות ובמצלותם לפרסם
 במדינה ענין מלכותם וכמו כן נמליך אנחנו עלינו את האלהים ביום ר"ה
 כמ"ש דע"ה בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה', ועוד כי ר"ה תחלת
 עשרת ימי תשובה, ותוקעין בו בשופר לקרוא ולהכריז על ראשינו שהוא במדרגת
 הקורא והכרוז שמכריז מי שרצה לעשות תשובה ישוב ואם לאו לא יאשים כי אם

(1) (תהלים קי"ט צ"א) (2) (שם פ"ט ט"ז) (3) (ישעיו נ"ח א')

(4) (ר"ה כז:) (5) (תהלים צ"ה ו') (6) (ר"ה לד:)

* צ"ל שיצא.

לעצמו ואין אזהרה חזקה מזו, וענין אחר כדי שיזכור לנו אלהינו עקידת
 יצחק שסמך עצמו לשמים נלמוד אנחנו ממעשיו ונמסור עצמינו על קדושת שמו
 וענין אחר שנשמע השופר נהרר ונכנע לפני אלהינו וכמו שהוא קול השופר
 במבעז מחריד ומפחיד ככתוב⁽¹⁾ אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו ונזכור לזם
 הדין שנא' בו⁽²⁾ קרוב יום ה' קרוב ומהר מאד יום שופר ותרועה, ועוד כדי
 שנזכור מעמד הר סיני שנא' בו⁽³⁾ וקול שופר חזק מאד, ונקבל על עצמנו מה
 שקדמו אבותינו לקבל על עצמם נעשה ונשמע, ובכל זה תועלות גדולות ומובות
 רבות בתקיעת שופר בזה המועד וחכמת אלהינו גדולה ונשא מטה שנוכל אנחנו
 לזכור בשכלנו.

השער השני בתקון הקדוש והתפללות, אמנם קדוש ר"ה כשאר לילי י"ט זולתי
 שיאמר במקום כי בנו בחרת ודברך אמת וקיים לעד נא"י סלך על כל הארץ
 מקדש ישראל ויום הזכרון. ואומר שהחיינו לאמרם⁽⁴⁾ והלכתא אומרים זמן בר"ה
 וביום הכפורים אך בליל שני כתב בעל העמוד ז"ל דאומר זמן ב' ימים טובים
 של ר"ה, אע"פ שקדושה אחת היא כמו בלילי י"ט של גליות דהא מעמא משום
 דאם באו עדים מן המנחה ולמעלה שנוהגין אותו היום קדש ולמחר קדש שעקר
 יום טוב שניוהיו אומרים זמן בליל ראשון היו אומרים אותו מספק אף אנו
 נאמר בשתייהן כמנהג אבותינו, וכך השיב רבי' משלם בר קלוניסוס ז"ל אבל ר'
 יצחק בעל התוספות ז"ל כתב אין אומרים זמן אלא בליל ראשון והגיד לי
 אבי ומארי ז"ל בעד ר' מאיר הלוי ז"ל כי בגלל זה הספק היה נוהג לקדש
 בליל שני של ר"ה ביין חדש והיה אומר שהחיינו ואם היה צריך משום י"ט
 עולה לכאן ולכאן, ואם לאו עולה על היין בלבד, ואני נוהג תמיד מנהגו כשיש
 יין חדש וכשלא היה לי יין חדש הייתי מביא לפני פירות חדשים כמו חבושים
 או רמונים ומברך עליו שהחיינו כדי להסיר הספק. ותפלת ערבית שחרית ומנחה
 יתפלל ז' ברכות שלש ראשונות ושלש אחרונות וקדושת היום באמצע, ואומר בשגן

(1) (עמוס ג' ו') (2) (צפניה א' ט"ז) (3) (שמות י"ט י"ט)

(4) (עירובין ט:)

זכרנו לחיים ובאתה גבור מי כמוך אב הרחמן ובאתה קדוש ובכן ובהודאה וכתו'
 לחיים ובשים שלום ובספר חיים, ולא נהפוך דבריהם. לא ישאל אדם צרכיו, לא
 בנ' ראשונות ולא בנ' אחרונות, והם אמרו ⁽¹⁾ הני מילי בצרכי יחיד אבל בצרכי
 רבים ישאל. ואין אומרים הלל בר"ה ⁽²⁾ והטעם לזה מה שאמרו אמרו מלאכי השרת
 לפני הקב"ה רבוננו של עולם מפני מה אין ישראל אומרים לפניך שירה, אמר
 להם אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מות נפתחים לפניו
 וישראל אומרים שירה. ותפלת מוסף תקנו לנו קדמוננו ז"ל בזה החג בלבד תשע
 ברכות בהאבות ונבורות וקדושת השם כמו שחרית, וג' ברכות באמצע על ג'
 תקיעות, התקיעה הראשונה נשפיל עצמנו לבוא יתברך ונעיר שלו הסלוכה
 והשלמנות ונבדיל בין מה שיש בין מלכותו ומלכות בשר ודם ונקרא לזה
 מלכיות, ונסדרם אחר זכירת קרבן מוסף בקדושת היום ונחתום ודברך אמת וק"ם
 לעד כמו בתפלת שחרית. והתקיעה השנית כי עם ספור מלכותו ושולמנותו ראוי
 שנרצה נפשותינו לעבודתו כשיזכור לנו בריתו עם אבותינו הצדיקים ונקרא
 זה זכרונות, והתקיעה הג' נזכר איך צונו לתקוע שופר בזה הסוער כדי לערבב
 את השטן מלהשטין, ונקרא זה שופרות וכבר הבטיחה הקבלה באלו הג' תקיעות
 כאמרם ⁽³⁾ אמר הקב"ה אמרו לפני בר"ה מלכיות, זכרונות ושופרות, מלכיות כדי
 שתמליכוני עליכם זכרונות כדי שיגזול זכרונכם לפני לטובה, שופרות כדי
 לערבב את השטן ונסמכו קדמוננו ז"ל בתקון עשרה פסוקים לכל תקיעה מאלו
 הג' תקיעות ג' מן התורה, וג' מן הכתובים וג' מן הנביאים ולתשלום עשרה
 א' מן התורה וכלם שלשים פסוקים לג' תקיעות כנגד שלשים תקיעות והוא מה
 שכתוב במשנה ⁽⁴⁾ אין פוחתין מי' מלכיות, מי' זכרונות מי' שופרות ופי'
 בגמרא ⁽⁵⁾ ג' מן התורה וג' מן הכתובים וג' מן הנביאים ואמרו ⁽⁶⁾ ר' יוסי אומר
 אם השלים בתורה הרי זה זריז ומשובח והקדימו פסוקי תהלים עלי פסוקי
 הנביאים למעלה ולכבוד והוא אומר ⁽⁷⁾ מעלה הוא דעביד להו רבנן לאמרם

(1) (ברכות לד.) (2) (ר"ה לב:) (3) (שם) (4) (ר"ה ד' ה')

(5) (שם לב.) (6) (שם ד' ה') (7) (שם לב)

(1) באמצע ואמרו 'הני עשרה פסוקי כנגד טיכנוד הלולים שבמזמור הללויה הללו אל בקדשו, ר' יוסף אמר כנגד עשרת הדברות, ר' יוחנן אומר כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם. וצריך כל מאמין להסדיר תפלת ר"ה וי"ה כדי שידענה על פה ואז יתפלל, אך בשאר התפלות אין צריך לזה מאחר שהן ידועות ומורגלות בלשון ור' עמרם ורבים מהגאונים ז"ל אמרו במקום שיש ש"ץ אין יחיד מתפלל תשע ברכות שהלכה כרבן גמליאל שאומר ש"ץ מוציא את הרבים ידי חובתו, (2) ופטרו החכמים ז"ל את היחיד במקום שיש ש"ץ בתפלה זו מפני שאין תפלה אחרת בשאר ימות השנה דומה לה ובאים יחידים למעוז ולהשתבש בה ונהנו כלם בדורנו זה להתפלל בין ביחיד בין בש"ץ, וכשחל ר"ה בשבת יזכרהו בקדוש ובכל התפלות כמו בשאר המועדים. וכתב ר' האיי ז"ל ומנהגנו לומר צדקתך בי"ט של ר"ה שחל להיות בשבת ומנהג יפה הוא שיום דין הוא, ודע כי תקיעת השופר הוא מן התורה, אבל ברכות התפלות מדרבנן ולכן אם יש מקומות בא' (3) מהן תוקעין ובב' מתפללין יקדים וילך למקום שתוקעין, והוא אמרם כיצד היו לפניו שתי עיירות באחת תוקע ובאחת מברך הולכים למקום שתוקעין ואין הולכים למקום שמברכים. השער הג' תקון הפרשיות וההפטרות, ביום הראשון מוציא ב' ספרי תורה, יקרא בראשון עם ה' בני אדם מן זה' פקד את שרה עד ויגר אברהם בארץ פלשתים, ואם חל להיות בשבת יקרא עם שבעה, ויקרא בספר השני עם המפטיר ובחדש השביעי בא' לחדש, וההפטרה ויהי איש אחד מן הרמתיים אח"כ יברך את הסלך ואת הקהל, אח"כ יאמר עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר (4) בחצוצרות וקול שופר וגו' תקעו בחדש שופר וגו' אח"כ יברך התוקע ויתקע אח"כ יאמר ש"ץ אשרי העם יודעי תרועה וגו' בשמך יגילון כל היום וגו' כי תפארת עוזמו אתה וגו', אח"כ אשרי ומסלים התפלה וקודם ר"ה שני שבתות יתחיל מסכת ר"ה ויקרא בא' ארבעה ראשונים ~~הם~~ שבשבת השני, ואם אין מכירין אותי ובי"ט ראשון ראווהו ב"ד וכל ישראל ובב' י"ט שחל ר"ה להיות בתוכה *

(1) (ר"ה לב.) (2)) (3) (שם לד:) (4) (תהלים ט"ז ו')

(5) (שם פ"א ד') * צ"ל י"ט של ר"ה שחל להיות בשבת.

ואם היה ראשונה בשבת יקראוהו ביום הא' ובב' ראוהו ב"ד וכל ישראל, והפרשה ביום הב' מן ויהי אחר הדברים האלה והאל"ם נסה עד סוף הסדר, וההפטרס מצא חן במדבר. השער הד' בהפרש שיש בין י"ט ב' של ר"ה ובי"ט ב' של שאר המועדים לעניין עשיית מלאכה, כבר הודעתין כי בשער השמיני מהלכות פסח כי אין הפרש בין י"ט ראשון ובין י"ט ב' לעשות מלאכה זולתי בענין העונש בלבד כי העושה מלאכה בי"ט א' עובר על לאו מן התורה וחייב מלקות, והעושה מלאכה בי"ט שני מכין אותו מכת מרדות כדין כל עובר על דברי חכמים, והמעם לזה כי התורה לא הזהירה מעשות מלאכה בכל המועדים אלא יום א' בלבד, כמו שהוא כתוב אלא מפני שבזמן שבית המקדש קיים היו מקדשין על פי הראייה בב"ד גדול שבירושלם והיו שולחים השלוחים בכל המקומות להודיעם, יום קביעות החדש כדי שיסמכו על זה לקדש החג והיה המקום הרחוק שבארץ ישראל מירושלם מהלך ט"ו יום ככתוב בתלמוד תענית ⁽¹⁾ ט"ו יום אחר החג כדי שיציע האחרון שבישראל לנהר פרת ושלוחי תשרי מפני * שלא היה להם ללכת אלא י' ימים בלבד מפני שהיו שובתים ר"ה וי"ה ושני שבתות והמקומות שאין מגיען שם השלוחים היו עושין חג ב' ימים מן הספק, ואע"פ ששלוחי ניסן היו מגיעין לקצת המקומות שלא היו מגיעין שם שלוחי תשרי מפני שלא היו שובתים אלא ב' שבתות בלבד. אמרו ⁽²⁾ כל היכא דסמו שלוחי ניסן ולא סמו שלוחי תשרי ליעבדו תרי יומי גזירה ניסן אמו תשרי, ואחר שבטל קדוש החדש בב"ד בעונותינו הרבים ושבאנו לחוג על פי קביעות החשבון שסדר לנו הלל נכדו של ר' יהודה הנשיא ז"ל והוא חשבון העיבור שלנו היום נסתלק הספק ונשארו יושבי ארץ ישראל חונגים יום אחד בלבד כמנהגם, והמקומות הרחוקים מהם חונגים ב' ימים כמנהגם עוד, לכן נחוג אנחנו ב' ימים והיום הראשון הקבוע על פי העיבור הוא היום האמתי מן התורה, ועליו נסמוך בחשבון מנינו, כמו שתראה שיום ראשון של ר"ה נחשבהו ראש תשרי, ולכן העושה מלאכה

(1) (תענית א' ג') (2) (ר"ה כא.) * בכ"י המלה ממושטשת.

ב' ראשון לוקה, ואמנם היום ה' אין בו ספק שנעשהו אלא שנקראהו חג
 בגלל המנהג שהיו אבותינו נוהגין באותו הזמן במקומות שלא היו מגיעין
 שלוחי תשרי, לאמרם⁽¹⁾ שלחו מהם הזהירו במנהג אבותיכם בידיכם דזמנין דגזרו
 שמדא ואתו לקלקולי, לכן מי שיעשה בו מלאכה מכין אותו סכת מרדות כמו
 שעושין לכל מי שעבר על דבריהם, וגם היה ראוי שנבדיל ונקדיש בליל י"ט
 להיותם ב' קדושות אך נניח מלהבדיל כדי שלא יבא מזה זלזול למועד, אבל ב'
 ימים טובים של ר"ה היו עושין אותם בכל המקומות, ואפילו בארץ ישראל למעם
 שאזכיר וזה בסבת חדוש שאירע בזמן קדמון תקנו כשיאחרו מלבא העדים להעיד
 בראיית הלבנה ביום שלשים עד לאחר שעת המנחה שהיו נוהגין היום קדש
 ולמחר קדש והיו ב' ימים קדושה אחת כאלו הוא יום ארוך כמו שכתוב במשנה
 פעם אחת נשתהו העדים מלבא ונתקלקלו הלויים בשיר התקינו שלא יקבלו עדות
 עדות החדש אלא עד המנחה, ואם באו מן המנחה ולמעלה נוהגים היום קדש
 ולמחר קדש לכן נשאר המנהג הזה בארץ ישראל שעושין ב' ימים טובים. ונהגו
 הראשונים בזאת התקנה על המעם שיזכרנו ועשו אלול מעובר ור"ה ב' ימים
 טובים כתקנת עזרא כמו שכתוב⁽²⁾ ויגע החדש השביעי ובני ישראל בעריהם כי
 ביום ל' שראוי להיות החדש השביעי היו ישראל בכפריהם ולא באו לירושלם
 הצריכם ההכרח לעבר חדש אלול וקדשו תשרי למחרתו ואותו היום בכוונה קרא
 עזרא בספר תורה, וחגגו ר"ה באותה שנה ולזה אמרו⁽³⁾ מימות עזרא ואילך לא
 מצינו אלול מעובר וכשמצאו שבירושלם עשו ר"ה ב' ימים כתקנת עזרא בהכרח
 היה נקל להם בהמשך לזה ההכרח אם באו עדים מן המנחה ולמעלה. וההפרש שיש
 בין י"ט ששאר המועדים הנקראים של גליות ובין י"ט שני של ר"ה הוא
 בג' דברים. ההפרש הראשון, ביצה שנולדה בי"ט ראשון של גליות מותרת בשני
 ספני שהן שתי קדושות, ואם נולדה בי"ט של ר"ה אסורה דקדושה אחת היא והוא
 אמרם⁽⁴⁾ איתמר ב' י"ט של גליות רב אמר נולדה בזה מותרת בזה, ואיתמר נמי ב'
 ימים טובים של ר"ה רב ושמואל דאמרי תרווייהו נולדה בזה אסורה בזה. וההפרש
 הב' כשהיו ב' ימים טובים של גליות יום ה' ויום ו' ושכח אדם לעשות ערוב
 מערב יום טוב יעשהו ביום טוב ראשון ויתנה אם היה קדש אין בדברי

(1) (ביצה ד:) (2) (ר"ה ד' ד') (3) (עזרא ג' א') (4) (ביצה ו.) (5) (שם)

כלום, והרי סחר חול ומותר לאפות ולבשל בו לשבת, ואם היום חול הרי זה עירוב ויהיה מותר לאפות ולבשל לשבת למחר שקדש הוא והוא שאמרו אמר רבא מניה אדם עירובי תבשילין מי"ט לחברו ומתנה, אבל בשני י"ט של ר"ה אין זה מותר, לאמרם רבינא הוה יתיב קמיה דרב אשי בי"ט של ר"ה חזייה דקא עציב א"ל אמאי עציבת, א"ל דלא אותוביה עירובי תבשילין א"ל ולותיב מר האידנא נמי מילא אמר רבא מניה אדם עירובי תבשילין מי"ט לחברו ומתנה, א"ל אימור דאמר רבא בב' ימים טובים של גליות בי"ט של ר"ה מי אמר. וההפרש הג' מי שצד שום ב"ח או שלקט מן הירקות בי"ט ראשון של גלות מותר בשני בכדי שיעשו, אבל בי"ט ראשון של ר"ה הוא אסור עד מוצאי י"ט שני בכדי שיעשו והוא שכתוב בתלמוד עירובין (3) ההוא בר מיבא דאתא לבי ריש גלותא דאיתציד בי"ט ראשון של גלות ואשתתיב בי"ט שני ר' נחמן ור' חסדא אכלו רב ששת לא אכל, והלכה כר' נחמן ור' חסדא, וכן כתב הרב אלפסי ז"ל שני י"ט של ר"ה רב ושמואל דאמרי תרוייהו נולדה בזה אסורה ופסק כוותיהו וכן הלכה, אבל לענין מה הקלו ז"ל בי"ט שני של ר"ה משום כבוד המט ושמוהו חול גמור כמו י"ט שני של גליות בשוה והוא שאמרו אמר רבא (4) מת בי"ט ראשון יתעסקו בו עסמין בי"ט שני יתעסקו בו ישראל ואפי' בשני י"ט של ר"ה.

השער הה' בהלכות עשרת ימי תשובה. ראיתי לחבר זכר הלכות ימי תשובה לסדר הלכות ר"ה מפני שהם מכללם ואזכר כי האל יתברך מרוב חסלתו עלינו ונועם השגחתו והנהגתו לנו רשם לנו אלו הימים שבין יום הדין לי"ה כדי שנשלים בהם עניני התשובה ונגמרה וזה הפך בשר ודם, כי השופט שהוא ב"ו אחר שיבא לפניו החייב מעמידין הדין ונגזר הדין אין לו לחייב פלטה ולא מנוס ממה שגזרו עליו על פי הדין כדי רשעתו ואי אפשר לו לתקן את אשר עותו ואין לו שום תועלת בדבר שיעשה אח"כ, אבל האל יתברך וית' אחר

(1) (ביצה ו.) (2) (שם) (3) (עירובין לט:) (4) (ביצה ו.)

שנמר דין עבדיו ביום ר"ה הוסיף להם עשרה ימים שבין ר"ה שהוא יום
הדין לר"ה כדי שישבו בהם שישאלו סליחה ויתפללו לפניו שיחתם לחיים
ביום הכפורים והוא שאמר ג' ספרים נפתחים בר"ה של צדיקים גמורים ושל
בינוניים ושל רשעים גמורים של צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים
של רשעים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, של בינוניים תלויים ועומדים
עד יום הכפורים, זכו נחתמין לחיים, לא זכו נחתמין למיתה, לכן צריך כל
אדם שיראה את עצמו באותם העשרה ימים כאלו נשקל בשוה בין צדיק ובין
רשע, ויפשפש בדרכיו ויפשפש במעשיו ויחקור עניניו כלם גדולים וקטנים
אשר בינו ובין בוראו, ואשר בינו ובין בן אדם, שאם הלעיב חברו או עסקו
שיבקש רצונו כמו שאמרנו עבירות שבין אדם לחברו אין י"ה מכפר, עד שירצה
את חברו, כי אם הלעיבו או עסקו צריך להשיב את העושק כמו שדרשו בלך
התרפס ורהב רעך, אם מסון ערבת לו או שיש לו בידך מסון התר לו פסת יד
ושלם לו מסנו, אבל אם זד עליו בדבור או במעשה בכבודו או בעצמו חייב
ללכת אליו בג' מחבריו ויבקש ממנו מחילה עמהם, ואם מחל לו סומב, ואם לא
ישוב פעם שנית ויבקש ממנו מחילה, אח"כ פעם ג' אם יצטרך לזה-אם מחלו
סומב ואם לאו כבר נקה מעון ונשאר על חברו הסאמין לקבל ממנו והוא שאמר
כל המבקש מחברו אל יבקש ממנו יותר מג' פעמים, שנא' כה תאמרו ליוסף
אנא שא נא פשע אחיך וחמאתם כי רעה גמלוך ועתה שא נא, ונכפלה מלת הבקשה
בזה הפסוק ג"פ, אך לרבו אין לו גבול ולא תכלית אך חייב להתנפל ולכנוע
לפניו פעם אחר פעם עד שימחול לו, כמו שספרו ר' אזל לגבי ר' חנינא
תליסר מעלי דיומא הכפורי ולא אפייס ולא היה זה לקושי לבו של ר' חנינא
ולא אכזריות חלילה לו מזה, אבל היתה לסבה שזכרו בתלמוד יומא, ואין ראוי
שיהיה העלוב קשה ללב מלרצות, אך צריך שיהא מעביר על מדותיו וימצא כשיבקש
וימחול כשיבקש ממנו מחילה העולב כי הנקיטה והנמירה ממדת גסי הרוח ואמרו

(1) (ר"ה ט"ז:) (2) (יומא ח' ט') (3) (שם פז.) (4) (משלי ו' ג')

(5) (בראשית נ' י"ז) (6) (יומא פז:) (7) (שם כג.)

הנעלבים ואינם עולבין שומעין⁽¹⁾ חרפתן ואינן משיבין עושין סאהבה ושטחים
 מיסורים ועליהם הכתוב אומר ואזהביו כצאת השמש בגבורתו, ואם סת העלוב
 מבלי שירצהו אם היה החסם במסון יחזירהו ליורשיו, ואם היה בכבודו או
 בגופו חייב לקבץ חבורה של עשרה בני אדם וילך בהם לקברו ויאמר בפניהם
 מטאתי לה' אלהי ישראל ולנפטר הזה שחללתי בו או שקללתי. ואמנם התענית
 באלו הימים אינו חובה אלא אם היה בחר בריא חזק הבנין וצם בחול של
 אותם הימים או בקצתם בשיעור יכלתו וכחו מבלי שיסכן עצמו ובראות גופו
 להרגיל נפשו ולהכניעה ולהשפילה בדאגה ובעצבון על מה שעבר ומה שהרבה
 מן הענוי הרי זה משובח ובלבד שישמור בריאות גופו והיותו חס על עצמו,
 וכבר שאלו לרבינו הא"י ז"ל מחיוב הצומות באותם הימים, והשיב שאינו חובה
 וכן כתב ר' יצחק'ן גיאת ז"ר ימי תשובה איקרו, ימי תענית לא איקרו.
 והתענית ב"מ של ר"ה או בשבת בנתיים אסור ודי לנו עדות בדברי עזרא עם⁽²⁾
 העם ויאמרו לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון כי
 קדוש היום לאלהינו, והשבת כבר דחו בגללו תענית תשעה באב שהוא תענית
 חסור ואיך נצום בו תענית של רשות, ואמנם נתנו לנו אלו הימים לתשובה
 ולתפלה ולהודאת עון וחטא ובקשת מחילה ולקום בלילה לסליחות לא לצום
 כמו שדרשו ז"ל בדרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב, אלו עשרת ימי⁽³⁾
 תשובה שבין ר"ה ל"ה, והוקשו בתלמוד יבמות סכתוב קראוהו בהיותו קרוב⁽⁴⁾
 לכתוב כי ה' אלהינו בכל קראנו אליו נתרצו הא בצבור הא ביחיד. ויחיד⁽⁶⁾
 אימתי אמר ר' נחמן בעשרת ימי תשובה ואמר בתלמוד ר"ה א"ר יוחנן גדולה⁽⁵⁾
 תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם ושב ורפא לו, איזהו דבר שצריך רפואה הוי
 אומר זה גזר דין, אח"כ הקשו על זה הדבר וכי נאמר השב בנתיים מוחלין לו
 לא שב בנתיים אפילו הביא כל אילי נביות שבעולם אין מוחלין לו, ותרצו עד
 הא ביחיד הא בצבור כי גזר דינו של יחיד קשה הוא לסותרו ואינו נקרע

(1) (שופטים ה' ל"א) (2) (נחמיה ח' י') (3) (ישעיו נ"ה ו')
 (4) (יבמות קה.) (5) (ר"ה ז:) (6) (דברים ד' ז') (7) (ישעיו ו' י')

אלא אם עשה תשובה באותם הימים כי התשובה והתפלה אע"פ שהן ראויות בכל פרק ספרקי השנה, בזמן הזה הם יותר ראויות וחזקות, וצריך להוסיף בתפלה באותם הימים זכרנו לחיים במנון ומי כמוך אב הרחמן באתה צבור ובהודאה וכתוב לחיים ובשים שלום ובספר חיים ויחליף האל הקדוש בהמלך הקדוש, ומלך אוהב צדקה ומשפט בהמלך המשפט. ואם שכח אחת מהתוספות הנזכרות אין לו לחזר התפלה אבל אם שכח המלך הקדוש יחזור לראש התפלה, ואם זכר המלך המשפט וזכר קודם תשלום התפלה חוזר להשיבה שופטינו, ואם לא זכר אלא אחר שסיים התפלה ועושה ג' פסיעות חייב לחזור התפלה מראש כפי שטבואר בפרק ראשון מתלמוד ברכות (1)

ס"ח

הלכות יום הכפורים וחיוכיו. ראיתי לתקן יום הכפורים וחיוכיו בה'

שערים.

השער הראשון בהלכות ערב יום הכפורים

השער השני בחובת הענויים

השער השלישי בעשיית סלאכה

השער הרביעי בתקון התפלות הוידויים והסליחות

השער ה' בתקון הפרשיות וההפטרות ואתחיל בשם האל.

השער הא' בהלכות ערב יום הכפורים, צריך כל מאמין לטבול בנהר או במי מקוה

ערב י"ה קודם תפלת סנחה וזאת הטבילה אין לה עקר ואינה נזכרת בתלמוד

אלא שהגאונים תקנוה והשכל גוזרה וצריכא שיקדים לביאת זה היום הגדול

שנשלטה בו כפרת ישראל מחטאתיהם בטהרה בנקיון סבית ומחוץ, אטנם מבחוץ

טהרת הגוף בטבילה, ומפננים טהרת הנפש, בהיות הנפש מחשבותיה בענין העבודה

והרחקתה מהטבע הבהמי ונקיון (הגוף)* הלב מכל תרמיתיו לכלול המחשבה לאל ית'

וזאת הטבילה מאחר שאין לה חיוב אלא מצד המנהג אין לברך עליה, כי עקר יש

(1) (ברכות יב) * מיותר

לנו שאין מברכין על המנהג כי אין נכון לברך אשר קדשנו אלא על המחוייב וזו
לא על הרשויות, ומאחר שהמבילה היא רשות אם יתכן לאדם לעשותה מבלי שישגיגנו
נזק מקרירות האויר יטבול ואם לאו יניחנה ולא יטבול. וצריך להתפלל תפלת
מנחה קודם שיאכל הסעודה המפסקת, ויתודה ונזכיר התקון בשעת תקון התפלות
ב"ה. והמעם בחיוב להתודות קודם הסעודה, פן תטרף דעתו עליו באכילה ושתה
או שיארע קלקול בסעודה וימות בלא ודוי ח"ו. וצריך לאכול ולשתות ערב
יום הכפורים יותר ממנהגו, לאמרם ⁽¹⁾ תני ר' חייא בר רב מדפתי וענייתם את
נפשותיכם בתשעה לחדש ⁽²⁾ וכי בתשעה מתענין, והלא ב' מתענין אלא לומר לך
שכל האוכל ושותה בתשיעי מעלה אני עליו כאלו התענה תשיעי וי', ונהגו
בקצת מקומות שלא להדליק נרות בבתייהם ערב יום הכפורים בלילה פן יראה את
אשתו ויחמדה. ובקצת מקומות נהגו להדליק כדי שיתבייש מאשתו ויזהר מלבא
אל זה, ובדורנו זה נהגו להדליק. וצריך בכל המקומות להדליק נרות בבתי
כנסיות ובבתי מדרשות ובשוקים וברחובות האפלות ולפני החולים וזה שאמרו
במשנת פסחים ⁽⁴⁾ מקום שנהגו להדליק נר ביום הכפורים מדליקין, מקום שנהגו
שלא להדליק אין מדליקין, ומדליקין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ועל גבי
החולים, ואמרו בגמרא ⁽⁵⁾ תאנא בין שאמרו להדליק בין שאמרו שלא להדליק לא
נתכוונו אלא לדבר אחד ופי' המפרשים שזה ר"ל מסום התשמיש כמו שבארתי.
וצריך להוסיף מחול על הקדש בכניסת יום הכפורים וביציאתו כמו בשבת שר"ל
שיוסיף חלק מערב יום הכפורים וחלק ביציאתו על עצם היום לענין שביית
מעשיית מלאכה בזה החלק הנוסף בו להתדמות לו בכל הענויים שנבאר בו והוא
שאחז"ל ⁽⁶⁾ וענייתם את נפשותיכם בתשעה לחדש ⁽²⁾ יכול בתשעה ת"ל בערב, אי בערב
יכול משתחשך ת"ל בתשעה, הא כיצד יתחיל ומתענה מבעוד יום סכאן שמוסיפין
מחול על הקודש, אין לי אלא בכניסתו וביציאתו מנין ת"ל ערב ואין לי אלא
יום הכפורים. שבת מנין ת"ל תשבתו ⁽²⁾ י"ט מנין ת"ל שבתים כל זמן שנאמר

(1) (יומא פא:) (2) (ויקרא כ"ג ל"ב) (3) (מ"ג) (4) (פסחים ד' ד')

(5) (שם נ"ו:) (6) (יומא פא:) (7)

שבות מוסיפין מחול על הקודש וזמן התוספות יקדים זמן בין השמשות שהוא מעת התעלה השמש מעל פני האדמה, עד התעלה אורו מרקיע השמים שהוא הערב אור השמש והגבילו זה שהוא שיעור מהלך ג' רביעיות מיל מהערב הראשון עד צאת הכוכבים, והזמן שהוא מעת היות השמש על גובה מערב עד עת בין השמשות יתכן שיהיה כלו או מקצתו זמן התוספת מחול על הקודש ומי שירצה לעשותו כלו תוספת הרשות בידו, ומי שירצה לעשות קצתו חול וקצתו קדש הרשות בידו ג"כ, ובלבד שיהיה זמן התוספת ניכר ומורגש. וההפרש שיש בין דין זמן בין השמשות ובין דין זמן התוספת כי בין השמשות הוא ספק יום ספק לילה, ומי שעבר ועשה מלאכה או אכל ושתה בבין השמשות אשר בכניסת י"ט, או בבין השמשות אשר ביציאתו בזמן שבת הקדש קיים מביא אשם תלוי, אך מי שעבר ועשה זה בשתיהן ר"ל בכניסה וביציאה הוא חייב כרת מטה נפשך שאם בין השמשות הוא לילה חייב כרת על עברו ביציאתו, ומי שעבר ועשה מלאכה או אכל ושתה בזמן התוספת אינו בא לידי כרת לעולם אך הוא עושה איסור ועובר על מה שכתוב⁽¹⁾ בתשעה לחדש בערב מערב עד ערב תשבתו שבתכם, ואינו חייב כרת למה שכתוב בחיוב הענוי ובאזהרה מעשיית מלאכה בעצם היום הזה ולמדנו מפי השמועה שאינו חייב אלא על עצמו של יום.

השער הב' בחיוב הענויים, אמר אלהים בספרו הנכבד⁽²⁾ בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשותיכם ומלת ענוי תגזר ותורה על יגיעה מפנים רבים מהם הסבל והעמל שנא'⁽³⁾ למען ענותו בסבלותם ומהם יגיעת יציאת הדרך שנא' ענה בדרך כחי, ומהם מאסר בזיקים שנא' ענו בכבל רגלו, ומהם אונס אשה שנא'⁽⁴⁾ וישכב אותה ויענה והרב שבענויים מה שהוא נקשר בנפש שהוא הרעב שנא' ונפש רעבה*תשביע, וידענו שנפש נענה הוא נפש רעבה וזה מה שכיוון באמת תענו את נפשותיכם, על הרוב שיארע הלאות בצום, לכן צריך הענוי בפרט לזה היום עינוי צום, מבלי שאר הענויים, וכבר הראו זה בראיות אחרות, אמרו חסידים

(1) (ויקרא כ"ג ל"ב) (2) (שם ט"ז כ"ט) (3) (שמות א' י"א) (4) (תהלים ק"ב)
(5) (שם ק"ה ח') (6) (נחא' לד ב') (7) (ישעיו נח י') (8) (יומא עז.).

משום ר' ישמעל אמרו נאמר כאן תענו את נפשותיכם ונאמר⁽¹⁾ ויענך וירעיבך, מה עינוי האמור להלן רעבון, אף ענוי האמור כאן רעבון וסמכו⁽²⁾ עוד זה לדבר הכתוב כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה והאבדת את הנפש⁽³⁾ ההיא דברים שיש בהם איבוד נפש ואיזו זו אכילה ושתייה, והסמיכות על הקבלה ואמנם אמר הכתוב תענו ולא אמר תצומו לכלול עם הצום ענויים אחרים והוא האזהרה מרחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה כמו שאפרש בשער הה', והכוונה במה ששם לנו האל ית' הצום בפרט הענוי העקרי המחוייב לזה היום הוא לה' ענינים, הא' מהם שהוא יום כפרה כמו ששם הכתוב זה סבת הענוי בו ככתוב⁽⁴⁾ כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם, והכפרה תשולם בצום ספני שעקר התשובה בהיות החרטה על הפשעים ולא תתבאר חרטה המתחרט עד שתבז נפשו המאכל והמסקה וניחנו ברב עצבו ויגונו על מה שיש בדומן*המרדים כ"ש בעזרא⁽⁵⁾ לחם לא אכל ומים לא שתה כי אם מתאבל על הגולה, והב' כי האל ית' שם לנו למפתח התשובה עזיבת האכילה כמו שהיא מפתח החטאים אכילת אדם הראשון מעץ הדעת, והג' כי אנחנו נצום ונתעסק בענייני העבודה בתפלות ותושבחות והודאות ונמוש המאכל והמשתה אז יכנעו מחשבותינו ותשתוחחו נפשותינו ותנוח אימת ה' בלבותינו ונחשוב כי נשוב אל המאכל והמשתה ינקה אותנו החטאים והפשעים והתרשלות מן העבודה ככתוב⁽⁶⁾ כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם על כן שכחוני, והד' כדי שנתדמה למלאכים שאינם אוכלים ולא שותים ולא מתעסקים בדבר מן העניינים השפלים, והה' כדי שנשים צומינו תמורת הקרבן כי המקריב קרבנו מקריב מסנו החלב והדם, וכ"ש אנחנו כשנקריב חלבנו ודמינו שיכפר אלהינו חטאתינו כי הנפש החיונית בשתחסר לה האכילה שהיתה רגילה לזון בו האברים תשוב בו אל החלב ואל הדם שהפקירה בגוף ותקח מסנו חלק ותשרפנו באש החום המבעי, עד אשר תהפכנו ותארנו בתואר כל אבר ואבר מהגוף ולכן יעמוד זה מקום הקרבן, דכתיב⁽⁷⁾ זבחי אלי"ם רוח נשברה, וכבר

(1) (דברים ח' ג') (2) (יומא עז:) (3) (ויק' כ"ג כ"ט) (4) (שם ט"ז ל')

(5) (עזרא י' ו') (6) (יהושע י"ג ו') (7) (תהלים נ"א י"ט)

* צ"ל מה שיש בו מן המרדים.

(1

אמרתי לך כי הקבלה העריכה לענוי הצום ענויים אחרים והוא בלשון המסנה
יום הכפורים אמור באכילה ושתייה ורחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש
המטה, ואמרו בגמרא ⁽²⁾ הני ענויים כנגד מי אמר רב חסדא כנגד ה' ענויים
שבתורה, ב' מהם בפר' אחרי מות, וב' בפרש' אמור אל הכהנים והה' בעשור
לחדש השביעי, בפרשת פנחס, אח"כ הקשו ואמרו הני חמשה הוו ואנא שיתא תנן
ותרצו זאת הקושיא ואמרו שתייה בכלל אכילה היא שנא' ⁽³⁾ ונתת הכסף בכל אשר
תאוו נפשך בבקר ובצאן וביין ובשכר, אח"כ כלל הכל ואמ' ואכלת והיין ⁽⁴⁾
והשכר אינן סאכל, אח"כ אמרו רחיצה וסיכה דאיקרי ענוי מ"ל סיכה דכתיב ⁽⁵⁾
ובשר ויין לא בא אל פי' וסוך לא סכתי ונאמר לו אח"כ כי מן היום הראשון
אשר נתת לבך להבין ולהתענות לפני (ה') אלי"ך, אח"כ סמכו הרחיצה מן הסיכה ⁽⁶⁾
למה ששתפו הכתוב ביחד שנא' ורחצת וסכת. נעילת הסנדל מ"ל דכתיב ⁽⁷⁾ ודוד עולה
במעלה הזיתים עולה ובוכה וראשו לו חפוי והוא הולך יחף, ואמר שלמה לאביתר ⁽⁸⁾
וכי התענית בכל אשר התענה אבי. תשמיש המטה מ"ל דכתיב ⁽⁹⁾ אם תענה את בנותי
והבינו שר"ל מניעות מהתשמיש לאמרו בסוף, ואם תקח נשים על בנותי ולמדו
באמרו ועניתם את נפשותיכם ולא נשען על זה תענו לבד שצריך שתהיה כוונתו
בצום השתתפות ולנפש בגוף בהכנעה והשפלות והעמידה והתושבחות וההודאות
ווידוים ותפלות כל היום, ושתהיינה כחותינו הנפשיות בטלות מתעסק בשום
דמיון ולא מחשבה זולתי מה שהתקרבו לאל ית' כמו שתהיינה כחותינו צומות
מכל הדברים הטבעיים מאכילה ושתייה וזולתם ואע"פ שכתוב כי כל הנפש אשר ⁽¹⁰⁾
לא תעונה הוא גוזר דרך כלל גדולים וקטנים ובריאים וחולים, עכ"ז גזרת
התלמוד היא שהענוי חוב על בני אדם הידועים הנזכרים בפרט שהם הבריאים
והיכולים לצום ואמ' כל הנפש כלל, ונסמכו על הקבלה שהכוונה היא על מה
שגזר עליו השכל ויוציא כל אותם שירחק השכל לחייבם בצום כמו הקטנים
והחולים כי אלו היתה הכוונה כללית ולא להוציא לאותם שיבואו לידי סכנה ^{לכל}

(1) (יוטא ת' א') (2) (שם עו.) (3) (דברים י"ד כ"ו) (4) (דניאל י' ג')
(5) (שם י' י"ב) (6) (רות ג' ג') (7) (שמואל ב' ט"ז ל') (8) (מלכים א'
ב' כ"ו) (9) (בראשית ל"א נ') (10) (ויקרא כ"ג כ"ט)

ושלא לחוש עליהם אז הכתוב זה יהיה סותר, שנא' ⁽¹⁾ אשר יעשה אותם האדם וחי
 כי למנוע הקטנים מלצום לשון המשנה בזה פשום ⁽²⁾ התינוקות אין סתענין
 אותם ביום הכפורים אבל מחנכין אותם קודם לשעה וקודם לשנים כדי שיהיו
 רגילין במצות, ושמו בגמ' ⁽⁶⁾ גבול לזה אחר שגדל המשא והמתן והסתלוקת על זה
 הענין בין האיטוראים כי הזכרים מי"ג שנה והנקבות מי"ב שנה, משהביאו ב'
 שערות חייבים לצום מן התורה, ושמו בין הזכרים והנקבות שנה כי הנקבות
 יוכלו לסבול ענוי הצום יותר מהזכרים, כי מזג הזכרים יותר חם והנמס
 מגופם הרבה, והזכרים והנקבות מי"א שנה תמימות יצומו היום כלו מדרבנן
 כדי לחנכן במצות, ומט' שנה יצומו הנערים והנערות הבריות שעות מן היום
 חלושי הכח מהם מי' שנה בין זכרים בין נקבות עד אשר יתחנכו לצום ולא
 יאכלו עד אשר ידחקם הרעב וכן הוא לשון המשנה בחולים חולה מאכילין
 אותו על פי בקי'אין, ואם אין שם בקי'אין מאכילין אותו על פי עצמו עד
 שיאמ' די, ופי' בקי'אין מהירי הרופאים, ופי' בגמ' ⁽⁷⁾ בזה הענין משפטים וזה
 החולה אם שאל לאכול אפי' יאמרו הרופאים אינו צריך לאכל מאכילין אותו
 משום לב יודע סרת נפשו, ואם יאמר רופא מהיר שצריך לאכול אפי' החולה
 אומר אינו צריך מאכילין אותו ואין שומעין לו כי להיות לחשש אולי להיות
 האצטמוכא חלושה אינו מתאוה לאכל. ואם הרופאים הם חלוקי דעות בענין
 נקבל עצת המהירים מהם, או המרובים ואם הם בשוה בחכמה ובסנין לפי דעת
 הנמצאים מאכילין אותו כי בענין האכילה אצלנו ספק נפשות להקל, ואמרו
 בירושלמי ⁽⁴⁾ חולה אומר יכול אני להתענות ורופא אומר איני יודע ר' אבהו
 אומר בשם ר' יוחנן נעשה ספק נפשות וכל ספק נפשות להקל. והחיה שהריחה
 שום מאכל ונתבלבלה ממנו ואמרה יראה אני להפיל העובר אם לא אכל מזה
 סותר להאכילה, ולשון המשנה בזה ⁽⁵⁾ עוברה שהריחה מאכילין אותה עד שתשוב
 נפשה, והוא הדין אם הריחה מאכלות אסורות ותנועע לאכול מאכילין אותה

(1) (זיקרא י"ח ה' א') (יומא ח' ד') (3) (שם ח' ה') (4) (שם ירושלמי
 פ"ח ה"ד, לז: (5) (יומא פג.) (6) (שם) (7) (שם פג.)

מהם עד שתתישב דעתה כ"ש בברית⁽¹⁾ ת"ר עוברת שהריחה בשר קדש או בשר
חזיר תוחבין לה ראש ברוטב, אם נתישבה דעתה מוטב, ואם לאו מביאין לה
שומן עצמו שאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש וגו' ואמרו⁽²⁾ ת"ר מי שאחזו
בולמוס מאכילין אותו דבש וכל מיני סתוקה מפני שהם מאירים את העינים
ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמ'⁽³⁾ ראו נא כי אורו עיני כי טעמתי
מעט דבש, ופי' בולמוס היא כדמות נשיכה שאירע בפי האצטמוכא ויעור עיניו
של אדם, ותסור אותו העוורון באכילה ויאורו עיניו, ולמדנו מכתו⁽⁴⁾ כי כל
הנפש אשר לא תעונה ולא אמר תתענה כי מי שמטאן לצום ביום הכפורים שחייב
ב"ד להכריחו לצום, והשיעור שחייב אדם על אכילתו כרת ביום הכפורים הוא
ככותבת גדולה עם העצם שלה, ואינו בחשבון החלל שבין החלל והעצם וכשישוער
בה יחלצום עד שידבק הבשר והעצם ולא ישאר חלל בפנים הכותבת ואז יהיה
השיעור קרוב לשיעור ביצה בינונית, וחייב השתייה שחייב אדם עליה כרת
הוא שיהיה בטסקה שיעור כדי שאם יתפכנו לצד א' מפיו שיעשה בליטה בלחיו
ויראה, וזה השיעור לכל אדם כפי שיעור לחיו, אם גדול ואם קטן, כמ"ש במלא
חפניו של כהן גדול ביום הכפורים והוא שיעור רביעית לאדם בינוני וזה
השיעור אין עליו ראיה מכתו' אבל הוא הלכה למשה מסיני ושיעור שמי שהוא
מת ברעב שתשוב נפשו בשעור הכותבת, והוא לשון המשנה האוכל ביום הכפורים
ככותבת הנסה כטוה וכנרעינתה והשותה כמלא לוגמיו חייב, ואמרו בירושלמי⁽⁵⁾
ר' יוסי זאת אומרת צריך למעוך את חללה, ובבלי מלא לוגמיו סמך אלא כמלא
לוגמיו, ואמרו מתקיף לה ר' זירא מ"ש דאכילה דכל העולם ככותבת, ומאי שנא
דשתיה דכל חד בדידיה, א"ל אביי קים להו לרבנן דבהכי סתיבתא דעתיה ואינו
חייב כרת אלא על אכילה ככותבת, אלא אם אכלו בכדי אכילת פרס וכבר אמרתי
לך בהלכות פסח כי פרס הוא שיעור ד' ביצים, כי מי שיאכל שיעור קצת הכותבת
ופסק ושהה מלאכול כדי שיעור שיאכל אכילת פרס, אח"כ גמר לאכול שיעור

(1) (יומא פב.) (2) (שם פג:) (3) (ש"א י"ד כ"ט) (4) (ויקרא כ"ג כ"ט)

(5) (יומא ח' ב') (6) (שם ירושלמי פ"ח ה"ב, לו:) (7) (יומא פ)

ככותבת לא יצטרפו האכילות לחייבו כרת, וכמו כן מי ששתה קצת מלא לוגמיו
 אינו חייב כרת וזה אמרם בתוספתא⁽¹⁾ אכל וחזר ואכל, אם יש מתחלת אכילה
 ראשונה עד סוף אכילה אחרונה בכדי אכילת פרס מצטרפין ואם לאו אין מצטרפין
 שתי וחזר ושתה אם יש מתחלת שתי ראשונה עד סוף שתי אחרונה כדי שתיית
 רביעית מצטרפין ואם לאו אין מצטרפין, ומי שאכל פחות מכותבת או ששתה
 פחות ממלא לוגמיו, אע"פ שאינו חייב כרת עכ"ז הוא איסור מן התורה ומכין
 אותו מכת מרדות, והוא אמרם⁽²⁾ 'א' ר' יוחנן חצי שעור אסור מן התורה ומכין
 אותו מכת מרדות דכיון דחזי לאצטרופי אסורא אכיל, ויתכן ספק בענין החולה
 שיאכל פחות מכשיעור ראשון וישהה בנתיים בכדי אכילת פרס להנצל מכרת,
 ולא נחוש מן האיסור אשר בזה מפני ספק נפשות. ומי שהיה שבע מבעוד יום
 ואכל אחר הכנס הלילה קודם שיוסר מפיו שבעתו אינו חייב כרת, אך הוא אסור
 וזה מה שאמרו⁽³⁾ האוכל אכילה גסה ביום הכפורים פטור, והטעם מפני שאכילה
 כזאת עינוי היא לו, ומי שאכל דברים שאינם ראויים לאכילה כמו עשב סר או
 דברים חדים או נמאסים, או מי ששתה משקין נמאסין שאינם ראויים לשתיה
 אינו חייב כרת, וזה אמרם⁽⁴⁾ אכל אוכלין שאינם ראויים לאכילה כמו פלפלין או
 זנג'יבל יבישת' פטור, שתי משקין שאינם ראויים לשתיה שתי ציר או מורים
 פטור, ושאר העינויים, ר"ל רחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה, אינן
 חייב כרת, אבל מי שעבר ועשה א' מהנאיסורא ומכין אותו מכת מרדות, ונאס'⁽⁵⁾
 ברחיצה, אסור לרחוץ מקצת גופו ככל גופו, ואם היה סלולך בטיט או בצואה
 רוחץ כדרכו ואינו חושש ולהרחיק זה מאד אמרו אסור להושיט אצבעו במים
 ביום הכפורים, ויש רשות לאשה לרחוץ ידיהלתת פת לתינוק קטן, והטעם לזה
 משום* רעה היורדת על היד, והוא שאמר⁽⁶⁾ מדיחה אשה ידה אחת במים ונותנת פת
 לתינוק, ס"ט משום שבתא, ופי' בזה מה שאמרנו, ויש לו לאדם לשרות מפה במים
 מערב יום הכפורים ומקנה למחרת ידיו ופניו, וז"ש⁽⁷⁾ מטפחת היתה לו לר'⁽⁸⁾

(1) (יזמא פ"ה) (2) (יזמא ע"ג: 3) (שפ פ: 4) (שם ח' ג')

(5) (שם ע"ז: 6) (שם פח. 7) (שם ע"ז: 8) (תענית יג:)

* צ"ל משום רוח רעה.

יהושע ב"ל ערב ט"ב שורה אותה במים, ועושה אותה כמין כלים נגזבים למחר מעבירה על גבי עיניו ואינו חושש ומעם עשות אותה כמו כלים נגזבים שיסחטנה מבעוד יום מפני שאסור לסחוט אותה ביום הכפורים. וס' שהוא מחוייב מבילה יטבול בין ביום הכפורים בין בט' באב והוא שאמרו⁽¹⁾ כל חייבי מבילות טובלין כדרכן בין ביום הכפורים בין בט"ב, ואמרו בירושלמי⁽²⁾ ביום הכפורים מרחיצ ידיו ומקנחן במפה ומעביר את המפה על פניו, וס' שנכנס לבית הכסא לעשות צרכיו יטול ידיו כדרכו בין שנכנס להפנות בין שנכנס למים קטנים, וגם ירחוץ ידיו* הואיל שאינו יכול להפנות מבלי מים קטנים, רוחץ בגליו מפני הטפות הטטפות בהן, ואסור לשבת על מיט רך ביום הכפורים והוא שאמרו⁽³⁾ אסור לישב על גבי המיט הטטפה ביום הכפורים ובטופה על סנת להטפיה, ומותר להצטנן ביום הכפורים, כאמרו⁽⁴⁾ ר' יהודה מצטנן בקרא, ופי' קרא אבטיח, רבא מצטנן בירוקא פי' כלי חרס שנבלעו בו מים ונקרא כן שהוא יונק המים, אבל בכלי מלא אסור שם ישפכו מן המים עליו, וגם אם לא היה מלא אסור להצטנן בו, אם היה הכלי של כסף יש לחוש מפני חלקתו יתמלט מהיד וישתפכו המים על גופו, ואם היה של חרס יש לחוש שם יזובו המים בובצדדיו וזה שאמר⁽⁵⁾ מאני דכספא משום דמזרדכי מאני דחספא משום דמשזלי, ומותר לעבור מימי הנהר וזולתו לדבר מצוה כמו להקביל פני רבו או ללמוד הלכה ובלבד שלא יוציא ידו מתחת חלוקו וזה שאמרו⁽⁶⁾ ההולך להקביל פני רבו או אביו או מי שגדול ממנו בחכמה עובר במים ואינו חושש ובלבד שלא יוציא ידו מתחת שפת חלוקו, ושם שאלו הרב אצל התלמיד ולא השיבו על זה. ומותר לעבור המים לדבר מצוה וזה אמרו⁽⁷⁾ האיתנח למיתה לחיי משום דמצוה קאעביד אלא למיזל מאי מצוה קאעביד, א"ל כדי שלא תהא מכשלן לעתיד לבא. ואמרו בסיכה אסור לסוך מקצת גופו ככלו, ואם יש לו חמטין בראשו וסך כדרכו ואינו חושש, ובירושלמי⁽⁸⁾ בין סיכה של תענוג, בין סיכה שאינה של תענוג אסור. ואמנם

(1) (יומא פח.) (2) (שם ירושלמי פ"ח ה"א, לו.) (3) (יומא עח.)
 (4) (שם) (5) (שם) (6) (שם עז:) (7) (שם) (8) (שם ירושלמי פ"ח ה"א, לו.)
 * צ"ל רגליו.

לענין נעילת הסנדל ילבש בתי שוקים וכדומה להם להיות לו נחת רוח בחומם
 וכדי להשמר מקור האויר כאמרם רבא בר רב הונא כריך סודרא אכרעיה ונפיק
 א"ר נחמן בר יצחק אני ראיתי את ר' יהושע בן לוי שיצא בסנדל של שעם
 ביום הכפורים ואמרו תענוג בלא מנעל מותר, ואסור לו לאדם ללכת בביתו
 במיני מנעל הנקראים בלשון ערב קדק או קבקאב* ואם היה במקום שירא מנשיט
 חיה מותר. ולשון המשנה והחיה תנעול את סנדלה, והמעם לזה כדי שלא ישיגוה
 קר כיקרירות האויר תזיק ליולדת. וצריך למנוע את הנערים מנעילת הסנדל
 ביום הכפורים, כי לא יזיק להם לכתם יחפים, אבל רחיצה לא ימנעו מהם
 מפני שבזה הם פרים ורבים, וזהו שאמר שאני תינוקות דרבותיהו נינהו, אבל
 תשמיש הטמא אין בזה חולק כי כל ענינו אסור ביום הכפורים, וצריך להגדיל
 ביום הכפורים ולכבדו בלבוש בנדים נאים החמודות לכבוד ולתפארת וזהו שאמר
 מאיר ולקדוש ה' מכוון זה יום הכפורים שאין בו אכילה ושתייה אמרה תורה
 כבדו בכסות נקיה. השער הג' בשמירת יום הכפורים מעשיית טלאכה. כל המלאכת
 האסורות לעשותם בשבת אסורים ביום הכפורים המלאכות העקריות והוצאה
 ומלטול ושבות ולענין עירוב (עוד*) ולענין פקוח נפש כמו שיש רשות לדחות
 בגלל זה השבת כן יש רשות לדחות בגללם יום הכפורים כמו שנא' בפ' יום
 הכפורים החושש בפיו ממילין לו סם. ומי שנפלה עליו מפותל מפקחין עליו
 ואין הפרש בין שבת ליום הכפורים אלא לענין העונש בלבד כי על מה שחייב
 מקילה בשבת חייב כרת ביום הכפורים כמו שנא' במשנת מגלה אין בין שבת
 ל"ה אלא שזה זדונו בידי אדם וזה זדונו בידי שמים.

השער הד' בתקון התפלות והוידוים והסליחות. צריך כל מאמין חסיד להתפלל
 תפלת מנחה ערב יום הכפורים י"ח וכשיגמור התפלה קודם שיעשה ג' פסיעות
 יאמר ודוי וזה תקונו. יתבוא לפניך תפלתנו ות' אח"כ מה נאמ' לפניך יושב
 מרום, שתמחול לנו את כל חטאתינו ותכפר לנו על כל עונותינו, ותמחול ותסלח

(1) (יומא עח:) (2) (שם) (3) (יומא ח' א') (4) (שם עח:)

(5) (ישעיו נ"ח י"ג) (6) (שבת קיט.) (7) (יומא ח' ז') (8) (מגילה א' ה')

* מיותר

לכל פשעינו, אח"כ על חטא, אח"כ על חטאים, אח"כ סקילה שרפה עד ומבלעדיך
 אין לנו מוחל ומולח, אח"כ אומר היחיד אלהי עד שלא נוצרתי, ואומר ש"ץ
 אדיר ונאור, אח"כ ויעבר וקדיש שלם, וכת' ר' יצחק 'ן גיאת ז"ל כי ש"ץ
 יאמרה זרדי בברכת סלח לנו כמו בתענית שיש לו' סלח לנו מלכנו עד רחמיך
 הרבים סלח לנו אבינו אח"כ ויעבור, אח"כ הוידוי על הסדר שאמרתי עד ומבלעדיך
 אין לנו מוחל ומולח, וישלים התפלה, וזהו הנכון כמו שאמ' בסוף תלמוד יומא
 ת"ר מצות וידוי ערב יום הכפורים עם חשכה אבל אמרו צריך שיתודה קודם
 שיאכל וישתה שמא תטרף דעתו עליו והיכן אמרו לאחר תפלתו, ואם ש"ץ הוא
 אמרו בשומע והוא הנכון.

תקון ערבית. מוציא ש"ץ ספר תורה ועומד בפתח ההיכל (ויברך ההיכל)*
 ויברך שהחיינו כאחז"ל⁽²⁾ והלכה אומ' זמן בר"ה ויום הכפורים, והטעם אשר
 בגללו אין היחיד/זמן אחר אכילתו על הכוס הוא מפני שאם אמרו חייב
 עצמו לצום ולא יוכל למעום היין, ואז תהיה הברכה לבטלה, לזה תקנו הראשונים
 ז"ל שיתחיל בו ש"ץ בב"ה ואח"כ יאמר כל נדרי, ואין לזה עקר בתלמוד אך
 הגאונים תקנוהו על הנוסח הכתוב בסדורים, אך הנוסח הנכון הוא בסדור רבי'
 סעדיה ז"ל וזהו כל נדרי וחרמי ואיסרי ושבועי וקונמי, שנדרנו ושחרמנו
 ושארנו ושנשבענו ושקיימנו על נפשותינו סיום הכפורים שעבר עד יום
 הכפורים זה הבא עלינו לטובה בכלן חזרנו אנו לפני אבינו שבשמי', אם נדר
 נדרנו אין כאן נדר, ואם חרם החרמנו אין כאן חרם, ואם איסר אסרנו אין כאן
 איסר, ואם שבועה נשבענו אין כאן שבועה ואם קיום קיימנו על נפשותנו אין
 כאן קיום, בטל הנדר מעיקרו, בטל האיסור מעיקרו, בטלה השבועה מעיקרה, אין
 כאן לא נדר ולא איסור ולא שבועה ולא קיום, יש כאן מחילה וסליחה וכפרה
 כדכתיב⁽³⁾ ונסלח לכל עדת בני ישראל, וחוזר אותו ג' פעמים, אח"כ והוא רחום**
 וברכות שמע, ובהשכיבנו אומר ופרוש עלינו ואם היה ליל שבת אומר אחריו

(1) (יומא פז: 2) (עירובין מ: 3) (במדבר מ"ו כ"ו)

* מיותר. ** (מור תרי"ט)

ושטרו בני ישראל, וקדיש עד למעלה, ומתפללין ערבית כמו תפלת ר"ה זולתי
 חלוף שם היום, כי במקום יום הזכרון הזה את יום טוב מקרא קדש, יאמר את
 יום הכפורים הזה את יום סליחת את יום מקרא קדש, ואם היה שבת יקדים את
 יום המנוח הזה וחותם השבת וישראל וי"ה. ואחרי אתה בחרתנו, יאמץ אלהינו
 ואלהי אבותינו מחול לעונותינו, והוידוי אחר התפלה כמו בתפלת מנחה, אח"כ
 אומץ ש"ץ קדיש עד למעלה, ואם היה ליל שבת יאמר קודם הקדישויכלו, וחוזר
 התפלה מעין ז' סגן אבות בדברו, אח"כ אומר פסוקי דרחמי ופזמונים הנאותים
 לליל יום כפור, אח"כ הסליחות על זה הסדור רחמנא אנשי אמונה חמאנו צורט
 עננו אבינו עננו, אל רחום שמך, ה' עשה למען שמך אלהינו שבשמים, ויעבור
 אח"כ אל תעש עמנו כלה, ג' וידויין, אח"כ מה נאמר לפניך, על חטא, על חטאים,
 סקילה שרפה, אדיר ונאור ויעבור קדיש שלם, תענו ותערתו מן השמים, אח"כ
 יתחיל אשרי האיש עד לבסח תושיבני, אח"כ אומר קדיש תתקבל.
 תקון שחרית. פותח ש"ץ מאה ברכות כמו בשבת עד סוף יושב בסתר, אח"כ
 מזמורים של היום וזה סדרם, תפלה לדוד שמעה ה' צדק, לדוד אליך ה' נפשי
 אשא, לדוד משכיל אשרי נשוי פשע, למנצח מזמור לדוד שיר, למנצח לבני קרח
 מזמור רצית, תפלה לדוד המה ה', לדודי ברכי נפשי, אשא עיני אל ההרים שמחתי
 באומרים לי, אליך נשאתי את עיני, לולי ה' שהיה לנו, סממקים קראתיך ה',
 הללויה הללו את שם ה'; מזמור שירו לה' שיר חדש, הודו לה' כי טוב, אח"כ
 ברוך שאמר ומזמורים של חול, ונשמת כל חי, וברכות שמע כמו בשבת עד גאל
 ישראל, ומתפללין תפלת לחש, כמו תפלת ערבית, וחוזר ש"ץ התפלה, וכשיגיע לסוף
 מחול לעונותינו, יאמר אל תעש עמנו כלה בג' וידויין ויסדר וידוי גדול
 אחרי אשטנו מכל עם, אח"כ מה נאמר לפניך עד סוף אדיר ונאור, וחוזר ליעלה
 ויבוא וגו' התפלה ואומרו אתם הדבקים קודם ובספר חיים ובמוסף ובנעילה
 כמו כן, ואינו אומר במנחה, אח"כ קדיש שלם, ותענו ותערתו מן השמים, ואח"כ
 מערב מה שירצה מן הפזמונים והסליחות על הסדר שכתבנו בערבית ויאמ'

קדיש שלם, ומוציא ב' ספרי תורה כמו שנזכיר בשער הסמוך לזה. אח"כ מתפלל
תפלת לחש של מוסף, וצריך לש"ץ שלא יבושש תפלת מוסף עד שעת המנחה כי אם
יאתר עד עת המנחה יחייב להתפלל תפלת מוסף הפך התקון והסדר, כי מי שיש
עליו ב' תפלות חייב להקדים התפלה אשר בזמנה על התפלה שעבר זמנה, וגם
(1) אמרו המתפלל תפלת מוסף אחר שבע שעות עליו הכתוב אומר נוגי ממועד
(2) אספתי ממך היו.

תקון תפלת מוסף, כמו תפלת ערבית, אלא שיש לו להוסיף אחרי אתה בחרתנו
מפני חטאינו, ואו' ולא כהן גדול שיכפר בעדנו, כי עבודת יום הכפורים לא
תעשה כי אם ע"י כהן גדול, וכשיגיע אל כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי
משה עבדך, אומר עלינו לשבח עד ופי יגיד תהלתך, והוידוי כמו בשחרית, אח"כ
חוזר ש"ץ התפלה וכשיגיע לופי יגיד תהלתך, יאמר אלהינו ואלהי אבותינו יהי
עם פיפיות עמך בית ישראל ורחמתי את אשר ארחם, אח"כ סדר עבודה אח"כ מחול
והוידוים וגו' התפלה כמו בשחרית ואו' קדיש שלם, אח"כ תענו ותעמרו, יערב
מה שירצה מן הפזמונים והסליחות, ואח"כ קדיש שלם.

תקון תפלת מנחה אשרי ובא לציון, קדיש עד למעלה, ואני תפילתי כמו בשבת *
ומוציא ספר תורה ונזכיר הפרשה וההפטרה בשער הסמוך לזה. ומתפללין תפלת
מנחה כמו ערבית ושחרית אות באות, וחוזר אותה ש"ץ כמו בשחרית זולתי שיניח
רצה ויתחיל ואישי ישראל וגם לא יאמר ברכת כהנים, ואם היה שבת אומר צדקתך.
תפלת נעילה צריך להתפלל אותה קרוב להערב השמש כאמרם בירושלמי מאי
(3) נעילה ר' יוחנן אמר נעילת שער ההיכל, ופי' שהוא קרוב להערב השמש שלא
יראה ממנו שום דבר, כי אם במקומות הגבוהים, כמו ראש דקל. אמרו כד הוי
(4) שמשא בראש דקלא תקננה כמו שאר התפלות זולתי שיאמר במקום כתבנו בספר
חיים חתמנו, ובמקום וכתוב לחיים, וחתום לחיים, ובמקום נזכר ונכתב, נזכר
ונחתם, ואח"כ וידוי מה נאמר לפניך אח"כ אומר מה אנו מה חיינו עד השיבו

(1) (ברכות כח.) (2) (צפניה ג' י"ח) (3) (ירושלמי תענית פ"ד ה"א, מז:)

(4) (שם) * (מזור תרכ"ב)

וחיו, אח"כ כי אתה סולחן לישראל עד סוף התפלה, ואח"כ חוזר ש"ץ התפלה ואומר כתר כמו במוסף והוידוין אחרי מחול כמו בשאר התפלות, ויאמר מה אנו כמו יחיד עד ומבלעדיך אין לנו מוחל וסולח, אח"כ אדיר ונאור ומשלים התפלה ואומר ברכת כהנים, ואומר ואתם הדבקים, ובמקום היום תכתבנו אומ' תחתנו לחיים, אח"כ קדיש שלם, אח"כ תענו ותעטרו מן השמים.

תפלת ערבית כמו תפלת החול, ויאמר אתה הבדלת באתה חונן, ואומר קדיש שלם ואח"כ לוקח כוס יין בידו, ונר דולק מן קודם הכנס יום כפור ויברך בפ"ה ובורא מאורי האש, הטבדיל בין קדש לחול, והטעם אשר ילל צריך ברכת מאורי האש במוצאי יום הכפורים, הוא מפני שאסור להשתמש ביום הכפורים באש זולת כי שש הפרש בין מוצאי שבת ובין מוצאי יום הכפורים, כי במוצאי שבת יברך על נר דלוק מחדש לאות על שנברא האש במוצאי שבת, ובמוצאי יום הכפורים אין טבדילין אלא על האור שבשבת לאות על כי הוא אסור להבעיר אש ביום הכפורים ונהגו רוב ישראל לתקוע שופר סימן קשר"ק אחרי ההבדלה במוצאי יום הכפורים, ואינו זה בתורת חובה אלא מנהג ואמרו כי הטעם לזה כדי לערבב את השמן, מפני שאין לו יכולת להשטין על ישראל ביום הכפורים, כמו שאמרו בסוף תלמוד יומא⁽¹⁾ בכל השנה יש רשות לשמן להשטין זולתי ביום הכפורים שאין לו רשות, שנא' יגער בך ה' השמן, השט"ן בגמ' שם"ד הוי כמנין ימות השנה חסר חד דהוא יומא דכפורי, ושעברה היום חוזר להשטין גוערין בו ומערבבין אותו, ואחר תקיעת שופר יאמר לך אכול בשמחה לחמד, ואם הוא מוצאי יום הכפורים ליל יום ראשון אומר קודם הבדלה אורך ימים אשביעוהו וסדר קדושה וקדיש שלם. וקצת החסידים המדקדקים במצות נהגו לעמוד יום הכפורים מעומד כל היום שהיא עבודה ועבודת הכהן היתה מעומד ככתו'⁽³⁾ לעמוד לשרת בשם ה' ובפירקי ר' אליעזר סמך לזה המנהג ראה סמאל שלא מצא עון לישראל ביום הכפורים אמר לפני הב"ה רבוננו ש"ע יש לך עם א' כמלאכי השרת, כה מלאכי

(1) (יומא כ. ונד' לב) (2) (זכריה ג' ב') (3) (דברים י"ח ה')

* (סור תרכ"ד)

השרת יחפי רגל ביום הכפורים כך ישראל יחפי רגל ביום הכפורים, מה מלאכי השרת אין להם אכילה ושתייה כך ישראל עומדים בלא אכילה ושתייה ביום הכפורים מה מלאכי השרת אין בהם ישיבה כך ישראל עומדים על רגליהם ביום הכפורים מה מלאכי השרת שלום מתווך ביניהם, כך ישראל שלום מתווך ביניהם ביום הכפורים, מה מלאכי השרת נקיים מכל חטא כך ישראל נקיים מכל חטא ביום הכפורים, והב"ה נוסל עדות הקטיגור על ישראל ומכפר על עונותיהם, שנא' ⁽¹⁾ כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו.

השער הה' בתקון הפרשיות וההפטרות ביוצר מוציא ש"ץ שני ספרי תורה ויקרא בראשון עם ו' בני אדם בפרשת אחרי מות מראש הפרשה עד ויעש כאשר צוה ה' את משה, ואם חל להיות בשבת יקרא עם ז' בני אדם, ויקרא בכ' עם המפמיר בעשור לחדש הזה בפרשת פנחס וההפטרה וא' סולו סולון וברך על התורה ועל הנביאים ועל יום הכפורים הזה ועל יום סליחת העון הזה וחזרתם מקדש ישראל ויום הכפורים. ובשבת שחל הצום בו יוסיף ועל יום המנוח הזה וחזרתם מקדש השבת וישראל ויום הכפורים, ובמנחה מוציא ספר תורה וקורא עם כהן ולוי, והמפמיר בפרשת אחרי מות מן כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה עד הפרשה ומעם קריאת עריות במנחת יום הכפורים כדי להודיע ברבים, וכל אשר בידו אחת מהן יפרוש ממנה ויתורה ויתכפר לו, ובמדרש שמו מעם אחר והוא זה כאלו אנו אומרים רבוננו ש"ע אתה אמרת לגלות ערוה, אף אתה לא תגלה ערותנו ותכפר לנו, וההפטרה יונה בן אמיתי.

הלכות חג הסוכות וחיוביו ראיתי לתקנם על ח' שערים.

השער הא' בהכשר סוכה, ר"ל תוארה ורחבה וגבהה וגנה,

השער הב' באותם שהם חייבים בסוכה ואשר אינם חייבים בה

השער הג' בזמן שהוא חובה לשבת בה

השער הד' בברכה שצריך לברך עליה ובאי' עת צריך לברך

השער ה' בליל חמשה עשר

(1) (ויקרא ט"ז ל') (2) (ע"ן תוספות מגילה לא. ד"ה במנחה)

השער החמישי בהכשר ד' מינים שבלולב, ר"ל תוארם ושיעורם.

השער הו' בתואר קשר הלולב ונמילתו ואימתי צריך זה.

השער הז' בתקון התפללות והפרשיות וההפטרות.

השער הח' בחג שמני עצרת ומה שמסוגל בו.

השער הא' בהכשר סוכה, ר"ל תארה ורחבה וגבהה ודפנותיה וגנה, ונתחיל

מרחבה, צריך שלא תהיה פחות מז' מפתים על ז' מפתים כשיעור ראשו ורובו
ושלחנו, כי כבר נתאמת ⁽¹⁾ כי גברא באמת יתיב אשר היא ו' מפתים ושלחנו מפת

א"א פחות מזה, הרי ז' על ז' ויוסיף על זה השיעור באורך וברוחב כל מה
שירצה ואין לה שיעור, ואמנם גבהה לא יהיה פחות מעשרה מפתים, ואם הם פחות

מזה הרי זו דירה סרוחה ואין ראוי להשתמש בה וגם לא גבהה יותר מעשרים
אמה, ונתנו טעם לזה בסכות תשבו שבעת ימים ופירשו בזה אמרה תורה צא מדירת

קבע ושב בדירת עראי, עד עשרים אמה עושה דירתו דירת עראי למעלה מעשרים
אמה אין אדם עושה דירתו דירת עראי אלא דירת קבע, ואם היה גבוה מכ' אמה

וחסרו בכרים וכסתות לא יצא ידי חובתו, ואם חסרו בתבן אף כי*אם חסרו
בעפר יצא, וזהו מה שאמרו היתה גבוהה למעלה מעשרים אמה וחסרה בכרים ⁽⁴⁾

וכסתות לא הוי סיעוט, ואע"ג דבמליניהו במלה דעתו אצל כל אדם, תבן וביטלו
הוי סיעוט, וכ"ש בעפר ובטלו, ואמרו היתה גבוהה מעשרים אמה והוצין יורדין ⁽⁵⁾

לתוך עשרים, אם צלתן מרובה מחמתן כשרה, ואם לאו פסולה, ופ"י הוצין עלין
וענפין, ונחשוב תכליתן כאלו הוא הגג אשר הוא הסכך, ואם היה צלתן מרובה ⁽⁶⁾

מחמתן כמו שהוא דין הסכך הכשר כשרה, ואמרו נו"י הסוכה אין סמעיין

בסוכה להכשירה אם היתה גבוהה מכ' אמה, ופ"י נו"י הסוכה מה שתולין מן הגג

כדי ליפותה ואין כוונתו בזה להגביהה לא להכשר ולא לפיסול. תואר הדפנות

ומספרם, מצוה מן הטובחר, שיהיו לה ד' דפנות מד' צדדיה ולפחות ג' דפנות, ⁽⁷⁾

וז"ש במשנה ושאין לה ג' דפנות פסולה, ופסקו בגמרא כי כשיהיו לה ב' ⁽⁸⁾

כהלכתן וג' אפילו מפת היא כשרה, ובלבד שיהיה זה המפת שוחק, ופ"י שוחק

(1) (סוכה ז': 2) (שם ב. 3) (ויקרא כ"ג ס"ב 4) (סוכה ד.).

(5) (שם 6) (שם י': 7) (שם א' א' 8) (שם ז':) * צ"ל או אם חסרו.

יש לנו כל מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה של יבשה אינה מחיצה.
 סוכה מכוסה כשרה והוא שאמרו במשנה⁽¹⁾ העושה סוכתו כמין צריף, ר' אליעזר
 פוסל, וחכמים מכשירים והלכה כדבריהם והתנו בגמ'⁽²⁾ והוא שיש לה גג מפתח,
 אם היה דופן הסוכה מקנים או מצלעות דקות ואין בין צלע לצלע רוחב ג'
 מפתחים כשרה וגם שיהיה פרוץ מרובה על העומד, זולתי אם היה בו פתח יותר
 מעשר אמות שצריך להיות עומד מרובה על הפרוץ, ואם היה בין צלע לצלע יותר
 מנ' מפתחים כלו נחשב פרוץ, והוא שאמרו תאנא דופן סוכה כדופן שנת, ובלבד
 שלא יהא בין קנה לחברו ג' מפתחים ואפי' כל המחיצה עשו בקנים של אצבע אצבע
 הכל הוא, כאלו הכל הוא עומד, אבל אם יש בין זה לזה ג' מפתחים הכל פרוץ
 דקנה לא חשוב עומד, ומותר לעשות הדפנות מאיזה דבר שיהיה בין מעשבים בין
 מבגדים או מברזל או מזולתו מן המתכות או מן האבנים, או דופן או סכ"ח,
 ואפי' העמיד אדם לדופן זולתי אם היה בי"ט שאינו מותר להעמיד אדם כעושה
 מלאכה, ושיהיה עומד מקום דופן וזה מותר בחולו של מועד,
 הכשר הסכך. אמנם הסכך צריך שיהיה מדבר שיתקבצו בו ב' תנאים, הא'
 מהן שיהיה מדבר שאינו מקבל טומאה, והב' שיהיה מדבר שגדולו מן הארץ, ואפי'
 היה מתבן או מזולתו מן הצומח שהוא כשר, וסמכו לזה למה שכתוב בתורה חג
 הסוכות תעשה לך שבעת ימים באספך מגרנד ומיקבך, ופי' בזה בפסולת גרן וקב
 הכתוב מדבר שמסככין בו, ואמר עזרא ז"ל צאו להר והביאו עלי זית ועלי
 עץ שמן, ועלי עץ הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבות לעשות סוכות ככתוב, ואמרו
 הראשונים ז"ל הדס שזמה לסוכה, עץ עבות ללולב, ומה שאינו מן הצומח אע"פ
 שאינו מקבל טומאה כמו עור בהמה שלא נעשה ממנו שום דבר ממלאכה אין מסככין
 בו, וכמו כן מה שהוא מן הצומח ומקבל טומאה כמו הפירות ושאר האוכלין
 אוכלים או עץ שהם מקבלים טומאה אפי' גדולן מן הארץ אין מסככין בהם
 אלא בדברים שיהיו הב' תנאים בהם אינו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ, והוא

(1) (סוכה א' י"א) (2) (שם י"ט:) (3) (שם ז.) (4) (דברים ט"ז י"ג)

(5) (נחמיה ח' ט"ו) (6) (סוכה יב.)

(1) מה שכתוב במשנה זה הכלל דבר שאינו מקבל מומאה וגדולו מן הארץ מסככין בו, גם מן הצומח שיש בו ריח רע או שנובלין עליו אין מסככין בו לכתחלה כדי שלא יקוץ בו ויצא מן הסוכה אך מי שעבר וסכך בו הסוכה כשרה, וכבר ידעת ממה שקדם כי הפירות בענפיהם, הענפים כשרים לסכך והפירות עצמן פסולין, ומי שסכך בזה יש לו להלוך אחר הרוב, ויראה אם הענפים מרובין מפרי הסכך כשר, ואם הפרי מרובה מהענפים הסכך פסול, וזה מה שאמרו תניא סוכה תאנים ובהם תאנים, פרכילין ובהם ענבים, קשים ובהם שבולים, מכברות ובהם תמרים, אם הפסולת מרובה על האוכלין פסולים הם ואם לאו כשרים, ומישהיה מן הצומח ונשתנה צורתו, אין מסככין בו כמו בגד פשתן, או הפשתן עצמו (3) אחר שדכוהו וחבטוהו, אבל קודם שידוכה מותר לסכך בו, והוא מה שאמרו בסוכה שסככה באניצי פשתן פסול, בהוניצי פשתן כשרה, ואסור לפרוש על הסוכה שמלה מפני השמש וגם לא תחתיה לקבל העלין הנושרין, ואם כיוין בזה לנוי מותר, והוא מה שנא' במשנה פרס עליה סדין מפני החמה או תחתיה מפני הנשר (4) פסולה, ואמרו בגמ' לא שאנו אלא מפני הנשר, אבל לנאותה כשרה. ומותר ליפות הסוכה בתלות בה בגדי רקמות ופירות, ולא עוד אלא שהוא צריך מפני שיש בזה הדור מצות, אך אסור לאכל ממנו דבר עד צאת המועד זולתי אם התנה בזה קודם תלייתם, וזה שאמרו סככא כהלכתא ועמרה ברקסין ובסדינין המצויי' ותלה בהם אגוזים ורמונים ופרכילי ענבים וסוכי תאנים, אסור להסתפק מהמע' מוצאי י"ט אחרון של חג, ואם התנה עליהם הכל לפי תנאו, ואמרו והוא דאמר איני בודל מהן כל בין השמשות דלא חילא קדושה עליהו, ואם היה הבגד שפרש תחת סכך הסוכה או הפירות שתולה בה לנוי רחוק מן הסכך ד' טפחים, הרי זה סכך שני והוא פוסל הסוכה והוא שאמרונו נויי הסוכה המופלגין ממנה ד' טפחים רבחסדא ורבה בר רב הונא אמרי פסולה והלכה כדבריהם, מחצלאות של קנים או של קש ושיפה וגמי אם נעשו לישן עליהם אין מסככין בהם, ו

מפני שהן מקבלים מומאה, ואם נעשו לגבי מסככין בהם, והוא י' (1) (סוכה א' ד') (2) (שם י' ג') (3) (שם י' ב') (4) (שם א' י')

(5) (שם י' .) (6) (שם) (7) (ביצה ל' : 8) (סוכה י' :)

שֶׁאִמְרוּ ⁽¹⁾ מַחְצֵלֶת שֶׁל קָנִים עָשָׂה לִשְׂכִיבָה מִקְבֵּלֶת מוֹטָאָה וְאֵין מִסְכָּכִין בָּהּ, עָשָׂה לִסְכָךְ מִסְכָּכִין בָּהּ, הָעֲצִים הָעֲשׂוּיִים דְּמוּת עֲצֵי הַחֲצִים אֵין מִסְכָּכִין בָּהֶם מִפְּנֵי שִׁישׁ בָּהֶם בֵּית קָבֹול וּמִקְבֵּלִין מוֹטָאָה, וְהוּא אִמְרָם ⁽²⁾ 'אִם' רַב יְהוּדָה סִכְכָה בַּחוּצִים בְּזִכְרִים כְּשֶׁרָה, בִּנְקֻבוֹת פְּסוּלָה נִסְרִים שְׂאִין בְּרַחֲבָם פָּחוֹת מִד' מַפְתִּים אִסּוּר לִסְכָךְ בָּהֶם וְאִפִּי' שֶׁהִמָּה אוֹתָם מִן הַצַּד, וְאִם רַחֲבָם פָּחוֹת מִג' מַפְתִּים מוֹתֵר לִסְכָךְ בָּהֶם, וְהוּא שֶׁאִמְרוּ בַּמִּשְׁנָה ⁽³⁾ מִסְכָּכִין בְּנִסְרִים דְּבָרֵי ר' יְהוּדָה יוֹר' מֵאִיר אוֹסֵר, וְאִמְרוּ בְּגִמ' ⁽⁴⁾ 'אִם' רַב פֶּפֶא דְּכוּלֵי עֲלֵמָא יֵשׁ בָּהֶם ד' מַפְתִּים פְּסוּלָה בַּפָּחוֹת מִד' כְּשֶׁרָה וּבִלְבַד שֶׁלֹא יֵישׁן תַּחַת אוֹתוֹ הַלּוּחִי וְזֶה שֶׁאִמְרוּ ⁽⁵⁾ נָתַן עֲלֶיהָ נִסֵּר רַחֲב ד' מַפְתִּים כְּשֶׁרָה וּבִלְבַד שֶׁלֹא יֵישׁן תַּחַתִּיו, בֵּית שְׁנֵה לַחֹת וְלֹא נַעֲשֶׂה לִשְׁם סוּכָה אֶע"פ שֶׁאֵין עֲלִיו בְּנִין סִכָךְ פְּסוּל הוּא לִמָּה שִׁכְתוּ' ⁽⁶⁾ חָג הַסּוּכוֹת תַּעֲשֶׂה לָךְ וּפִי' בְּזֶה תַּעֲשֶׂה וְלֹא מִן הָעֲשׂוּי, וְאִם נִתְבַּלְּבוּ הַלּוּחֹת אוֹ נָפַל אַחַת מֵהֶן וְהִשִּׁיבּוּ כְּשֶׁרָה וּבִלְבַד שֶׁלֹא יִהְיֶה רוּחַב הַלּוּחֹת ד' מַפְתִּים וְהוּא לִשּׁוֹן הַמִּשְׁנָה תִּקְרָה שְׂאִין עֲלֶיהָ מַעֲזִיבָה ר' יְהוּדָה אוֹמֵר מִשּׁוֹם ב"ה מִפְּקַק אוֹ נוֹמֵל אַחַת מִבְּנֵיתִים, וְאִם יֵרֵד לֹאמַצֵּעַ גַּב הַבֵּית בְּשִׁיעוֹר מִשָּׁךְ סוּכָה קִמְנָה אֲשֶׁר הוּא ז' עַל ז' וְסִכָךְ עֲלִיו בְּדִבְרֵי שֶׁהוּא רְאוּי לִסְכָךְ וְנִשְׁאֵר בֵּין הַסִּכּוֹךְ וְהַקִּיר פָּחוֹת מִד' אַמּוֹת, אוֹ הִיא שְׂמַח בֵּית מוֹקֵף בְּתֵאִים סִכּוּכִים וְהִיא הַסִּכָךְ פָּחוֹת מִד' אַמּוֹת אוֹ סוּכָה גְּדוּלָה שֶׁסִּכָךְ סְבִיבוֹתֶיהָ לְצַד הַדְּפָנוֹת בְּדִבְרֵי שְׂאִין מִסְכָּכִין בּוֹ וְהִיא בֵּין הַסִּכָךְ וּבֵין הָדוּפֵן פָּחוֹת מִד' אַמּוֹת בְּכָל א' מֵאוֹתָן הֵן' מִקּוֹמוֹת נִחְשָׁב הַסִּכָךְ פְּסוּל לַעֲנִין סִכָךְ וַיַּחֲשֹׁב כֹּאֲלוֹ מִן הַקִּיר שֶׁהוּא דִּבֵּק אֵלָּא שֶׁהוּא נִמּוּי וְהוּא הִנֵּקֵרָא דּוּפֵן עֲקוּמָה וְהַסּוּכָה כְּשֶׁרָה, וְאִם הִיא גְּדוּלָה מִד' אַמּוֹת הִיא פְּסוּלָה, כִּי עֵקֶר יֵשׁ לָנוּ סִכָךְ פְּסוּל בִּאֲמָצֵעַ הַסִּיכּוֹךְ פּוֹסֵל בְּד' מַפְתִּים וּמִן הַצַּד בְּד' אַמּוֹת וְאִלּוֹ הַדִּינִים הֵם הִלְכָה לְמִשְׁה מְסִינִי, לֹא עַל דֶּרֶךְ הַקֵּס, וְאִסּוּר לִסְכָךְ בַּמַּחֲזִיב לְקִרְקַע כְּמוֹ שֶׁסּוֹמֵךְ עַל הַסּוּכָה סְעִיף מַחֲזִיב עַד שִׁתְּלִשְׁנוּ וַיִּנְיַעְנוּ מִמִּקּוֹמוֹ וְהוּא לִשּׁוֹן הַמִּשְׁנָה ⁽⁸⁾ הִדְלָה עֲלֶיהָ אֶת הַגִּפֶּן וְאֶת הַדְּלָעַת וְאֶת הַקִּיסוֹם וְסִכָךְ עַל גִּבָּה פְּסוּלָה, וְאִם הִיא הַסִּיכּוֹךְ הִרְבֵּה מֵהֵן אוֹ שֶׁקֶצֶבֶן כְּשֶׁרָה

(1) (סוכה א' י"א) (2) (שם יב:) (3) (שם א' ו') (4) (סוכה יד:)

(5) (שם) (6) (דברים מז) (7) (שם א' ז') (8) (שם א' ד')

ופסקו זה בשחבטן, ואסורה לסכוך האגודה הקשורה עד אשר יתירה דניענה לשם
סיכוך, כי נחוש שמא שמם מתחלה בתוך קרקע הבית כדי ליבשם ואח"כ עלה
בדעתם לשבת תחתם לשם סוכה והיא פסולה משום תעשה ולא מן העשוי, וזה אמר⁽¹⁾
חבילי קש וחבילי עצים וחבילי זרדין אין מסככין בהם, ולא נקרא חבילה
לענין זה פחות מכ"ה זרדין ומותר לסכך במחטי הדקל כי חבורם בידי שמים
והוא שאמרו אמר ר' גידל האי אפקותא דדיקלא מסככין בה ואע"ג דאיגדא⁽²⁾
אגד בידי שמים לא שמה אגד, ומי שסכך סוכתו בדבר פסול כמו שפודין שהם
מקבלים מומאה והניח ריח בין שפוד ושפוד בשיעורו ומלא הריוח בדבר כשר
מותר, וזה לשון המשנה המקרה סוכתו בשפודין או בארוכות המטה אם יש⁽³⁾
ריח ביניהן כמותן כשרה, ומי שעשה סוכה בתוך סוכה החיצונה נקראת סוכה
כי צריך שיהיה גג הסוכה מגולה לשמים-ר"ל שלא יהיה בבית ולא תחת האילן
וזה שאמרו העושה סוכתו תחת האילן כאלו עשאה תחת הבית, והרגיל בסיכוך⁽⁴⁾
הוא שיעשה ממניי הצומח כמו הקנים וההדס ויהיה בין ענף לענף הוא כאלו
הוא נקב שיראו ממנו השמים, ואם היה הנקב ר"ל המכסה המגולה בשיעור אז
תהיה צלתה מרובה מחמתה וכשרה כרב פפא שסבר ופרוץ כעומד מותר ואם היה⁽⁵⁾
הסיכוך עבה מאד ואפי' בענין שאין הככבים נראים כשרה, וזה שאמרו המעבה
כמין בית אע"פ שאין הככבים נראים מתוכה כשרה, מי שעשה סוכה על סוכה
התחתונה פסולה כמי שעשאה בתוך הבית והעליונה כשרה, וזה בב' תנאים הא'
שהיה גובה העליונה יותר מעשרה טפחים, והשני שיוכל לסבול גג התחתונה
כרים וכסתות ויציע כדי שתהיה העליונה ראויה לדירה ואם יחסר א' מאלו
התנאים (גם) התחתונה כשרה וזה לשון המשנה העושה סוכה על גבי סוכה העליונה⁽⁶⁾
כשרה והתחתונה פסולה, ובגמ' התנו באותם הב' תנאים ואם בסוכה מטה שפעמתי ה'
גבוהות מי' טפחים מי שישב תחתיה לא יצא ידי חובתו כמו שעושה סוכה בתוך⁽⁷⁾
סוכה וזה לשון המשנה הישן תחת המטה לא יצא ידי חובתו, ובגמ' תרגמא⁽⁸⁾

(1) (סוכה א' ה' 2) (שם יג. 3) (שם א' ח' 4) (שם א' ב' 1)

(5) (שם ב' ב' 6) (שם א' ב' 7) (שם ב' א' 8) (שם כ: 9) (עיר' מו:)

שמואל במטה גבוהה מעשרה וכמו אם יש בסוכה מסך והיה לו גג טפח
 והגביהו עשרה טפחים לא יישן תחתיו וכן אמרו ⁽¹⁾ אמר רב יהודה אמ' שמואל
 מותר לישן בכילה בסוכה אע"פ שיש לה גג והוא שאינה גבוהה עשרה ואמרו
 בשאין לה גג אפי' עשרה מותרת. הסוכות העשויות לצל כמו הנעשות בגנים
 אע"פ שלא נעשו לשם מצוה כשרות, אבל לא נעשו להתלונן תחתיהן מצל הן פסולות
 וזהו שאמרו במס' סוכה ⁽²⁾ ת"ר סוכת גוים, סוכת נשים, סוכת בהמה, סוכת כותיים
 סוכת רעים, סוכת קייצנין, סוכת בורגנין, סוכת שומרי פירות כשרה, ובלבד
 שתהא מסוככת כהלכתא, אמר רב חסדא והיא שעשויה לצל, ואפי' שנעשית זמן רב
 קודם החג כיון שהיא עשויה לצל כשרה, וזה לשון המשנה ⁽³⁾ סוכה הישנה יב"ש
 פוסלין וב"ה מכשירין והלכה כב"ה, סוכה שאולה כשרה וגזולה ג"כ. מי שנא
 בחזקה על חברו והוציאו מסוכתו וישב בה יצא ידי חובתו סוכה מפני שקרקע
 אינה נגזלת ומי שגזל עצים ועשה מהן סוכה יצא ידי חובת סוכה ויש עליו
 עונש הגזל עד אשר ישלם מחיר העצים לבעליו כי תקנה היא אין לו אלא דמי
 עצים בלבד, כמו שאמרו בתלמוד סוכה ⁽⁴⁾ האי אתתא דאתא לקמיה דרב נחמן אמרה
 ליה ריש גלותא וכלהו רבנן יתבי בסוכה גזולה אמר להו רב נחמן פעיתא היא
 דאין לה אלא דמי עצים בלבד ופי' פעיתא קולנית, ואע"פ שלא עשה שנוי בעצים
 יצא, ומי שעשה סוכה בר"ה כשרה ואסור לו דבר בדבר מעצי הסוכה עד צאת המועד
 וזה שאמרו ⁽⁵⁾ אין נומלין עצים מן הסוכה אפי' בי"ט אחרון של חג, ואם אמר
 כל זמן שארצה אטול הרי זה מותר.
⁽⁶⁾ השער הב' באותם שהם חייבים בסוכה ואשר אינם חייבים בה, לשון המשנה
 נשים ועבדים וקטנים פטורים מן הסוכה ופטירת נשים מהסוכה היא שהיא מצות
 עשה שהזמן גרמה והעבדים הפטורים מן הסוכה הם המוטבליים לשם עבדות, אבל
 המשוחררים והגרים חייבים בה כאשר ישראל כמו שדרשו ⁽⁷⁾ בכל האזרח בישראל
 ישבו בסוכות, האזרח להוציא את הקטנים, בישראל לרבות גרים ועבדים משוחררים ⁽⁸⁾

(1) (סוכה י:) (2) (שם ח:) (3) (שם א' א') (4) (שם לא.) (5) (ביצה ל:)

(6) (סוכה ב' ח') (7) (שם כח.) (8) (ויקרא כ"ג)

מוטטום ואנדרונינום שיש בם ספק אם הם זכרים או נקבות חייבים בסוכה
 מספק ואין מברכין עליה, כי עקר יש לנו שאין מברכין על הספק, והקטן פטור
 מן הסוכה הוא הצריך לאמו, אבל מי שאינו צריך לאמו חייב בסוכה ושמו גבול
 בזה כל הנעור משנתו ואינו אומר אימא והענין הוא שעומד בעצמו ואינו צריך
 לאמו בצרכיו לשמשו. והחולים ואותן הסתעסקין בהם פטורים מן הסוכה וזה
 שאמר חולים ומשמשיהם פטורים מן הסוכה, ואפי' יהיה חליו קל ההרגש⁽¹⁾
 בראשו או כאב עינו, וגם מי שהוא קץ בשבתו בסוכה בסבת קור האויר או מפני
 הרוח או עשן או מפני פרעושי' פטור מן הסוכה למה שכתו' כל האזרח בישראל⁽²⁾
 ישבו בסוכות להוציא את המצטרע כמה דאת אמר ומתערה כאזרח רענן, אך מי
 שהוא בענין כך אינו פטור אלא הוא לבדו כ* לא שמשיו, אבל חייב בסוכה אע"פ
 שהוא דואג ומצטרע לפקודת מתו, כי אפשר לו שינחם ויסור דאגתו ותתישב דעתו⁽³⁾
 כאמרם איבעי ליה לאיתובי דעתיה. החתן וכל סיעתו פטורין מן הסוכה כל
 שבעת ימי המשתה ביום ובלילה וז"ש א"ר אבא חתן והשושבנין וכל בני החופה⁽⁴⁾
 פטורין מן הסוכה בין ביום ובין בלילה כל שבעה. הולכי דרכים ושומרי העיר
 ביום פטורין מן הסוכה ביום והן חייבים בלילה, והולכי דרכים לילה ושומרים
 הגנים בלילה פטורין מן הסוכה בלילה והן חייבים בה ביום, ושומרי הכרמים
 והגנים בלילה פטורין מן הסוכה בלילה והן חייבים בה ביום, ושומרי הכרמים
 והגנים פטורין בין ביום בין בלילה וז"ש הולכי דרכים ביום ושומרי העיר⁽⁵⁾
 בלילה פטורים בלילה וחייבים ביום, שומרי גנות ופרדסים פטורין בין ביום
 בין בלילה.

השער הג' בשעות שצריך לשבת בה. חייב השעות שחייב המאמין לשבת בסוכה
 בכלל שיעשנה דירת קבע לאכול ולשתות ולישן כל שבעת ימי החג ביום ובלילה
 והוא שכתו' בסכות תשבון שבעת ימים ואפי' לילות כי מלת יום נופלת על לילה⁽⁶⁾
 ויום ביחד, כמו ויהי ערב ויהי בקר יום א', ואסור אכילת קבע חוץ לסוכה,⁽⁷⁾
⁽⁸⁾

(1) (סוכה ב' ד') (2) (ויקרא כ"ג) (3) (תהלים ל"ז ל"ה) (4) (סוכה כו:)
 (5) (שם) (6) (שם כו.) (7) (ויקרא כ"ג ל"ב) (8) (בראשית א' ה') (9) (סוכה כח:)

* צ"ל הוא לבדו ולא שמשיו.

אבל אכילת עראי שהוא פחות מכביצה או לאכול פירות חוץ לסוכה מותר אך להסדקדק במצות לא יאכל דבר חוץ לסוכה, וזה שאמרו ⁽¹⁾ מעשה והביאו לרבנן יוחנן בן זכאי למעום את התבשיל ולר"ג שתי כותבות ודלי של מים, ואמרו העולם לסוכה, וכשנתנו לר' צדוק אוכל פחות מכביצה נטלו במפה ואכלו חוץ ⁽²⁾ לסוכה לאמרו ת"ר אוכלין אכילת עראי חוץ לסוכה ואין ישנין שינת עראי חוץ לסוכה לפי שאין קבע סוכה לשינה. מי שהתחיל לאכל בסוכה והתחיל ⁽³⁾ המטר לרדת בענין שהוצרך להניח הסוכה, ואח"כ פסק המטר אינו חייב לשוב לסוכה עד הבקר, וזה לשון המשנה ירדו גשמים מאימתי מותר לפנות משתסרח המקפא ⁽⁴⁾ ובגמ' תאנא ⁽⁹⁾ משתסרח מקפה של גריסין אלא אפילו מקפא של כל דבר, ואמרו תנו רבנן ירדו גשמים וירד אין סמריחין אותו לעלות עד שיעלה עמוד השחר, והלילה הראשון של חג חייב המאמין לאכול כזית בסוכה כמו שחייב לאכל מצה בליל ראשון של פסח וסמכו בזה מג"ש אבל בשאר שבעת הימים ספק וכמו שהוא מותר לו להסתפק בפירות וכדומה לזה מבלי שיאכל לחם מצה כמו כן מותר לו כל ימי חג הסוכות לאכל חוץ לסוכה פירות וכדומה לזה מבלי שיאכל לחם, והאוכל בסוכה יזהר שלא ישים שולחנו חוץ לסוכה כדי שלא ימשיך אחרי השלחן ויאכל חוץ לסוכה, ולקרוא ג"כ צריך שיהיה בסוכה ובלבד שיהיה במה שאינו צריך עיון ודיוק וז"ש המ' ⁽⁶⁾ למגרם אבל לעיוני סמטללתא, ויש להזהר מהתרשל אפי' שעה מזמן הסוכה, ומי ששכח מעשות קודם החג או לא נזדמן לו ⁽⁷⁾ לעשותה או התרשל מזה בסוכה חייב לעשותה בחולו של מועד, וכן אמרו ושזין שאם נפלה חוזר ובונה אותה בחולו של מועד.

השער הד' בברכה שיש לברך על הסוכה ובאי זה שעה צריך לברך. חובה לסד על ישיבת סוכה אקב"ו לישיב בסוכה, ואמנם בב' לילות הראשונים של חג יסדר אותה בקידוש, ואמרו בזה אמ' רב אשי חזינא לרב כהנא דמסדר להו כולהא אכסא דקידושא ומברך תחלה בפ"ה, אח"כ אשר בחר בנו מכל עם, אח"כ לישיב בסוכה,

(1) (סוכה ב' ה' 2) (שם כו. 3) (שם ב' ט' 4) (שם כט. 5) (שם כז. 6)

(6) (שם כח: 7) (שם כז: 8) (שם מו. 9) (שם כט. 10)

את"כ שהחיינו, (ביום) *ב' ימים טובים הראשונים שהוא חייב לברך את"כ לישב
 ברכה קודם שישתה ולא יחשב זה הפסקה בין הברכה ובין השתייה מפני שכל
 דבר שיש בו מצוה אינו הפסקה, וכשיברך לישב בסוכה הוא לצורך מעודה אינו
 הפסקה והוא כענין שאוס' הבא לפתן הבא מלח, וזמן הברכה בשאר ימי החג נהגו
 אנשי האנדלוס ליברך לישב בסוכה כל עת שיכנס לסוכה וישב בה כי הם מוסכים
 זה לפסוק⁽¹⁾ בסכות תשבנו כיון שהשיבה היא המצוה א"כ כל זמן שישב בה עושה
 מצוה וחייב לברך, ולפי זאת הדעת צריך שיברך מעומד, ומיד ישב כשאר המצות
 שצריך שיברך עליהן עובר לעשייתן, אבל חכמי צרפת והראב"ד ורבי' יונה ז"ל
 פסקו שאינו צריך לברך אלא לעת האוכל כי הם יבינו בסכות תשבנו כענין וישב
 יעקב מענין דירה לא לענין ישיבה ובירוש' אמרו עוד בסכות תשבנו כמה⁽²⁾
 דאמס' וירישתם אותה וישבתם בה, וזהו הדעת הנכון, ועיקר הדירה הוא האוכל⁽⁸⁾
 לכן עקר מצות הסוכה הוא לאכל בה ואין צריך לברך אלא כשיכנס לאכל ונסתך
 לזה הדעת שיברך מיושב שכיון שהוא קודם שיאכל עובר לעשייתן המצוה הוא
 כיהתחלת המצוה הוא בהתחיל לאכל, לכן אין אנו מוכרחים לברך מעומד.
 השער הה' בהכשר ד' מינים שבלולב, ר' לתבניתם ושיעורם, ונסדרם זו אחר זו
 על הסדר שהם כתובים בספר⁽³⁾ אמר ה' ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר
 כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל, פרי עץ הדר, פירשו בו שזה הפרי הוא
 אתרוג ובאמת כי הוא הנאה שבפירות ויתמיד בו צהלת רטיבותו כל הז' ימים
 מה שאין כן בפרישין ולא בחבישין וכדומה להם, ורז"ל נסמכו בזה מן הכתו'⁽⁴⁾
 דכתי' פרי עץ הדר, הדר באילנו משנה לחברתה מפיה שמועה למדו שאתרוג היה⁽⁵⁾
 עץ הדעת שחטא בו אדם הראשון ובגלל זה אנו מצוין בו, ולשון המשנה אתרוג
 היבש והגזול פסול, וכן הלולב וההדס והערבה הגזולי' פסולי' למה שצוה ה',
 ולקחתם לכם משלכם ואמנם היבש ידוע הוא שאינו הדר, וצריך שיהיה האתרוג
 נקי מכל מיני הגרב ונאס' במשנה עלתה חזזית על רובו פסול, ופי' חזזית⁽⁷⁾

(1) (ויקרא כג ל"ב) (2) (סוכה ירושלמי פ"ב ה"י, יא.) (3) (ויקרא כ"ג ט')
 (4) (סוכה לה. לא:) (5) (שם) (6) (שם ג' ה') (7) (שם ג' ו') (8) (דברים יז)
 * מיותר וצ"ל ובב' ימים טובים.

כדמות הילפת בלע' בירונאש הצומח פנוף, עלתה חזוית על מיעוטו כשר, וזה
 בב' תנאים, א' מהם שתהיה מחוברת למקום אחד, והב' שתהיה בפטיסתו והוא הצ'
 הבולט בתחתית האתרוג, אבל אם היתה החזוית מפורדת במקומות מסנה אפי' של'
 הנקבץ מהחזוית יהיה מיעוטו פסול הוא, וכמובן שום דבר מהשנוי בפטיסתו פסול
 וז"ש לא שאנו אלא במקום אחד אבל בב' ובג' מקומות ה"ל כמנוסר ופסול,
 ובחומטתו אפי' במשהו פסול, ופי' מנוסר שיש בו מוסים נימלה פטיסתו פסול,
 ובברית' נימלה(בועתו) פסול, ואמתת מלת בוכנתו ידאל מאהרם בלשון ער',
 ולשון רבותי' כבורנא באסיתא, ופירשו בזה פה על העוקץ שנימלה מסנו באילן
 כי אם נתלש כלו ממקומו ונשארה שם חפירה פסול, ואם נקצץ קצתו בלבד כשר,
 ועל זה נאמר במשנה נטל עוקצו כשר, ובמשנה ג"כ נקלף פסול ופסקו בגמ'
 שאינו פסול אלא א"כ נקלף כלו, אבל אם נקלף כל שהוא כשר, וזה בב' תנאים,
 שלא יחסר דבר מבשר האתרוג, או יהיה זה בב' מקומות יותר כדי שלא יהיה
 מנוסר, וזהו מה שאמרו אמר רבא האי אתרוג דאגליד כאהינא סומקא שרי, והא
 אנן תנן נקלף פסול, לא קשיא הא בכולה הא במקצתה, ובמשנה נקב וחסר כל
 שהוא פסול, נקב ולא חסר כשר, ובלבד שלא יהא הנקב עובר אל הצד האחר, ואם
 הנקב עובר והוא כשיעור איסור פסול ואם היה פחות מאיסור כשר, ואם נתפח או
 נבאש או שהוא לבן או שחור או כעין כרפס או כעין החציר או מנוסר פסול
 וז"ש אתרוג תפוח סרוח כושי לבן מנוסר פסול, ושעור האתרוג לא פחות
 מכביצה, ואין לו שיעור למעלה, והוא מה שאמרו במשנה שיעור אתרוג הקטון
 ר' מאיר אומר באגוז, ר' יהודה אומר כביצה, והגדול כדי שיאחז שניהם בידו
 אחת, ר' יוסי אומר אפי' בשתי ידיו, והלכה כר' יהודה בקטן וכר' יוסי בגדול.
 כפות תמרים פירושן לבות הדקל, הא' מהם לזלב, כמו שתרגם אונקלוס ולולבים
 והכלל בזה חוזר למה שכתוב ולקחתם לכם ר"ל שיקח כל אחד מכם לזלב, ולשון
 המשנה לזלב הגזול והיבש פסול. וגבול היבש הוא שיודק שיפרוך ויתפתת בצפורן

(1) (סוכה לה:) (2) (שם) (3) (שם ג' ו') (4) (שם לה) (5) (שם)
 (6) (שם ג' ו') (7) (שם לו.) (8) (שם ג' ז') (9) (שם ג' א')
 * צ"ל בוכנתו.

ובירוש⁽¹⁾ סמכו איסור היבש ללא המתיים יהללו יה בדרך צחות השיר, מפני

שהיבש הוא כמת. יצירת העלין היאב'ב' זוגות וגם כל שני העלין מהדבוקי'

שבלין לב נקרא תיומת נגזר מן תאומים, ואם נשאר התיומת ונפרדו העלין יקשרם

ויהיה כשר בכך והואמה שאמרו במשנה⁽²⁾ נפרדו עליו כשר ובגמ' תניא ר'⁽³⁾

יהודה אומר משו' ר' טרפון כפות תמרים, כפות אם היה פרוד יכתפנו, ואם נקצץ

ראשו פסול, ואם נסדק ונתרחק א' מן העלין מן האחר בענין שנראו כשנים פסול,⁽⁴⁾

והא מה שאמרו נקטם ראשו פסול אבל נסדק כשר, ואם עביר כהמנק פסול, ופי'

המנק בלשון צאבט ובלעז קונפאש ואמרו נחלקה התיומת נעשה כמי שניטלה⁽⁵⁾

התיומת ופסול, ואם נעקם הלולב לצד פניו או לאחד מצדדיו פסול, ואם העקום⁽⁶⁾

הוא מצד גבו אין בכך כלום מפני שכך היא יצירתו, והו' מה שאמרו עקום

דומה למגל פסול, אמ' רבא לא אמרו אלא לפניו אבל לאחריו בריאתו היא,

אמר רב פפא וצדדין כלפניו דמי, ואם נפרצו עליו מאחוריו עד אשר שם הם⁽⁷⁾

דבקים עד אשר הוא ספק עקום כחומר הדקל פסול והוא מה שאמרו נפרצו עליו

פסול, אמ' רב פפא נפרצו דעביר כיחופיא ולא יהא ארכו, פי' ארכו של לולב⁽⁸⁾

פחות מד' מפתים והוא מה שאמרו אמר ר' יהודה אמ' שמואל שיעור הדס וערכה

ג' מפתים ולולב ד' כדי שיהיה לולב יוצא מן ההדס מפה, ואלו המפתים הן מן

ד' אצבעות כל מפה מדורות בבוהנות אדם בינוני הבריאה ואין לו שיעור

למעלה, וכל אשר הוא יותר ארוך הוא יותר נאה ובהדור מצוה והד' מפתים

צריך שיהיו בשדרו של לולב והוא מה שאמרו א"ר יוחנן שדרו של לולב צריך⁽⁹⁾

שיצא מן ההדס מפה, וענף עץ עבות, פירשו שהוא בלשון ערב הנקרא בלשוננו

הדס וקראוהו הקדמונים עוד אסא, וקראוהו ההמון דיסנא ותארו הכתוב בעבות באל

תיועי וגבול עבות הוא שיהיו ג' עלין בכל טור כי לא יקרא עבות פחות

ממשולש ומפני שלא יתכן למצוה עד אשר יהיה משולש העלין נגזר לו תואר

עבות כמו שנא' ועץ עבות ללולב, ואם היו ז' עלין בטור כמו הדס המזרחי⁽¹⁰⁾

(1) (סוכה ירושלמי פ"ג ה"א, יב.) (2) (סוכה ג' א') (3) (שם לב.)

(4) (סוכה ג' א') (5) (שם לב.) (6) (סוכה לב.) (7) (שם ג' א') (8) (סוכה לב.)

(9) (שם) (10) (ויקרא כ"ג ט')

ונשרו ממנו הד' ונשארנו הנ' כשר, והוא מה שאמרו תאנא עבות כשר, ושאינו
עבות פסול, היכי דמי עבות כגון דקימי תלתא טרפי בקינא. ת"ר נשרו רוב
עליו ונשתיירו בו מיעוט כשר, ובלבד שתהא עבותו קיימת, אמר אביי ומשתכח
לה באסא מצראה דקיימי ז' טרפי בקינא, ואם יבשו רוב עליו ונשאר פכל ענף
ג' עליו לחין כשר ובלבד שיהיו בראשי הענפים, והוא מה שאמרו ת"ר יבשו
רוב עליו ונשתיירו ג' בדי עליו לחים כשר, ואמר ר' חסדא כל א' וא', ואם
נקצץ ראש הענף פסול, לאמרם במשנה נקטם ראשו פסול ואע"פ שאין זה דעת
הרב אלפס ז"ל מפני שמצא שר' טרפון אמר ואפי' שלשתן קטומין כשר, כי כבר
חלק על זה הראב"ד ז"ל ואמר שאין כוונת ר' טרפון באמרו ואפי' שלשתן
קטומין שיהיו ראשיהם קצוצין, אך כוונתו היא שנקצצו הענפים היוצאים מצדי
הבד, וראיה לזה שאמר בגמ' תלתא קמימי שכיחי, חד ולא קמים לא שכיח, ואם
כיון באמרו קטומים שנקטם ראשו למה אמר חד ולא קמים לא שכיח ואנחנו נמצא
אלף שלא נקטם ראשם, והאמת הוא כדבר המשנה נקטם ראשו פסול וקטום שאמר
ר' טרפון ר"ל שנקטמו הענפים היוצאים מצדו וזה נעדר מציאותו ולכך אמר חד
ולא קמים לא שכיח, ואם היו בהדס גרגרים ברוב העלים פסול, ובלבד שיהיו
אדומים או שחורים, אך אם היו כמיני ירק או כרפס כשר, ואם הוסר הגרגרים עד
שיהיו העלים מרובים מהם כשר, ואסור לחסרם בי"ט וזהו מה שאמרו במשנה או
שהיו ענביו מרובים מעליו פסולי', ובגמ' לא שאנו אלא שחורות אבל ירוקות
מינא דהדס הוא וכשר, אמר ר' פפא ואדומות כשחורות דמיין, דא"ר חנינא האי
שחור אדום הוא אלא שלקה, ולא יפחות מג' הדסים בלולב כנגד ענף ועץ עבות,
ולא יהיה בכל אחד מהם פחות מג' טפחים קטנים שהם עשר אצבעות מדורות בבוהנות
ומי שלא מצא כלו עבות די בשיהיה רובו עבות, ואסור להריח הדס שבלולב
שאיין בהדס הנאה אחרת כי אם בריח ומשהוקצה למצוה אסור להריח בו, אבל האתרוג
מותר להריח בו, ואסור לאכלו כל שבעת ימי החג וגם לא בשמיני ספק שביעי

(1) (סוכה לב:) (2) (שם) (3) (שם ג' א') (4) (שם) (5) (שם לד:)

(6) (שם ג' א') (7) (שם ג' ב') (8) (שם לב:)

(1)

וזה מה שאמרו הדם של מצוה אסור להריח בו, אתרוג של מצוה מותר להריח בו.

וערבי נחל אינו חובה שיהיה מן הצומחים על שפת הנהר, אך קראם ערבי

(2)

נחל מפני שעלהרוב הם צומחים על שפת הנהר, כמו שאמרו כערבים על יבלי מים

והם ב' מינים יש מהם הררי ומהם במישור ובעמק, והצומחים במישור הם הראויים

למצוה, ותוארם הוא זה, העץ שלהם הוא אדום, והעלין לאורך ופה העלה חלק

(3)

וההרי אינו ראוי למצוה והוא צפצפה, והוא מה שאמרו איזו היא ערבה ואיזו

היא צפצפה, ערבה קנה שלה אדום ועלה שלה ארוך ופיה חלק, צפצפה קנה שלה

לבן, עלה שלה ענול ופיה דומה למישור, ופי' מישור בלשון ערב מינשאר ובלע'

(4)

שיאירה ולשון המסנה ערבה גזולה ויבשה פסולה וגבול יבשותה שתפרוך בצפורן

ואם נפרצו (התלסת) עליה פסולה, ואם נשרו עליה ונשאר מהם עלה א' בענף א'

כשרה, ואם קצץ ראשה פסולה, ולא יקשור מהם עם הלולב פחות משנים מפני שמיעוט

ערבי שנים, ולא יהיה כל א' מהם פחות ארוך מג' מפחים ופירשו בזה בשדבר

הכתוב ולקחתם לכם צריך שיהיה לכל מאמין ביום הראשון לולב קנוי משלו,

ולא יצא ידי חובתו בלולבו של חברו זולתי אם נתנו במתנה על מנת להחזיר

כי עקר יש לנו כי מתנה ע"מ להחזיר שמה מתנה, ואם לא תהיה ע"מ להחזיר לא

תקרא מתנה ולא יצא ידי חובתו בו כשיחזירהו לו, והוא מה שאמרו לכם משלכם

(5)

להוציא את השאול ואת הנזול, מכאן אמרו אין אדם יוצא ידי חובתו בי"ט

ראשון בלולבו של חברו אלא אם נתנו לו במתנה. ואמנם הנזול לא יצא ידי חובתו

לעולם, ולא אחר יאוש מפני שהוא מצוה הבאה בעבירה כי הלולב הוא כמו אמצעי

בינינו ובין הבורא ית' כדי שימחול לנו ואינו ראוי שנעשה אמצעי להתקרב

(6)

אליו במרד והוא לשון המסנה לולב היבש והנזול פסול, ואם' בגמ' קא פסיק

(7)

ותני לא שנא בי"ט ראשון ולא שנא בי"ט שני מ"ט א"ר יוחנן משו' ר' שמעון

בן יאחי משום דהוה מצוה הבאה בעבירה, לא שנא לפני יאוש ולא שנא אחר יאוש-

וכמו כן היבש פסול בכל הד' מינים בין ביום א' בין ביום שני, גם בשאר ימי

(1) (סוכה לז: 2) (ישעיו מד ד') (3) (סוכה לד.) (4) (שם ג' ג')

(5) (שם כט: 6) (שם ג' א') (7) (שם כט: *) מיותר.

החג לסבה שזכרתי קודם זה שהוא במדרגת המת, ואמנם שאר המינים הנזכרים לא נחוש מהם אלא ביום ראשון.

השער הששי בתואר קשר הלולב ונמילתו ונענועו וזמן חובתו. ד' מינים

שבולב בכללם נקראים לולב, והברכה על הכל אקב"ו על נמילת לולב ושמו

טעם לזה לאמרם הואיל וסינו גבוה מכלם, והעקר הוא הנמילה מפני שהיא מן

התורה, והנענוע מדרבנן, וע"כ מברכין על נמילת לולב, וביום הא' מברכין

שהחיינו. וההדס והערבה על הלולב באגודה אחת והאתרוג לבד, וסמך לזה כ"ה שאמר

הכתוב מבלי שאום' בצירוף שנרא' שהבדילו הכתוב מן פרי עץ הדר ולא צרפו

עמו כדי להבדילו ממנו, וזהו מה שאמרו תניא ר' אליעזר אומר יכול יהא אתרוג

באגודה אחת אמרת וכי נאמ' וכפות לא נאמר אלא כפות, ואמרו במשנת מנחות ד'

מינין שבולב מעכבין זה אתזה, ואמרו בגמ' אמר ר' הנין בר אבא לא שאנו

אלא שאין לו אבל יש לו אין מעכבין, ר"ל שנמצאו לו הד' מינים ולקח כל א'

וא' מהם בפני עצמו שיצא ידי חובתו כי הלכה היא לולב אין צריך אגד, אבל

לכתחילה צריך לכלול לולב והדס וערבה באגודה אחת להדור מצוה משום זה אלי

ואנוהו ואמרו א"ב אבא א"ר אלעזר כל המקדים לולב באגדו והדס בעבותו

מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח והקריב עליה קרבן שנא' אסרו חג בעבותים

עד קרנות המזבח, וצריך לאגדו מערב י"ט למה שנאמר בתוספתא לא יאגדנו

בי"ט ואם שכח יגללנו ויקשור החומי' אשר יגללם בו, אבל ישזרם כנגד הירקות,

וצריך ללחוץ האגודה בדבר ממיין הלולב, ולא בדבר אחר ממיין הצמחים פן יהיו

ה' מינים ויעבור על לא תוסיף והוא מה שאמרו ואימיתית' מינא אחרינא הו'

להו חמשת מינים, ולא יקחנו בדבר אחר כדי שלא יהא מפסיק בינו ובין ידיו

והוא מה שאמרו מין במינו אינו חוצץ, ועכ"ז הם אמרו רבא אמר לקיחה

ע"י דבר שמה לקיחה וה"ט דרך כבוד, אבל דרך בזיון לא, וצריך שיטול האגודה

ר"ל לולב והדס וערבה ביד ימין מפני שהן ג' מינים, ואתרוג שהוא לבדו בשמאל,

(1) (סוכה לז: (2) (שם לד: (3) (מנחות ג' ו') (4) (שם כז: (5) (שמות ט')

(6) (סוכה מה: (7) (תהלים קי"ח כ"ז) (8) (יומא פ"ה) (9) (סוכה לו:)

(10) (שם לז: (11) (שם לז:)

(1) והוא מה שאמרו 'אמ' רבא לולב בימין ואחרונג בשמאל, מ"מ האי תלתא מצוי והאי
 חד מצוי, וגם נתנו מעם אחר בזה, מפני שהאחרונג דומה ללב, ומקום הלב בנוף
 נוסה לצד שמאל, וצריך שיהיה האדום סן הלולב לצד המתפלל והירוק אל המערב,
 וצריך להיות נמילתו דרך גדילתו ראשו למעלה ואם לקחו הפוך לא יצא ידי
 חובתו, לאמרם כל המצות אין אדם יוצא בהן ידי חובתן אלא דרך גדילתן
 (2) (3) שנא' עצי שמים עומדים.

והאחרונג חומטין למעלה כי כן הוא בתחלת גדולו חומטין למעלה, ועוקצו למטה,
 והזמן שהוא הכרה עכ"פ לנמילת לולב הוא בקריאת ההלל, וצריך לנענעו באמרו
 הודו לה' הראשון, ובאנא ה' הושיעה נא, ובחזור אותו, והוא לשון המשנה היכן
 מנענעין בהודו לה' תחלה וסוף ובאנא ה' הושיעה נא, וסי שלא נזדמן לו לולב
 בעת קריאת ההלל ינענעו כשיברך עליו בשעת נמילה. כתב בספר המצות הגדול
 בסימן מ"ד מנענעים בהודו תחלה וסוף ובאנא ה' הושיעה נא בלבד שנא' אז
 ירננו עצי היער וגו' הודו לה' וגו' ואמרו הושיענו ותואר הנענוע מוליך
 ומביא, מעלה ומוריד, כמו שאמר בתנועת שתי הלחם ושני כבשי העצרת א"ר יוסי
 בר חנינא מוליך ומביא כדי לעצור רוחות רעות, מעלה ומוריד כדי לעצור
 מללים רעים אמר רבא וכן בלולב. וכתב ר' האי ז"ל הלולב ראשו לפניו כלפי
 מזרח וזנבו לאחוריו כלפי המערב. וסי שלא היה לו לולב בשחרית בעת התפלה
 יש לו תשלומין כל היום, והוא לשון המשנה כל היום כשר לנמילת לולב, וחייב
 כל סאמין לקחת ערבה ביום ז' זולתי הערבה אשר בלולב, ויכה בה על הארץ ולא
 יברך עליה, וזה מה שאמרו א"ר איבו אנא קאיסנא קסיה דר' אליעזר בר'
 צדוק ואיתי ההוא גברא ערבה לקסיה, חביט, חביט ולא בריך, קא סבר ערבה סנהג
 נביאים הוא ואין לברך עליה, מפני שהסנהג אינו מעון ברכה. ושיעור הערבה
 אפילו ענף אחד בעלה אחד, ולשון המשנה בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת
 ואומר אנא ה' הושיעה נא, אנא ה' הושיעה נא, ר' יהודה אומר אני והו הושיעה נא.

(1) (סוכה לז: (2) (שם מה: (3) (שמות כ"ו (4) (סוכה ג' מ')

(5) (תהלים צ"ו י"ג) (6) (תהלים ק"ו א) (7) (דה"א ט"ז ל"ה)

(8) (סוכה לז: ולת.) (9) (שם ג' מ') (10) (שם מד: (11) (שם ד' ב')

יום ז' של ערבה סקיפין את המזבח ז' פעמים, ואנחנו מנהגנו בזמן הגלות להקיף בכל יום מימי החג סביבס"ת תמורת המזבח הקפה אחת בכל יום, וביום הז' של ערבה נקיף ז' פעמים, ומצאוסמך לזה ר"ל לזאת ההקפה דבר הנביא דע"ה⁽¹⁾ ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך לשמוע בקול תודה ולספר כל נפלאותיך, ויהיה ארחץ בנקיון כפי רמז ללולב שבידו ואסובבה את מזבחך ה' רמז להקפה ואמרו לשמוע בקול תודה רמז לאמרנו הודו לה' כי טוב, ולספר כל נפלאותיך רמז לאנא ה' הושיעה נא מזמור שירו לה' שיר חדש כי נפלאות עשה הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו, ובשבת אסור בנמילת לולב, והטעם לזה כמעט איסור תקיעת שופר בשבת גזרה שמא יעבירו ד' אמות ברשות הרבים וילך אצל בקי ללמוד וכמו כן אין הקפה בשבת מפני שאין הקף בלא לולב.

השער הז' בתקון התפלות והפרשיות וההפטרות. דע כי תקון תפלת חג הסוכות כתפלת חג המצות, זולתי בשם החג בלבד, שיאמר במקום את יום חג המצות את יום חג הסוכות וכמו כן הקדוש, וגם יש הפרש אחר בחג המצות שאין אנו אוסרים בו הלל גמור זולתי ביום הא' והב' ובחג הסוכות גומה את ההלל ז' ימים, והטעם לזה כי קרבנות ימי חג המצות שוים, ובכל יום של חג הסוכות קרבן חדש, והוא מה שאמרו בתלמוד דערכין⁽²⁾ ומ"ש בפסח דלא אמרינן הלל גמור כל יומא ובחג אמרינן כל יומא, חג*בקרבנות, פסח אינו חלוק בקרבנות, וסדר הפרשיות יקרא בב' ימים הראשונים פרשת שור או כשב או עז עם ה' גברי, ואם חל יום ראשון של חג להיות בשבת יקראה עם ז' גברי וההפטר ביום הראשון הנה יום בא, והב' ויקהלו אל המלך שלמה, כמו שנא' במסכת סנדרה בב' ימים טובים הראשונים קורין פרשת מועדות שבתורת כהנים, ומפטיר ביום א' הנה יום בא, וביום הב' ספטיר ויקהלו אל המלך שלמה, וקורא עם הספטיר בספר הב' בשני ימים פרשת ובחמשה עשר יום לחדש השביעי עד וביום השני, ובענין הפרקים אם חל שבת בין יום הכפורים ובין יום החג יקרא בו סוכה שהיא גבוה למעלה

(1) (תהלים כ"ז ו') (2) (ערכין י.) (3) (סגילה לא.)

* צ"ל חג חלוק בקרבנות.

מעשרים אמה ויקרא ביום הראשון של החג הישן תחת הסמטה, וביום הב, לולב
 היבש והגזול פסול, ואם לא חל שבת בין כפור ובין החג קורין ביום הראשון
 סוכה, וביום הב' הישן, ושבת של חולו של מועד בשבת של חולו של פסח, זולתי
 שהפטרה בזה והיה ביום גוג, ועם המפטיר קורא פרק מקרבנות החג שהוא
 קורא זה היום סימי החג, ובשאר ימי חולו של מועד מוציא ס"ת וקורא בו שם
 ה' אנשים בקרבנות החג על זה הסדר, ביום הא' של חולו של מועד שהוא ג'
 לחג יקרא עם הכהן וביום הב', ועם הלוי וביום הג' וביום הב' של חולו של
 מועד שהוא ד' לחג, יקרא עם הכהן וביום הג' ועם הלוי וביום הד' ויחזור
 עם הג' וביום הד', ועם הד' חוזר וביום הג', וביום הד' ג"כ, וכן בשאר ימות
 החג על זה הסדר עד היום הז' שיקרא עם הכהן וביום הששיועם הלוי וביום
 השביעי יחד.

השער הח' במה שמיוחד בו יום שמיני עצרת, דע יאמץ האל ית' כי חובת
 הסוכה היא ביום שמיני עצרת מפני שהיא ספק ז', כמו שבעת ימי החג לכל
 משפטיו, לאכילה לשתייה לישון בה, זולתי שלי יברך עליה, והוא מה שאמרו
 והלכתא יתובי אתבינן, ברוכי לא מברכינן, והטעם בזה כי אם נברך אקב"ו
 לישיב בסוכה, ונאמ' בקדוש ובתפלה את יום שמיני עצרת הזה יהיה בזה מחלוקת
 כי אינו ראוי שנעשה יום א' בעצמו לענין סוכה כאלו הוא חול, ושנקראהו
 קדש לענין י"ט ונבא להקל בי"ט, ועוד כי אינו ראוי לברך על הספק, כדי שלא
 נוציא שם לבטלה, וצריך לפנות הסוכה מן המצע שבה אחרי שעת המנחה ויביא
 בה הכלים שאכלו בהם, והעקר בזה להיותאות על פסול הסוכה ולהראות שכבר
 נגמר זמן חובה, והוא מה שאמרו סוכה ז' כיצד נמר מלאכול לא יתיר את
 סוכתו, אבל מוריד את הכלים מן המנחה ולמעלה, והתפלה בהקדוש כמו הב' ימים
 הראשונים בחלוק השם שיאמר במקום את יום חג הסוכות, את יום שמיני עצרת
 ויאמר עוד שהחיינו, והוא מה שאמרו אמר ר' נחמן זמן אמרו בשמיני של חג
 ורב ששת אומר אין אומרים זמן בשמיני של חג והלכתא אומרים זמן בשמיני

של חג. תניא כותיה דר' נחמן שמיני פז"ה קש"ב, פ' פייס בפני עצמו, ז' זמן
 בפני עצמו, ר' רגל בפני עצמו, ק' קרבן בפני עצמו, ש' שיר בפני עצמו, ב'
 ברכה בפני עצמה, ופי' זה פייס כי הכהנים היו מטילין בו גורלות על הקרבן
 מה שלא היו עושין זה בשאר ימות החג, אבל היו עליהם הכ"ד משמרות כמו
 שהוא לשון המשנה בתלמוד סוכה, זמ"ן⁽³⁾ שהחיינו, רג"ל לענין האבל, כאמרם⁽¹⁾
 יום ראשון לפני החג וחג שמיני עצרת הרי כאן עשרים ואחד לענין שלשים,
 שי"ר שבכל יום יסי החג יאמרו הלויים על הקרבן שיר מיוחד באותו היום
 וזכרו זה בפרק החליל⁽²⁾ ובשמיני עצרת היה השיר זולת האחרים, והפרשה כל
 הבכור ויקרא אותה עם ה' אנשים, ועם המפטיר ביום השמיני עצרת תהיה לכם
 וההפטרה ויהי ככלות שלמה, והפרק ביצה שנולדה בי"ט, ויזכור הגשם בתפלת
 מוסף, והיום השני והוא י"ט אחרון של חג הנקרא יום שמחת תורה כמו היום
 הראשון בכל הסדר, אלא בקריאת ס"ת שנהגו בני אדם להשלים בו התורה ועל פן
 נקרא יום שמחת תורה, מפני שהוא סיום התורה, ויתחיל תכף סיומה פרשת בראשית
 וזה להראות חריצות והשתדלות רצוא ושוב בקריאת התורה ושלא נניח אותה
 בסימנו אותה ושלא נדמה שהיתה עלינו כמסוי שנשליכהו מעל גבינו להקל
 מעלינו, ובקריאת התורה באותו היום סברות ודעות חלוקות במקומות רבות,
 ומה שנהגו אנשי דורנו זה שיוציא ש"ץ ג' ספרים, וקורא בראשון פרשת וזאת
 הברכה, עם ה' אנשים וקורא עם הד' מהם עד ומשפטיו לישראל, או עד על במותימו
 תדרוך, וחוזר עם הה' שהוא המסיים ויתחיל מן וזאת הברכה וקורא עמו כל הפרשה
 כלה, עד לעיני כל ישראל, אח"כ יקרא בספר הב' עם המתחיל מבראשית עד אשר
 ברא אלי"ם לעשות, וקורא בספר הג' עם המפטיר ביום השמיני עצרת תהיה לכם
 וההפטרה ויהי אחרי מות משה, והפרק הכל חייבין בראייה.

תמו הלכות כל השנה, שבח לאל שוכן מעונה

ברוך ה' לעולם אמן ואמן.

ת"ס

(1) (מ"ק כד: 2) (סוכה נה.) (3) (עיין תוספות ד"ה רגל בפני עצמו,

סוכה טח.)

הלכות הברכות וענייניהם, דע בני ה' יצליחך האל ית' כי הגדולה שבכל המצוה וההחזקה שבכל העבודות הם הברכות שכל המאמין חייב לברך לאלהינו על כל מה שברא בזה העולם על כל דבר ודבר הברכה המיוחדת לו, ובזמן שהנבילוהו קדמונינו ז"ל כי כל מה שברא האל ית' והוציא למציאות הכל היה לצורך האדם, כ"ש המשורר ע"ה בגדלו מעלת האדם ומדרגתו בזה העולם, תמסילהו במעשה ידיך כל שתה תחת רגליו, ודרשו חז"ל בברוך ה' יום יום ביום מברכין אותו ובליילה אין מברכין אותו, אלא כל יום תן לו מעין ברכותיו, הכי נמי כל מין ומין תן לו מעין ברכותיו, ואחז"ל אסור לאדם שיחנה מן העולם הזה בלא ברכה, וכל הנהנה בעולם הזה בלא ברכה כאלו מעל, מאי תקנתיה, אמר רבא ילך אדם אצל חכם מעיקרא וילמדנו ברכות כדי שלא יבא לידי מעילה, ואמרו אמר רב יהודה אמר שמואל כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאלו נהנה מקדשי שמים, שנא' לה' הארץ ומלואה ר' לוי רמי כתיב לה' הארץ ומלואה וכתיב השמים שמים לה' והארץ נתן לבני האדם, לא קשיא כאן קודם ברכה, כאן לאחר ברכה, א"ר חנינא בר פפא כל הנהנה בעולם הזה בלא ברכה כאלו גוזל להקב"ה ולכנסת ישראל, שנא' גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לבעל משחית ואין אביו אלא הב"ה ואמו כנ"י, שנאמר הלא הוא אביך קנך, ואין אמו אלא כנסת ישראל שנא' שמע בני מוסר אביך ואל תמוש תורת אמן, וכמה הועילוננו ז"ל באמרם ילך אצל חכם מעיקרא וילמדנו ברכות כי זה המאמר יחייב לכל מי שאינו יודע ענין הברכות שילך אצל חכם בקי בהם בלשון שתקנום עזרא ובית דינו וילמוד אותם עד שלא תחסר מהם דבר וישתמש בכלן כראוי, והברכות נחלקות לד' חלקים ברכות התפלה וברכות המצוה, וברכת הנהנין ובית השבח וההודאה, ואמנם ברכות התפלות וברכות המצות אשר להם עת ידוע מן השנה כבר כתבתיו בפרקיו, ואמנם ברכת הנהנין וההודאה וברכת המצות אשר אין להם עת ידוע מן השנה אלא שהם תמידיות בכל יום כמו מצות תפלין ומצות ציצית

(1) (תהלים ח' ז') (2) (סוכה מו.) (3) (תהלים סח) (4) (ברכות לה.)

(5) (שם) (6) (שם) (7) (תהלים כ"ד א') (8) (שם קט"ו מ"ז)

(9) (ברכות לה:) (10) (דברים לב ו') (11) (משלי א' ט') (12) (שם כ"ח כ"ד)

או מקריות כמו ברכת מילה וברכת נשואין ראיתי לחלקם לעשרה שערים.

השער הא' בדבר הכולל לכל הברכות,

השער הב' בברכת הלחם וזמון וברכת מזון,

השער הג' בדברים שמברכין עליהם בורא מיני מזונות,

השער הד' במה שמברכין עליו שהכל,

השער הה' במה שמברכין עליו בורא פרי העץ,

השער הו' במה שמברכין עליו ב"פ האדמה,

השער הז' בדברים הנאים מחמת הסעודה ושלא מחמת הסעודה,

השער הח' בברכות שצריך לברך על הנשמים,

השער הט' בברכות שצריך לברך על השמועות ועל הראייות וזולתם מברכות

השבת וההודאה.

השער העשירי בברכות המצות שאין להם זמן ידוע מן השנה.

השער הא' במה שכולל כל הברכות והוא עיקר נוהג בכלל הברכות. כל ברכה

שאינ פתיחה בהזכרת השם ומלכות, ר"ל ה' אלהינו סלך העולם לא שמה ברכה, ⁽¹⁾

והוא מה שאמרו א"ר יוחנן כל ברכה שאין בה הזכרת השם ומלכות אינה ברכה,

זולתי ברכה הסמוכה לחברתה כגון נודה לך, ונסמכו של ברכת המזון, וגם יש

ברכה הסמוכה לחברתה שפותח בברוך בהזכרת השם ומלכות להכרח שנזכיר במקומו

וכמו כן הברכות כלן יש להם פתיחה וחתימה בברוך זולתי ברכת הפירות וברכת

המצות שיש להן פתיחה בברוך בלתי פתיחה זולתי הפותחות בברוך להכרח שאמרו,

ועוד יש עיקר אחר לכל הברכות שיש להן חתימה שזוכר קודם החתימה מעין

הדומה לה, כמו סלך עוזר ומושיע ומגן קודם מגן אברהם, ונאמן אתה להחיות

מתים קודם מחיה המתים והוא מה שאמרו ⁽²⁾ אמ' שמואל כל הברכות כלן צריך

לומר מעין חתימתן סמוך לחתימתן, וחייב כל השומע לחברו שמברך איזו ברכה

שתהיה שיענה אמן ואפי' היה הסברך נער, זולתי אם היה לומר אותה שאין חייב

(1) (ברכות ט: 2) (פסחים קד. וע"ש הרא"ש והר"ח)

(1) לענות עליה אמן, והוא מה שאמרו תניא אחר הכל עונין אמן חוץ מתינוקות של בית רבן הואיל ולהתלמד הן עשויין, וה"מ בעידנא דקא מיגררי להו, אבל בעידנא דקא פטרי נפשיהו עונין, והמברך אינו עונה אמן כדי שלא יהיה הוא המברך והוא העונה, אלא אחר ברכה אחרונה שעונה אמן לאות שכבר השלים הברכות, או אחר בונה ירושלם בברכת המזון לסבה שאזכיר במקומו, והוא מה שאמרו תאני חדא כל העונה אמן אחר ברכתו הרי זה משובח, ותניא אידך הרי זה מגונה, לא קשי' כאן הא דעני אמן בבונה ירושלם והא דעני אמן בברכה אחרת, ואמרו עוד העונה אמן בסוף כל ברכותיו הרי זה משובח, אבל בשאר כל הברכות הרי זה מגונה, והוא שאמרו ת"ר המברך על הפירות ועל הטעות ועונה אמן אחר עצמו הרי זה בורות, וזה כדי שלא יפסיק בין ברכה ובין הדבר שמברך עליו, ואם הוא מגונה ההפסק בענותו אמן כ"ש שהוא יותר מגונה מי שהפסיק בספור או בדבר אחר כמו המברך על קריאת התורה שאין לו להפסיק בין הברכה ובין הקריאה, ואסור לו למאמין לברך כשהוא ערום עד שיכסה ערותו, ומי שברך ויצא ידי חובתו על אי זו ברכה שתהיה הרשות בידו שיברך להוציא לזולתו ידי חובתו מאותה ברכה, זולתי ברכת הלחם והיין שאינן מברך לזולתו אם נזדמנו לאכל בחבורה אחת מפני שפת ויין בלבד בעי הסבה, ואם קדם אחד מהם ובירך לעצמו אינו מברך לזולתו, ובלבד ברכת הנהנין, אשר אין באותה הנאה מצוה, אבל אם היה בה מצוה כגון אכילת מצה בליל הפסח וקדוש היום מותר לו לברך לזולתו אע"פ שאינן אוכל עמו והוא מה שאמרו בתלמוד ר"ה כל הברכות כלן אע"פ שיצא מוציא חוץ מברכת הלחם והיין שאם לא יצא מוציא, ואם יצא אינו מוציא, בעי רב אחא ברכת הלחם של מצה, וברכת היין של קדוש היום מהו, כיון דחובה הוא מפי' או דילמא ברכה לאו חובה היא והשיבו על זה אע"פ שיצא מוציא, והברכות כלן מותר לברך באי זה לשון שירצה ויצא ידי חובתו אם ישמור עניניהם, אבל צריך לחתך הטלות בלי גמגום, וסמכו זה לכתוב ימלא

(1) (ברכות נג:) (2) (שם סה:) (3) (שם) (4) (עיין רא"ש ברכות מד.)

(5) (ר"ה כ"ט.) (6) (תהלים ע"א ח"ה)

(1) פי תהלתך, ועכ"ז אע"פ שלא דבר בחתוך המלות אם דבר בלבנו במחשבתו יצא ידי חובתו, ומי ששמע ברכה מראש ועדסוף וכיוון לצאת בה ידי חובתו הרשות בידו, אע"פ שאינו עונה אמן, ואם יענה אמן הרי הוא כמברך בשוה ובלבד שיהא המברך חייב באותה הברכה, ומי שבירך ברכה שאינה צריכה הוא מוציא שם שמים לבטלה, ועובר על לא תשא ואסור לענות עליה אמן, ולכן כל דבר שיש בו ספק אם הוא צריך ברכה אם לאו היותר ראוי והטוב שלא יברך, וכל דבר שהוא מנהג, ואפי' שהוא מנהג נביאים כגון נמילת ערבה בשביעי או קריאת היחיד את ההלל בימי' שאין גומרין אותו בהם אין מברכין עליהם, ומי שהוא מסופק אם בירך על דבר אם לאו אינו מברך זולתי ברכת המזון וברכת מעין שלש אשר על שבעת המינים מפני שהן מן התורה למה שאמר בהם ואכלת ושבעת וברכת. השער השני בברכת הלחם וזימון וברכת מזון, וראיתי להקדים על ברכת כל המאכלים ברכת הלחם מפני שהוא המזון הרגיל יותר מכל המזונות, ועל סברת תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם ומפני שהוא מבחר המזונות ובו קיום האדם וחיותו, דע כי חמשת המינים שהם חטה ושעורה וכוסמין ושבולת שועל ושיפון, אע"פ שתהיינה בשבולת יקראו תבואה, וכשתגמור בהם מלאכת החרישה והזרייה והברירה יקראו דגן - וכשיוטחן ויולש ויאפה יקרא לחם בהחלט והשם המסוגל בו הוא הפת, וחייב כל הרוצה לאכול איזה לחם שיהיה מאלו הה' מינים שיטול ידו קודם והוא מה שכתוב וכל אשר יגע בו הזב (יטמא) וידיו לא שטף במים, א"ר אלעזר בן ערך מכאן סמכו חכמים נמילת ידיה לחולין מן התורה. ואמ' בתלמוד סוטה כל המזלזל בנמילת ידיה נעקר מן העולם, וזה הדבר על דרך תפלה, והפליגו בזה עד אשר אמרו שהוא בר נדוי כמעשה אלעזר בן פל' שפקפק בנמילת ידיה ונדדהו ומת בבגדיו וסקלו את ארוננו, ואמרו א"ר אמי שלשה דברים מביאין את האדם לידי עניות, ואלו הן המשתין בפני סתנו ערום, והמזלזל בנמילת ידיה ומי שאשתו מקללת בפניו, ואמרו אמר

- (1) (תהלים א"א) (2) (דברים ו' י"א) (3) (ויקרא ט"ו י"א)
 (4) (חולין קו.) (5) (סוטה ד:) (6) (שבת סב:) (7) (ברכות נג:)
 (8) (עדיות ה' ו')

רַב יְהוּדָה אָמַר⁽¹⁾ וְהִתְקַדִּישְׁתָּם וְהִיִּיתָם קְדוּשִׁים, וְהִתְקַדִּישְׁתָּם אֱלֹהֵי מִים וְאֲשׁוּנִים, וְהִיִּיתָם קְדוּשִׁים אֱלֹהֵי מִים אַחֲרֹנִים. וְסִי שְׁעָטָף יָדוֹ בַּמַּפָּה בַּעֲנִין שֶׁלֹּא יִגִּיעַ לִידֵיו מִשֶּׁרֶת הַמֶּרֶק אֵינּוּ צָרִיךְ נְמִילַת יָדַיִם וְסִי שְׁמַאכְלוֹ זֹלָתוֹ הָאוֹכֵל הוּא הַצָּרִיךְ נְמִילָה, וְהַמֹּאכִילוֹ אֵינּוּ צָרִיךְ נְמִילָה, וְהוּא אָמַר⁽²⁾ אֵיבְעִי לְהוּ אוֹכֵל מִחֲמַת מֹאכִיל צָרִיךְ נְמִילַת יָדַיִם בִּלְבַד אוֹ לֹא, וְהַשִּׁיבּוֹ עַל זֶה אוֹכֵל מִחֲמַת מֹאכִיל צָרִיךְ נְמִילַת יָדַיִם עֲצָמוֹ אֵין צָרִיךְ נְמִילַת יָדַיִם, וְהָאוֹכֵל בַּמַּעֲוָדָה לֹא יִתֵּן פְּרוּסַת לֶחֶם לְשִׁמְשׁ, אֲלֹא שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שְׁנִמְלֵ אֶת יָדָיו, וְהוּא אָמַר⁽³⁾ ר' זִירָא אָמַר ר' נַחֲמָן לֹא יִתֵּן אָדָם פְּרוּסָה לְשִׁמְשׁ אֲלֹא אִ"כּ יוֹדֵעַ בּוֹ שְׁנִמְלֵ יָדָיו, וְכַתֵּב בְּעַל הַלְכוֹת גְּדוּלוֹת שָׂאִין חַיִּיב נְמִילַת יָדַיִם אֲלֹא עַל הַלֶּחֶם בִּלְבַד, וְכִי עַל שְׂנֵעָה הַמִּינִין אֵינּוּ צָרִיךְ נְמִילַת יָדַיִם, וְאָמְרוּ אָמַר⁽⁴⁾ רַב נַחֲמָן הַנּוֹמֵל יָדָיו לַפִּירוֹת הָרִי זֶה טַגְסֵי הָרוּחַ, וְזֶה אִם הָיוּ נְקִיּוֹת, אֲךָ אִם הָיוּ מְטוֹנָפוֹת צָרִיךְ לְנִמּוֹל אוֹתָם בְּגִלְל הַבְּרָכָה, וְסִי שֶׁהִיא אוֹכֵל בַּמַּעֲוָדָה וַיֵּצֵא לְהַשְׁתִּין מִים יָמוֹל יָדוֹ אַחַת, וְסִי שֶׁהִיא בַּמַּשְׁתָּה צָרִיךְ שִׁיטְלָם בְּפָנֵי הַיּוֹשְׁבִים שֶׁם כְּדִי שֶׁלֹּא יִהְיֶה שׁוֹם אֶחָד מֵהֶם שֶׁלֹּא נִמְלֵ יָדָיו וַיִּקַּח מִיָּאוֹם, אֲבָל עַל הָאוֹכֵל יִתְקַז"ז אֵין לַחוֹשׁ לְזֶה הַחֲשֵׁשׁ כִּי יוֹדֵעַ הוּא שֶׁכֵּל אָדָם יֵשׁ יִתְקַז"ז מִיָּאוֹם לֹאכֵל בְּלִי נְמִילַת יָדַיִם, וְכֵבֶר בְּאַרְתִּי בַּפֶּרֶק הָרֵאשׁוֹן מִזֶּה הַחֲבוּר הַלְכוֹת נְמִילַת יָדַיִם.

וְצָרִיךְ הַנּוֹמֵל אֶת יָדָיו שִׁיבְרֵךְ בַּעַת הַנִּיגוּב אֲקַב"ו עַל נְמִילַת יָדַיִם וַיִּבְרַךְ⁽⁵⁾ תַּכֵּף לְזֶה בְּרַכַּת הַלֶּחֶם, מִבְּלִי שִׁיבְדִיל בְּנִתִּים בַּמַּפּוֹר אוֹ בַּדְּבַר אַחֵר, וְהוּא אָמַר ג' תְּכִיפּוֹת הֵן, תַּכֵּף לְסַמִּיכָה שְׁחִיטָה, תַּכֵּף לְגֹאֲלָה תְּפִלָּה, תַּכֵּף לְנְמִילַת יָדַיִם בְּרַכָּה, ר"ל בְּרַכַּת הַלֶּחֶם שֶׁהִיא הַמּוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ, וְסַמְכּוֹ זֹאת הַבְּרָכָה עַל דֶּרֶךְ הַתִּימָה מִחֲכָתוֹ⁽⁶⁾ וְאָכַלְתָּ וְשִׁבַּעְתָּ, וְאָמְרוּ כִּשְׁהוּא שֶׁבַע מִבְּרַךְ, כִּשְׁהוּא רַעֲב לֹא כ"ש, וְצָרִיךְ שֶׁתִּהְיֶה הַבְּרָכָה עַל כֵּכָר לֶחֶם שֶׁלֶם וְשִׁיקָה הַכֵּכָר בְּכָל יָדָיו בַּעֲשֶׂרָה אֲצַבְעוֹתָיו כְּנֹגֵד עֲשֶׂרָה תִּיבוֹת שֵׁשׁ בְּבְרַכַּת הַמּוֹצִיא וּבַפֶּסוֹק אֶרֶץ חֲמָה וְשַׁעֲרָהּ וְנוֹעֲזוֹד כְּמוֹ כֵּן, וְהוּא מֵה שֶׁאָמְרוּ הֵבִיאוּ לְפָנָיו פְּתוּחִין וְשִׁלְמִים, ר' יוֹחָנָן אָמַר שְׁלִימָה מַצּוּה מִן הַטּוֹבָחַר,⁽⁷⁾

(1) (וַיִּקְרָא י"א מ"ד) (2) (חולין קז:) (3) (שם) (4) (שם קו.)
(5) (ברכות מב.) (6) (דברים ח' י') (7) (ברכות למ:) (8) (שם סח:)

ואם היו לו פרוסות לחם חטה ושליטה מלחם שעורה, יברך על פרוסת החטה
 והתקדק במצותישים הפרוסה בין השלטה והוא מה שאמרו פרוסה של חטים⁽¹⁾
 ושליטה משעורים מברך על הפרוסה של חטים ופומר השליטה של שעורים, אמר ר'
 נחמן בר יצחק וירא שמים מקיים את שניהם מניח פרוסה לתוך שליטה ובוצע,
 וכשיברך לא יפרוס עד שיגמור הברכה כדי שתגמור הברכה בעוד שהככר שלם והוא⁽²⁾
 מה שאמרו אמ' רבא ואח"כ בוצע, ותכף ימכלנו בתבשיל או באשר נזדמן לו מן
 המאכל, ואם לא יהיה לו תבשיל ימכלנו במלח, ואם היה הלחם שלם בטוב טעם אף
 צריך טיבול, כי בו לבדו יש מזון וכדוסה לזה. אמר אחד מן החכמים לית דין⁽³⁾
 צריך בשש וזהר שלא יפסיק בשום צד בין ברכת המוציא זולתי אם יהיה ספור
 לצורך כמו שהיה אומר לנמצאים שם מול ברוך, או שאמר למשמשים הביאו מלח
 הביאו לפתן, וכמו כן שאומר שימו תבן לבהמה שכל זה אינו נקרא הפסקה כי
 הם אמרו אין לו רשות לאדם לאכל עד שישים מאכל לבהמתו וסמכו זה לכתוב⁽⁴⁾
 ונתתי עשב בשדך לבהמתך, ואח"כ ואכלת ושבעת, וצריך לבצוע מן המקום הטוב
 שיהיה בככר הלחם, והיותר אפוי שבו כפי מה שאמרו בפ' חלק, ולא יבצע⁽⁵⁾
 פחות מכזית ולא יותר מכביצה, והוא מה שאמרו לא יאחוז אדם פרוסה כביצה⁽⁶⁾
 בידו לפי שהאוחז פרוסה כביצה בידו הרי זה רעבתן. ואין לו לאדם לאכל⁽⁷⁾
 מעומד והוא מה שאמרו ת"ח לא יאכל מעומד ולא ילקק בשפתיו, ומהמסור
 בסעודה הוא שלא יפרוס אדם מהנמצאים מלחמו עד שיגמור הבוצע הברכה ושלא
 יאכל הבוצע עד שיכלו כל הנמצאים לענות אמן, ולא יביא ידו אחד מן הנמצאים
 בקערה עד שיושיט ידו הבוצע. והנכון הוא שיהיה בעל הבית בוצע כדי שיבצע
 בעין יפה ושישים פרס לפני כל אחד מהנמצאים ולא ישימנו בידו. והאורח יברך
 ברכת מזון כדי שיברך לבעל הבית ויסדר בברכת הטוב והמטיב הרחמן הוא
 יברך בעל הבית ואשתו ובניו וכל אשר לו, וזה כשיהיו כלם שוים במדרגה
 בחכמה אבל אם היה בהם מופלג בחכמה הוא יברך. ומהמסור הוא בסעודה שלא

(1) (ברכות לט: 2) (שם 3) (ברכות ט. 4) (דברים י"א)

(5) (סנהדרין קב: 6) (ד"א רבה פ"ו 7) (ד"א זוטא פ"ד)

ישוך אדם בלחם ולא בבשר שמא יהיה בחבורה מי שהוא איסתניס ויסאסבעיניו
 זה, והוא שאמרו⁽¹⁾ לא ישוך אדם מן הפרוסה ויחזירנה לקערה, לפי שאין דעת
 הבריות שוות, וכמו כן האריך ידו בקערה להשיג מה שלפני חברו הוא מנונה כי
 זהו זוללות. וגם אין לו לאורח לתת מה שלפניו לשמש ולא מסותרו פן יקשה
 לבעל הבית, כאמרם⁽²⁾ הנכנס לסעודה לא יטול את חלקו ויתננו לשמש, והאורחין
 אינן רשאים ליתן מסעודה שלפניהם כלום לא לבנו של בעל הבית ולא לעבדו
 אלא א"כ נמלו רשות מבעל הבית, ומאד הזהירו ז"ל מן אלתנופל אלבארדאניא
 בלע' עד אשר שמו העושה זה מכלל כ"ד דברים המעכבים את התשובה המרגיל
 בסעודה שאינה מסתפקת לבעליה שהוא דומה כגזל, ואמרו⁽³⁾ ת"ר ד' דברים נאמרו
 בפת, אין סניחין בשר חי על הפת, ואין מעבירין כוס מלא על הפת, ואין
 סומכין את הקערה בפת, וכשם שאין זורקין את הפת כך אין זורקין את האוכלין,
 ודוק' מידי דמאיס, אבל מידי דלא מאיס לית לן בה כגון אגוזי' ורטוני'
 והפירורין שיש בהן כזית צריך לנשואם^{מן} הארץ ולשומרם, ומה שהוא פחות מכזית
 אין לחוש ממנו והוא שאמרו⁽⁴⁾ פירורין שאין בהם כזית מותר לאבדם ביד. ומי
 ששכח ברכת המוציא יש לה תשלומין כל הסעודה, אפי' לא נשאר לו מן הלחם
 אלא כזית זולתי אם הוא סופק אם בירך אם לא בירך, מפני שברכת המוציא
 סדרבנן, וכשיבא לידי תשלומין נזמל ידיו. וכשהשלים לאכול יטול ידיו שנית
 ולא יברך עליה מפני שהיא לנקיות ולטהרה והיא הנקראת מים אחרונים ואמרו⁽⁵⁾
 שתקנוה משום מלה סדומית מפני שמסמא את העינים, ורבני צרפת סברי שאין
 צורך בה הואיל שמלה סדומית אינו נמצא בזמן הזה ונסתלק העלול בהסתלק העלה
 ומי שידינו מטונפות אין צריך לברך בידיים מזהמיות, וההפרש בין מים ראשונים
 ובין מים אחרונים באיכות הרחיצה שמים ראשונים צריך שיגביה ידיו למעלה,
 ומים אחרונים צריך שישפיל ידיו למטה ולא יבאו מים ויחזרו ויטמאו את
 הידיים, ומים ראשונים אין ניטלין אלא בכלי, מים אחרונים ניטלין בין בכלי

(1) (ד"א רבה פ"ו) (2) (שם וחולין צד.) (3) (ברכות נ:)

(4) (שם נב:) (5) (חולין קה:)

בין על גבי קרקע, וסמים אחרונים אין ניטלין אלא בצונן אבל בחטין לא מפני
 שהחטין מפעפעים את הידים ואין מעבירין את הזוהמא, ודו' חטין שהיד סולדת
 בהן אבל פושרין לית לן בה. וסי' ששכח והביא לתוך פיו שום דבר מאכל ומשקה
 ולא בירך עליו יחזירהו לצד פיו האחד ויברך, ובלבד שהוא דבר שישוער כשיוציאנו
 מפיו, ואם הוא דבר שלא ישוער ישליכנו מפיו ויברך משום ימלא פי תהלתך⁽¹⁾
 ואם היה משקה יבלענו, והוא שאמרו אמר רב יהודה שכח והכניס אוכלין לתוך
 פיו מסלקן לצד אחד, ותאני חדא פולטן ותאני אידך בולען, לא קשיא הא דתניא
 בולעין במשקין והא דתניא פולטין במידי דלא מאיס, והא דתניא מסלקן במידי
 דמאיס. ועיקר נוהג בכל מאכלין ומשקין מי שאכל דבר מהן מעון ברכה לפניו
 ולאחריו, והוא אמרם ת"ר קדש הלולים⁽²⁾ מלמד שמעון ברכה לפניו ולאחריו,
 זולתי מי שאכל פחות מכזית או שתה פחות מרביעית, שהוא מעון לפניו ואינו
 מעון לאחריו, ואפי' אכל לחם ושתה יין למה שכתו' ואכלת ושבעת וברכת, ואין
 אכילה פחות מכזית, ואינו חייב עוד לאחריו מן התורה למה שכתו' ושבעת,
 אבל מדרבנן חייב על אכילה כזית, כי יש בה שביעת גרון, והוא אמרם בפרק⁽³⁾
 מי שמתו אמר להם הקב"ה למלאכי השרת בדין אני נושא פנים לישראל שאני
 אמרתי ואכלת ושבעת וברכת והם דקדקו על עצמם עד כזית. וסי' שאכל סא' סז'
 המינים הנזכרים בפסוק ארץ חטה ושעורה כדי שבעתו חייב מן התורה שיברך
 אחר האוכל, וסי' שאכל מהם או מזולתם מן המאכלים כזית חייב לברך אחריהם
 מדרבנן, והאוכל פחות מכזית אינו מברך לאחריו כלל, וסי' שאכל כזית מה'
 המינים חייב לברך ברכת מזון, והן ד' ברכות, הראשונה ברכת הזן תקנה טרע"ה
 שנייה ברכת הארץ תקנה יהושע, ג' בונה ירושלם תקנה דוד ושלמה, רביעית ברכת
 הטוב והמטיב תקנה ביבנה והוא אמרם⁽⁴⁾ כיון שירד המן לישראל תקן להם משה
 ברכת הזן כיון שנכנסו לארץ תקן להם יהושע ברכת הארץ. דוד ושלמה תקנו בונה
 ירושלם, הטוב והמטיב ביבנה תקנוה כשנתנו הרוגי בתר לקבורה, הטוב שלא הסר חו,

(1) (תהלים ע"א) (2) (ברכות נ:) (3) (שם לה.) (4) (ויקרא כ"ט י"ד)

(5) (ברכות כ:) (6) (שם טח:)

המטיב שנתנו לקבורה וזה נוסחא, בא"י אמ"ה הזן את העולם כלו בטובו
בחן בחסד ברחמים כו' והטוב בפתיחת הטוב והמטיב בברוך והיא סמוכה לחברתה
ספני שהיא סדרבנן כדי להבדילה מן הג' ראשונות שהן מן התורה. ומי שלא אמר
בברכת הארץ חסדה טובה ורחבה לא יצא ידי חובתו, וחייב בה עוד להזכיר ברית
ותורה רמז לברית מילה, ויקדים זכרונה לתורה ספני שנכרתו עליה י"ג בריתות
הנזכרות בפרשת מילה, והתורה נכרתו עליה ג' בריתות בלבד, והן אלה דברי
הברית, ⁽¹⁾ מלבד הברית אשר כרת אתב בחורב, לעברך בברית ה' אלהיך, ומי
שלא זכר מלכות בית דוד בבונה ירושלם לא יצא ידי חובתו, ובשבתות וי"ט
פותח זאת הברכה בנחמנו וחותמה במנחתם ציון ובונה ירושלם, והוא אמרם
מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה, ואומ' קדושת היום באמצע, ר"ל רצה והחליצנו
בשבת ויעלה ויבא בימים טובים, ומי ששכח ולא זכר רצה והחליצנו בשבת או
יעלה ויבא בי"ט וזכר קודם שיתחיל ברכת הטוב והמטיב יאמר בשבת ברוך אשר
נתן מנוחה לעמו ישראל לאות ולברית בא"י מקדש השבת ואם היה י"ט יאמר
ברוך שנתן ימים טובים לעמו ישראל לששון ולשמחה בא"י מקדש ישראל והזמנים,
ואם היה שבת וי"ט אומ' ברוך שנתן שבת מנוחה ומועד שמחה לעמו ישראל
בא"י מקדש השבת וישראל והזמנים. ואם לא זכר עד אשר התחיל ברכת הטוב
והמטיב חוזר לראש הברכה. ומי ששכח יעלה ויבא בר"ח ובחולו של מועד או על
הניסים בחנוכה ופורים אין לו לחזור על זה, מי שאכל כשהוא מהלך צריך
שיעמוד ואז יברך. והוא שאכל והוא עומד ישב, ואם היה יושב יסב לה תכן
לברכה. מי שאכל ושכח ברכת מזון יברך במקום שזכר, ואם בכוונה הניח לברך
לא יברך אלא במקום שאכל, ומי שהוא מסופק אם בירך ברכת מזון אם לאו יברך
ספני שברכת מזון מדאורייתא, ויש לו לחזור ולברך כל עוד שלא נתעכל המזון,
והאות על זה כל עוד שאינו רעב אחר האוכל והוא אמרם ⁽²⁾ עד כמה הוא מברך
עד כדי שיתעכל המזון במעיו וכמה שיעזר עיכול א"ר יוחנן כל זמן שאינו
רעב מחמת אותה אכילה.

(1) (דברים כ"ח ט"ט) (2) (ברכות מח: 3) (שם נג:)

(1)

הלכות הזמון. אין חיוב הזמון לפחות משלשהכאחד, והוא לשון המשנה

שלשה שאכלו כאחד חייבים לזמן, וכך הוא הזמון, פותח המכרז ואומר נברך

שאכלנו מסלו, ועוננין האחרים ברוך שאכלנו מסלו ובטובו חיינו, ואם היו שם

חמשה אין רשאי שום אחד מהם להפרד ולברך לבדו כדי שלא יפסיד הזמון, אך אם

יהיו ששה ורצו להתחלק לשני כתות ג' הרשות בידם, ואף אם היו ט' הרשות

בידם להתחלק כמו שירצו ובלבד שלא יצא א' מהם מן הזמון, אך אם היו עשרה

אין להם רשות להתחלק ולא להפרד א' מהם, מפני, שהזמון אז"ל עולה למעלה⁽²⁾

רמה להזכרת השם והוא שהמכרז פותח ואו' נברך לאלהינו שאכלנו מסלו ובטובו

חיינו, ושנים שאכלו לחם ואחד אכל ירק או דבר אחר אין מצטרפין לזמון, אבל

לצירוף עשרה מצטרפין, ואמרו בזה שבעה שאכלו דגן וג' ירק מצטרפין, ואם⁽³⁾

נפרדו ג' אנשים מן' חבורות והיה כל א' מהן מחוייב זמון אם חבורתו חייבין

הם לזמון, אע"פ שלא אכלו כא' ובלבד שלא הזמינו עם א' מהם בחבורתו, וס' ⁽⁴⁾

שאמרו ג' בני אדם שבאו מן' חבורות אינן רשאים ליחלקואם רב חסדא והוא

שבאו מן' חבורות של ג' בני אדם. אמ' רבא לא אמרן אלא דלא קדימו הנך

ואזמינו עליהו, אבל קדימו הנך ואזמינו עליהו פרח זמון מיניהו. ושלשה שאכלו

כא' והקדים אחד מהם ובירך מותרין עליהו השנים ויצא ידי חובתן מן הזמון והוא

עצמו שקדם ובירך לא יצא מחובת הזמון דאין זמון למפרע. ושתי חבורות

שאכלו במקום אחד ורואים קצתם מצטרפין לברך, ואם אינם רואים אלו לאלו

תברך כל חבורה בפני עצמה, ואם היה עליהם שמש אחד מצטרפין אע"פ שאינן

רואים אלו לאלו, והוא שאמרו שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד בזמן⁽⁵⁾

שמקצתם רואים אלו לאלו הרי אלו מצטרפין לזמון, ואם לאו אלו מזמנין לעצמם,

ואם היה השמש ביניהם שמש מצרפן.

(6)

נער קמן שהוא מבין שהברכה היא לאלהים מזמנין עליו, והוא שאמרו אמר

ר' נחמן קמן היוזע למי מברכין מזמנין עליו, אבל אינו מוציא לאחרים ידי

(1) (ברכות ז' א') (2) (שם מה.) (3) (ברכות מה.)

(4) (שם נ.) (5) (שם מה:) (6) (שם מה.)

חובתן מפני שאינן חייב מן התורה בברכה, ולזה הטעם בעצמו אינו מוציא
לאחרים מי שאכל כדי שביעה. וקצת הפסקנים נזרו שאין מזמנין על הקטן שלא
הביא שתי שערות, והביאו ראיה מלשון הירו' ⁽¹⁾ אמר ר' יוסי כמה זמנין אכלית
עם חלפתא אבא ועם ר' חנינא חבירי ולא זמינו עלי עד שהבאתי שתי שערות,
ומסכו על זה הלשון שהוא מעשה רב, וכ"ש שאינן מצטרף לעשרה שהוא זמון חמור
מפני שיש בו הזכרת השם.

והנשים והעבדים המוטבלין לשם עבדות חייבים בברכת מזון, אבל יש בזה
ספק אם זה החיוב הוא מן התורה מצד שאין לאוכל עת ידוע ונחשבה מצוה שלא
הזמן גרמה, או אולי שיש לאוכל עת ידוע מפני שאמ' הכתו' ⁽²⁾ בתת ה' לכם
בערב בשר לאכל ולחם בבקר לשבוע ונחשבה מצוה שהזמן גרמה ונשים פטורות
ממנה. ומפני זה הספק אין האשה חייבת לברך להוציא את האיש ידי חובתו
כי אינו מוציא את הרבים ידי חובתן אלא מי שמחוייב בדבר. ואין מזמנין על
הנשים אבל הן מזמנות לעצמן. שלשה שאכלו כאחד ויצא א' מהם לשוק, והוא
במקום שיוכל לשמוע הברכה מזמנין עליו אפי' שהוא בשוק וכשחזר נכנס לבית
מברך ברכת מזון לעצמו, וחייב כל מאמין כשמצא שנים אוכלים ולא נמרו
האכילה שיאכל עמהם שום דבר כדי שיצטרף עמהם לזמון כאמרם ⁽³⁾ השמש שהיה
עומד על שנים, אוכל אע"פ שלא נתנו לו רשות, וזה אע"פ שסיימו לאכל ונשאר
עוד להם קצת תאווה לאכל יצטרף עמהם, כאמרם ⁽⁴⁾ רב ושמואל הוו יתבי במעודתא
אתא רב שימי בר חייא הוה קאי מסרהיב למיכל, א"ל רב מאי דעתך לאיצטרופי
בהדן אנן א"כ אכלינן לן א"ל שמואל אלו הוו מייתי ערדא לנו גוזלא לאבא
מי לא אכלינן. ואמרו ⁽⁵⁾ הלכתא גדול מברך ואע"פ דאתא בסוף סעודה ואמרו בתלמוד
מגלה אמ' רבה בר רב חנה אמר רב יוחנן כל תלמיד חכם שמברך לפניו אפי'
כהן גדול עם הארץ אותו ת"ח חייב מיתה, שנא' ⁽⁶⁾ כל משנאי אהבו מות אל תקרי
משנאי אלא משנאי, אבל כהן ת"ח חייב להקדים לברך אע"פ שיהיו בחבורה

(1) (ירושלמי ברכות פ"ז ה"ב) (2) (שמות ט"ז ח') (3) (ברכות מה.).

(4) (שם מז.) (5) (שם) (6) (מגילה כח.) (7) (משלי ח' ל"ו)

חובתן מפני שאינן חייב מן התורה בברכה, ולזה הטעם בעצמו אינו מוציא
לאחרים מי שאכל כדי שביעה. וקצת הפסקנים נזרו שאין מזמנין על הקטן שלא
הביא שתי שערות, והביאו ראיה מלשון הירו' ⁽¹⁾ אמר ר' יוסי כמה זמנין אכלית
עם חלפתא אבא ועם ר' חנינא חבירי ולא זמינו עלי עד שהבאתי שתי שערות,
ומסכו על זה הלשון שהוא מעשה רב, וכ"ש שאינן מצטרף לעשרה שהוא זמון חמור
מפני שיש בו הזכרת השם.

והנשים והעבדים המוטבלין לשם עבדות חייבים בברכת מזון, אבל יש בזה
ספק אם זה החיוב הוא מן התורה מצד שאין לאוכל עת ידוע ונחשבה מצוה שלא
הזמן גרמה, או אולי שיש לאוכל עת ידוע מפני שאמ' הכתו' ⁽²⁾ בתת ה' לכם
בערב בשר לאכל ולחם בבקר לשבוע ונחשבה מצוה שהזמן גרמה ונשים פטורות
ממנה. ומפני זה הספק אין האשה חייבת לברך להוציא את האיש ידי חובתו
כי אינו מוציא את הרבים ידי חובתן אלא מי שמחוייב בדבר. ואין מזמנין על
הנשים אבל הן מזמנות לעצמן. שלשה שאכלו כאחד ויצא א' מהם לשוק, והוא
במקום שיוכל לשמוע הברכה מזמנין עליו אפי' שהוא בשוק וכשחזר נכנס לבית
מברך ברכת מזון לעצמו, וחייב כל מאמין כשמצא שנים אוכלים ולא נמרו
האכילה שיאכל עמהם שום דבר כדי שיצטרף עמהם לזמון כאמרם ⁽³⁾ השמש שהיה
עומד על שנים, אוכל אע"פ שלא נתנו לו רשות, וזה אע"פ שסיימו לאכל ונשאר
עוד להם קצת תאווה לאכל יצטרף עמהם, כאמרם ⁽⁴⁾ רב ושמואל הוו יתבי במעודתא
אתא רב שימי בר חייא הוה קאי מסרהיב למיכל, א"ל רב מאי דעתך לאיצטרופי
בהדן אנן א"כ אכלינן לן א"ל שמואל אלו הוו מייתי ערדא לנו גוזלא לאבא
מי לא אכלינן. ואמרו ⁽⁵⁾ הלכתא גדול מברך ואע"פ דאתא בסוף סעודה ואמרו בתלמוד
מגלה אמ' רבה בר רב חנה אמר רב יוחנן כל תלמיד חכם שמברך לפניו אפי'
כהן גדול עם הארץ אותו ת"ח חייב מיתה, שנא' ⁽⁶⁾ כל משנאי אהבו מות אל תקרי
משנאי אלא משנאי, אבל כהן ת"ח חייב להקדים לברך אע"פ שיהיו בחבורה

(1) (ירושלמי ברכות פ"ז ה"ב) (2) (שמות ט"ז ח') (3) (ברכות מה.).

(4) (שם מז.) (5) (שם) (6) (מגילה כח.) (7) (משלי ח' ל"ו)

(1)

תלמידי חכמים גדולים טמנו בחכמה למה שאמרו חז"ל וקדשתו לכל דבר שבקדושה לפתוח בתורה ראשון ולברך ראשון, ר"ל ברכת מזון וליטול מנה יפה ראשון. במה שמברך עליו בורא מיני מזונות, צריך שנסמוך לברכת הלחם אשר בארנו הלכותיה בשער שלפני זה מה שמברכין עליו בורא מיני מזונות, כדי שיתדמה הסדר מפני שניזונין בהם כמו בלחם, לשמור זה העקר והוא שכל מה שמברכין עליו אחר האכילה ברכה אחת מעין שלש, זולתי האורז והדוחן ופת הבאה בכסנין שמברכין עליו תחלה בורא מיני מזונות ובסוף בורא נפשות רבות וחסרונם על מה שברא חי העולמים. ופת הבאה בכסנין פי' בו רש"י ז"ל שהוא נלוש בתבלין או בדבש ופי' בו רבי' חננאל ז"ל אדני אלקסים אלתי תצטנע ללואים, ר"ל אזני הגלח הנעשות בסעודות הגדולות בבית המשתה של חופה או כדומה לזה, וזה נסח ברכה מעין שלשה הנזכרת, בא"י אמ"ה על הסמיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה ועל ארץ חסדה טובה ורחבה שרצית והנחלת את אבותינו רחם על עמך ובנה את ירושלם עירך במהרה בימינו, יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו לה ותכניסנו לתוכה ונאכל מפריה ונשבע מטובה ונברך עליה בקדושה ובטהרה כי אל טוב ומטיב אתה, בא"י על הארץ ועל הסמיה. חבית קדרה דייסא וחביצה והן הנקראין מעשה קדרה יברך עליהם בורא מיני מזונות. אלקבצה הנקראת אלתורדא אשר בושלה בקדרה עם המרק אפי' שלא יתהדק ויטוח ונשאר בה תואר הלחם ודמותו יברך עליה בורא מיני מזונות, כי הלכה כר' יוסי שאמר לענין מצה יוצאין ברקק השרוי אבל לא במבושל אפי' שלא ניטוח, ואם הריק המרק על החביצה בקערה וניטוח עד שלא נשארה לה צורת לחם יברך עוד עליו בורא מיני מזונות ואם נשאר לו צורת לחם אע"פ שהפירורין פחו' מכזית דין לחם יש לו, והוא שאמרו האי חביצה אפי' אין בה פירורין שיש בהן כזית (3) מברך עליה המוציא וג' ברכות. אמר רבא והוא דאיכא עליה תורית דנהמא אלא ספוג בלע' אישפנולוש ובלשוננו צפיחית יברך עליה בורא מיני מזונות אפי' שהוא קובע סעודתו עליהם הואיל שביליתם רכה, ר"ל שבצקם רך חלק. והלחם קלוי

בשמן שבלילתן עבה יברך עליו המוציא וברכת מזון. כל מאכל שבו קמח מאי זה
 מין מה' המינים אע"פ שהדבר המעורב עמו הוא הרוב מברך עליו בורא מיני
 מזונות, לאמרם כל שיש בו מה' המינים מברך עליו בורא מיני מזונות ובלבד
 שיכנין בזה לזון בו אבל אם ערב בו הקמח לתקון התבשיל בלבד מברך עליו
 הברכה הראויה לזה הדבר המעורב עמו הקמח כי הוא העיקר בו ועקר יש לנו
 שנסמוך עליו כל שהוא עקר ועמו מפילין מברך על העקר ופוסר את המפילה.
 השער הד' במה שמברכין עליו שהכל שהיא הברכה הצריכה להקדים על ברכות
 המאכלים והמשקים אחרי ברכת הלחם והדומה לו מהדברים שניזונין בהם שביארנו
 הלכותיה בשני שערים הקודמי' הוא שמברכין עליו שהכל למעלת זאת הברכה מצד
 היותה כללית, כי הלכה כר' יוחנן דקא סבר שאפי' הלחם והיין שהם המעולים
 שבמאכלים והמשקין שמי ששכח או טעה ובירך עליהם שהכל שיצא ידי חובתו,
 וגם אם אמר בריך רחמנא מלכא מריה דהאי פיתא יצא ידי חובתו, בלבד שיהא
 זה בדיעבד אבל לכתחלה לא. ולכן אמרו שכל שאינו יודע נוסח הברכות שילך
 אצל חכם ילמדם לו. ונאמ' בתחלה כי יש עקר לנו בהסכמת הכל כי כל מה שמברך
 עליו בתחלה שהכל מברך עליו בסוף בורא נפשות רבות, וכל המאכלים שאינם
 צמחים כמו בשר כל בעלי חיים למיניהם והדגים והביצים והחלב והחמאה והגבינה
 יברך עליהם שהכל. על הלחם שנבאש ועל היין שנתחמץ והתבשיל שנפסד מברך
 עליהם שהכל, החומץ ונובלת הפירות מברך עליהם שהכל, הזומית והכמהין ופטריות
 מברך עליהם שהכל, ועל הפרי שלא נגמר בשולו, ועל הבוסר שלא הגיעו גרגרים
 לשיעור הפול הלבן יברך שהכל, והוא שאמרו ת"ר על דבר שאין גידולו מן
 הארץ כגון הפת שעופשה ועל היין שהקרים ועל תבשיל שעברה צורתו מברך שהכל,
 על החלב ועל הגבינה ועל הביצים ועל החומץ ועל הנובלות ועל הגובאי אום'
 שהכל, על הפגין ועל הססדר ועל הבוסר עד שלא נעשה כפול הלבן אום' שהכל,
 ועל הזומית וכמהין ופטריות אום' שהכל, ופ'י' זומית מים ומלח שקוראין אותו

(1) (ברכות לז.) (2) (ברכות ט:) (3) (ברכות לה.) (4) (שם ט:)

בלע' שאלמואירא, דבש הדבורים ודבש תמרים ודבש תאנים יברך עליהם שהכל
 והוא מה שאמרו ⁽¹⁾ אמר מר ברב אשי האי דובשא דתמרי מברכין עליה שהכל מ"ט
 זיעא בעלמ' הוא, ועל השכר, אחדשכר תמרים ואחד שכר שעורים מברכין עליו
 שהכל. הפרי הצומח באילני סרק כמו גרגירי ההדס אע"פ שהם מבושלים יברך
 עליהם שהכל, והעשב שאינו נודע אצלנו שצומח בארץ מעצמו יברך עליו שהכל.
 האוכל קטח חטה או קטח שעורים נא, או האוכל כרוב או אבטיחים או סילקא נא,
 וכמו כן כל מי שאוכל נא שום דבר מן הירקות שאין דרכו לאכלו נא יברך עליו
 שהכל. כל מה שצומח באילנות שלא נזרע האילן בסבתו, כמו גמאר אל נאכיל
 הנקרא בתלמוד קורא, או לולבי גפנים הנקרא' בלשון ערב פנפן יברך עליו
 שהכל, ומה נקח ראי' לאפרוח הלז שנאכל קליפתו החיצונה, וידוע הוא כי
 אילן הלז לא נזרע אלא לדעת שיאכל תוכו כשיתבשל, ולכן יברך על אפרוח
 הלז שהכל. ומה שאוכלין אותו נא ותשתנה בריאת תבניתו ובטל מעטויחסר כחו
 הראשון בבשולו כמו השום והחציר יברך עליהם כשיבושלו שהכל. השותה מים
 לצמאה יברך שהכל, אבל אם שתה בלי צמאה כי אם החנק בפת האוכל ושתה כדי
 להעבירו לא יברך כלל והוא מה שאמרו, ⁽²⁾ השותה מים לצמאיו אומר שהכל, לאפוקי
 דחנקתיה אומצא ונלמוד מזה עקר כללי כי כל אוכל ושותה לזולתי עונג שאינו
 חייב לברך, כמו השותה שמן לבדו כי כשישתו אותו לבדו יזיק ולא יטעם לחיך
 ואמרו אי שתי ליה משיא. אגוז מתוקן בדבש שהדבש הוא העיקר ועוד שהאגוזים
 או הלז ישתנו בבשול, וא"ת שהאגוז והלז אולי שהם העקר יהיה הענין ספק
 וכל מה שיש בברכתו ספק יברך עליו שהכל, וכן כת' רבי' חננאל ז"ל כל היכא
 דלא אפשר לן היאך מברכין עליו מברך עליו שהכל וצא ידי חובתו.
 השער הה' במה שמברכין עליו בוראפרי האדמה וראוי לסמוך ברכת בורא
 פרי האדמה לברכת שהכל מפני שדומה הסדר כי עקר זאת הברכה לברכת הכל כערך
 המין לסוג * בכלל. כי כמו שהמאכלים כשמברך עליהם שהכל יצא, כמו כן
 על כל פירות האדמה, ופירות האילן כשמברך עליהם בורא פרי האדמה יצא, ואם על

(1) (ברכות לח.) (2) (שם מד:) (3) (שם) * בכ"י מ"נ.

(1)

פרי האדמה בורא פרי העץ לא יצא והוא לשון המשנה על פירות האילן אם אם
 בורא פרי האדמה יצא ועל פרי האדמה אם אמר בורא פרי העץ לא יצא, ולזה
 חייב לברך בורא פרי האדמה, על כל מה שיש בו ספק אם הוא פרי האדמה או פרי
 העץ ומצד זה הוא מעולה ברכת בורא פרי האדמה מברכת בורא פרי העץ, והעיקר
 הכללי בברכה זאת הוא שכל הצומח מן הארץ ואין לו עץ שיחליף ומברכין עליו
 בורא פרי האדמה ועל דרך הכלל כל הגרגרים והזרעונים כשנאכלין כדרך
 מברך בורא פרי האדמה ועל כל הירקות יברך בורא פרי האדמה, וכמו כן על
 המים שנשרו בהם ויצא בהם מעטם והוא אמרם וסיא דכלהו שלקי ככלהו שלקי
 וכ"ש המיץ שלהם. הקפ"ר יש בהם ד' מינים מאכלים הפרחים והעלין והבדים והם
 הנקראים קפרש ועלין ותטרות מברכין עליו בפ"ה ועלי פסוק הנקראי' אביוסת
 מברך בורא פרי העץ. האוכל חטה נא מברך ב"פ האדמה, וכמו כן הכוסס את הדות
 ואת האורז, אבל הכוסס את השעורים אינו מברך כלל שהוא מאכל בהמה. האוכלו
 ביום הכפורים פטור. אלקרע קאלאבאסא בלע' וסילק וכרוב וכדומה להם אם אכלם
 מבושלים יברך עליהם בורא פרי האדמה, הצנון אם אכלו נא יברך עליו בורא פרי
 האדמה ואם אכלו מבושל מברך עליו שהכל, השומשמי' יברך עליו בורא פרי
 האדמה, פלפלים וזנג' ביל הלח יברך עליו בורא פרי האדמה, וכשיבש אינו מברך
 עליו כלל מפני שלא יקרא מאכל.

השער הששי במה שמברכין עליו ב"פ העץ, כבר הקדמתי לך כי ברכת בורא
 פרי האדמה כוללת יותר מברכת פרי העץ ולהיות ברכת בורא פרי העץ יותר פרטית
 ממנה במדרגת האיש מן המין. והעקר הכללי בהן שכל צמח שיש לו רגל ויחליף
 עצו בכל שנה מברך על פרי בורא פרי העץ. ובס' ובתוספתא הגבילוהו בגבול
 אחר, והוא אמרם כל המוציא עלי' מעצו עץ הוא ומברכין על פירותיו בורא פרי
 העץ, ואין הפרש בין כל פירות האילן בזאת הברכה, אך הפרש הוא בברכה של
 אחריהן כי על כלם מברך אחר אכילתן בורא נפשות רבות, זולתי הה' פירות
 הנזכרים בפסוק ארץ חטה ושעורה והן גפן ותאנה ורמון וזית ודבש שהוא כנוי

(1) (ברכות ו' ב') (2) (שם למ.) (3) (תוספתא כלאים פ"ג)

לתמרים והם מיוחדים בברכה מעולה ליתרונם על שאר הפירות מפני ששבת הארץ בהם מברך עליהם לאחריהם ברכה מעין ג' וכבר סדרתי נוסחה בשער הג' אלא שהוא תמורת על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה יאמ' על העץ ועל פרי העץ וחותם על הארץ ועל הפירות, ושאר הפירות כמו החבשים והתפוחים והאתרוגים והלוזים והאגוזים והפרסקים והצנובר בלשון ערב ובלע' פיניוניש ובלשון רז"ל אצטרוכלי ודומיהם מברך לאחריהם בורא נפשות רבות. ודע כי שבעת המינים הנזכרים בפסוק ארץ חטה יש יתרון לקצתם על קצתם בקדימה לפי קרבתם ורחיקותם מן הארץ הנזכרת בהם כמו חטה שהיא ראשונה לארץ, ושעורה שהיא שנייה לארץ, וגפן שלישי לארץ, ותאנה רביעית לארץ ורמון חמישית לארץ, א"כ חזר ואמר ארץ זית שמן ודבש והנה הזית ראשון לארץ, ודבש שהוא של תמרים שני לארץ, לכן מי שיש לפניו החמשה מיני פירות הנזכרים חייב לשמור בקדימת הברכה כפי הסדר הנזכר, כמו מי שיש לפניו זיתים ותמרים, יקדים הזיתים ויברך עליהם ופומר את התמרים, כי הזית ראשון לארץ והתמר שני, ומי שיש לפניו תמרים וענבים יברך על התמר ופומר את הענבים כי התמר שני לארץ והענבים שלישי לארץ, וכמו כן מי שיש לפניו ענבים ותאנים יברך על הענבים ופומר התאנים כי הענבים שלישי לארץ והתאנים רביעי, וכן תעשה הקש לכלם והוא שאמרו כל הקודם בפסוק זה הוא קודם לברכה ועוד אמרו רב חסדא ורב הסנונא הווי יתבי איתיהו קמיהו תמרי נרמוני, בריך רב הסנונא אתמרי ברישא מפני שזה ב' לארץ וזה ה' לארץ, ומי שיש לפניו א' מז' המינים הנזכרים בפסוק זה עם זולתו מן המאכלים והיו ברכותיהם שוות כמו ענבים ותפוחים מברך על הענבים ופומר את התפוחים, ואם אין ברכותיהם שוות כמו תאנים ופול יברך תחלה על התאנים ואח"כ יברך על הפול, ואם היו המאכלים שלפניו מזולתי שבעת המינים והיו ברכותיהם שוות יברך תחלה על החביב מהם אצלו, ואם אין ברכותיהם שוות כמו לוזים ואפונים והיו הלוזים חביבין אצלו מברך עליהן תחלה בורא פרי העץ, אח"כ על האפונים בורא פרי האדמה לאמרם חביב עדיף ואפי' אם היה הפרי

ממה שמברכין עליו שהכל אם היה חביב אצלו יקדימם על זולתו מן המאכלים שאינם מן ז' המינים. הבוסר כשהגיעו גרגיריו לשיעור הפול הלבן מברך עליו ב"פ העץ, ומי שיש לו כאב בגרונו ושתה שמן זית מעורב במימי סילקא או הדומה לו מן הדברים הטועילים לזה החולי יברך ב"פ העץ מפני שהזית הוא העיקר בו ועיקר יש לנו כל שהוא ועמו מפילה מברך על העיקר ופומר את המפילה, ודע כי כמו שהוציא מסין בורא פרי האדמה הלחם וייחדהו בברכת המוציא וברכת מזון ליתרוננו מפני שהוא מזון שבו קיום העולם כמו כן הוציא מסין העץ היין מפני שנשתנה לעלוי כמו הלחם, וייחדהו בברכת בורא פרי הגפן לפניו וברכת על הגפן ועל פרי הגפן לאחריו למעלתו שהו' משמה אלי"ם ואנשים ומשום גדולת המצות שהן על הכוס כמו קדוש והבדלה וברכת סילה וברכת אירוסין וברכת נישואין ואמרו עליו ברכת מזון אע"פ שאין זה חובה כי הלכה כאומר ברכת המזון מעונה כוס. ושטרי יין שנתערבו בהם מים ויצאו מהם יין אם יצאו מהם שלישנוסף על שיעור המים יחשב כיון לברך עליו ב"פ הגפן ואם יצאו מהם פחות מהשליש נוסף יחשב כמים ויברך עליו שהכל, והוא אמרם שמרים שנתן בהם ג' והוציא ארבעה מברך עליהם ב"פ הגפן, פחות מכאן מברך שהכל, והברכה מעין שלש כשיחליף על העץ ועל פרי העץ על הגפן ועל פרי הגפן וחזתם על הארץ ועל פרי הגפן, וכל מה שהוא חובה לברך עליו ברכה מעין ג' על השלשה מינים הנזכרים כמו שאכל צפיהית ותאנים ושתה יין יכלול הג' מינים בברכה ויברך על הארץ ועל המתייה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה ועל העץ ועל פרי העץ ועל הגפן ועל פרי הגפן וחזתם על הארץ ועל המתייה ועל הפירות ועל פרי הגפן.

השער הז' בדברים הבאים בתוך הסעודה מחמת הסעודה ושלא מחמת הסעודה. דע כי כל מאכל שיביאו לפני אדם לזון בהם מפירות וזולתם נקראים דברים הבאים בתוך הסעודה מחמת הסעודה. וכל מה שנוהגין לאכלו בלי לחם אחר הסעודה

(1) (פסחים קה:) (2) (ב"ב צו.).

אינו מעון ברכה לא לפניו ולא לאחריו, כי הפת פומרת בכל מיני מאכל ואמנם
 דברים הבאים בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה והם אותם שאין צריך לזון
 בהם מעונין ברכה לפניהם, ואין מעונין ברכה לאחריהם כי ברכת המזון פומרתן,
 אך מי שהביאו לפניו בשר או דגים או מעשה קדרה בין בתוך הסעודה בין לאחר
 הסעודה לא יברך עליהם כי סכלל המזון הם. ומוי שהביאו לפניו מן הפירות אחר
 הסעודה מעונין ברכה בין לפניהם בין לאחריהם, אך צריך שתדע כי זאת הנזרה
 נזרו אותה בזמנם שהיה מנהגם להסיר השלחן תכף סייסם לאכל, אבל בזמננו זה
 שטנהגנו להאריך לשבת על השלחן אע"פ שכבר גמר לאכל והביאו לפניו מיני
 פירות נחשבה בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה, והן מעונין ברכה לפניהם ולא
 לאחריהם אלא שהשותה בתוך הסעודה אינו מברך מפני שהוא מחמת הסעודה ובהסרה
 לשרות המזון, וגם מה שאז"ל יין פומר כל מיני משקין יכלול זה המים ששתה
 אחר הסעודה שפומרין היין ששותה קודם המאכל לעונג ואשר ישתה באמצע האוכל
 הוא הכרחי לשרות המזון במעים, לכן אמרו בריך על היין שלפני המזון פומר את
 היין שלאחר דלשתות פומר את לשרות, ואמרו על זה אמר רבה בר בר חנה אמר ר'
 יוחנן לא שאנו אלא בשבתות וימים טובים הואיל ואדם קובע סעודתו על היין,
 אבל בשאר ימות השנה בריך על היין שלפני הסעודה לא פטר את היין של אחר
 הסעודה, ור"ל יין של אחר הסעודה מה שאחר המזון קודם שיברך ברכת המזון,
 וכמו כן היין ששותה שעה אחרי גומרו לאכל שהוא להתענג בשתייתו, ולכן אמרו
 בריך על היין שבתוך המזון לא פטר את היין שלאחר המזון כי לשרות אינו
 פומר לשתות, אבל מה ששותה תכף האוכל הוא לשרות ויין שבתוך המזון פומר,
 מי ששתה קודם הסעודה ויברך פומר את היין שישתה עד ברכת המזון, וכמו כן
 יין קדוש והבדלה, ודעשכשיאמר הב ונברך ברכת מזון כבר נראה שהסיח דעתו
 מלאכל ולשתות, ואם רצה אחרי כן לשתות חייב לברך בורא פרי הגפן, ויין
 שבתוך המזון כל א' וא' מברך לעצמו לפי שאין בית הבליעה פנוי, ר"ל כי
 האחרים עסוקים באוכל ויתרשלו מלענות אמן, ובירושלמי נתנו מעם לזה משום

(1) (ברכות מא:) (2) (שם ו' ה') (3) (שם מב:) (4) (שם)

(5) (ירושלמי ברכות פ"ו ה"ו)

(1) סכנה, ואמרו 'אין משיחין במעודה לפי שאין עונין אמן במעודה שמא יקדים
(2) קנה לוושט ואתי לידי סכנה, א"ר מונא' הדא אמרה הדין דעמיש בו מיכלא
אמור למימ' ליה אסותא בגין סעת' דנפשיה.

השער הה' בברכות הצריכות על הריחות ונאס' בכלל כי הראשונים שמו חיוב
הברכה על הריח מכלל ברכת הנהנין כי הנפש מתענגת בריחות הטובים כמו
(3) שמתענג החיך במאכל, והוא שאמרו אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב מנין
(4) שמתברכין על הריח הטוב שנא' כל הנשמה תהלל יה, איזהו דבר שהנשמה נהנית
ממנו ואין הגוף נהנית ממנו הוי אומר זה הריח. ואלה פרקיהן, אם יש לדבר
המורח עץ מברך עליו בורא עצי בשמים כמו ההדס הנקרא ריחאן והדומה לו מן
הנורדין והייאסמין הנקראים אצלם סמלק ואל סעדי הנקר' סגלי וחלפה אלבאר
(5) הנקר' חלפא דימא. והוא שאמרו אמר זעירי כל המוגמרות כלן מברך עצי בשמים
חוץ ממוס"ך ופירשו בו שר"ל הדס וכל דדמי ליה אע"פ שיש בהן מה שעצו
(6) רטוב ולא נקרא עץ כמו שנקראת הפשתה עץ ככתו' ותטמנם בפשתי העץ' ואמרו
(7) בירושלמי כל שתמרתו נשארת משנה לשנה מברך עלי' בורא עצי בשמים וכל
שתמרתו מתיבשת וכלה בימות החורף מברך עליו בורא עשבי בשמים והנקרים
של הגנים הנקרא בלשון ערב אלנרגס אלכסתאני יברך עליו בורא עצי בשמים
(8) ועל המדכרי בורא עשבי בשמים, והוא שאמרו אמ' רב משרשיא האי נקרים דגנונית
מברכין עליו עצי בשמים או עשבי בשמים, וכמו כן כל מה שצומח בראשית עליו
כמו אלחבק בלשון ערב ואסוסאן שהם חבצלת ושושנים נקרא עשב ויברך עליהן
בורא עשבי שבמים. ומי שהריח דבר מן הפירות שיש בהם ריח כמו אתרוגים וחבשאים
ותפוחים ודומיהם, יברך שנתן ריח טוב בפירות. והבשמים שאין גדולן מן הארץ
כמו אלמסך ואלזבירא ואלענבר יברך עליהם בורא מיני בשמי' וזאת הברכה
בריה כברכת שהכל במאכלים, ואם בירך על איזה דבר של בשמים בורא מיני
בשמים יצא חובתו, לכן חובה לברך על כל מה שיש ספק בברכתו שהם בורא מיני

(1) (ירושלמי ברכות פ"ו ה"ו) (2) (שם) (3) (ברכות מג:)

(4) (תהלים ק"נ) (5) (ברכות מג.) (6) (יהושע ב') (7))

(5) (ברכות מג:)

בשמים. ועל הקטורות והם הנקראים מונטרות יברך עליהם הברכה הראויה על אותו הנקטר ואין חייב לברך עליו עד שיעלה עשנו, והוא שאמרו ⁽¹⁾ אין מברכין על המונטר עד שתעלה תמרתו. שמן אל בסאן בלשון ערב והדומה מברכין עליו בזה שמן ערב. שמן זית שיש לו ריח טוב שנקרא בלשון ערב אלמעשר מברך עליו בורא מיני בשמים. והשמן שכובשין בו או שמוחנין בו קצת הבשמים בעץ עד שיתראה מברך עליו בורא עצי בשמים והוא הנקרא אצלם מסחה כבישא ומחינה, ואם נמצא לפניו, ר"ל אותו מסחא כבישא ומחינה עם הדם יברך על ההדס ופוסר את השמן, מפני שברכה אחת להם, וההדס יקדים בברכה לכל מה שלפניו מן הבשמים. ואם היתה ברכת אותו המורח שלפניו כברכת ההדס הוא פסור בברכתו, ואם יש לו ברכה זולת ברכת ההדס יקדים לברך על ההדס אח"כ יברך על אותו הדבר הברכה הראויה לו, ומי שיש לפניו יין ושמן נוטל היין בימינו והשמן בשמאלו ויברך תחלה על היין ואח"כ על השמן. מי שנכנס בחנות הבשם והריח בו ריחות טובים אפי' ישב שם כל היום לא יברך אלא פעם אחת, ואם נכנס ויצא ואח"כ נכנס יברך על כל פעם ופעם, והוא שאמרו ⁽²⁾ ת"ר הנכנס לחנותו של בשם אע"פ שישב שם כל היום כלו אינו מברך אלא פעם אחת. נכנס ויצא, נכנס ויצא, יברך על כל פעם ופעם. המונטרות הנעשות להקטיר הבגדים להסיר מהם ריח רע אין מברכין עליהם והוא אמרם אמ' רב הונא בשמים של בית הכסא, ושמן העשוי להעביר את הזוהמא אין מברכין עליהם, ואמרו עוד ⁽³⁾ אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של סתים ושל ע"ז. והמונטרות שעושי' בסעודות הגוים אין מברכין עליהם והמטעם לזה מפני שסתם מחשבת גוים לע"ז.

השער הט' בדברים הנראים והנשמעים וזולתם מברכות השבח וההודאה. היוצא למייל בגנים בירח זיו וראה הפרחים היוצאים באילנות והציצים מברך בא"י אמ"ה שלא חסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ונאות כדי לתנאות בהם בני אדם. והרואה מקום מן המקומות שנעשו בהם ניסים לישראל יברך ברוך שעשה ניסים לאבותינו במקום הזה. מי שראה מקום שנעשה לו נס לעצמו כמו שהצילו חס"י

(1) (ברכות מג.) (2) (שם נג.) (3) (שם) (4) (שם ח' א')

ממות או מפגע רע יברך ברוך שעשה לי נסים במקום הזה, וכמו כן חייבים בניו
 לברך שעשה נס לאבינו במקום הזה. והוא לשון המשנה הרואה מקום שנעשו בו
 נסים לישראל אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה, ואמרו בגמ' על
 ניסא דרבים כלי עלמא צריכי לברוכי על ניסא דיחיד הוא ובריה עד בריה
 כולי עלמ' לא. ואמר דרך פשט הרואה מעברות הים ומעברות הירדן ומעברות
 נחלי ארנון ואבני אלגביש של בית חורון וחומת יריחו שנבלעה צריך שיתן
 שבח והודאה לפני המקום. ועל לום ועל אשתו מברך, על אשתו מברך ברוך דיין
 האמת, ועל לום מברך ברוך זוכר הצדיקים, שנא' ויהי בשחת ה' אלי"ם את ערי
 הככר ויזכור אלי"ם את אנרחם וכו' והולכי מדברות ויוצא מן הים והנרפא
 מחליו והיוצא מבית האסורים אלו הד' חייבין לברך הגומל לחייבים טובות
 שנמלני כל טוב, וזה צריך שיהיה במעמד עשרה מישראל ושיהיה בם ב' תלמידי
 חכמים ועונין כלם אשר גמלך כל טוב הוא יגמלך כל טוב סלה, וכשנכנסו עשרה
 לבקר חולה ואמ' א' מהם בריך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא, וענו האחרים
 אמן פטרוהו מלום' הגומל ועל אלו הענינים אמרו, אמ' רב ארבעה צריכין
 להודות הולכי מדברות ויורדי הים ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שהיה חבוש
 בבית האסורים ויצא, והם הנזכרים במזמור 'אמרו גאולי ה', סאי מברך הגומל
 לחייבים טובות אשר גמלם כל טוב, ואמ' אביי וצריך לאודווי באנפיה עשרה
 שנאמ' וירוממוהו בקהל עם. ת"ר אמר טר זוטרא וצריך שיהיו סניהו רבנן שנא'
 ובמושב זקנים יהללוהו, ואין זקן אלא מי שקנה חכמה ואין זקנים פחות משנים.
 רב יהודה חלש על לגביה רב חנן בגדתאה ורבנן אמרו ליה בריך רחמנא דיהבך
 לן וגו' אמר להו פטרתון מאודווי. והקשו בזה והאמ' אביי וצריך לאודווי באנפיה
 עשרה ותרצו דהוון תמן עשרה וענו אמן. הרואה מקום מארץ ישראל שהיה בו ע"ז
 ונתבטלה משם יברך ברוך שעקר ע"ז מארצנו, ואם היה בחוצה לארץ יברך ברוך
 שעקר ע"ז מן המקום הזה. הנכנס לבבל החרבה וראה חמשה מקומות מטנה יברך

(1) (ברכות ט' א') (2) (שם נד.) (3) (שם) (4) (בראשית כ"ט י"ט)

(5) (ברכות נד:) (6) (תהלים ק"ז) (7) (שם) (8) (שם)

חמשה ברכות. בתחלת ראותו ככל יברך ברוך שהחריב בבל הרשעה, וכשיגיע לביתו של נבוכדנאצר הרשע יברך ברוך שהחריב ביתו של נבוכדנאצר הרשע. וכשיראה מקום המקולים יברך ברוך שנתן ארץ אפים לעוברי הצונו, וכשיראה מקום אתנו נורא שהשלך שם חנניה מישאל ועזריה וגובה דג אריותא שהושלך דניאל יברך ברוך שעשה נסים לצדיקים במקום הזה. וכשיראה המקום שהעתיקו משם העפר יברך ברוך אום' ועושה גוזר ומקיים רומז לגזרת האל ית' על בבל שנאמ' (1) וסחרתי את עפרה ממנה ומאטאתיה בממאטי השמר. הרואה ס' רבוא מישאל יברך ברוך חכם הרזים' ואם יהיו מאומות העולם אום' בושא אמכם, חפרה יולדתכם סאד הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה, (2) (3) והוא אמרם הרואה אכלוסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים, אכלוסי אומות העולם אומר בושא אמכם וגו'. אסר עולא נקטינן אין אכלוסי פחותה מס' רבוא. הרואה מחכמי ישראל יברך ברוך שחלק מחכמתו ליראיו. הרואה חכמי אומות העולם ברוך שחלק מחכמתו לב"ו. הרואה מלכי ישראל יברך ברוך שחלק סכבודו ליראיו. הרואה מלכי אומות העולם שחלק סכבודו לבשר ודם. הרואה קברי ישראל ברוך אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין, והטית אתכם בדין והוא עתיד להחיותכם ברוך א"י סחיה הטתים. (4) יאמר אח"כ יחיו מתיך וגו'. הרואה קברי אומות העולם אום' בושא אמכם וגו'. הרואה את חברו לאחר שלשים יום יברך שהחיינו, לאחר שנה ברוך סחיה הטתים. הרואה בית הכנסת בנויה אומר ברוך סציב גבול אלמנה, הרואה אותה חרבה אום' ברוך דיין האמת. הרואה כנסת אומות העולם בנויה יאמ' בית גאים יסח ה'. ומי שראה אותה חרבה יאמר אל נקמות ה' וגו'. (5) הרואה בריה הסכוערת או בעלתנגע כמו עור או פסח והיה כן מעת לדתו יברך ברוך משנה הבריות. ואם היה בסבת חולי יברך ברוך דיין האמת. הרואה בעל חי משונה כמו הקוף או הפיל יברך ברוך משנה הבריות, הרואה בריה נאה בין ב"ח בין צומח יברך ברוך שככה לו בעולמו. הרואה ההרים הגבוהים והנבעות והימים והנהרות הגדולות והמדברות

(1) (ישעיו י"ד כ"ג) (2) (ירמיהו נ' י"ב)

(3) (ברכות נח.). (4) (שם) (5) (שם)

(1)

יִבְרַךְ בְּרוּךְ עוֹשֶׂה בְּרָאשִׁית וּבִלְבָד שְׂרָאם אַחֲרֵי שְׁלֹשִׁים יוֹם, וְהוּא אָמַרם אִימְתִי
בְּזִמְנָן שְׂרֹאֵהוּ לְפָרְקִים. הִרְוָאָה אֶת הַיָּם הַגְּדוֹל יִבְרַךְ בְּרוּךְ שַׁעֲשָׂה אֶת הַיָּם הַגְּדוֹל.
הִרְוָאָה אֶת הַקֶּשֶׁת יִבְרַךְ בְּרוּךְ זֹכֵר הַבְּרִית נֶאֱמַן בְּבְרִיתוֹ וְקִיִּים בְּמֵאֲמָרוֹ. הַשּׁוֹמֵעַ
הָרַעֲמִים אוֹ רוּחַ סַעֲרָה אוֹ הַתְּרַשְׁעוֹת הָאָרֶץ אוֹ רֹאֵה הַבֶּרֶק אוֹ הַתְּמוֹנוֹת הַמַּצְטַיִּירוֹת
כְּדֻמוֹת כְּכֹבִים רָצִים הַנִּקְרָא כּוֹכְבֵי דְשְׁבִיט יִבְרַךְ בְּרוּךְ שִׁכְחוּ מֵלֹא עוֹלָם. הִרְוָאָה
הַלְּבָנָה בַּחֲדוּשָׁה, יִבְרַךְ בֹּא־י אִם־הָ אֲשֶׁר בְּמֵאֲמָרוֹ בְּרָא שְׁחָקִים וּבְרוּחַ פִּיּוֹ כָּל צִבְאָם
חָק וְזִמְנָן נָתַן לָהֶם שְׁלֹא יִשְׁנוּ אֶת תְּפִקִּידָם, שְׁשִׁים וּשְׁמֹנִים לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנֵיהֶם
פּוֹעֲלֵי אִמֶּת שֶׁפְּעוֹלָתָם אִמֶּת וּלְלִבְנָה אִמֶּת שֶׁתִּתְחַדֵּשׁ עֲמֶת תִּפְאָרֶת וְלַעֲמוּסֵי בִטָּן שֶׁאֵף
הֵם עֲתִידִים לִהְיוֹת כְּמוֹתָהּ וּלְפָאֵר לִיּוֹצֵרָם עַל שֶׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ בֹּא־י מִחֲדָשׁ הַחֲדָשִׁים.
וְסִי שְׁלֹא בִירַךְ זֹאת הַבְּרָכָה בֹּר־ח יֵשׁ לוֹ תְּשֻׁלוּמִין עַד שִׁמְלֵא אֹרֶה, וְצָרִיךְ לְבִרַךְ
מְעוֹמֵד וְהוּא שֶׁאֲמָרוֹ כָּל הַמְּבָרָךְ עַל הַחֲדָשׁ בְּזִמְנָנוּ כְּאִלּוּ מִקְּבֵל פְּנֵי הַשְּׂכִינָה כְּתִי־
הַכָּא הַחֲדָשׁ הַזֶּה וְכְתִי־ הַתָּם זֶה אֵלֵי, אָמַר אֲבִי הִילָכֵךְ מְעוֹמֵד.

(2)

(3)

(4)

וְדַע כִּי תְּקוּפַת נִיסָן תִּפּוֹל בַּתְּחִלַּת לַיִל יוֹם ד' מִן הַשָּׁנָה הָרִאשׁוֹנָה מִהַמְּחֻזָּר
הַגְּדוֹל שֶׁהוּא כ"ח שָׁנָה, כְּמוֹ שֶׁנִּפְלָה בַּתְּחִלַּת הַבְּרִיאָה, וְלִכְּנָן מִי שֶׁרָאָה הַשֶּׁמֶשׁ בַּיּוֹם אֹתָהּ
הַתְּקוּפָה יִבְרַךְ בְּרוּךְ עוֹשֶׂה בְּרָאשִׁית, וְכִמּוֹ כֵּן כִּשְׁתַּחֲנָה הַלְּבָנָה בְּרֹאשׁ מִלֵּה, וְהִיָּה זֶה
בַּעַת חֲדוּשָׁה וְנִזְדַּמֵּן עִם זֶה ר"ל שִׁיְהִיָּה בַּחֲצִי גִלְגַּל הַמְּזֻלוֹת ר"ל שְׁלֹא יִהְיֶה לוֹ
רוּחַב וִירָאָה אֹתָהּ יִבְרַךְ בְּרוּךְ עוֹשֶׂה בְּרָאשִׁית. הַבּוֹנֵה בֵּית חֲדָשׁ אוֹ שִׁקְנָהוּ, אוֹ נִשְׁע
כְּרֵם אוֹ שֶׁדָּה אוֹ שִׁקְנָהוּ, אוֹ שִׁקְנָה בְּגֵד חֲדָשׁ יִבְרַךְ שֶׁהִחְיִינוּ. וְכִמּוֹ כֵּן הִרְוָאָה פְּרִי
מִן הַפִּירֹת הַמִּתְחַדָּשִׁים בְּכָל שָׁנָה יִבְרַךְ שֶׁהִחְיִינוּ. וְאֲמָרוֹ חֵיִיב אָדָם לְבִרַךְ עַל הָרַעָה
כְּשֶׁם שֶׁמְבָרָךְ עַל הַטּוֹבָה. מִשְׁשִׁמְעַ שְׁמוּעָה טוֹבָה שִׁשְׁמַחְהוּ יִבְרַךְ הַטּוֹב וְהַמְּטִיב, וְעַל
שְׁמוּעָה שִׁיעֲצִיבְהוּ יִבְרַךְ בְּרוּךְ דִּיִּין הָאִמֶּת. וְסִי שֶׁנִּתְחַדָּשׁ לוֹ שׁוֹם טוֹב לַעֲצֻמוֹ יִבְרַךְ
שֶׁהִחְיִינוּ. וְאִם הִיָּה הַטּוֹב הַהוּא לוֹ וְלֵאחֶר עָמָּה יִבְרַךְ הַטּוֹב וְהַמְּטִיב הַטּוֹב לוֹ
וְהַמְּטִיב לַחֲבָרֹ, כְּמוֹ מִי שֶׁהִגִּיעַ לוֹ שְׁמוּעָה שְׂמֵת אָדָם שֶׁהוּא רָאוּי לִיּוֹרְשׁוֹ יִבְרַךְ
תְּחִלָּה בְּרוּךְ דִּיִּין הָאִמֶּת וְיִבְרַךְ אַחֲרָיִךְ שֶׁהִחְיִינוּ אִם הִירְוָשָׁה הִיא לוֹ לְבָדּוֹ, וְאִם יֵשׁ
שֵׁם אַחֲרָיִם שׁוֹתֵפִים עָמָּה בִּירוּשָׁה יִבְרַךְ בְּרוּךְ הַטּוֹב וְהַמְּטִיב, וְכִמּוֹ כֵּן מִי שִׁישׁ לוֹ

(1) (בְּרֻכּוֹת ט' א') (2) (מִנְהַדְרִין טב.) (3) (שְׁמוֹת י"ב ב') (4) (שֵׁם ט"ו)

* צ"ל בְּרוּךְ עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית.

שדה זרוע לבדו ובא הנשם בעתו יברך שהחיינו, ואם הוא בשותפות עם אחר הטוב והמטיב ואם אין לו שדה יברך סודים, סודים אנחנו לך ה' אלינו על כל מפה ומפה שהורדת לנו, אח"כ ואלו פיננו מלא עד כל עצמותי תאמרנה וחותם אל ההודאות ורוב התושבות ואמרו ⁽¹⁾ מאימתי חייב לברך משיצא חתן לקראת כלה, וזה כנוי לנטיפת המטר כאלו רץ קצתו לקראת קצתו וקורין לזה האומות אתונות. הרוצה למוד את הכרי יאמר יהי רצון מלפניך שתשלח ברכה במעשי ידינו, וכשיתחיל למדוד יברך ברוך השולח ברכה בכרי זה, ואם שכח לברך עד שכלה למוד לא יברך, לאמרם ⁽²⁾ אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין, שנאמר ⁽³⁾ 'יצו ה' אתך את הברכה באסמך. היוצא לדרך יתפלל תפלת הדרך וזה נוסחה, יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתוליכני לשלום ותצעידני לשלום ותסמיכני לשלום, ותחזירני לביתי לשלום ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך ותנני לחן לחד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי וגומלני חסדים טובים בא"י שומע תפלה. וצריך ⁽⁴⁾ להתפלל כשיכנס לדרך בתוך גבול פרסה, והוא שאמרו אימת מצלי, א"ר יעקב אמר ר' חסדא משעה שיאחז בדרך ועד כמה עד פרסה, ומי שלא זכר עד שעבר פרסה ⁽⁵⁾ כבר עבר זמנה, ואם לא יהיה בדרך יותר מפרסה והיה מקום סכנה יתפלל, ואמרו היכי מצלי לה, רב חסדא אמר מעומד. ובעת בואו למדינה יאמר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתכניסני לכרך זו לשלום. וכשיהיה שם במדינה יאמר מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שהכנסתני לכרך זה לשלום. והעקר בכל זה הוא שצריך כל מאמין להתפלל לאלהיו ולבקש ממנו כל צרכיו לעתיד ולהודות לו על העבר. הנכנס לבית הכסא יאמר קודם שיגיע שם מרחוק התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון תנו כבוד לאלהי ישראל סמכוני סמכוני, שמוני שמוני, עזרוני עזרוני המתינו לי המתינו לי עד שאכנס ואצא, שכן דרכן של בני אדם. ובצאתו יברך חלולים והוא אשר יצר את האדם. הנכנס לבית המרחץ יאמר יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתכניסני לשלום ותצילני מזה ומכיוצא בו לעתיד לבא, ובצאתו יאמר מודה אני לפניך שהצלתני מן האור. הרוצה להקיז דם יאמר יהי

(1) (ברכות נט:) (2) (ב"מ מב.) (3) (דברים כ"ח) (4) (ברכות ל.)

רצון מלפניך ה' אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה כי רופא חנם אתה ואחר ההקדשה
 יאמר ברוך רופא חולים. הנכנס לבית המדרש יאמ' יהי רצון מלפניך ה' אלהי
 ואלהי אבותי שלא אכשל בדבר הלכה ושלא אומר על מהור טמא ועל טמא מהור
 ולא על סותר אסור ולא על אסור סותר וישמחו בי חברי ואשמח בהם. ובצאתו
 יאמר מודה אני לפניך ה' אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי
 מיושבי קרנות, שאני משכים והם משכימים, אני משכים לדברי תורה והם משכימים
 לדברים בטלים, אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר, אני רץ והם
 רצים, אני רץ לחיי העולם הבא והם רצים לבאר שחת. הרוצה לישן אומר בא"י
 אמ"ה אקב"ו לקבל עלינו עול מלכות שמימנאהבה ויקרא שמע ויושב בסתר ובירך
 אפקיד רוחי וגו' אח"כ יברך ברוך אתה ה' אמ"ה המפיל חבלי שינה על עינים
 ותנומה על עפעפים ומאיר לאישון בת עין, יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי
 אבותי שתשכיבני לשלום ותעמידני סממתי לחיים ולשלום ואל יבהלוני חלומות
 רעים וחרהורים רעים ותהי סממתי שלימה לפניך והאר עיני פני אישן הסות, בא"י
 ומאיר לעולם כלו בכבודו.

השער העשירי בברכת המצות שאין להם זמן ידוע מן השנה, וכבר סדרנו

במה שהקדמנו בזה הספר הברכות המחוייבות על שאר המצות הזמניות של כל

השנה. ועתה נסדר הברכות המחוייבות על שאר המצות שאין להם זמן ידוע מן השנה,

ואפי' שזה אינו מכוונת הספר כי כל זה כיון שסדרנו בקצת פרקים קצת ברכות

המצות הזמניות ראיתי לסמוך להם בזה השער ברכת המצות הנלתי זמניות, כדי

שיהיה מקיף על כל הברכות, ונתחיל בברכת מילה שהיא המצוה הראשונה המחוייבת

לכל בר ישראל בצאתו לזה העולם. ונאמ' שחייב כל המל את בנו לברך תחלה,

בא"י אמ"ה אקב"ו לסול את הבן, והמל את בן זולתו יברך על המילה, אח"כ יברך

בא"י אמ"ה אקב"ו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו ועונין כל העוסדים שם

כשם שהכנסתו לברית כך תכניסו לתורה ולחופה ולמעשים טובים. ולא יברך

שהחיינו משום צערא דינוקא. ואם לא ימצא שם אבי הבן יברך זאת הברכה בשבילו

שום קרוב אליו שיאחז הנער באזרועו, אח"כ יטול המוהל כוס של יין ויברך

תחלה בפ"ה, אח"כ יברך בא"י אמ"ה אשר קדש ידיד מבטן חק בשארו שם וצאצאיו
 חתם באות ברית קדש על כן בשכר זו אל חי חלקנו צורנו צוה להציל ידידות
 זרע קדש שארנו משחת למען בריתו אשר שם בבשרנו בא"י כורת הברית. אח"כ
 יתפלל בעד הנער אלהינו ואלהי אבותינו קיים את הילד הזה לאביו ויקרא
 שמו פלו' ישמח האיש ביוצא חלציו ותנל האשה בפרי בטנה כאמל' ישמח אביו ואמך
 ותנל יולדתך ונא' (1) ואעבור עליך (2) ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך
 חיי ואומר לך בדמיך חיי ונאמר (3) זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור, אשר
 כרת את אברהם ושבועתו ליצחק, ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם. פלו'
 זה הקטן גדול יהיה כשם שנכנס לברית כך יכנס לתורה ולחופה ולמעשים טובים
 וישתה מן היין וזאת התפלה אינה נחשבת הפסקה בין הברכה והשתיה מפני
 שדומה מענין המילה, ואם היתה המילה ביום הכפורים או במ' באב לא יברך על
 הכוס, אך בשאר הצומות שנא' בהם רצו מתענין רצו אין מתענין, יברך על הכוס
 ויטעמנו לנער קטן ודי בזה אע"פ שלא ישתה הוא, על דעת מה שאמרו פורס
 אדם לבניו ולבני ביתו כדי לחנכן במצות, ומי שמל שני תינוקות ביחד די
 בברכה אחת לשניהם. הטל את הגר יברך תחלה על המילה, אח"כ יברך על הכוס בפ"ה
 אח"כ בא"י אמ"ה אקב"ו לסול את הגרים ולהטיף מהם דם ברית שאמלא דם ברית
 לא נתקיימו שמים וארץ שנא' (3) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ
 לא שמתי, בא"י כורת הברית. והברכה לסול את העבדים ולהטיף מהם דם ברית
 שנאמר (4) הסול יסול יליד ביתך ומקנת כספך והיתה בריתי בנשרכם לברית עולם
 שאלמלא דם ברית לא נתקיימו שמים וארץ שנא' (3) אם לא בריתי יומם ולילה חקות
 שמים וארץ לא שמתי בא"י כורת הברית. ואם הגר או העבד גדול צריך לכסות
 ערותו בשעת הברכה.

ברכת ארוסין, נוטל כוס של יין ומברך בורא פרי הגפן, אח"כ בא"י אמ"ה
 אקב"ו על העריות ואסר לנו את הארוסות והתיר לנו את הנשואות על ידי
 חופה וקדושין, בא"י מקדש ישראל על ידי חופה וקדושין. וענין ואסר לנו את

(1) (יחזקאל ט"ז ו') (2) (תהלים ק"ה) (3) (ירמיהו ל"ג כ"ה)

(6) (ר"ה כ"ט:)

(4) (בראשית י"ז ג')

הארוכות הוא אסור הארוס עם ארוסתו קודם ברכת נישואין והוא מ"ש במסכת
 (1) כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה; ואע"פ שאיסור זה הוא מדרבנן חייב
 לברך עליו כמו שמברך על נר חנוכה ומקרא מגילה ודע כי אין בכל מצות לא
 לא תעשה מצוה שמברכין עליה אלא זאת והמעמדה הוא כי שאר הלאוין אין
 זמן ידוע שיבא לידי האדם לעשותם ועל כן אין ראוי לברך כל היום שלא לאכל
 בשר נבלה שלא ללבוש שעמנו וכדומה לאלה, אלא זאת המצוה כשתבא לידו שמבקש
 אשה יש לו לברך על האיסור שבה.

ברכת נישואין והוא שבע ברכות וזה נוסחה. נוטל כוס ב"ה, אח"כ שהכל ברא
 לכבודו, אח"כ יוצר האדם, בא"י אמ"ה אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות
 תבניתו והתקין לו ממנו בנין עדי עד בא"י יוצר האדם. שוש תשיש ותגל עקרה
 בקבוץ בניה לתוכה בשמחה בא"י משמח ציון בבניה. שמח תשמח רעים אהובים
 כשמחך יצריך בג"ע מקדם בא"י משמח חתן וכלה. בא"י אמ"ה אשר ברא ששון ושמחה
 חתן וכלה גלה רנה דיצה אהבה ואחווה שלום ורעות מהרה ה' אלהינו ישמע בערי
 יהודה ובחוצות ירושלם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול מצהלות
 חופות חתנים ממשחה ונערים מנגינתם בא"י משמח חתן עם הכלה, הודו לה' כי
 טוב כי לעולם חסדו. וצריך להיות הברכה הזאת בעשרה והוא מה שאמר בתלמוד
 כתובות אמ' רב נחמן מניין לברכת חתנים בעשרה שנא' ויקח בועז עשרה אנשים
 מזקני העיר ויאמר שבו פה וישבו, ר' אבהו אמר מהכא במקהלות ברכו אלי"ם
 ה' ממקור ישראל, ר"ל שברכת מקור צריכה להיות בקהל ואין קהל פחות מעשרה
 ככתוב הקהל את העדה ואמרו אין עדה פחות מעשרה. ואמרו ברכת חתנים כל
 שבעה ר"ל כל שבעת ימי החופה מברך תכף לברכת מזון אחר בורא פרי הגפן שבע
 ברכות הנזכרות, ויאמר בזימון נברך לאלהינו שהשמחה במעוננו שאכלנו משלו
 ובמובו חיינו, והתנו בזה והוא שבאו פנים חדשות, ר"ל שבאו לסעודה מי שלא
 היה נמצא בסעודה ראשונה של יום א' של שבעת ימי החופה, אבל אם לא באו

(1) (כלה א') (2) (כתובות ז.) (3) (רות ד' ב') (4) (תהלים סח)

(5) (במדבר כ' ח') (6) (סנהדרין ב.) (7) (כתובות ז.:

פנים חדשות די בששטמה במעוננו, ובברכת אשר ברא ולכן היא פתיהתה בברוך
עם היותה סמוכה לחברתה מפני שמברכין אותה לבדה כשאינן שם פנים חדשות,
ודין אחד לענין ז' ברכות ביום א' בסעודה בבחור שנשא בתולה ובאלמן שנשא
אלמנה, ובכל הל' יום אחר החופה אומר בדיסון שהשטמה במעוננו, בין שתהיה
הסעודה בסבת החתונה או שלא בסבתה ואחר השלשים יום עד משלם שנה אומר
שהשטמה במעוננו אם הסעודה היא בסבת החתונה בלבד.

ברכת פדיון הבן בכור חייב כל מאמין שנולד לו בן והיה ראשון לבטן
אמו לפדותו מן הכהן אחר שלשים יום ללידתו ויתן לו חמשה סלעים של כסף
ויקחם בידו בפני הכהן ויברך אקב"ו על פדיון הבן, אח"כ יברך שהחיינו ואומ'
אח"כ לכהן הא לך ה' סלעים בפדיון בני זה ויתנם לו והכהן אומר לו כשם
שזכית למצוה זו כך תזכה לקיים כל המצות האמורות בתורה.

ברכת אבלים פותח נבקך וכשיגיע להטוב ומטיב יאמ' בא"י אמ"ה הטלך
חחי הדן דין אמת שופט צדק ואמת ליקח נפשות שליט בעולמו לעשות בו כרצונו
ואנחנו עמו ועבדיו חייבין אנו להודות לו על הטוב ועל הרע כדכתיב חסד
ומשפט אשירה לך ה' אזמרה, הרחמן גודר פרצות הוא הפרצה הזאת ופרצות כל עמו
בית ישראל.

סדר ברכת תפלין סדר הנחתם הוא שישים תחלה של יד ואח"כ של ראש וכשיסירם
יסיר תחלה של ראש והוא שאמר הכתוב ⁽²⁾ והיו למוטפות בין עיניך כשיהיו בין
עיניך יהיו מוטפות, ר"ל אף בהיות של ראש בראשו יהיה עמו של יד בענין שלא
יפרקו מהם כלל. ויברך של יד להניח תפלין, ועל של ראש על מצות תפלין, ואין
לספר בנתיים בין הנחת של יד ובין הנחת של ראש ואם עבר ודבר בנתיים יחזור
לאמר על שלראש להניח תפלין, ר"ל שיברך על של ראש שתי ברכות להניח תפלין
ועל מצות תפלין וזה ענין אמרם ⁽³⁾ אביי ורבא דאמרי תרוייהו לא שח אינו
מברך אלא אחת, שח מברך שתיים, כאלו אמר לא שח אינו מברך על של ראש אלא אחת
והיא על מצות תפלין, ואם שח מברך על של ראש שתיים להניח תפלין ועל מצות תפלין

(1) (תהלים ק"א א') (2) (דברים ו' ח') (3) (מנחות לו.)

ברכת ציצית יברך בהתעמפו בו בא"י אס"ה אקב"ו להתעטף בציצית, ואם הסרו מעליו והחזירו פעם אחר חייב לברך על כל פעם ופעם, ואם התעטף בו בלילה לא יברך עליו כי מצות ציצית אינה נוהגת אלא ביום למה שכתוב ⁽¹⁾ וראיתם אותו פרט לכסות לילה.

הקובע מזוזה יברך אקב"ו לקבוע מזוזה.

העושה מעקה לגנו יברך אקב"ו לעשות מעקה.

ברכת עירובי מבואות חייבים לשום בני מבוי מן כל חצר מעט שמן או יין או זולת זה ממאכל או ממסקה והשיעור הוא זה אם היו י"ח נפשות שיעלה למזון ב' סעודות והוא שיעור י' חגרוגרות, ואם היו פחות מ"ח נפשות די להם כלם בשיעור גרוגרת, וישים זה בכלי באחד החצרות או באחד מן הבתים, אבל אין לשום אותו במבוי עצמו, ומותר להניח א' מהם עירוב בעד כלם ובלבד שיזכה בו לבר דעת. ויאמר לו זכה בהאי עירובא לכל בני מבוי זה ויקחנו ממנו וישאנו מן הארץ שיעור טפה וקודם הזיכוך יברך עליו אקב"ו על מצות עירוב ויאמר בהאי עירובא לישתרי לן לפנינו ולטלטולי מדרתה למבואה וממבואה לדרתה לכל בני מבוי זה. ומותר לערב בכל משקה חוץ סמים ומלח ובכל דבר מאכל חוץ סכמהין ופטריות, אבל עירובי חצרות אין מערבין אלא בלחם בלבד, ואין לשום העירוב אלא בבית שבחצר לא בחצר עצמו, והשתוף והזיכוי והברכה בזה הוא כמו בעירובי מבואות, ואומר בהאי עירובא לישתרי לן לפנינו ולאפוקי ולעיולי ולטלטולי מביתא לדרתא ומדרתא לביתא ומעלית לתחתית ומתחתית לעלית לכל בני חצר זה.

עירובי תבשילין כשחל י"ט בשבת אסור לאפות ולבשל מ"ט לשבתא אלא ע"י עירוב וכן יעשה, יקח בידו סאיזה תבשיל שירצה כזית ויזכה בו למי שירצה זולתי לבנו ובתו הקטנים כמו בעירובי מבואות וחצרות, ואמר לו זכה בהאי עירובא לכל בני מתא זו אחר שיברך אקב"ו על מצות עירוב ויאמר בהאי עירובא לישתרי לן למיפא ולבשולי סיוסא מבא לשבתא לן ולכל בני מתא, ואסור לעשות

(1) (במדבר ט"ו ל"ט)